Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступник головного редактора:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гречан А. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Груба Г. І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, директор Науково-навчального інституту Академії муніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Ємельянов В. М., к.т.н., доцент, проректор-директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Завізєна Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плакіда В. Т., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., к.т.н., доцент Київського національного університета будівництва та архітектури
Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2015 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ, ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України»)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 26.03.15 р.
Підписано до друку 09.04.15 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 31,7.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0904/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2015

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 7 квітень 2015 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Жибак М. М., Христенко Г. М.
До питання розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств 6
Федоренко В. Г.
Економіка та робочі місця в Україні 11
Верхоглядова Н. І., Лисенко Ю. В., Кононова І. В.
Нестійкий розвиток підприємства: суть і визначальні чинники 14
Білоцерківець В. В., Завгородня О. О.
Розвиток нової економіки: виклики теорії циклічності 19
Грабчук О. М.
Особливості розвитку страхування туризму в Україні 24
Мороз О. В., Карачина Н. П., Острий І. Ф., Сташко І. В.
Галузеві особливості управління якістю продукції як макроекономічний фактор конкурентоспроможності 29
Щербина О. В., Михайлик О. М.
Моделі розвитку ринків інститутів спільного інвестування 34
Павлова Г. Є.
Теоретичні основи еволюції розвитку аграрного сектору за рахунок використання інновацій в національній економіці України 39
Андрейшина Н. Б.
Аналіз сучасних підходів до моделювання економічної динаміки 45
Мокринська З. В.
Національні стандарти обліку чи МСФЗ: досвід Швейцарії 49
Вініченко О. М.
Теоретичні аспекти ефективності системи контролю соціально-економічного розвитку підприємства 55
Дюжев В. Г., Сусликов С. В.
Формирование вторичной инновационной восприимчивости предприятий к технологиям НВЭ на основе типовых перечней полезных эффектов и негативных воздействий 61
Теряник О. А.
Особливості формування та дослідження регіонального ринку інформаційних послуг 66
Яцюк Д. В.
Цифровий маркетинг: майбутнє маркетингових комунікацій в брендингу 70
Паєнтко Т. В., Болошева А. О.
Участь фінансових установ у типових схемах ухилення від оподаткування: до і після змін у податковому законодавстві 2015 року 75
Шура Н. О., Шатило М. В.
Вплив організації обліку виробничих запасів на прийняття управлінських рішень у контексті переходу до міжнародних стандартів 80
Гоблик В. В., Наливайко М. М.
Маркетинговий механізм становлення та розвитку транскордонного регіону 85
Лебедева О. А.
Соціально скорегований ВВП як показник реального державного розвитку 88
Тихенко В. С.
Оцінювання ефективності проектів цільових зелених інвестицій в Україні, профінансованих за державні кошти 94
Никитченко Ю. В.
Лізинг в Україні і США: спільне та відмінне 100

Державне управління

Князевич В. М., Радиш Я. Ф., Васюк Н. О.
Державна політика України в галузі охорони здоров'я як організаційно-нормативна система владних дій та управлінських рішень 105

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2015 р.

У НОМЕРІ:

Державне управління

Воробйов С. В., Мороз В. В., Медведєва О. В.

Інституційно-організаційне забезпечення реформування системи державного нагляду (контролю) України у сфері екології 111

Тимофєєв С. П.

Перспективні напрями використання закордонного досвіду розбудови місцевого самоврядування в Україні 120

Чухно І. А.

Роль інновацій в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону 124

Калина М. С.

Діалог із громадськістю у процесі підготовки реформування фізичної культури і спорту в Україні 128

Кіслов Д. В.

Стратегічні та інноваційні засади державних маркетингових комунікацій 132

Малихін Д. М.

Напрями державного регулювання земельних відносин у зарубіжній та вітчизняній практиці 136

Артеменко О. В.

Питання екологічної безпеки та природокористування у вітчизняному і міжнародному законодавстві 140

Вишняк І. О.

ЕСКО як дієвий спосіб підвищення енергоефективності в житлово-комунальному господарстві України 145

Москалець Н. В.

Індивідуальна відповідальність у взаємодії Конституційного Суду України з органами державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини 154

Капуловський А. В.

Роль інституту звернень громадян у процесі забезпечення безпеки особистості 160

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2015

CONTENTS:

Economy

Zhybak M., Khrystenko H.
DEVELOPMENT OF THE INNOVATION-INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 6

Fedorenko V.
BUSINESS AND JOBS IN UKRAINE 11

Verkhogliadova N., Lusenko J., Kononova I.
UNSUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE: THE NATURE AND DETERMINANTS 14

Bilotserkivets V., Zavhorodnya O.
DEVELOPMENT OF NEW ECONOMY: CALLS FOR THEORY OF CYCLING 19

Grabchuk O.
FEATURES OF DEVELOPMENT OF INSURANCE OF TOURISM IN UKRAINE 24

Moroz O., Karachyna P., Ostryi I., Stashko I.
INDUSTRIES PECULIARITIES OF PRODUCTION QUALITY MANAGEMENT AS MACROECONOMIC FACTOR OF COMPETITIVENESS 29

Shcherbyna O., Mykhailyk O.
MODELS OF MARKET DEVELOPMENT OF COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS 34

Pavlova G.
THE THEORETICAL BASIS OF THE EVOLUTION OF THE AGRICULTURAL SECTOR THROUGH THE USE OF INNOVATION IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE 39

Andreishina N.
ANALYSIS OF CURRENT APPROACHES TO MODELING ECONOMIC DYNAMICS 45

Mokrynska Z.
NATIONAL ACCOUNTING STANDARDS OR IFRS: THE EXPERIENCE OF SWITZERLAND 49

Vinichenko O.
THEORETICAL ASPECTS OF CONTROL SYSTEM EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT 55

Dyuzhev V., Suslikov S.
FORMATION OF A SECONDARY INNOVATION RECEPTIVITY TO TECHNOLOGY COMPANIES NRE BASED MODEL LISTS OF USEFUL EFFECTS AND NEGATIVE EFFECTS 61

Teryanik E.
FEATURES OF FORMATION AND STUDY OF REGIONAL MARKET INFORMATION SERVICES 66

Iatsiuk D.
DIGITAL MARKETING: FUTURE OF THE MARKETING COMMUNICATIONS IN BRANDING DIGITAL MARKETING: FUTURE OF THE MARKETING COMMUNICATIONS IN BRANDING 70

Paientko T., Bolosheva A.
PARTICIPATION FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE TYPICAL SCHEME OF TAX EVASION BEFORE AND AFTER CHANGES IN TAX LEGISLATION 2015 75

Shura N., Shatilo M.
IT IS INFLUENCE OF ORGANIZATION OF ACCOUNT BY PRODUCTION SUPPLIES ON ACCEPTANCE OF ADMINISTRATIVE DECISIONS IN THE CONTEXT OF PASSING TO THE INTERNATIONAL STANDARDS 80

Hoblyk V., Nalyvaiko M.
MARKETING MECHANISM IN ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS 85

Lebedeva O.
SOCIALLY ADJUSTED GDP AS A MEASURE OF THE ACTUAL STATE DEVELOPMENT 88

Tykhenko V.
ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF TARGETED GREEN INVESTMENT IN UKRAINE FINANCED BY PUBLIC FUNDS 94

Nykytchenko Yu.
LEASING IN UKRAINE AND THE USA: COMMON AND DIFFERENT FEATURES 100

Public administration

Knyazevych V., Radysh Y., Vasiuk N.
PUBLIC POLICY OF UKRAINE IN HEALTH CARE AS ORGANIZATIONAL AND LEGAL SYSTEM OF RULING AND MANAGEMENT DECISIONS 105

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2015

CONTENTS:

Public administration

Vorobyov S., Moroz V., Medvedeva O.
INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT OF REFORMS IN THE SPHERE OF STATE ECOLOGICAL CONTROL OF UKRAINE 111

Tymofeev S.
POTENTIAL DIRECTIONS IN USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DEVELOPMENT OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE 120

Chukhno I.
THE ROLE OF INNOVATION TO ENSURE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION 124

Kalyna M.
DIALOGUE WITH MEMBERS OF THE PUBLIC IN PREPARING REFORMS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN UKRAINE 128

Kislov D.
STRATEGIC FRAMEWORK OF STATE AND INNOVATIVE MARKETING COMMUNICATIONS 132

Malihin D.
DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF LAND RELATIONS IN FOREIGN AND DOMESTIC PRACTICE 136

Artemenko O.
THE ISSUES OF ECOLOGICAL SAFETY AND USING OF NATUTAL RESOURSES IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGISLATION 140

Vyshniak I.
INTRODUCTION ESCO AS AN EFFECTIVE WAY OF IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN HOUSING AND COMMUNAL SERVICES OF UKRAINE 145

Moskalets N.
INDIVIDUAL LIABILITY IN THE INTERACTION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE WITH PUBLIC AUTHORITIES ON ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS 154

Kapulovskiy A.
THE ROLE OF THE INSTITUTE OF CITIZENS IN THE SAFETY OF THE INDIVIDUAL 160

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 338.432

М. М. Жибак,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"
Г. М. Христенко,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

M. Zhybak,
Doctor of economics, professor, Head of the Department of Economics of Enterprise, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"
H. Khrystenko,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

DEVELOPMENT OF THE INNOVATION-INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Проблеми розвитку соціально-економічної системи України свідчать про те, що існує об'єктивна необхідність найбільш повної реалізації інноваційного потенціалу України, підвищення інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання. В статті окреслено стан і проблеми інноваційної діяльності аграрних підприємств. Визначено основні складові, котрі необхідні для активізації інноваційних процесів в аграрній сфері, розкрито значні резерви галузі, визначено напрями застосування інноваційних технологій. Це дасть можливість у найкоротші строки досягти поставлених задач. Поліпшення інвестиційного клімату є пріоритетним завданням, здійснити яке може, лише грамотне управління процесом підвищення інвестиційної привабливості всіх сегментів інвестиційного ринку. Проаналізовано поле кількісних і якісних факторів, які впливають на формування інвестиційної привабливості підприємства. Формування інвестиційної привабливості, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямів, мобілізація всіх джерел інвестицій є найважливішою умовою інноваційного розвитку аграрних підприємств за сьогоднішніх непростих умов.

The problems of social and economic system in Ukraine indicate that there exists an objective need for the fullest realization of innovative potential of Ukraine and increase of innovation and investment activity of entities. Given article outlines the status and problems of innovational activities towards agricultural enterptises. The main components that are necessary for activation of innovative processes in agriculture were determined, as well as significant resources industry directions of the use of innovative technologies were revealed . This will allow to achieve established objectives in the shortest time span. Improving the investment climate is a priority, which can be ensured only by competent management of increase the investment attractiveness of investment market segments. The issue of quantitative and qualitative factors that influence the formation of investment attractiveness was analyzed. In the current difficult conditions, formation of investment attractiveness, making a clear investment strategy, defining its priorities, mobilizing all sources of investment is an essential factor of of agricultural enterprises innovation.

Ключові слова: інноваційна діяльність, аграрні підприємства, сталий розвиток, інноваційні процеси, інвестиційна привабливість, методи оцінки.

Key words: innovation, agricultural enterprise, sustainable development, innovation processes, investment attraction, evaluation methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні немає сумніву, що інноваційні процеси відіграють визначальну роль у формуванні концепцій розвитку окремих держав, є невід'ємною умовою забезпечення розвитку економік. Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає міць країни та перспективи її розвитку на світовому ринку. Неспроможність країни здійснювати

структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмує її розвиток, а й призводить до економічної кризи, до збільшення розриву в розвитку по відношенню до тих країн, які такі зміни проводять [1]. Проблеми розвитку соціально-економічної системи України свідчать про те, що існує об'єктивна необхідність найбільш повної реалізації інноваційного потенціалу України, підвищення інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання України, що дозволить ліквідувати кризові явища в економіці, сприятиме динамічному соціально-економічному розвитку країни та забезпеченню відчутного покращення результатів у найближчій перспективі. Зростаюча роль інноваційної діяльності за сучасних умов повинна стати фундаментом стабільного й ефективного економічного зростання як окремо взятої галузі, так і країни загалом. Україна, здійснюючи глибокі ринкові трансформації, повинна цілеспрямовано забезпечувати перехід від екстенсивного до прогресивної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки. Сьогодні особливої актуальності набуває перехід агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку. Підвищення ефективності інноваційної діяльності аграрних підприємств має особливе національне значення. Водночас агропромислове виробництво в Україні за продуктивністю й ефективністю здебільшого відстає від усіх країн-членів Європейського Союзу [2]. Тому тільки на основі інноваційного розвитку можна радикально підвищити ефективність сільського господарства, конкурентоспроможність продовольчої продукції. Науково-технічний прогрес, основою якого є інноваційна діяльність, перетворюється на вирішальний фактор соціально-економічного розвитку України і відіграє провідну роль у вирішенні економічних, екологічних, соціальних та культурних завдань. Недооцінювання його загрожує швидкою втратою позицій на світовому ринку, спадом виробництва, банкрутством підприємств та переходом виробничих проблем в соціально-економічні й політичні. Проте майже в усіх регіонах і галузях нашої країни відстежується тенденція поступового зниження інноваційної активності. Постійний інноваційний розвиток підприємства є гарантом збільшення конкурентних переваг даного підприємства у ринкових умовах, а тому побудова ефективного механізму стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві залишається актуальною проблемою української економіки. В даний час в якості узагальнюючого показника доцільності вкладення інвестиційних коштів в діяльність будь-якого підприємства прийнято розглядати показник інвестиційної привабливості. Формування інвестиційної привабливості, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямів, мобілізація всіх джерел інвестицій є найважливішою умовою сталого та якісного розвитку підприємств у сьогоднішніх непростих умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у дослідження різних аспектів інноваційних процесів в аграрному секторі України зробили вітчизняні вчені: С.І. Бандур, В.М., А.П. Гайдуцький, В.М. Геєць, М.В. Зубець, О.Ю. Єрмаков, В.П., М.М. Ільчук, С.М. Кваша, М.Х. Корецький, М.Й. Малік, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, М.А. Садиков, І.Н. Топіха, А.М. Третяк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші. Автори аналізують особливості інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України, окреслюють напрями активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Однак, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі важливі питання пов'язані з інноваційним розвитком та підвищенням ефективності функціонування аграрних підприємств, висвітлено недостатньо. Зокрема потребують системного обгрунтування теоретико-прикладні аспекти становлення та розвитку інноваційної діяльності підприємств аграрної галузі. Деякі науковці при визначенні інвестиційної привабливості підприємства враховують лише показники фінансового становища підприємства [4]. Найпростіший фінансовий аналіз вже не відповідає вимогам інвесторів, що приймають рішення. В той же час слід відзначити, що оцінка розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу в аграрній сфері повинна носити комплексний характер. Актуальність і практична значущість зазначених проблем зумовили необхідність проведення даного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз стану інноваційного розвитку та виявлення особливостей функціонування аграрного бізнесу в сучасних умовах, визначення головних факторів, які впливають на інноваційну спрямованість розвитку аграрних підприємств, надання рекомендацій стосовно формування відповідних стратегії розвитку агросфери з метою підвищення її інноваційно-інвестиційного потенціалу, визначення можливого поля факторів, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства та узагальнюючого методичного підходу при визначенні його інвестиційної привабливості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На міжнародному рівні відбувається прискорене освоєння країнами з інноваційною економікою нових ринкових ніш в інших, менш розвинених країнах у світовому технологічному просторі. Це загострює проблему конкурентоспроможності національних економік, призводить до необхідності пошуку шляхів розвитку технологічної взаємодії країн з різним рівнем інноваційної активності. Адже інновації сьогодні — це база для нарощення економічного потенціалу будь-якої країни і основа для формування конкурентоспроможності національної економіки. А тому відсутність реально діючих механізмів управління інноваційним розвитком, як правило, не може перетворити науково-технологічну сферу в рушійну силу розвитку національної економіки через недостатність інвестицій, які необхідні для підтримки висококапіталізованого виробництва та відсутність зваженої інвестиційної політики, спрямованої на активне стимулювання розвитку національного виробництва, що призводить до ще більших негативних наслідків. Інвестування повинно мати інноваційний характер, спрямований на переважне використання ресурсозберігаючих технологій

та освоєння виробництв сучасних технологічних укладів. У той же час зазначимо, що реалізація інноваційної політики у несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива.

Інноваційна діяльність підприємств України в період реформування економіки зазнала негативних змін, які обумовлені впливом зовнішніх та внутрішніх факторів [3]. До числа зовнішніх факторів слід віднести:

— економічні (системна криза в державі, інфляція, великі норми оподаткування, розрив економічних зв'язків, відсутність державного фінансування);

— політичні (військові дії, нестабільність, несвоєчасність прийняття відповідних нормативних актів);

— юридичні (недосконаліть законодавчої бази, відсутність необхідних й дійових правових і нормативних актів стосовно регулювання інноваційної діяльності);

— науково-технічні (недосконаліть науково-технічної політики держави, недостатність досвіду з питання купівлі-продажу ліцензій, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, відсутність ефективної системи заохочення вітчизняного науковця та винахідника);

— соціальні (низький рівень життя, тенденція до зниження чисельності населення, відплив кадрів, старіння нації, зниження рівня кваліфікації через еміграцію фахівців до інших країн та перехід до більш перспективних сфер, що надають можливість безпеки життя та вищого заробітку).

До внутрішніх факторів, які вплинули на інноваційну діяльність, слід віднести:

— скорочення показників зняття з виробництва застарілих видів техніки та введення в дію механізованих та автоматизованих ліній;

— недостатній обсяг проведених маркетингових досліджень;

— відсутність належного заохочення винахідника і раціоналізатора;

— низький рівень інноваційної культури тощо.

Прийнявши до уваги перечислені фактори, які впливають на інноваційну спрямованість розвитку підприємства, потрібно дати визначення інноваційно-спрямованого розвитку підприємства та власне інновацій. Отже, інноваційно-спрямований розвиток аграрного підприємства — це такий розвиток підприємства, який досягається шляхом тісної взаємодії соціальної політики, науки і виробництва й спрямований на задоволення соціальних потреб населення, забезпечення якісних перетворень, впровадження нової техніки, прогресивних технологій, підвищення інтелектуального потенціалу, використання нових організаційних форм і методів управління, підвищення рівня і глибини використання інноваційних ресурсів підприємства по випуску і переробці сільськогосподарських продуктів. Інновація — це кінцевий результат впровадження в практичну діяльність продуктів розумової праці — ідей, винаходів, що призводять до створення кращих за властивостями нових видів продукції, технологій, організаційних форм і, в кінцевому результаті, до одержання певного економічного, науково-технічного, соціального, екологічного, ресурсного або інших видів ефектів [6].

Спрямування економічного розвитку сільськогосподарської галузі на інноваційну модель вимагає впровадження заходів з використання новітніх досягнень науки та техніки. Адже сучасний вітчизняний ринок інновацій передбачає створення реальних умов для переходу економіки на інноваційно-інвестиційну модель розвитку та впровадження механізму диференційованого пільгового оподаткування підприємств залежно від рівня їх інноваційної активності, стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських установ та організацій до введення в господарський обіг нематеріальних активів, утворення галузевих інноваційних фондів. Сьогодні слід констатувати, що інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12—14%, що менше в 3—4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень. Таке становище обумовлено як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів. Реформи в сільському господарстві проводилися передусім задля ліквідації існуючих крупних колективних і державних господарств та розпаювання землі. Проте ефективного фермерства замість цих господарств створити не вдалося, однак за час реформ село втратило понад 2/3 парку тракторів, зернозбиральних комбайнів і вантажних автомобілів. Виробництво продукції сільського господарства на певний період часу лягло на плечі господарств населення, яке змушене за відсутності технічних засобів і коштів на їх закупівлю перейти на примітивне ведення господарства. Так, у досліджуваному регіоні в Тернопільській області частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції за 2013 рік склала 53,0%, а продукції тваринництва зокрема — 76,6%. У цьому ж регіоні в порівнянні з 2005 роком парк тракторів зменшився на — 52,2%, зернозбиральних комбайнів — 42,5%, енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств зменшились на 39,5% [5]. Слід відзначити що дана статистика зберігає аналогічну тенденцію і на рівні держави. Запорукою успішного розвитку підприємств є втілення інновацій в промислові технології, техніку, оскільки незадовільним залишається стан матеріально-технічного та інформаційного забезпечення. Аграрний сектор економіки, на відміну від інших сфер, має свої особливості щодо генезису та впровадження інноваційних продуктів. Насамперед йдеться про те, що інноваційна діяльність не є одиничним актом упровадження якої-небудь новації. Це — цілеспрямована система заходів із розробки, впровадження, освоєння, виробництва, поширення і комерціалізації новацій. Головною причиною низької інноваційної активності підприємств слід визнати відсутність довгострокових мотивацій організації високопродуктивної іннова-

ційної діяльності. Інноваційна діяльність є малоприбутковою (низькорентабельною) та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності. Завданням держави є створення ефективної і адекватної вимогам сьогодення системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність підприємств різного профілю. Постійний інноваційний розвиток підприємства є гарантом збільшення конкурентних переваг даного підприємства у ринкових умовах. Трудовий колектив підприємства є ключовим елементом у реалізації та постійному вдосконаленню інноваційного розвитку підприємства. Тому побудова ефективного механізму стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві залишається актуальною проблемою української економіки.

Процеси фінансування значно впливають на інноваційний потенціал підприємства, а тому розвиток аграрного виробництва на інноваційній основі неможливий без достатнього інвестиційного забезпечення. Інвестиції є джерелом як простого, так і розширеного відтворення виробничого капіталу і спрямовуються на відтворення нових підприємств і потужностей, їх розширення, модернізацію, реконструкцію, технічне переозброєння, капітальний ремонт основних засобів, а також на приріст оборотних активів підприємств. А тому негативний вплив має непривабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів через невміння держави фінансово грамотно спрямувати грошові потоки та інші економічні та політико-правові проблеми. В даний час в якості узагальнюючого показника доцільності вкладення інвестиційних коштів в діяльність будь-якого підприємства прийнято розглядати показник інвестиційної привабливості. Формування інвестиційної привабливості, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямів, мобілізація всіх джерел інвестицій є найважливішою умовою сталого та якісного розвитку підприємства, зокрема його інноваційного потенціалу. Тому при оцінці інвестиційної привабливості підприємства слід розглядати та аналізувати такі параметри (показники) як: привабливість продукції підприємства, кадрова, інноваційна, фінансова, територіальна, соціальна привабливість [4]. Основним джерелом фінансування витрат на інновації є власні кошти підприємств. Водночас у розвинених країнах визначальну роль у фінансуванні інноваційних процесів відіграє держава та розгалужена і досить динамічна мережа приватних інвестиційних і венчурних фондів. Через відсутність чіткої системи правил і гарантій приватний капітал, як вже відзначалось, ще не рухається в бік інноваційної сфери.

Особлива роль у посиленні інноваційної активності в аграрній сфері та вирішенні вищеокреслених проблем належить державі, яка при виробленні економічної, науково-технічної і соціальної політики визначає пріоритети базисних інновацій на всіх рівнях, формує ринковий механізм її реалізації. Головними принципами управління сучасною інноваційною політикою є: поєднання інвестиційних джерел з інноваційними рішеннями; безперервне прогнозування інноваційної ситуації; системне впровадження новітніх технологій у взаємопов'язаних сферах підприємницької діяльності; злиття фінансового та науково-технічного аналізу результативності нововведень. Інноваційна політика містить у собі важливі стратегічні і тактичні аспекти. Перший полягає в можливості розробки і реалізації довгострокових інноваційних проектів і програм, що забезпечують максимально ефективне досягнення глобальних цілей аграрних підприємств. Заходи тактичного характеру покликані сприяти підвищенню якості продукції й ефективності виробництва, а також зміцненню інноваційного потенціалу підприємств, який безумовно є стратегічним критерієм результативності і ефективності їх функціонування. Покращення інноваційного потенціалу аграрних підприємств можливе лише завдяки взаємопов'язаній дії факторів:

— інвестиційній підтримці інноваційної діяльності;

— розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва;

— створенню інфраструктури інноваційної діяльності;

— покращенню системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси.

Сьогодні метою інноваційної політики є впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств для забезпечення задоволення потреб замовників і оптимального завантаження виробництва. Інноваційна політика повинна регламентувати складну систему науково-технічної, маркетингової, управлінської, виробничої й економічної діяльності. Слід зазначити, що розробка інноваційної політики підприємств повинна базуватись на використанні таких основних принципів, як: комплексність; цілеспрямованість; ринковість; суттєва перевага стратегічних параметрів; наявність теоретичної бази; планомірність. Комплексність при плануванні інноваційного потенціалу передбачає систему координації економічних планів підприємств. Сучасне аграрне підприємство являє собою інтегровану систему і при розробці інновацій потребує врахування всіх внутрішніх її елементів. Щоб уникнути виникнення диспропорції у розвитку підприємства, необхідний комплексний підхід до розробки інновацій і визначення заходів щодо збалансування виникаючих відносин між підрозділами. З огляду на це, при формуванні інноваційного потенціалу керівництво підприємства повинно розглядати проблему конкретних інновацій не як питання окремого підрозділу, а як процес, що тією чи іншою мірою торкається всіх служб аграрних підприємств. Комплексність при роботі з інноваціями дає можливість реалізувати ефективну інноваційну політику.

На підприємстві необхідно чітко визначити мету інновацій, оскільки у залежності від неї визначаються методи її досягнення, що дає можливість контролювати будь-який процес, у тому числі й інноваційний, відповідно до поставлених цілей. Відсутність цілі веде до хаотичного процесу розробки і впровадження інновацій, перешкоджаючи виконанню комплексності при роботі з інноваціями. Але одночасно не слід порушувати раніше утворених пропорцій між існую-

чими елементами інноваційної політики і ресурсним потенціалом підприємств. Постановка цілей безперечно повинна грунтуватися на завданнях підприємств і результатах проведених маркетингових досліджень ринку.

Найважливішим визначальним принципом є принцип ринковості, потреби в інноваціях. Наявність інноваційного потенціалу сьогодні потребує від аграрних підприємств ретельного дослідження ринку. Розробка і впровадження інновацій є виправданою за умов, якщо вони надають товару у даний момент або в перспективі те, що забезпечить йому значні конкурентні переваги на ринку. Принцип переваги стратегічних параметрів інновацій являє собою необхідність прогнозування ситуації, що складається на ринку, і планування майбутнього розвитку аграрних підприємств у довгостроковому періоді. Теоретична база пов'язана існуючим зв'язком інноваційної політики аграрних підприємств з науково-технічним прогресом. У зв'язку з цим керівництво підприємства повинно формувати для відповідних підрозділів інформаційне забезпечення щодо новинок НТП. Принцип планомірності передбачає безперервність інноваційних процесів, що забезпечує наступність планів усіх видів і рівнів. Процес формування інноваційно- інвестиційного потенціалу аграрних підприємств являє собою циклічний процес з набором певних стадій і процедур, що має прямі і зворотні зв'язки, також сприятиме узгодженню загальноєвропейських та національних стандартів ведення сільського господарства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи вищеприведене слід офіційно визнати інноваційність як вимогу до інвестиційних пріоритетів господарських систем. Під інвестиційно-інноваційним потенціалом слід розуміти довгострокову та розраховану на перспективу програму з розробки та впровадження інновацій, які в результаті будь-яких інвестиційних процесів дадуть позитивні економічні, соціальні, екологічні та інші види ефектів, бо для аграрних підприємств у найближчій та довготерміновій перспективі врахування інноваційного чинника повинно бути однією з вирішальних умов подальшого розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Тільки інноваційний підхід дасть змогу підвищити ефективність інноваційної господарської діяльності підприємств аграрної сфери, а отже, слугуватиме в досягненні стратегічних цілей аграрних підприємств. Застосування новітніх досягнень науки й техніки, прогресивних технологій та високотехнологічних напрацювань, випуск нових і екологобезпечних видів продуктів харчування, що користуються підвищеним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках, дадуть змогу досягти високої ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Надзвичайно важливою передумовою ефективного господарювання під час запровадження інноваційної моделі розвитку економіки є інвестиційна політика, та стимулювання інноваційної діяльності. Досягнення конкурентоспроможності України в системі глобального світового господарства потребує значного посилення інноваційного спрямування виробників агропромислового комплексу. Сукупність змін, які з'являться у результаті реалізації інноваційно-інвестиційного потенціалу сприятимуть забезпеченню розвитку соціально-економічної системи України, створять основу, яка здатна забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної економіки в сучасних умовах розвитку глобальної економіки.

Література:

1. Будкін В. Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. — 2010. — № 6 — С. 67—78.

2. Воропаев В.И. Управление программами и проектами: модульная программа для менеджеров "Управление развитием организации" / В.И. Воропаев, Ю.В. Якутин, М.Л. Разу и др. — М.: ИНФРА, — 1999. — 320 с.

3. Волков О.І. Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під. ред. проф. М.П. Денисенка. — К.: ВД "Професіонал", 2004. — 960 с.

4. Гайдуцький А.П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки / А.П. Гайдуцький // Економіка і прогнозування. — 2004. — № 3. — С. 11.

5. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області. Сільське господарство Тернопільської області за 2013 рік / За редакцією В.Г. Кирича. — Тернопіль, 2014. — 216 с.

6. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 13. — С. 93.

References:

1. Budkin, V. (2010), "Innovaciyna model rozvytku nacionalnykh ekonomik", Ekonomika Ukrayiny, vol. 6, pp. 67—68.

2. Voropaev, V. I.Yakutin, Yu. V and Razu, M. L. (1999), Upravleniye programmami i proyektami: modul'naya programma dlya menedzherov "Upravleniye razvitiyem organizatsii" [The administration of programs and projects: modular program for managers "Managing of the organization development"], INFRA, Moscow, Russia.

3. Volkov, O.I. Denysenko, M.P and Hrechan, A.P. (2004), Ekonomika i organizacia innovaciynoyi diyalnosti [Economics and organization of the innovational activity], VD "Profesional", Kyiv, Ukraine.

4. Haydutskyi, A.P. (2004) "The evaluation of investment attractiveness of the economy", Ekonomica i prohnozuvannia, vol. 3, p. 11.

5. Kyrych, V.H. (2014), Silske hospodarstvo Ternopilskoyi oblasti za 2013 rik [Agriculture of Ternopil region 2013], State statistics service of Ukraine, Head department of statistics in Ternopil region, Ternopil, Ukraine.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On priority of innovation activity in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, vol. 13, p. 93.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р.

УДК 331.526

В. Г. Федоренко,
д. е. н., Член спілки ректорів Європи, академік УАН, заслужений діяч науки та техніки України

ЕКОНОМІКА ТА РОБОЧІ МІСЦЯ В УКРАЇНІ

V. Fedorenko,
Ph.D., Member of the Union of Rectors of Europe, Member of the UAS, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

BUSINESS AND JOBS IN UKRAINE

У статті розглянуто процеси розширеного відтворення через інвестиційні ресурси, які забезпечать економічне зростання і якісне оновлення основних фондів. Проаналізовано проблематику існуючих методів розширення методологічного інструментарію для розробки розвитку промисловості.

This article will review the process of expanded reproduction through investment funds that will ensure economic growth and efficient replacement of fixed assets. We consider the problems of existing methods expand methodological tools for the development of the industry.

Ключові слова: інструментарій, методологія, відтворення, фонди, стратегічне управління.
Key words: tools, methodology, reproduction, funds, strategic management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головним у розвитку суспільства є розвиток промисловості, яка повинна базуватися на нових технологіях, з урахуванням вимог часу, для чого потрібні капітальні вкладення. Одним з таких форм вкладення капіталів є інвестиції.

Інвестиційна діяльність охоплює усі сфери народного господарства — матеріального виробництва і соціальну. Розгляд економічної ролі держави у вирішенні цієї проблеми має принципове значення.

Раніше інвестиційна діяльність була як відтворення основних фондів шляхом капітальних вкладень у народне господарство. В ринкових умовах інвестиціями є всі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в наслідок чого створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

ЗМІСТ

Аналізуючи розвиток економічної системи, виділяють три головні функції, які виконують інвестиції в процесі розширеного відтворення: по-перше, інвестиційні ресурси забезпечують економічне зростання і якісне оновлення основних фондів на принципово новій, конкурентоспроможній основі як на рівні окремого підприємства, так і національної економіки в цілому; по-друге, за рахунок інвестиційних ресурсів здійснюються прогресивні структурні зміни в суспільному виробництві, які забезпечують найважливіші макроекономічні пропорції; по-третє, інвестиції реалізують досягнення науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва як на макрорівні, так і на макрорівні. Серед цих функцій важливе значення має оптимізація найважливішої макроекономічної пропорції — співвід-

ношення між нагромадженням і споживанням, від якої залежать темпи зростання виробництва, рівень споживання населення і ефективність суспільного відтворення.

Сучасна економічна ситуація в Україні зумовлює зміни у співвідношенні нагромадження і споживання, спрямовані на підвищення результативності господарювання всіх суб'єктів суспільно виробництва, інтенсифікацію процесу відтворення. Йдеться про те, що за допомогою економічних регуляторів в усіх суб'єктів господарювання нагромадження більш результативно впливало на зайнятість робочої сили, раціоналізувало попит, а фонд споживання, все більше спрямовувався на розширення того виробництва, яке повніше покриватиме зростаючий попит. Підвищення попиту стимулює вкладення інвестицій, що, у свою чергу, сприяє зростанню вітчизняної економіки.

Досвід розвинутих країн свідчить, що на співвідношення нагромадження і споживання істотно впливає інтенсифікація розширеного відтворення, впровадження у цей процес інноваційної моделі розвитку. Вони повинні знизити коефіцієнт нагромадження, оскільки для одержання одного відсотка приросту національного доходу можна буде зменшити норму виробничого нагромадження. Отже, першочерговим для української економіки є підвищення ефективності використання всіх елементів нагромадження інвестиційних ресурсів на всіх стадіях їх кругообороту.

При розгляді проблем розширеного відтворення в економічній літературі акцентується на процесі нагромадження як головному чиннику забезпечення економічного та соціального ефектів. При цьому інвестиційний процес розглядається як складова частина процесу нагромадження. В макроекономічному аналізі проблем розширеного відтворення процес формування фондів нагромадження і споживання неможливо відривати від процесу формування інвестиційних ресурсів, пошуку коштів для інвестиційної діяльності як чинника розширеного відтворення та ліквідації диспропорцій у розвитку національної економіки. Аналіз показує, що відтворювальний процес обов'язково зумовлює збалансування інвестицій, нагромадження і споживання. Тому пошук подолання диспропорцій у розвитку економіки України повинен передбачати досягнення збалансованості найважливішої відтворювальної пропорції: інвестиційний фонд — фонд нагромадження — фонд споживання, що до цього ми ще не дійшли.

Макроекономічний аналіз показує, що важливе значення має розгляд функціональної структури валового внутрішнього продукту, а в ньому — та його частка, яка використовується для здійснення інвестування. Ґрунтуючись на цих даних, можна простежити взаємозв'язки, які складаються між динамікою інвестицій та валовим внутрішнім продуктом, а також структурою останнього.

У розвинутих країнах світу відносно високий рівень інвестування підтримується за рахунок великих інвестицій у докорінну реконструкцію виробництва і розвиток нових галузей економіки, у нас ні.

Суттєву роль тут відіграє і економічна політика держави, яка з допомогою податкових важелів, а особливо прискореної амортизації, стимулює фірми та компанії збільшувати інвестиції. В основних розвинутих країнах світу 30—40% інвестицій здійснюється самою державою.

За рахунок держави фінансуються інвестиції в галузі виробничої і соціальної інфраструктури, а в деяких країнах, крім того, і в житлове будівництво. Наведені дані можуть бути загальним орієнтиром оптимізації інвестицій і структури внутрішнього валового продукту України.

Економічна реформа, яка розпочата в Україні, спрямована на подальший соціально-економічний розвиток держави, досягти якого можна на базі фінансово-економічної стабілізації, створення розвинутої системи ринків, у тому числі ринку капіталів і ринку праці, забезпечення ефективної зайнятості населення. За сучасних умов ринок праці — це найбільш складний і динамічний елемент ринкової економіки, де переплітаються інтереси працівників і роботодавців, віддзеркалюються всі соціально-економічні, політичні, демографічні й інші процеси, що відбуваються в суспільстві.

Особливістю інвестиційної діяльності в Україні є і те, що вона відбувається за умов економічної кризи, зростання дефіциту фінансових ресурсів та цілої низки, пов'язаних з цим, соціально-економічних проблем. Крім того, сама інвестиційна діяльність є одним з найбільш складних та ризикових видів фінансово-економічної діяльності. Її результати мають безпосередній вплив на ефективність соціально-економічних перетворень як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні господарювання.

Загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України регулюються Законом України "Про інвестиційну діяльність" від 18.09.1991 р. У відповідності до якого, до інвестицій відносять усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Сучасний етап інвестиційної діяльності має широкий спектр об'єктів як можливих інвестицій, до них належать: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; рухоме і нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування) та інші матеріальні цінності; майнові права, що випливають з авторського права, уміння та інші інтелектуальні цінності; сукупність технологічних, технічних, комерційних і інших знань, що оформлені у вигляді технічної документації і виробничого уміння, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентовані (ноу-хау); права користування землею, водою, ресурсами, будівлями, спорудами, оснащенням, а також інші майнові права і цінності.

Питання залучення інвестицій стало останнім часом все більш актуальним для економіки України. Держава не в змозі забезпечити надходження такого обсягу коштів, який необхідно для зростання валового внутрішнього продукту. Інвестиційний потенці-

ал вітчизняного приватного сектора ще дуже низький для здійснення великих інвестиційних проектів. Це стосується як українських банків, так і інших фінансових організацій. На сьогодні більшість з них згодні фінансувати короткострокові проекти, вартість яких відносно невелика. Реально ж, більшість українських підприємств вимагають корінної реконструкцій і переустаткування. Вартість таких інвестиційних проектів буде досягати десятків і сотень мільйонів доларів.

Зазначимо, що Міжнародна фінансова корпорація (IFC) в 2014 фінансовому році, вдвічі збільшила інвестиції в Україну — до 300 млн дол. Про це повідомляє прес-служба IFC. У 2013 фінансовому році на підтримку аграрного сектору України IFC виділила майже 200 млн дол. Загальна сума інвестицій IFC в регіони Європи та Центральної Азії за минулий 2013 фінансовий рік досягла рекордної цифрі 4,5 млрд дол. Україна посідає третє місце серед країн-отримувачів інвестицій IFC у регіоні після Туреччини і Росії, і 14 місце серед країн світу. За період з 2004 року IFC інвестувала в Україну 2 млрд дол. з власного рахунку і мобілізувала760 млн дол. за рахунок інших інвесторів. Відзначимо, що в 2013 фінансовому році, який закінчився 30 червня 2013 р., IFC вдвічі збільшила інвестиції в Україну — до 300 млн дол. У 2013 фінансовому році на підтримку аграрного сектору України IFC виділила майже 200 млн дол.

Приватні інвестори як внутрішні, так і іноземні, вкладають інвестиції у галузі, продукція чи послуги яких є затребуваними на ринку та задля максимізації прибутку. В експорті капіталу, сьогодні, крім максимізації прибутку, з'явились і такі мотиви, як утримання ринкових ніш, подолання митних бар'єрів, поліпшення позицій у міжнародному розподілі праці. Держава ж повинна, у першу чергу, здійснювати інвестиційну підтримку базових галузей та нових галузей на рівні, коли у них будуть зацікавлені приватні інвестори, стимулювати спрямування прибутку компаній інновації, акції перспективних галузей, цінні папери фінансово-кредитних установ для кредитування перспективних проектів. Для цього держава має застосовувати методи макроекономічного впливу на інтенсивність інвестування.

Таким чином, вихід України з кризи вимагає розробки і реалізації ефективної державної інвестиційної політики, необхідність якої обумовлена насамперед тим, що інвестиції і пов'язані з ними структурні зрушення в економіці відіграють ключову роль у формуванні макроекономічних пропорцій.

Сучасні умови ринкової трансформації економіки України диктують необхідність вивчення закономірностей нарощування інвестиційної активності після тривалої кризи. Відчутними є і національні особливості розвитку інвестиційних процесів у просторовому і галузевому вимірах. Інвестиції справляють вирішальний вплив на формування перспективної макроекономічної структури країни, зміни у внутрішньому (регіональному і галузевому) та зовнішньому поділах праці, визначення відповідної ніші країни у світовій ринковій структурі. Макроекономічна структурна перебудова і реструктуризація підприємств на базі нововведень кардинально змінюють і структуру попиту на працю, стимулюють подальший розвиток ринку праці країни.

В Україні економічні реформи здійснюються досить повільно і непослідовно, поточне споживання конкурує з інвестиціями за обмежені ресурси і тому важливим є врахування теоретичних положень щодо забезпечення економічного зростання за рахунок інвестицій, а також відповідний досвід інших країн. Інвестиції є невід'ємною частиною будь-якої економічної системи, їх аналіз важливий для прийняття рішень як на макрорівні, так і окремим підприємством.

За сучасних умов, головною ознакою української економіки є її трансформаційний характер, рух від одного якісного стану до іншого на базі глибоких системних змін в економічній та політичній сферах. Основними передумовами успішної ринкової трансформації економіки України є системність та послідовність змін, які включають: роздержавлення та приватизацію державної власності, формування ринково-конкурентного середовища, структурну перебудову економіку, пріоритетний розвиток ресурсозберігаючих та наукомістких виробництв, формування стабільної та ефективної грошової системи, реформування фінансово-кредитної сфери, створення ефективної та дієвої ринкової інфраструктури, введення системи соціального захисту й адаптації населення до умов ринку.

Необхідною умовою таких глибоких змін у господарському механізмі України є підвищення інвестиційної активності та ефективності використання інвестиційних ресурсів, бо саме вони формують виробничий потенціал на новій науково-технічній основі і визначають конкурентні позиції країни.

Активізація інвестиційної діяльності відбувається на базі інвестиційної політики держави, яку за умов ринкової трансформації економіки, слід розглядати за цілим комплексом напрямів — це активізація: структурно-інвестиційної політики держави, бюджетно-податкової, грошово-кредитної, амортизаційної політики та посилення інноваційної спрямованості інвестицій.

Література:

1. Управління інноваційним розвитком підприємства: монографія. — Київ ТОВ "ДСК" Центр, 2014.

2. Інвестиційно-інноваційний процес в Україні // Економіка і держава. — №3. — Київ. — 2014.

3. Фінансування інвестицій в корпоративному секторі економіки України // Інвестиції: практика та досвід. — № 8. — Київ, 2013.

References:

1. Fedorenko, V. H. (2014), Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom pidpryiemstva [Management of innovative enterprise development], DKS Tsentr Kyiv, Ukraine.

2. Fedorenko, V. H. (2014), "Investment and innovation process in Ukraine", vol. 3.

3. Fedorenko, V. H. (2013), "Financing investments in the corporate sector Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 8.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р.

УДК 690:658.5.011

Н. І. Верхоглядова,
д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи,
ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", м. Дніпропетровськ
Ю. В. Лисенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та маркетингу,
ОКВНЗ "Інститут підприємництва "Стратегія", м. Жовті Води
І. В. Кононова,
к. е. н., доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства,
ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", м. Дніпропетровськ

НЕСТІЙКИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: СУТЬ І ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ

N. Verkhogliadova,
Dr. Sc. (Econ.), Professor, Vice-rector of Education and Academic Activity,
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipropetrovsk
J. Lusenko,
Ph.D in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Enterprise Economy and Marketing,
Regional Municipal Higher Educational Institution "Strategy", the Institute for Entrepreneurship, Zhovti Vody;
I. Kononova,
Ph.D in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, Economics and Human Resources Management
of Enterprise, Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipropetrovsk

UNSUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE: THE NATURE AND DETERMINANTS

У статті визначені і обгрунтовані такі поняття, як "стійкість розвитку", "стійкий розвиток підприємства", "нестійкий розвиток підприємства". Визначено та систематизовано чинники впливу на розвиток будівельного підприємства, дія яких призводить до переходу будівельного підприємства зі шляху нестійкого на шлях стійкого розвитку. Категорія "нестійкий розвиток підприємства" розкриває систему стосунків між діючими суб'єктами господарювання, сприяє вдосконаленню їх форм зв'язків з приводу забезпечення стійкості і безпеки соціально-економічної системи в цілому. Для прийняття правильних управлінських рішень необхідно дотримуватися певних принципів управління нестійким розвитком, які були запропоновані в статті. Нестійкий розвиток будівельного підприємства визначається ресурсними можливостями забезпечити протікання позитивно відтворювальних процесів, що може породжувати як нестабільність, так і привести підприємство до стабільності завдяки прийняттю правильних управлінських рішень.

The article defined and reasonable terms such as "sustainability", "sustainable development of enterprises", "unstable development of the company." Determined and systematic factors influence the development of the construction company, whose action leads to a transition from the construction company on the path of unsustainable to path of sustainable development. Category "unsustainable development company" reveals the relations between the operating system entities, reinforcing their form of communication on ensuring security and stability of the socio-economic system as a whole. For sound management decisions must adhere to certain principles of unsustainable development that have been proposed in the paper. Unsustainable development construction company defined resource capabilities to provide a positive flow of reproduction processes that can lead to instability as well as lead the company to stability through sound management decisions.

Ключові слова: стійкість, розвиток, стійкість розвитку, нестійкий розвиток, будівельне підприємство, управління.

Key words: stability, development, sustainability, unsustainable development, construction enterprise, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стимулювання економічного зростання, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів і досягнення випереджаючих темпів розвитку економіки країни нерозривно пов'язане з однією з провідних галузей економіки — будівництвом. Розвиток будівельного комплексу забезпечується саме розвитком окремих будівельних підприємств. Сучасне будівельне підприємство вимушене функціонувати за умов нестабільного і динамічного ринку. В таких умовах проблема формування раціональних форм і підходів до самого процесу управління носить системний характер і лежить в площині глибоких теоретичних досліджень в області керованості і стійкості економічних об'єктів. Саме тому

останнім часом намітилася наступна тенденція: перед будь-яким будівельним підприємством виникає необхідність адаптації до невизначеності середовища з метою виживання в нових умовах. Аналіз сучасних тенденцій і проблем стратегічного розвитку підприємств будівельного комплексу вказує на те, що ці проблеми потребують комплексного підходу до їх вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Безумовно, особливий інтерес представляють фундаментальні розробки, пов'язані безпосередньо з формуванням теорії нестійкості таких авторів як Дж. Томпсон, що розглядав біфуркації, різкі переходи з одного стану в інше [9]; І. Пригожин, який вивчав проблеми нестійкості, безповоротних процесів, самоорганізації нерівноважних систем, знання хаосу і нестабільності; Г. Хакен, що працював над вирішенням проблем формування теорії синергетичних ефектів взаємодій в стійких і нестійких системах [10]; М. Згуровский, Н.Панкратова, В. Мірошник, що займалися проблемами загальної теорії системного аналізу, у тому числі нелінійного аналізу складних і невизначених систем [5]; А. Гальчинский [7], В. Геєць [4], Ю. Пахомов, Ю.Лисенко [6], що досліджували проблеми управління нестабільними економічними ситуаціями.

Проблеми стійкості підприємства висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних вчених таких, як Ареф'єва О., Брянцева І.., Василенко В., Верхоглядової Н., Зайцева О., Іванова В., Корчагіна Є., Криворотова В., Никешина С., Хоревої Н., Чикишева С. та інших.

Розробка методичних основ нестійкості розвитку ускладнюється тим, що нині сутність категорії "нестійкість" не з'ясована до кінця, а питанням визначення ознак настання нестійкості приділяється недостатньо уваги.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності поняття "нестійкий розвиток" та визначення чинників, що призводять до нестійкості розвитку будівельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття нестійкості соціально-економічної системи істотно відрізняється від понять технічної або фізичної стійкості. Це обумовлено тим, що основною характеристикою в ній виступає не конкретний стан, а здатність повертатися до нього, реагуючи на силу обурюючих дій, або ж зміна заданої траєкторії руху у разі сили протидії зовнішніх факторів.

Основна концептуальна складність полягає в тому що, поняття "нестійкий розвиток" включає два терміни "нестійкість" і "розвиток".

Для розгляду поняття "нестійкий розвиток" вважаємо необхідним привести характеристику поняття "розвиток".

Вчені-економісти акцентують увагу на різних характеристиках поняття "розвиток". Якщо говорити про ті характеристики, які найбільш часто відзначаються науковцями, то такими є наявність змін різної економічної природи, просування від простішого до більш складного, перехід від одного стану до іншого, кількісне зростання та якісне поліпшення.

Одним з найбільш змістовних є визначення розвитку, запропоноване Мочерним С. — незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [11 с.213].

За визначенням Ожегова М. розвиток — це процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого. Тобто, на думку цього автора основними характеристиками є просування від простішого до складнішого, перехід від одного стану до іншого, що відзначається якісними перетвореннями [17].

Група авторів, серед яких Бажан Л., Бакаєв О., Бакаєв Л., Бобер К., Гриценко В., Ралко О. у своїх роботах визначають розвиток як зміну ринкової та виробничої кон'юнктури за тривалий час, впродовж якого значну роль відіграють інвестиційні, інноваційні, технічні та технологічні фактори економіки, а також фактори економічної власності і господарського механізму [14].

У своїх дослідженнях Богатирьов І. представляє розвиток як сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, які об'єктивно перебігають в соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також ведуть до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах. Тобто його основними характеристиками є наявність змін різної економічної природи, перехід від одного стану до іншого, протікання під впливом різних факторів та спрямованість розвитку як процесу [15].

Такі автори, як Дунда С., Забродська Л., Ільїн В., Кулагін Ю. основними характеристиками розвитку вважають наявність змін різної природи, що відзначаються переходом від найпростішого до найскладнішого та ефективного [16].

Василенко В. Тойнбі А. розвитком вважають циклічний ритмічний процес, який відбувається там, де виклик пробуджує успішний відгук, котрий породжує подальший і вже відмінний виклик. Отже, на думку цих авторів, основними характеристиками поняття "розвиток" є стрибкоподібність та циклічність [18].

Гапоненко О., Пакрухин А. визначають розвиток як рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюцію, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також зростання і розширення. Тобто, з точки зору цих науковців, характеристиками розвитку є рух, перехід від одного стану до іншого, кількісний ріст та якісні перетворення [19].

За визначенням Джой-Меттьюз Дж., Меггинсон Д., Сюрте М. розвиток — це вдосконалення чи поліпшення організаційної складової об'єкта або послідовний рух до досконалішого, складного чи розвинутого стану чи реалізації потенційних можливостей [2].

Забродський В., Кизим М. характеризують розвиток як процес переходу економіко-виробничої системи

у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування. На думку Капліної А., розвитком є процес реорганізації та переорієнтації усієї економічної та соціальної систем, що поряд зі зростанням прибутків та виробництва сприяє їхнім якісним змінам в інституційній, соціальній та адміністративній структурах. Тобто мова йде як про кількісний ріст, так і якісні перетворення [19].

Коротков Е. визначає розвиток як сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силами зовнішнього середовища. Пономаренко В., Тридід О. описують розвиток як процес змін, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. На думку Смирнова Е., розвиток характеризується незворотними, спрямованими, закономірними змінами матерії та свідомості. Шимановська-Діанич Л. визначає розвиток як процес самопросування від низового рівня (простого) до вищого (складного), внаслідок якого відбуваються розкриття і реалізація внутрішніх тенденцій та сутності явищ, що, у свою чергу, веде до виникнення нового і зумовлює будь-які зміни в різноманітних формах матерії [19].

На думку Й. Шумпетера, розвитком слід вважати зміну траєкторії руху, зсунення стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва [12, с.142].

Євдокимова Д. розвиток визначає як динамічний багатоваріантний циклічний процес, що має спіралеподібну форму та може бути виявлений через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереження її цілісності, стійкість такого процесу забезпечується лише за умов його керованості з боку над системи.

Стійкість розвитку підприємства визначається як його здатність і можливість функціонувати і розвиватися з приростом результату відтворення товарів і послуг для задоволення потреб людини порівняно з попереднім періодом в умовах ризиків, викликів і погроз, що породжуються конкурентними стосунками в ринковій економіці [20].

Стійкий же розвиток підприємства як поняття розкривається в якості умови забезпечення безперервного розширеного відтворення товарів і послуг в цілях задоволення потреб людини нинішнього покоління, не створюючи у виробничих процесах умов для появи погроз в можливостях задоволення потреб людини в системі майбутніх поколінь.

Уперше термін "стійкий розвиток" був застосований в 1972 році на Першій Всесвітній Конференції з довкілля в Стокгольмі. У 1992 р. на конференції ООН з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро цей термін був використаний в якості назви нової концепції існування усього людства. Концепція стійкого розвитку була сформульована як спосіб подолання головної для сучасної цивілізації екологічної загрози, що існувала у вигляді деякої теоретично обгрунтованої небезпеки, що усвідомлюється порівняно вузьким кругом учених і політиків і пов'язаною з перенаселенням, з непоправним витрачанням природних ресурсів і із забрудненням довкілля [7].

При цьому ряд авторів (Мойсеєвий Н., Цай Є., Давидова Н.) вважають поняття "розвиток" та "стійкість" взаємовиключними говорячи про те, що "стійкого розвитку просто не може бути — якщо є розвиток, то це вже нестійкість" [2].

Нестійкість — це процес порушення рівноваги між підприємством, внутрішньою і зовнішньою середовищами його функціонування в точці (чи періоді часу), коли стан початкової рівноваги порушений, а нова рівновага ще не сформована, тобто не отримало своєї завершеної форми стійкості. Таким чином, нестійкість є положення підприємства у фазі становлення. Очевидно, що такий проміжок часу має бути коротким, оскільки він багатий руйнівними наслідками, оскільки в такому стані підприємство не може ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам і ризикам.

Стан нестійкості відноситься тільки до процесів розвитку, тобто свідомого, планового вдосконалення діяльності.

Костина Т. і Мамедов Н., навпаки, відмічають, що "стійкість не припускає відсутності росту. Стійке суспільство буде зацікавлено в якісному розвитку, а не у фізичному рості" [5]. Стан кризи, руйнування і розпаду не є нестійким, а відноситься до антисистемного поняття хаосу, на відміну від хаосу — керованого розпаду організаційного порядку з метою відтворення організації на нових принципах.

Стійкий розвиток підприємства обгрунтовується нами як категорія, що виражає сукупність соціально-економічних стосунків, які формуються між суб'єктами господарювання з приводу створення умов, що забезпечують виробництво товарів і послуг в цілях задоволення потреб людини, не ставлячи під загрозу умови відтворювальних процесів по задоволенню потреб людини в системі майбутніх поколінь.

Введення в економічну теорію соціально-економічної категорії "нестійкий розвиток підприємства" визначається необхідністю поширення економічного знання в цілому, а також необхідністю пошуку засобу пізнання усієї системи розвитку економіки загалом та її первинної ланки розвитку підприємства зокрема.

Категорія "нестійкий розвиток підприємства" розкриває систему стосунків між діючими суб'єктами господарювання, сприяє вдосконаленню їх форм зв'язків з приводу забезпечення стійкості і безпеки соціально-економічної системи в цілому.

Для прийняття правильних управлінських рішень необхідно дотримуватися певних принципів управління нестійким розвитком. На нашу думку, такими принципами є:

— принцип постійної готовності до реагування на ймовірність нестійкого розвитку підприємства, визначає необхідність постійної готовності менеджерів до можливого порушення рівноваги підприємства на будь-якому етапі його функціонування;

— принцип превентивної дій передбачає, що краще запобігати загрозам нестійкого становища, ніж здійснювати нейтралізацію його негативних наслідків;

— принцип терміновості реагування передбачає, що, чим раніше будуть застосовані елементи управління щодо кожного виявленого симптому нестійкості, тим

більші можливості скорішого відновлення порушеної рівноваги матиме в своєму розпорядженні підприємство;

— принцип альтернативності дій передбачає наявність і розгляд максимально можливої кількості альтернативних управлінських рішень щодо нейтралізації окремого фактора нестійкості розвитку;

— принцип дисипативності управлінських рішень передбачає, що вибір того чи іншого управлінського рішення щодо вектора розвитку здійснюється в бік того, якому відповідає мінімальні втрати ресурсів.

Таблиця 1. Чинники впливу на розвиток будівельного підприємства

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Загальноекономічні чинники: • Зростання національного доходу • Зниження рівня інфляції • Прискорення платіжного обігу • Стабільність податкової системи • зростання реальних прибутків населення • Зниження рівня безробіття	Операційні чинники: • Ефективний маркетинг • Низька доля постійних витрат • Високий % повного використання основних засобів • Достатній рівень страхових запасів • Ефективний виробничий менеджмент • Ефективна логістика
Ринкові чинники (причини): • Збільшення місткості внутрішнього ринку • Збільшення попиту • Ріст активності фондового ринку • Стабільність валютного курсу	Ринкові чинники (наслідки): • Ефективна фінансова стратегія • Ліквідна структура активів • Зростання рентабельності власного капіталу • Зниження дебіторської заборгованості • Зниження рівня фінансових ризиків
Інші чинники: • Політична стабільність • Позитивні демографічні тенденції • Поліпшення криміногенної ситуації • Сприятливі умови для ведення підприємницької діяльності	Інвестиційні чинники: • Ефективний фондовий портфель • Раціональне використання інвестиційних ресурсів • Досягнення запланованих розмірів прибутку по будівельним обєктам • Ефективний інвестиційний менеджмент

— принцип пріоритетності використання внутрішніх ресурсів передбачає, що підприємство повинне розраховувати переважно на внутрішні можливості переведення нестійкого розвитку у стійке становище.

В якості ознак загрози настання нестійкості можна розглядати особливості діяльності будівельних підприємств, а саме:

— результатом роботи за кожним будівельним проектом є єдиний дорогий об'єкт, а не серія однотипної продукції. Тому ця обставина значно впливає на можливість саме нестійкого розвитку і тому виправдовує розробку спеціальних методів і засобів підтримки ухвалення рішень;

— будівництво пов'язане з необхідністю вирішення численних інженерно-технічних, технологічних, економічних і соціальних проблем, тому підвищується ймовірність прийняття неправильного рішення що призведе розбалансування діяльності та до нестійкого розвитку.

Враховуючи зазначені особливості, можна визначити чинники впливу на розвиток будівельного підприємства, дія яких призводить до переходу будівельного підприємства зі шляху нестійкого на шлях стійкого розвитку (табл. 1).

Отже, нестійкий розвиток будівельного підприємства — це порушення його здатності функціонувати і втрата або отримання нових можливостей розвиватися з приростом результату порівняно з попереднім періодом в умовах дії чинників, що породжуються стосунками в ринковій економіці і створює погрози або сприятливу ситуацію для стійкого соціально-економічного і екологічного розвитку майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що нестійкий розвиток будівельного підприємства визначається ресурсними можливостями забезпечити протікання позитивно відтворювальних процесів, що може породжувати як нестабільність, вести до зниження ефективності виробництва, рівня задоволення потреб людини нинішнього покоління і створює погрози для стійкого соціально-економічного і екологічного розвитку майбутніх поколінь, так і привести підприємство до стабільності завдяки прийняттю правильних управлінських рішень з дотриманням принципів управління нестійким розвитком.

Література:

1. Бегун Т.В. Устойчивое развитие: определение, концепция и факторы в контексте моногородов [Текст] / Т.В. Бегун // Экономика, управление, финансы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). — Пермь: Меркурий, 2012. — С. 158—163.

2. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие: монография / О.Г. Белорус, Ю.М. Мацейко; Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана [и др.]. — К.: КНЭУ, 2006. — 488 с.

3. Верхоглядова Н.І. Система показників для управління стійкістю функціонування будівельного підприємства / Н.І. Верхоглядова, І.В. Кононова // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 1. — С. 7—10.

4. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. — К., 2009. — 864 с.

5. Згуровский М.З. Системный анализ. Проблемы. Методология. Приложения / М.З. Згуровский, Н.Д. Панкратова. — К.: Наукова думка, 2005. — 744 с.

6. Модели управления проектами в нестабильной экономической среде / Под ред. Ю.Г. Лысенко. — Донецк: Юго-Восток, 2009. — 354 с.

7. Степанов В.Н. Онтология теории устойчивости и неустойчивости (контекст социально-экономико-экологического развития) [Електронний ресурс] / В.Н. Степанов // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2012. — № 2 (3). — С. 160—164. — Режим доступу: http://www.economics.opu.ua/n3.html

8. Степанов В.Н. Об устойчивости и неустойчивости экономико-экологического развития / В.Н. Степанов, Д.В. Волошин // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практ. конф., м. Бахчисарай, 15—16 вересня 2011 р. — Сімферополь: ПП "Фенікс", 2011. — С. 256—258.

9. Томпсон Дж. М.Т. Неустойчивости и катастрофы в науке и технике: пер. с англ. / Дж. М.Т. Томпсон. — М.: Мир, 1985. — 254 с.

10. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хаген: пер. с англ. — М.: Мир, 1985. — 424 с.

11. Економічна енциклопедія: у трьох томах. — Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. — К.: Вид. центр "Академія", 2002. — 952 с.

12. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1982. — 456 с.

13. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження // Економіка України. — 2005. — №1. — С. 36—42.

14. Ралко О.С. Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства / О.С. Ралко // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій. — К.: НУХТ. — 2010. — № 36. — С. 38—41.

15. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / І.О. Богатирьов. — К.: КНЕУ, 2004. — 20 с.

16. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття "розвиток підприємства" / С.П. Дунда // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури праць. — 2011. — Вип. 32. — 213 с.

17. Ожегов М.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Русская академия наук. — М.: Азбуковник, 1998. — 944 с.

18. Василенко В.А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации // Культура народов Причерноморья. — С. 100—107.

19. Капліна А.С. Поняття "розвиток" у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С.Капліна // Економіка Менеджмент Підприємництво. — 2012. — № 24 (ІІ). — С. 57—63.

20. Гамалій В.Ф. Дослідження стійкості функціонування промислово-економічних систем / В.Ф. Гамалій, І.В. Ніколаєв // Вісн. екон. науки України — 2008. — № 1. — С. 14—17.

References:

1. Begun, T.V. (2012), "Sustainable development: definition, concept and factors in the context of single-industry towns", Jekonomika, upravlenie, finansy [Economics, management, finance], Materialy II mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii [Materials of of II international scientific conference], Perm, Russia, December 2012, pp. 158—163.

2. Belorus, O.G. (2006), Global'noe ustojchivoe razvitie [Sustainable global development], KNJeU, Kyiv, Ukraine.

3. Verkhohliadova, N.I. (2011), "The indicator system for managing of stability functioning of building enterprise", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 1, pp. 7—10.

4. Heiets', V.M. (2009), Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Zgurovskij, M.Z. (2005), Sistemnyj analiz. Problemy. Metodologija. Prilozhenija [System analysis. Problem. Methodology. Application], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

6. Lysenko, Ju.G. (2009), Modeli upravlenija proektami v nestabil'noj jekonomicheskoj srede [Models of project management in an unstable economic environment], Jugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.

7. Stepanov, V.N. (2012), "Ontology theory of stability and instability (the context of socio-economic and environmental development)", Ekonomika: realiї chasu, vol. 2 (3), pp. 160—164.

8. Stepanov, V.N. (2011), "About stability and instability of the economic and environmental development", Stalyj rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspil'stva v ekonomichnykh transformatsiiakh [Sustainable development and environmental safety of society in economic transformation], Materialy Tret'oi Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of Third All-Ukrainian scientific and practical conference], Bakhchysarai, Ukraine, 15—16 September 2011, pp. 256—258.

9. Tompson, Dzh.M.T. (1985), Neustojchivosti i katastrofy v nauke i tehnike [Instability and catastrophes in science and technology], Mir, Moscow, Russia.

10. Haken, G. (1985), Sinergetika. Ierarhija neustojchivosti v samoorganizujushhihsja sistemah i ustrojstvah [Synergetics. Hierarchy of instability in self-organizing systems and devices], Mir, Moscow, Russia.

11. Mochernyj, S.V. (2002), Ekonomichna entsyklopediia: u tr'okh tomakh [Economic encyclopedia: in three volumes], Vyd. tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

12. Shumpeter, J. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija (Issledovanie predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla konjunktury) [Theory of economic development (Investigation of business profits, capital, credit, interest and cycle conjuncture)], Progress, Moscow, Russia.

13. Shubravs'ka, O. (2005), "Sustainable economic development: concepts and research directions" Ekonomika Ukrainy, vol. 1, pp. 36—42.

14. Ralko, O.S. (2010), "Evolution of concept organizational development enterprise", Nauk. pratsi Nats. un-tu kharch. Tekhnolohij, vol. 36, pp. 38—41.

15. Bohatyr'ov, I.O. (2004), "Management of enterprise", Ph.D. Thesis, Economics, organization and Management of enterprises, KNEU, Kyiv, Ukraine.

16. Dunda, S.P. (2011), "Theoretical approaches to the definition of "enterprise development"", Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury prats', vol. 32.

17. Ozhegov, M.I. and Shvedova, N.Ju. (1998), Tolkovyj slovar' russkogo jazyka [The explanatory dictionary of Russian language], Azbukovnik, Moscow, Russia.

18. Vasilenko, V.A. (2014), "Organizational-cyclical and structural-functional models of development organization", Kul'tura narodov Prichernomor'ja, vol. 56, no. 1, pp. 100—107.

19. Kaplina, A.S. (2012), "The notion of "development" in the categorical apparatus of the developmental theory", Ekonomika Menedzhment Pidpryiemnytstvo, vol. 24 (II), pp. 57—63.

20. Hamalij, V.F. (2008), "Research stability of function industrial and economic systems", Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, vol. 1, pp. 14—17.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р.

УДК 330.341

В. В. Білоцерківець,
д. е. н., доцент, професор кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ,
О. О. Завгородня,
к. е. н., доцент, доцент кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ

РОЗВИТОК НОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ТЕОРІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

V. Bilotserkivets,
Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of department of Political economy, National Metallurgical Academia of Ukraine, Dnipropetrovs'k
O. Zavhorodnya,
Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Associate Professor of department of Political economy, National Metallurgical Academia of Ukraine, Dnipropetrovs'k

DEVELOPMENT OF NEW ECONOMY: CALLS FOR THEORY OF CYCLING

У статті досліджуються особливості розвитку нової економіки в контексті теорії циклічності. Показано зростання ролі нової економіки в забезпеченні продовження позитивної економічної динаміки у провідних країнах світу. Проаналізовано відповідність існуючих теоретичних засад дослідження економічних циклів економічній практиці. Розкрито роль ефекту Ноя у забезпеченні ритміки економічної динаміки. Визначено передумови статично ациклічного, циклічного та хаотично ациклічного руху національної економіки. Наведено періодизацію довгострокових хвиль М. Кондратьєва та запропоновано емпіричну правильність поступового скорочення їх тривалості, визначено та пояснено винятки з неї.

In the article examines the features of development of new economy in the context of business cycle theory. The increase of role of new economy is shown in providing of continuation of positive economic dynamics in the leading countries of the world. The paper analyzes the theoretical principles of research of business cycle theory in context of economic practice. In the article exposed role of effect of Noah for rhythmic of economic dynamics. Pre-conditions are certain static acyclic, cyclic and chaotically acyclic motion of national economy. A division into periods over of long-term waves of N. Kondratiev is brought and the empiric rightness of gradual reduction of duration of long waves is offered, certainly and exceptions are explained.

Ключові слова: нова економіка, національна економіка, теорія циклічності, аперсистентність, К-хвилі, ефект Ноя, турбулентність.

Key words: new economy, national economy, business cycle theory, a-persistency, K-waves, effect of Noah, turbulence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останні десятиліття розвитку світової економіки виразно позначені стрімким піднесенням ролі високотехнологічних галузей, швидкими змінами у споживчих наборах економічних суб'єктів, невпинним генеруванням нових та новіших товарів, поступовою, але неспростовною трансформацією медіанної поведінки виробників та споживачів, набуттям економічним раціо дещо іншого змісту. Це є час утвердження нової економіки на панівних позиціях у світі. У багатьох економічно розвинених країнах саме зростання її питомої ваги вже протягом тривалого періоду виступає запорукою продовження позитивної економічної динаміки. Швидкий розвиток виробництв із високою концентрацією новоекономічного знаходить не тільки безпосереднє закарбування у темпах економічного зростання через збільшення обсягу випуску у неогалузях, але й забезпечує через механізм акселератора-мультиплікатора поширення хвилі позитивної економічної динаміки на інші галузі, стає локомотивом успішних структурних трансформацій та виконує функцію недопущення сповзання національних економік у вир рецесії. Тож, на особливий інтерес заслуговують проблеми визначення ролі нової економіки в реалізації сучасного типу економічного зростання, виявлення її впливу на тривалість та амплітуду економічних флуктуацій в контексті теорії циклічності.

Таблиця 1. Внесок факторів виробництва у темпи зростання ВВП розвинених країн у 1981—2004 рр., %

Внесок факторів виробництва	1981-2000 рр.	1991-2000 рр.	1995-2004 рр.	2001-2004 рр.
Німеччина, загалом:	2,2	1,8	1,2	0,5
праця	-0,3	-0,5	-0,4	-0,4
капітал	0,7	0,7	0,4	0,3
продуктивність	1,8	1,7	1,2	0,6
США:	3,3	3,4	3,4	2,4
праця	1,2	1,0	0,7	-0,3
капітал	1,0	1,0	1,1	0,9
продуктивність	1,2	1,4	1,7	1,8
Велика Британія, загалом:	2,8	2,5	2,9	2,4
праця	0,4	-0,1	0,6	0,2
капітал	0,6	0,7	0,7	0,7
продуктивність	1,8	2,0	1,6	1,5
Франція, загалом:	2,4	1,9	2,1	1,4
праця	-0,5	0,0	0,1	-0,1
капітал	1,0	1,0	0,9	1,0
продуктивність	1,8	0,9	1,1	0,5

Складено за [8, с.19].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми немонотонної економічної динаміки, розвитку нової економіки та її позитивного впливу на зростання продуктивності й збільшення основних макроекономічних показників опинились у фокусі досліджень багатьох знаних науковців. Особлива роль у створенні фундаментальних засад наукових пошуків у цій сфері економічної теорії належить працям таких відомих вчених, як Р. Айрес [1], А. Грінспен [2], Е. Гундлах [3], Дж. Девіс [4], Х. Зіберт [5], Д. Йоргенсон [6], А. Рітшль [7], С. Сарферац [7], М. Уебеле [7]. Водночас, незважаючи на широке коло сучасних наукових розвідок у даній галузі, недостатньо розробленими залишаються питання взаємодії нової та традиційної економіки в контексті циклічного розвитку національних та світової економіки, роль нової економіки у деформації довгострокових циклів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей впливу процесів розвитку нової економіки на економічну динаміку та циклічний рух, виявленні векторів та причин деформації економічних циклів у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Внесок сучасної нової економіки у забезпечення позитивної економічної динаміки у розвинутих країнах є досить суттєвим [6, с. 164—165]. Так, у середині 90-х рр. XX ст. при щорічних темпах зростання продуктивності в США у несільськогосподарському виробництві від 1,04% до 1,25% безпосередній внесок неогалузей (виробництво комп'ютерів та напівпровідників) коливався лише в діапазоні від 0,39% до 0,62%, при одночасно потужному впливі нової економіки на збільшення мультифакторної продуктивності [5, с. 17]. Ще вагомішою виявляється роль сучасної нової економіки в забезпеченні позитивної економічної динаміки за врахування двозначності трендів інших виробничих факторів (табл. 1). Так, зростання ВВП в Німеччині протягом останніх 25 років відбувалось при перманентному скороченні внеску фактора праці, у менш явному вигляді аналогічні процеси розгортались також і у Франції та США.

Разом з тим, незважаючи на рівень розвитку нової економіки та величини співвідношення її обсягу відносно "старої" економіки, висхідний її рух, неявно відображений у статистичних показниках, не може бути безкінечним. Тренди руху нової економіки в значній мірі корелюються з вектором руху економіки в цілому, а отже, дані СНР, що свідчать про повороти в русі економіки, забезпечують з певним запізненням і фіксацію тропізмів неоекономіки. Незважаючи на численні спроби зрозуміти причини таких коливань, економічна наука й досі не має загальноприйнятого рішення. Ще в більшій мірі залишаються недостатньо дослідженими специфіка циклічного розвитку неоекономічної складової економіки, що, випереджаючи, зростає й, так само, обганяючи староекономічно-новоекономічну цілісність, згасає, забезпечуючи трансформацію останньої, та роль аперіодичних послідовностей у протіканні економічної динаміки пульсуючого характеру. Важливість теоретичного обгрунтування періодичності в економічному розвитку не викликає сумніву.

З усіх економічно розвинених країн "щонайменше в Сполучених Штатах, як найбільш авангардній індустріальній країни", зазначає відомий німецький учений Е. Гундлах, "нова економіка продемонструвала свою внутрішню сутність" [3]. "Безперечним фактом є те, — запевняє американський фахівець у галузі економічного зростання Р. Айрес, — що США стали недосяжним світовим лідером за капіталовкладеннями в інформаційні технології" [1, с. 79].

Надходження роялті та платежів за ліцензії в США на початку 10-х рр. XX ст. у 2,13 рази перевищували суму таких надходжень у трьох наступних за цим показником країнах — Японії, Німеччині та Великобританії (табл. 2).

Тож, у першу чергу, дослідження процесів економічної динаміки саме в США як країни, в якій на даний момент сучасна нова економіка отримує одні з найбільш масштабних та рельєфних проявів, може надати достатньо репрезентативні свідчення щодо специфіки економічно-неоекономічного руху.

За чинною методикою, криза в економіці США фіксується лише за умови спостереження протягом двох кварталів поспіль негативної динаміки випуску. Відповідно до цього критерію розрізняються періоди кризового та некризового стану в економіці. Аналіз статистичної інформації [10] показує значну аперсистентність економічних флуктуацій та змушує досить скептично підходити до тверджень щодо ритмічності подібних коливань, оскільки діапазон тривалості фаз пожвавлення та підйому є надзвичайно широким: від 5 до 46 кварталів (навіть, якщо знехтувати крайніми значеннями у 4 та 69 кварталів). Не справджує сподівань і дослідження ритмічності циклічних коливань у випадку прийняття за критерій настання рецесії скорочення обсягів випуску протягом хоча б одного кварталу. Статистичні дані свідчать, що періодичність настання рецесії в цьому випадку коливатиметься в діапазоні від 5-ти до 37-ми кварталів.

Тож, персистентна циклічність економічних коливань, як це можна побачити на прикладі авангардно-орієнтованої американської економіки, в дійсності виглядає досить уявною, а свідчення на користь даної тези представляються дещо дискусійними. Аналогічна ситуація характерна і для світової економіки в цілому та її крупних агрегованих складових — з 1970 р. темпи зростання світового ВВП коливались у діапазоні від 0,703% у 1982 р. до 6,4% у 1973 р., і лише у 2009 р. виявились від'ємними, склавши — 0,611% [9] (різновекторна динаміка ВВП України в цьому ракурсі є цілком нетиповим випадком). Більш того, динаміка приватного сектору на макроекономічному рівні є дуже стабільною, оскільки він абсорбує шоки і переформатує їх у стабільно-вібруючий рух.

Втім, це не виключає можливості додаткового членування утворених субпослідовностей, їх штучного агрегування з метою наближення фактів реальної дійсності до проголошених теорією постулатів. Так, з одного боку, можливо про-

Таблиця 2. Валовий оборот роялті та платежів за ліцензії по країнам, млн дол., 2012 р.

Країна	Роялті та платежі за ліцензії за кордон та із закордону		Відношення платежів до надходжень	Валовий оборот роялті та платежів за ліцензії, млн дол.	Населення, тис. чол.	Валовий оборот роялті та платежів за ліцензії на 1 жителя, дол.
	платежі, млн дол.	надходження, млн дол.				
Ірландія	42103,11	4996,93	8,43	47100,04	4589	10263,68
Сінгапур	16511,00	1648,99	10,01	18159,99	5184	3503,08
Люксембург	568,05	720,97	0,79	1289,02	531	2427,53
Швеція	2348,69	6729,02	0,35	9077,71	9517	953,84
Фінляндія	1637,40	3315,52	0,49	4952,92	5414	914,84
США	39889,00	124182,00	0,32	164071,00	313914	522,66
Нідерланди	3420,90	4959,69	0,69	8380,59	16768	499,80
Бельгія	2735,83	2696,79	1,01	5432,62	11142	487,51
Канада	10867,03	3744,96	2,90	14611,99	34880	418,92
Японія	19897,56	31892,29	0,62	51789,85	127561	406,00
Мальта	130,95	18,49	7,08	149,44	418	357,51
Франція	9574,38	12407,94	0,77	21982,32	65697	334,60
Велика Британія	8474,92	12462,12	0,68	20937,04	63227	331,14
Німеччина	12242,60	13870,40	0,88	26113,00	81890	318,88
Нова Зеландія	913,60	310,38	2,94	1223,98	4433	276,11
Австрія	1543,40	775,52	1,99	2318,92	8462	274,04
Ізраїль	1072,50	1056,50	1,02	2129,00	7908	269,22
Корея	8386,90	3435,50	2,44	11822,40	50004	236,43
Коста-Ріка	86,98	4,40	19,77	91,38	4805	19,02
Україна	727,00	124,00	5,86	851,00	45593	18,67
Литва	38,21	3,85	9,92	42,06	2986	14,09
Китай	17748,98	1044,10	17,00	18793,08	1344130	13,98

Складено за [9].

водити більш глибокий аналіз не змін в абсолютних величинах, а в динаміці їх приростів. Тоді рецесійні зміни слід фіксувати навіть за позитивних темпів зростання ВНП, але за умови загальмування його збільшення. Саме за таким критерієм, зокрема, частиною дослідників визначались коливальні рухи в межах нової економіки, що дозволяло фіксувати кризу навіть за позитивної динаміки обсягів випуску в неоекономічних галузях. Так, падіння темпів зростання світового випуску інформаційної та комунікаційної техніки з 10,4% до 6,2% та з 10,5% до 7,5%, відповідно, німецькі вчені Г. Ербер та Х. Хагеманн розцінювали вже як факт настання кризи в новій економіці [11, с. 24].

З іншого боку, логічним буде й дослідження змін інших показників функціонування національної економіки. Так, коливання рівня безробіття та індексів цін, зміни в трендах випуску низки продуктів тощо можуть свідчити про циклічні зміни в економіці. Але одночасно ці показники здатні лише вказувати на наявність певних загроз щодо подальшого економічного зростання, бути провісниками потенційно ймовірної рецесії, а не фаталізувати її настання. Отже, якщо не зважати на залучення штучних інструментів виділення трендів, то незаперечним фактом залишається амплітудно-частотна аперсистентність останніх, що наводить на думку щодо досить уявного характеру ритмічності циклічного розвитку економіки, з наданням, як показують дослідження А. Грінспена та Б. Мандельброта, таким коливанням статусу білого шуму (випадковості) [2; 12]. Теорії нової економіки, що з'явились останнім десятиліттям, акцентуючи увагу на аритмічності, незбагненності засад її руху, дозволяють отримати на користь такого твердження цілу низку аргументів [11, с. 32]. Аналогічних висновків вимагає і класичне тлумачення статистичних даних щодо динаміки ВВП багатьох країн світу за минулі 15 років. Це зовсім не дезавуює існування циклічності як такої взагалі, проте фактична аперсистентність вимагає більш критичного сприйняття спрощених моделей, з одного боку, та акцентування уваги на антифундаменталістських поясненнях реальності, з іншого. Так, досить плідним для з'ясування витоків економічного зростання та майбутнього спаду (як вірогідної потенції, а не апріорної фатальності) є використання ефекту Ноя [12, с. 347—348]. Даний ефект відображає досить розповсюджені негладкі природні утворення, зазначаючи, що природна персистентність у відбутті подій досить часто має цілком позірний, ілюзорний характер, є лише спробою спростити більш складну реальність.

Саме групування в локальному проміжку часу певних однорідних за властивостями явищ може спричиняти як позитивну динаміку національної економіки, так і негативну. Розподіл їх часто є досить неоднорідним в часі [2]. Вони можуть бути розпорошеними, виступаючи певними девіаціями в розвитку, які скоріш за все будуть компенсовані іновекторним рухом у наступних періодах, та не впливаючи на загальний напрямок траєкторії зростання чи спаду. Але, з іншого боку, можуть утворюватися цілі послідовності однвластивих явищ, які концентруються в ряди, що посилюють рух за тим чи іншим вектором. Економічні реалії надають нам величезний обсяг фактичного матеріалу, що однозначно свідчить на користь існування таких рядів. Якраз такий випадок і віддзеркалює ефект Ноя. Причини появи зазначених концентрацій залишаються достеменно невідомими. Проте не викликає сумніву, що однопорядкові, але різнознакові за вектором (з погляду на певний процес) події не можуть бути розподілені у часі абсолютно рівномірно. Обов'язково в ряду відносно рівномірно розподілених подій зустрінуться кластери, де частка певнознакових явищ буде різко переважати над іншознаковими. Цей імпульс, у свою чергу, призведе до генерації подій, що значно посилять імовірність подальшого розвитку за нерівноважним сценарієм, провокуючи розширення експансії лакуни однознакових явищ. Зрозуміло, що висхідний чи низхідний рух не буде безмежним. Поступово він сам викличе зростання концентрації іновластивих явищ, які своїм тиском сприятимуть послабленню потужності одновекторного руху та, врешті-решт, його розвертанню в протилежний бік. Відбуватиметься повільне пригашення першопочаткового імпульсу, довгий рух до рівноваги, рівномірного роз-

поділу різновекторних подій. При цьому, тривалість такого руху буде залежати від рівня початкової концентрації одновластивих явищ. Більша їх концентрація у відправний момент одновекторного руху призведе до більш стрімкого та потужного підйому чи більш глибокої кризи та навпаки. Оскільки величина моновластивого кластеру (в бінарному розрізі) є не детермінованою і може коливатися в значному діапазоні, то й ритміка циклів набуває цілком аперсистентного характеру.

Втім, вичерпання генераційної потужності імпульсу, викликаного ефектом Ноя, та настання жаданої стабілізації зовсім не гарантує її тривалості. Стохастична поява нової концентрації певновластивих явищ знов і знов буде запускати маховик циклічного розвитку економіки. Отже, можемо стверджувати, що лакуни позитивних явищ сприятимуть розгортанню кризових процесів в економіці, а лакуни негативних — економічному зростанню. Слід зазначити, що в умовах технологічно слаборозвиненої економіки зазначена хаотичність є досить малоймовірною, оскільки менш складна система є більш сталою. Перехід на більш високі рівні технологічного розвитку супроводжується появою періодичних коливань, що й з певним рівнем достовірності фіксували дослідники до етапу розвитку нової економіки. Подальше ж посилення технологічної складності обумовлює диспозицію економіки в стан турбулентності, з нерегулярними тропізмами та залежністю від малих флуктуацій, що досить адекватно віддзеркалює реалії сучасного етапу еволюції нової економіки.

В умовах глобальної економіки проблема ще більш ускладнюється. Локальні ланцюжки подій, каузальний зв'язок між якими є нечітким або й відсутнім, можуть стимулювати розвиток на рівні даної регіональної чи національної економіки за одним вектором, а на рівні іншої — іновластиві ланцюжки сприятимуть реалізації сценарію розвитку за відмінним вектором. Різновекторна дія ефекту Ноя, й, відповідно, різновекторний рух на різних мезорівнях ускладнюють розуміння причин руху на макрорівні, прогнозування її одновекторної тривалості. Різновекторність на макрорівні національних економік, ускладнена ефектами взаємодії на глобальному рівні, хаотизує пертурбації та ще більш заплутує ситуацію, піддаючи сумніву гностичний апарат теорії циклів. Як наслідок, характер економічної динаміки в технологічно розвиненій економіці стає прогнозованим у дуже незначній мірі, а флуктуації набувають більш турбулентного характеру в умовах зростаючої невизначеності. З іншого боку, Д. Гіксом та Р. Фрішем наведена чітка аргументація на користь того, що подібна турбулентність є коридоризованою. Передбачаючи лавиноподібні зміни в короткостроковій та середньостроковій перспективі, вона постулює розвиток сучасної економічної глобальної цілісності як хаосмотизованої, не виключаючи можливість фіксації цілого пучка кластерів концентрацій одновекторних подій. Ймовірнісне сприйняття дійсності надає нам право стверджувати, що реєстрація групування концентрацій в кластери передбачає існування подібних групувань і на рівні кластерів. Такі утворення можуть бути розташовані в темпоральному розрізі на будь-якій відстані, проте вірогіднішим є їх нормальний розподіл. Зрозуміло, що вкрай обмежений обсяг більш-менш достовірних статистичних досліджень виключає можливість робити репрезентативні висновки, проте наявні дані все ж відображають подібну тенденцію.

Такі групування фіксуються протягом 1930—1933, 1937—1938, 1945—1949, 1953—1958, 1969—1975, 1980—1982, 1990—1995 та 2007—2010 рр. Якщо сприйняти версію частини науковців, що після глибокої кризи нижньої поворотної точки Кондратьєвської хвилі (К-хвилі), через декілька років наступає рецидивна депресія, то переривчасте групування 1937—1938, 1945—1949 рр. (розрив пов'язаний з дією зовнішнього позитивного імпульсу II світової війни) та групування 1980—1982 рр. відображають такі негативні послідовності. Отже, можна зафіксувати довгострокові хвилі 1933—1975 рр. та 1975—2009 рр., з переламними верхніми точками у приблизно 1953—1954 та 1989—1990 рр. При цьому на висхідних фазах середні темпи економічного зростання в США складали: за 1934—1953 рр. — 6,37% (більш коректно, за умови вирахування періоду II Світової війни, — 4,26%), за 1976—1989 рр. — 3,52%, а на низхідних: за 1954—1975 рр. — 3,42% та за 1990—2009 рр. — 2,45% [10]. Тож середні темпи економічної динаміки протягом висхідної фази в 1,25 рази (IV хвиля) та в 1,44 рази (V хвиля) перевищували аналогічні показники, зафіксовані за час низхідної. Щодо попередніх довгих хвиль, звичайно, проблем з діагностуванням не буває — майже всі дослідники солідаризуються навколо дат: 1787—1790 — 1842—1844, 1844—1851 — 1890—1896 та 1891—1896 — 1929—1933 [4; 13].

Наведена в таблиці 3 періодичність відбуття К-хвиль дозволяє дійти висновку, що їх тривалість змінювалась за циклами: 52—57, 39—52, 35—42, 40—46, 32—36 рр., скорочуючись від хвилі до хвилі. Єдине виключення у цьому спадаючому тренді становить тривалість IV К-хвилі. Але подібна відмінність знаходить цілком логічне пояснення, оскільки дана хвиля має переривчастий характер, з розривом, що припадає на час війни 1939—1945 рр. За врахування часу перерви тривалість IV К-хвилі варіюватиме в діапазоні 34—40 років, що цілком відповідає загальній тенденції зростання частоти довгострокових циклів. Її фіксація дозволяє вивести на наступну емпіричну правильність: еволюція нової економіки, що знаходить відображення в розвитку продуктивних сил, призводить до поступового скорочення тривалості К-хвиль.

Розширення ареалу нової економіки, перманентна дифузія її елементів до субмножини традиційної економіки, багато в чому, корелюють із розповсюдженням нових технологій. Тож, усе більше галузей, набуваючи рис авангардизованих, перманентно оновлюються, стають осередками генерування нового, забезпечуючи формування плацдармів новоекономічного на шляху його подальшого поширення, оскільки технологічні зміни, що іманентно притаманні їм, у більшості випадків виступають як сприятливі, "дружні до економічного зростання" [1, с. 76]. І дійсно, наприклад, у США частка таких галузей за 30 років зросла вдвічі [1, с. 80]. Аналогічні тенденції характерні й для інших економічно розвинених країн.

Отже, варто зазначити, що відбуття позитивної економічної динаміки в сучасних умовах обмеженості потенціалу екстенсивного зростання диктується, з певним лагом, специфікою пов'язаних процесів в межах новоекономічної субмножини. Втім, поява нових технологій, їх ризомне поширення та генерація на їх основі благ із новими споживчими властивостями апріорі не можуть мати монотонно зростаючий характер. Процес "креативного знищення" не є безкінечним ані в своїй висхідній фазі, ані в низхідній. Настання "інноваційної паузи" стає виразним свідченням наближення повороту в економічному та новоекономічному русі. Так, перші ознаки майбутніх перемін у межах V хвилі фіксуються в США ще на початку 1990-х рр. Проте це ще не означає скорочення потоку нових ідей, переходу до негативної траєкторії в продукуванні нових технологій. Статистичні дані свідчать про протилежне. Світовий обсяг нових отриманих патентів в абсолютному вимірі вперше загальмовується в межах низхідної фази V хвилі тільки у 2006 р.

Схожа за масштабом рестрикція спостерігалась попереднього разу лише у середині 1970—80-х рр., знаменуючи перехід від IV до V К-хвилі. Подібні процеси охопили як США, так у ще більшій мірі другого флагмана НТП — Євро-

пейський Союз, де скорочення приросту новозареєстрованих патентів фіксується починаючи з 2001 р., а в Німеччині та Великій Британії їх обсяг зменшується за останні 9 років навіть в абсолютному вимірі — на 8,2% та 4,5% відповідно [9]. Фактично такий розвиток подій стає провісником наближення змін. У цих умовах збільшення чисельності та доходів найбільш освічених робітників [14, с. 22—24], саме які в більшості випадків й виступали в ролі генераторів нового та формували платформу розширення сучасної нової економіки в її виробничій та консумаційній іпостасях-складових, з певного моменту вже не може компенсуватись відповідним зростанням у зв'язці випуску-споживання нової продукції. Розворот Кондратьєвської хвилі стає неминучим, а кризові явища з певним лагом отримують унаочнення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Атрибутом технологічно слаборозвинених економік є статичний рух, як ознака більш сталих нескладних систем, і лише технологічний прогрес стає передумовою появи періодичних коливань. Водночас подальше посилення технологічної складності в умовах становлення та стрімкого розвитку нової економіки після енергетичної кризи війни Судного дня визначило диспозицію економіки в стан турбулентності, відбуття кардинальних зсувів у архітектоніці світової та провідних національних економік і певної деформації довгострокових циклів. Посилення позицій нової економіки, що знаходить віддзеркалення в розвитку продуктивних сил, стало детермінантою поступового скорочення тривалості довгострокових хвиль. Подальші дослідження мають виявити особливості впливу процесів становлення нової економіки та поширення її ареалу на економічну динаміку в Україні, розкрити специфіку деформації ритміки циклів у ракурсі національної економіки.

Література:

1. Ayres R. U Turning Point. An End to the Growth Paradigm / R. Ayres. — London: Earthscan, 1998. — 258 p.

2. Greenspan A. The Age of Turbulence: Adventures in a New World / A. Greenspan. — New York: Penguin Books, 2008. — 563 p.

3. Gundlach E. Makrookonomisches Produktivitatswachstum in der Neuen Okonomie: Empirischer Anspruch und methodische Unzulanglichkeit [Електронний ресурс] / E. Gundlach. — Режим доступу: http://www.econstor.eu/dspace/ bitstream/10419/3698/1/Gu_Neue_Oekonomie.pdf

4. Davis J. H. An Annual Index of U.S. Industrial Production, 1790—1915 / J.H. Davis // Quarterly Journal of Economics. — 2004. — vol. 119. — P. 117—125.

5. Siebert H. The new economy — what is really new? / H. Siebert // Kiel Working Papers. — 2000. — No 1000. — 39 p.

6. Jorgenson D.W. U.S. Economic Growth at the Industry Level / D.W. Jorgensen, K.H. Stiroch // The American Economic Review: Papers and Proceedings. — 2000. — vol. 90. — P. 161—167.

7. Ritschl A. The U.S. Business Cycle, 1867—1995: Dynamic Factor Analysis vs. Reconstructed National Accounts / A. Ritschl, S. Sarferaz, M. Uebele // SFB 649 discussion paper. — 2008. — N 066. — 36 p.

8. Ursachen der Wachstumsschwache in Deutschland 1995—2000 / A. Boss, J. Dovern, K.-J. Gern und ander. — Kiel: Institut fur Weltwirtschaft an der Universitat Kiel, 2009. — 255 s.

9. The World Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.data.worldbank.org

Таблиця 3. Періодичність відбуття К-хвиль

№ К-хвилі	Початок, рр.	Завершення, рр.	Тривалість, рр.
I	1787-1790	1842-1844	52-57
II	1844-1851	1890-1896	39-52
III	1891-1896	1929-1933	35-42
IV	1929-1933	1973-1975	40-46 (34-40)
V	1973-1975	2007-2009	32-36
VI	2007-2009	?	?

10. U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bea.gov

11. Erber G. New economy in der Krise? / G. Erber, H. Hagemann // Wirtschaftsdienst. — 2002. — № 1. — S. 23—32.

12. Мандельброт Б.Б. Фрактальная геометрия природы / Б.Б. Мандельброт. — М.: Институт компьютерных исследований, 2002. — 656 с.

13. Comin D. Cross-Country Technological Adoption: Making the Theories Face the Facts / D. Comin, B. Hohijn // Journal of Monetary Economics. — 2004. — vol. 51. — P. 39—83.

14. Christensen B. Qualifikationsanforderungen und Arbeitsformen in der Neuen Okonomie / B. Christensen // Kieler Arbeitspapier. — 2001. — № 1081. — 60 s.

References:

1. Ayres, R. (1998), U Turning Point. An End to the Growth Paradigm, Earthscan, London, UK.

2. Greenspan, A. (2008), The Age of Turbulence: Adventures in a New World, Penguin Books, New York, USA.

3. Gundlach, E. (2014), "Macroeconomics productivity growth in new economy: empirical condition and methodic unlongevity", available at: http://www.econstor.eu /dspace/ bitstream/10419/3698/1/Gu_Neue_Oekonomie.pdf (Accessed 23 August 2014).

4. Davis, J.H. (2004), "An Annual Index of U.S. Industrial Production, 1790—1915", Quarterly Journal of Economics, vol. 119, pp. 117—125.

5. Siebert, H. (2000), "The new economy — what is really new?", Kiel Working Papers, vol. 1000, pp. 1—39.

6. Jorgenson, D.W. and Stiroch, K.H. (2000), "U.S. Economic Growth at the Industry Level", The American Economic Review: Papers and Proceedings, vol. 90, pp. 161—167.

7. Ritschl, A. Sarferaz, S. and Uebele, M. (2008), "The U.S. Business Cycle, 1867—1995: Dynamic Factor Analysis vs. Reconstructed National Accounts", SFB 649 discussion paper, vol. 066, pp. 1—36.

8. Boss, A. Dovern, J. Gern, K.-J. and others (2009), Ursachen der Wachstumsschwache in Deutschland 1995—2000 [Reasons of low of growth in Germany 1995—2000], Institut fur Weltwirtschaft an der Universitat Kiel, Kiel, Germany.

9. The World Bank (2015), available at: http://www.data.worldbank.org (Accessed 16 February 2015).

10. U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis (2015), available at: http://www.bea.gov (Accessed 16 February 2015).

11. Erber, G. and Hagemann, H. (2002), "New economy in crises?", Wirtschaftsdienst, vol. 1, pp. 23—32.

12. Mandelbrot, B.B. (2002), Fraktal'naja geometrija prirody [The Fractal Geometry of Nature], Institut komp'juternyh issledovanij, Moscow, Russia.

13. Comin, D. and Hohijn, B. (2004), "Cross-Country Technological Adoption: Making the Theories Face the Facts", Journal of Monetary Economics, vol. 51, pp. 39—83.

14. Christensen, B. (2001), "Qualification requirements and forms of works in the new economy", Kieler Arbeitspapier, vol. 1081, pp. 1—60.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.

УДК 336.368-338.48

О. М. Грабчук,
д. е. н., доцент, завідувач кафедрою фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

O. Grabchuk,
Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
Sc. Professor Chief of Department of Finance, Oles Gonchar Dnepropetrovsk national university, Dnipropetrovs'k

FEATURES OF DEVELOPMENT OF INSURANCE OF TOURISM IN UKRAINE

На тлі загострення сучасної соціально-економічної кризи відбувається поступове згортання страхового ринку. На противагу загальним тенденціям страхування у сфері туризму зберігає висхідний тренд динаміки. Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю виявлення причин специфічної динаміки розвитку страхування туризму. Стаття присвячена оцінці специфічних закономірностей розвитку страхування у сфері туризму в Україні. Автором проаналізовано основні тенденції розвитку страхування туризму у взаємозв'язку із розвитком туризму як галузі. Виявлено олігопольний характер ринку страхування туризму за розподілом страхових премій. Наведено основні чинники зменшення фінансової ефективності страхових послуг у сфері туризму, пов'язані із комплексним характером страхових послуг, акумуляцією та концентрацією ризиків. Визначено як пріоритетний напрям розвитку страхування зовнішнього туризму. Виявлено суттєві зміни у системі пріоритетів зовнішнього туризму.

Tourism as a kind of economic activity has an ascending trend of development for a long period of time and, as a rule, the kinds of activity, connected with tourism, also demonstrate positive results. In Ukraine the formation of a quite new line of insurance services — tourism insurance — is closely connected with tourism development.

One of the most pressing issues of scientific studies is to assess the nature, the peculiarity of manifestation and accumulation of insurance risks in tourism insurance.

The aim of the study is to identify the specific character of the manifestation of insurance risks in tourism insurance. The specific features of tourism insurance as the particular type of insurance services have been characterized in this paper. The accumulation of insurance risks according to the classes of insurance services and the data of the assistance companies has been described. The main peculiarities of the manifestation of insurance risks in the sphere of tourism insurance and distribution of risks according to the insurance sectors have been described. The changes in tendencies of distribution of risks in accordance with the modification of insurance services in the tourism sector have been characterized.

Ключові слова: страхування туризму, страхові ризики, зовнішній туризм, асистанс, страховий продукт, вартість полісу.

Key words: insurances of tourism, insurance risks, external tourism, companies of assisting, insurance product, cost to the policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Страховий ринок є однією з найбільш вагомих складових ринку фінансових послуг, стабільність його функціонування забезпечує сталість реалізації захисної функції страхування. Сучасний етап розвитку страхового ринку в Україні характеризується зростанням кількості небезпек та загроз, активність суб'єктів на ринку зменшується, що обумовлено в

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків України, 2000—2013 рр.

Джерело: складено автором за даними [4].

тому числі, і деструктивним впливом соціально-економічної кризи. Ринок, якщо й не знаходиться у стані стагнації, то успішно до неї наближається. Лише за окремими страховими послугами, найчастіше пов'язаними з обов'язковим страхуванням, обсяг премій зростає. До короткого переліку страхових продуктів із добровільного страхування, які зберігають привабливість для страхувальника, належить страхування у сфері туризму. На тлі загального згортання ринків фінансових послуг аналіз сучасних тенденцій та виявлення причин специфічної динаміки страхування у сфері туризму набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням визначення особливостей розвитку страхового ринку України присвячено велику кількість наукових публікацій як вітчизняних так і зарубіжних авторів. Значна частка науковців надають перевагу опису та наданню характеристик страхового ринку, методів та інструментів його регулювання, особливостям розвитку окремих сегментів, суб'єкт-об'єктним відносинам на ринку тощо. Наприклад, вагомим є доробок з даного напряму В.Д. Базилевича, О.І. Барановського, О.Д. Василика, Ю.В. Євченко, О.Д. Заруби, В.В. Корнєєва, Д.А. Навроцького, С.С. Осадця, Л.В. Рибальченко, О.Р. Романенко, О.А. Рядно, М.І. Савлука, В.М. Федосова, В.М. Фурмана, С.І. Юрія та інших. Водночас більш спеціалізовані праці стосовно розвитку страхування у сфері туризму зустрічаються не так часто і, як правило, мають прикладний характер. Питанням розвитку ринку страхування туризму в Україні зокрема присвячено публікації О.М. Лютак, В.М. Михальчука [7]; О.М. Козьменко [5], Е.А. Туманова, Н.С. Долгової [18], Д.Р. Абрамітової [1], Н.В. Рібун [11]; Н.М. Власової, К.О. Вейнберга [2], О.О. Охріменко [9]. Однак, зважаючи на швидкозмінні сучасні економічні реалії загалом та змінність процесів на страховому ринку зокрема, питання розгляду особливостей закономірностей розвитку окремих сегментів страхового ринку не втрачає актуальності. Це особливо стосується страхування у сфері туризму, що обумовлено необхідністю виявлення чинників збереження даним сегментом сталості функціонування навіть в умовах глибокої кризи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення сучасного прояву специфічних закономірностей розвитку страхування у сфері туризму в Україні. Предметом дослідження є суб'єкт-об'єктні відносини, що виникають при наданні послуг страхування у сфері туризму. При виконанні дослідження використано методи абстрагування, аналізу, синтезу, індукції.

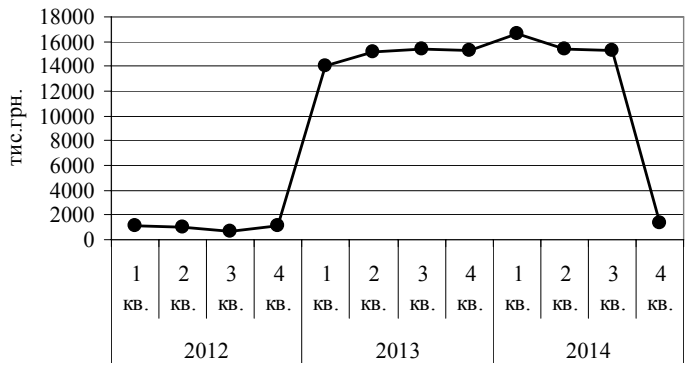

Рис. 2. Динаміка витрат страхових компаній на оплату послуг компаній асистансу, 2012—2014 рр.

Джерело: складено автором за даними [6].

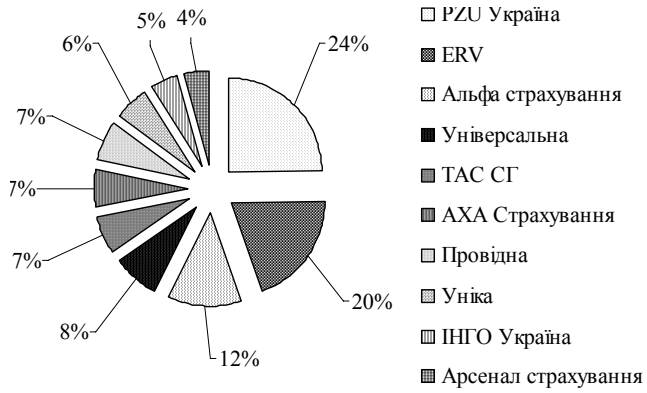

Рис. 3. Структура ринку страхування туризму за зібраними преміями у ТОП 10 страхових компаній України у 2014 році

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом 2000—2008 рр. розвиток страхового ринку України мав висхідний характер. Пізніше його зростання сповільнилось, а за окремими видами страхування навіть набуло негативних тенденцій. На противагу загальним негативним тенденціям фінансовий потенціал туристичного страхування є надзвичайно високим та продовжує швидко зростати (рис. 1). Особливо стрімкою є динаміка кількості українських туристів. За період 2000—2013 рр. середній темп росту кількості туристів, що відвідують інші країни, складали 34 % щорічно, а загальне зростання склало 682 %. На противагу зовнішньому туризму, зростання внутрішнього було не настільки стрімким і складало близько 1 % щорічного приросту за цей же період. Кількість іноземних туристів, що відвідували Україну, мала низхідну динаміку: щорічні темпи росту складали -1,34 % загальне зростання кількості туристів було рівним -38 %. Відповідно динаміка ринку надання туристичних послуг та його структура суттєво змінились з домінування внутрішнього туризму (67 % ринку у 2000 році) на домінування зовнішнього туризму (72,9 % ринку у 2013 році). На ситуацію суттєво не вплинуло падіння курсу національної грошової одиниці у 2008 році, що викликало тимчасове скорочення потоку споживачів туристичних послуг у 2009 році у зовнішньому туризмі на 28 % (падіння було компенсоване зростанням потоку у 2010 році на 41,8 %).

Зазначена динаміка туристичних потоків сформувала сприятливе страхове поле для страхування у сфері туризму. За досить приблизними розрахунками при придбанні страхового полісу зовнішнього туризму пакету "стандарт" за вартістю цього полісу у страхових компаніях ТОП 10 при подорожі до країн Шенгенської зони на п'ять діб (один із найбільш дешевих полісів з найменшою акумуляцією ризиків) фінансовий потенціал ринку страхування у сфері туризму складає від 312,460 до 513,955 млн грн.

Однак визначити ступінь реалізації фінансового потенціалу страхування у сфері туризму можна лише похідним чином, як і загальні тенденції розвитку саме страхування у сфері туризму. Зовнішні звіти страховиків про

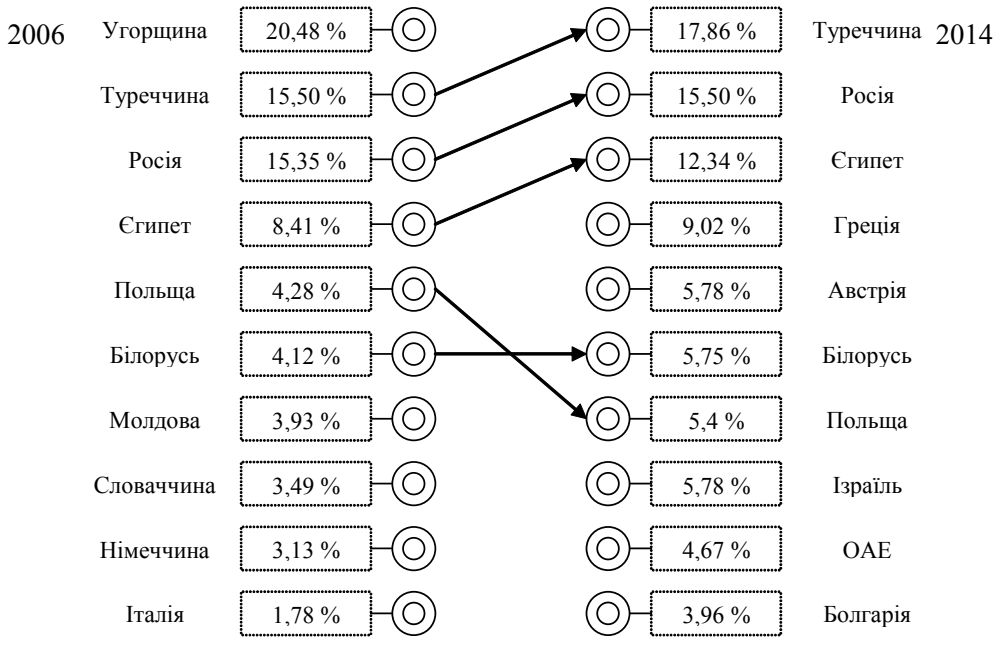

Рис. 4. ТОП 10 країн зовнішнього туризму для українських туристів

Джерело: розраховано автором за даними [4].

страхову діяльність не мають окремої позиції "страхування туризму", що визначає неможливість отримання агрегованих даних за ринком. Внутрішня звітність страховиків з цього виду страхування також або не формується, або носить закритий характер.

Практично відсутніми є відомості про страхові виплати у страхуванні у сфері туризму. Похідним відображенням динаміки страхових виплат із страхування туризму за ринком є динаміка витрат страхових компаній на оплату послуг компаній асистансу (рис. 2). Звичайно, компанії асистансу взаємодіють із страховиками не тільки із забезпечення страхування туризму, проте велика частка виплат відшкодувань пов'язана саме із забезпеченням послуг асистансу [3, с. 23]. Нерівномірність динаміки подібних витрат є свідченням скорочення запитуваності послуг асистансу, причини чого носять, швидше за все макроекономічний характер.

Ринок страхування туризму є досить структурованим. Якщо оцінювати структуру ринку за ТОП 10 страховиків, що надають послуги із страхування туризму [19], то помітно, що за відсутності монополії та олігополії, домінують у страхуванні туризму (рис. 3) дві компанії — PZU Україна та ERV, частка інших є приблизно рівною, що відповідає класичним ознакам олігополії. Оскільки страхування туризму в Україні тільки набуває розвитку, то причиною існування олігополії є початкова стадія існування ринку. Нагадаємо, що до особливостей олігополії належить порівняно вища частота цінових "воєн". Їх ознакою є невиправдане не зменшення ціни на послугу / товар. Хоча у страхуванні застосування технології цінових "воєн" з фінансової точки зору не є виправданим, однак у страхуванні туризму зменшення ціни на відповідні страхові поліси нижче від їх реальної вартості — явище, яке зустрічається в Україні досить часто [2, с. 82]. Лінійка страхових продуктів у сфері страхування туризму для різних страхових компаній є досить схожою як за переліком страхових ризиків, так і за способами їх компенсації. Вартість страхового продукту має тенденцію "йти за лідером". Так, компанія PZU Україна для пакету туристичного страхування за класом А (програма "стандарт") на п'ять днів до країн Шенгенської зони встановила вартість у 124 грн. [21]. Подібний же пакет у компанії ERV [16] коштує 156 грн., в Альфа страхування — 172,4 грн. [14], у компанії "Універсальна" — 186 грн. [15], у АХА Страхування — 4,4 євро [20], у страховій компанії "Уніка" — 6,21 євро [17], у страховій компанії ІНГО Україна — 204 грн. [8], у СК "Арсенал страхування" — 139,65 грн. [10]. Водночас така ситуація на ринку є тимчасовою, оскільки розширення чисельності страхувальників та диверсифікація страхових продуктів поступово змінюють структуру ринку, виводячи на нього нових гравців.

Ринок страхування у сфері туризму підлягає значним флуктуаціям, пов'язаним із змінами уподобань потенційних страхувальників щодо мети майбутніх подорожей. Найкращим чином це ілюструє зміни у ТОП 10 країн зовнішнього туризму для українських туристів з 2006 по 2014 рік (рис. 4).

Відповідним результатом є зміна обсягу ризиків, міри їх акумуляції та суттєві коливання зібраних премій. Останнє обумовлює суттєві зміни у фінансовій ефективності страхової діяльності. Крім того, зміни пріоритетних для зовнішнього туризму країн змінюють також особливості взаємодії страхових компаній з компаніями асистансу.

ВИСНОВКИ

Розвиток страхування у сфері туризму має специфічний характер порівняно із загальними тенденціями страхового ринку. Основною причиною зростання страхування у сфері туризму у сучасний період часу є його тісний взаємозв'язок із ринком туристичних послуг. Якщо інші сегменти страхового ринку мають переважно ризиковий характер та / або пов'язані із загальноекономічною кон'юнктурою, то фінансовий потенціал страхування у сфері туризму прямим чином залежить від обсягу та структури наданих туристичних послуг. Основні негативні впливи на страхування у сфері туризму пов'язані із механізмом обгрунтування вартості страхових послуг та їх структурою. Оскільки туристичні страхові поліси мають комплексний характер, то вони акумулюють неоднорідні ризики, що суттєво утруднюють визначення адекватних страхових тарифів та визначають більшу ризикованість страхової діяльності. Крім того, ринок страхування у сфері туризму за розподілом страхових премій серед провідних страховиків має ознаки олігополії, для якої властива порівняно більша частота "цінових воєн". Це, а також більші витрати страховиків на ведення страхової справи (хоча б внаслідок необхідності здійснювати більші витрати на оплату послуг компаній асистансу) суттєво зменшують фінансову ефективність страхування у сфері туризму. Відтак, основною причиною зростання страхування у сфері туризму є його пряма залежність від тенденцій розвитку туристичної галузі (причому залежність від розвитку зовнішнього туризму).

Література:

1. Абрамітова Д.Р. Розвиток страхування туризму в Україні / Д.Р. Абрамітова // Вісник Української академії банківської справи: Зб. наук. праць. — 2013. — № 1 (34). — С. 134—137.

2. Власова Н.М. Страхові технології у сфері туризму / Н.М. Власова, К. О. Вейнберг // Культура народов Причерноморья. — 2009. — Вып. 176. — С. 82—84.

3. Залєтов О. Асистанс та його особливості на страховому ринку / О. Залєтов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Зб. наук. праць. — 2012. — Вип. 133. — С. 21—25.

4. Економічна статистика туризму [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua

5. Козьменко О.В. Нові вектори розвитку страхового ринку України: монографія / О.В. Козьменко, С.М. Козьменко, Т.А. Васильєва та ін. — Суми: Університетська книга, 2012. — 315 с.

6. Консолідовані звітні дані за страховим риком України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html

7. Лютак О.М. Аналіз та оцінювання інформації про основні туристичні потоки України / О.М. Лютак, Л.В. Михальчук // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 12 (138). — С. 217—225.

8. Онлайн-калькулятор туристического страхования: страховая компания ИНГО Украина [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: http://www.ingo.ua/ru/calculator/tourism

9. Охріменко О.О. Проблеми формування страхового захисту підприємницької діяльності у сфері туризму в Україні / О.О. Охріменко // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2008. — № 4. — С. 126—131.

10. Расчёт стоимости полиса страхования туристов в СК "Арсенал страхование" [Електронный ресурс]. — Режим доступа: http://arsenal-strahovanie.com/individuals/turist_calc

11. Рібун Н.В. Особливості ринку страхування у сфері туризму/ Н.В. Рібун// Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — 2014. — Вип. 24. 2. — С. 274—281.

12. Сердюк В.В. Критерії страхових продуктів для страхування туристів [Електронний ресурс] / В.В. Сердюк. — Режим доступу: http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v6/v6pp164-166.pdf

13. Сирик Н.В. Имущественное страхование в туризме [Электронный ресурс] / Н.В. Сирик // Вестник ОГУ. — 2006. — № 3. — Режим доступа: http://vestnik.osu.ru/2006_3/34.pdf

14. Страхование выезжающих за рубеж [Електронный ресурс]. — Режим доступа: https://alfaic.ua/ [Загол. з екрану].

15. Страховий калькулятор СК "Універсальна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://shop.universalna.com/module/insurance/voyage.html

16. Страховой пакет ERV [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://insurance.tickets.ua/uk/pub/insure/insure-faq/flight_insurance_erv/program-standart.html

17. Страхування під час перебування за кордоном [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uniqa.ua/home/02_Private/Turizm/travel.php

18. Туманова Е.А. Особливості страхування туристичних ризиків в Україні/ Е.А. Туманова, Н.С. Долгова// Культура народов Причерноморья. — 2011. — Вып. 215. — № 138—140.

19. ТОП 10 крупнейших страховщиков в страховании туризма [Електронный ресурс]. — Режим доступа: http://forinsurer.com/ratings/nonlife/14/9/1

20. Туристичне страхування онлайн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://axa-ukraine.com/insurance/travel-insurance/travel-online/

21. Туристичне страхування у компанії PZU Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pzu.com.ua/individual/travel/abroad/tourist.html

References:

1. Abramitova, D. R. (2013), "Development of insurance of tourism in Ukraine", Visnyk Ukrains'koi akademii bankivs'koi spravy: Zb. nauk. Prats, vol. 1(34), pp. 134—137.

2. Vlasova, N. M. and Vejnberh, K. O. (2009), "Insurance technologies in the field of tourism", Kul'tura narodov Prychernomor'ia, vol. 176, pp. 82—84.

3. Zalietov, O. (2012), "Assistance and his features at the insurance market", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Zb. nauk. prats', vol. 133, pp. 21—25.

4. Economic statistics of tourism [Online], available at http://ukrstat.gov.ua (Accessed 20 Feb 2015).

5. Koz'menko, O.V. Koz'menko, S. M. and Vasyl'ieva, T. A. (2012) "Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy" [New vectors of insurance market development of Ukraine], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukrainy.

6. Konsolidovani zvitni dani za strakhovym rykom Ukrainy [Online], available at http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html (Accessed 20 Feb 2015).

7. Liutak, O. M. and Mykhal'chuk, L. V. (2012), "Analysis and evaluation of information about the basic tourist streams of Ukraine", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 12 (138), pp. 217—225.

8. Onlajn-kal'kuliator turystycheskoho strakhovanyia: strakhovaia kompanyia YNHO Ukrayna [Online], available at http://www.ingo.ua/ru/calculator/tourism, (Accessed 16 Feb 2015).

9. Okhrimenko, O. O. (2008), "Problems of forming of insurance defenses of entrepreneurial activity in the field of tourism in Ukraine", Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika, vol. 4, pp. 126—131.

10. Raschiot stoymosty polysa strakhovanyia turystov v SK "Arsenal strakhovanye" [Online], available at http://arsenal-strahovanie.com/individuals/turist_calc, (Accessed 10 Feb 2015).

11. Ribun, N. V. (2014), "Features of market of insurance in the field of tourism", Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy, vol. 24. 2, pp. 274—281.

12. Serdiuk, V. V. (2008), "Criteria of insurance products for insurance of tourists", [Online], available at http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v6/v6pp164-166.pdf (Accessed 10 Feb 2015).

13. Syryk, N. V. (2006) "Property insurance in tourism", Vestnyk OHU, [Online], vol. 3, available at http://vestnik.osu.ru/2006_3/34.pdf (Accessed 10 Feb 2015).

14. Strakhovanye vyezzhaiuschykh za rubezh [Online], available at https://alfaic.ua/ (Accessed 10 Feb 2015).

15. Strakhovyj kal'kuliator SK Universal'na [Online], available at http://shop.universalna.com/module/insurance/voyage.html (Accessed 15 Feb 2015).

16. Strakhovoj paket ERV [Online], available at https://insurance.tickets.ua/uk/pub/insure/insure-faq/flight_insurance_erv/program-standart.html (Accessed 10 Feb 2015).

17. Strakhuvannia pid chas perebuvannia za kordonom [Online], available at http://www.uniqa.ua/home/02_Private/Turizm/travel.php (Accessed 15 Feb 2015).

18. Tumanova, E. A. and Dolhova, N. S. (2011), Kul'tura narodov Prychernomor'ia, vol. 215, pp. 138—140.

19. TOP 10 krupnejshykh strakhovschykov v strakhovanyy turyzma [Online], available at http://forinsurer.com/ratings/nonlife/14/9/1 (Accessed 10 Feb 2015).

20. Turystychne strakhuvannia onlajn [Online], available at http://axa-ukraine.com/insurance/travel-insurance/travel-online (Accessed 15 Feb 2015).

21. Turystychne strakhuvannia u kompanii PZU [Online], available at http://www.pzu.com.ua/individual/travel/abroad/tourist.html (Accessed 15 Feb 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 338.43:633.1:631.11

О. В. Мороз,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
Н. П. Карачина,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
І. Ф. Острий,
асистент, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
І. В. Сташко,
аспірант, Вінницький торговельно-економічний інститут, м. Вінниця

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ЯК МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

O. Moroz,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Management and Simulation in Economy, Vinnytsia national technical university, Vinnitsa
P. Karachyna,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Management and Simulation in Economy, Vinnytsia national technical university, Vinnitsa
I. Ostryi,
Asistant, Vinnytsia national technical university, Vinnitsa
I. Stashko,
Postgraduate, Vinnytsia Institute of trade and Economics, Vinnitsa

INDUSTRIES PECULIARITIES OF PRODUCTION QUALITY MANAGEMENT AS MACROECONOMIC FACTOR OF COMPETITIVENESS

Виявлено причини низької якості продукції у неприбуткових підприємствах та обгрунтовано шляхи її підвищення. Визначено, що на рівні підприємства не цінова конкуренція, а конкуренція з боку нових технологій забезпечення якості в межах загальної конкуренції, а саме: з боку нових технологій, товарів, організації, повинні розглядатися як основні умови економічної задачі до оптимізації. Узагальнено та проведено оцінювання технологічних факторів виробництва якісного зерна пшениці в розрізі рекомендованих параметрів і вимог. Здійснено порівняння нормативних документів щодо класифікації зерна за якістю та виявлено її принципові особливості в Україні, США та ЄС. Визначено, що ціни на зерно з різними якісними показниками можуть значно різнитись, відтак, залежність ціни від якості, якщо не брати до уваги ринкові чинники, слід розглядати як предмет і результат домовленості сторін.

There had been revealed the reasons of production low quality in non-profitable enterprises and substantiated means of its improvement. It is determined, that on enterprise level is non-price competition, but is competition of new technologies of quality improvement within general competition, namely, new technologies, goods, organization, must be observed as main conditions of economic task to optimization. Evaluation of production technological factors of qualitative wheat grain according to recommended parameters and conditions is summed up and carried out. It is carried out comparison of normative documents to grain classification in quality and revealed its principal peculiarities in Ukraine, USA, and EU. It is determined, that prices on grain according to different qualitative indices may be different, then dependent on the quality on price, if we don't take to attention market factors, it should be considered as subject and result of parts arrangement.

Ключові слова: якість продукції, якість зерна, управління, конкурентоспроможність, фактори виробництва.

Key words: production quality, grain quality, management, competitiveness, factors of production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фактор якості вже традиційно розглядається як детермінантний у забезпеченні економічно обгрунтованого розвитку всіх рівнів економічних систем — від глобального і національного до мікроекономічного. Інституціональний аспект питання ролі якості у формуванні економічних пріоритетів було відзначено ще Т. Вебленом на початку XX ст. [1]. За Дж. Гелбрейтом якість — в широ-

кому сенсі, тобто щодо всіх складових суспільного життя — було віднесено [2] до найхарактерніших ознак постіндустріального суспільства, при цьому наголошено увагу на функціональному аспекті якості як соціально-економічного фактору, тобто явища цивілізаційного рівня і змісту. А. Чухно безпосередньо пов'язував [3] досягнення ознаки розвиненості суспільства саме з революційними змінами щодо якості.

Проблеми управління якістю в Україні яскраво видно на прикладі виробництва зерна. Виробництво цієї продукції визначає по суті конкурентоспроможність всієї галузі. Зернове господарство має особливе значення для України та вітчизняної економіки. Зерно і зернопродукти вітчизняного виробництва одні з найприбутковіших товарів, які мають реальну конкурентоспроможність світового рівня. Так, за даними [4], впродовж 2000-х рр. (окрім 2008 р.) за показником витрат і у більшості випадків — якістю — вітчизняне зерно, передусім пшениці, залишалося конкурентоспроможним навіть без експортних субсидій і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У роботах Ю. Білика, В. Бойка, В. Власова, Ю. Воскобійника, Т. Гайдук, І. Кузнецової, М. Калінчика, М. Лобаса, Л. Худолій, О. Шебаніної, О. Шпичака та інших вітчизняних вчених розроблено основи підвищення економічної ефективності виробництва зерна в Україні, ціноутворення, формування і розвитку ринку зерна. На думку ряду вітчизняних дослідників [5—10] та ін., ринок зернової продукції в Україні, не зважаючи на свою важливість, залишається одним з проблемних насамперед з огляду на необхідність зваженого комбінування важелів ринкового та державного регуляцій; при цьому однією із таких проблемних характеристик О. Саковською віднесено [6] саме критерій якості зернової продукції.

На думку В. Бойка та ін. [4], чи не основною проблемою українського ринку зерна в останні роки була нестабільність цін, яка не мала об'єктивного обгрунтування із факторами виробництва; саме така нестабільність є з основних причин нестабільності і самого виробництва, його прибутковості і рентабельності. В роботах С. Савіцької [8] обгрунтовано наявність ефекту т.з. оптимальних витрат (тобто, як правило середніх у порівнянні за розрізом різних господарств) у виробництві зернових культур, де їх зменшення чи збільшення супроводжувалося різким зменшенням прибутковості і рентабельності. Натомість Н. Ляшенко відзначено [9] ефект однозначної залежності між зростанням виробничих витрат, продуктивності та рентабельності виробництва зернових. В свою чергу, дослідженнями В. Бойка та ін. [4] впродовж 2000—2008 рр. для зернового господарства України (для більшості культур) мав місце такий негативний ефект, як збитковість господарств, не зважаючи на те, що саме у цих господарствах урожайність зернових, так само як і собівартість, були найвищими. Це знову ж таки є прикладом того, коли кількісне зростання може не бути вигідною стратегією розвитку. І. Алєксєєнко доведено [7], що збільшення варіації реалізаційних цін на ринку зерна різко підвищує економічні ризики, внаслідок чого основна частина сільськогосподарських товаровиробників вимушена застосовувати екстенсивні технології виробництва без внесення мінеральних добрив та засобів захисту рослин, що призводить до різкого зниження якості зерна, низьких цін його реалізації і рентабельності виробництва в цілому.

У свою чергу, у роботах [9] доведено доцільність інтенсифікації і концентрації виробництва зернових культур. В. Ткачуком [11] та О. Світовим [10] продемонстровано позитивний економічний ефект заходів із підвищення мотивації товаровиробника до збільшення виробництва та поліпшення якості продукції; сутність такого ефекту обумовлена мінімізацією виробничих витрат, що досягаються за допомогою системного впровадження економічних методів і стимулів, спираючись на грунтовний аналіз основних факторів виробничих витрат та джерел їх формування.

Однак слід відзначити наявність суперечливих даних про економічну ефективність здійснення додаткових витрат на якість за умов нестабільності ринкової кон'юнктури, яка стала достатньо характерним явищем в Україні в останні роки. Загалом можна зробити висновок про те, що питання адекватного висвітлення ролі фактору якості зерна та загалом системи управління якістю зерна у діяльності сучасних вітчизняних сільськогосподарських підприємств залишається відносно маловивченим.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування можливості підвищити конкурентоспроможність вітчизняного зернового господарства галузі за рахунок зростання якості продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати аналізу засвідчили, що існуюча у колишньому СРСР система контролю та управління якістю сільськогосподарської продукції, яка і у ті часи мала досить помірну ефективність, у даний час є фактично зруйнованою. Сьогодні на практиці все більшого поширення отримують 2 варіанти організації управління якістю зерна: 1) практично повна його відсутність як системи у низько прибуткових сільськогосподарських підприємствах; 2) широке використання достатньо сучасних технологій потужними агрокорпораціями, де в межах таких технологій закладено потужні механізми досягнення та захисту якості продукції. Як засвідчили результати авторських спостережень, при цьому виникає ряд питань, які потребують наукового вирішення стосовно обох варіантів: 1) виявити причини низької якості продукції у низько прибуткових підприємствах та обгрунтувати — навіть за несприятливих економічних умов — шляхи її підвищення (так би мовити, компромісний варіант оптимального розподілу ресурсів за умов критичної недостатності таких); 2) навіть у потужних агрокорпораціях, за нашими спостереженнями, витрати на якість мають явно недостатню окупність, що може бути пояснене, в числі інших чинників, очевидно, соціальними дисфункціями діяльності організацій такого типу — недостатньою фаховістю та вмотивованості менеджменту, неефективною системою контролю тощо.

Важливе значення має аналіз проблеми стабілізації (становлення) корпоративної організації управління якістю. Очевидно, слід визнати, що впровадження ринкових відносин в Україні призвело до появи неефективних інститутів на внутрішньо організаційному і макрорівнях, існування яких продовжує супроводжуватися ускладненням умов досягнення ефективності розподілу ресурсів. За цих умов ринкові механізми, як свідчить досвід, є не єдиним фактором формування ефективної системи управління якістю. Більше того, можна стверджувати, що у цілому ряді випадків саме ринкові механізми відігравали дестабілізуючу роль і продовжують бути такими. Звідси, на рівні підприємства не цінова конкуренція, а конкуренція з боку нових технологій забезпечення якості в межах загальної конкуренції, а саме: з боку нових технологій, товарів, організації, повинні розглядатися як основні умови економічної задачі до оптимізації.

Таблиця 1. Технологічні фактори виробництва якісного зерна пшениці

Технологічний* фактор	Рекомендовані параметри і вимоги
Сівозміна (до 5%)	Максимальна врожайність досягається за наявності зернових в структурі ріллі в межах 50-55%. Найкращими попередниками є пар, багаторічні трави та однорічні бобові
Генетичний потенціал сортів (визначає приблизно 10-15% якості врожаю)	Інтенсивні високопродуктивні сильні сорти нового покоління, насіння 1-3 репродукцій у посівах. Поєднання вирощування м'якої і твердої озимої пшениці
Удобрення (визначає приблизно на 50% якість врожаю)	Основне удобрення вносять восени (азотні, фосфорні та калійні добрива). Не менше двох основних азотних підживлень в дозах N60-80 (у т.ч. по мерзлоталому грунту). Для безпосередньо підвищення якості зерна у фазі колосіння - молочної стиглості - проводиться одна некоренева азотна підгодівля в дозі N30-40 (на підставі результатів рослинної діагностики сульфатом амонію, а також мікроелементами – сіркою та ін.). Рекомендовано використання сучасних комплексних мінеральних добрив типу Нутрімікс, Террафлекс Фінал, КАС з комплексом мікроелементів, стимуляторів росту (гумати натрію і калію та ін.). Підвищення ролі удобрення при погіршенні попередника. У деяких випадках поєднуються з хімічною обробкою посівів. Норма удобрення розраховується, виходячи із агрохімічних показників грунту та із розрахунку на запланований врожай (приблизно для 1 ц/га високоякісного зерна - 3-3,5 кг/га д.в. азоту)
Захист рослин (до 10-20%)	Добір сортів, які менше вражаються шкідниками і хворобами. Хімічний захист насамперед проти фузаріозу колоса, клопа-черепашки, а також п'явиці червоногрудої, злакової мухи, тлі, трипсів та ін. (за умови досягнення економічного порогу шкідливості). Використання для цього інсектицидів, фунгіцидів (типу Ранкон, Фалькон, Емінент, КЕ та ін.), протравлювачів насіння (типу Вітавакс 200ФФ та ін.)
Управління формування високоякісного зерна при збиранні та післязбиральному етапі (до 10-20%)	Збирання врожаю проводиться в гранично стислі терміни і з мінімальними втратами. Достовірна оцінка якості і післязбиральна обробка зерна, формування однорідних за якістю партій на токах. У місцях первинного накопичення врожаю формуються товарні партії зерна, відібрані за показниками якості та господарського призначення. Для сушіння зерна оптимальними є шахтні сушарки з генератором опосередкованого нагрівання. Зберігання зерна слід здійснювати у вентильованих складах тонким шаром з підтриманням вологості зерна не вище 12% чистоти (не більш 1% домішок). Цільова підготовка партій зерна на елеваторах і хлібоприймальних підприємств та використання сучасних технологій його переробки

Примітки: *Важливим фактором підвищення врожайності та якості зерна є також диференційоване застосування строків сівби і норм висіву.

Джерело: узагальнення джерел [4—11].

Слід особливо підкреслити значення фактору "інноваційності" для забезпечення ефективності управління якістю. Інновація для підприємства, орієнтованого на позитивний розвиток, завжди залишатиметься одним з радикальних структурних елементів постійного характеру, де інновації — це не різкі зміни, а накопичення збалансованих взаємних змін продукту виробництва та організації. Це обумовлює виключно важливе значення явища — навчання підприємства, яке не може асоціюватися із одноразовим придбанням навіть самої ефективної технології, а представляє собою тривалий, клопітливий шлях соціального процесу, який потребує постійного і всеохоплюючого перегляду виробничої практики і включає взаємодію людей, які зайняті функціонально різними видами діяльності.

Аналіз господарської діяльності товаровиробників показав, що для високотоварних сільськогосподарських підприємств характерним є диверсифікація діяльності за рахунок здійснення переробки продукції та формування власної мережі її реалізації, що обумовлює такі наслідки, як зниження рівня ризику сезонності виробництва і підвищення економічної стійкості в умовах коливань ринкової кон'юнктури. Якщо ж проектувати дану ситуацію на особливості функціонування зернового ринку, то насамперед слід враховувати, що у даному разі споживач апріорі відмовлятиметься від сплати додаткових коштів за вищі якісні параметри продукції, в яких у нього немає потреби, і це відрізняється від ситуацій, коли параметри продукції не відповідають вимогам або ж не відповідають стандартам на ринках інших видів продукції. Звідси особливу цікавість викликає питання того, наскільки значними і економічно виправданими є додаткові витрати на якість цього виду продукції у вітчизняному виробництві.

Слід відзначити, що науково-технологічне забезпечення зернового господарства в Україні та Лісостепу (на території Вінниччини) набуло системного формування в період інтенсифікації галузі у 70—80-х рр. XX ст. та у подальшому, коли виробництво стикнулося із проблемою адаптації до принципово нових — ринкових — умов і критеріїв оцінювання ефективності. На останньому етапі технологічні зміни у галузі здебільшого також продиктовані посиленням ролі фактору економічності виробництва зерна відповідно до вимог ринку.

Обгрунтування технологічних аспектів ефективного виробництва зерна за прогнозованих та регульованих параметрів якості здійснювалося у мережі науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, інших профільних установ та в умовах виробництва.

Необхідно відзначити відсутність серед вчених якихось принципових альтернативних точок зору щодо оцінювання ролі окремих факторів на формування якості зерна. Узагальнене оцінювання ролі окремих технологічних факторів виробництва зерна та їх рекомендовані параметри та вимоги наведено у таблиці 1.

Так, слід наголосити увагу на визначальній ролі фактору виконання комплексу агротехнічних і господарсь-

США	*ЄС*	*Україна*
Показник білка не лежить в основі класифікації якості зерна, але враховується при визначенні вартості для високоякісних, борошномельних, твердих сортів. Зарубіжні методики взагалі не враховують якості клейковини при поділі зерна на класи. Для визначення якості пшеничного борошна використовується седиментаційний метод, який лише непрямо характеризує якість зерна. Тому практично всі зернові біржі у своїх контрактах заздалегідь припускають, для яких саме цілей призначається зерно. Найчастіше пшениця ділиться на 3 групи: м'яка (борошниста) — для широкого застосування, борошномельна — для виробництва борошна, фуражна — на корм худобі. Пшениця на американських біржах продається за товарними сортами. При цьому, згідно зі специфікаціями контрактів, продається зерно тих товарних сортів, які мають загальноприйняте використання, найчастіше призначене для експорту або для виробництва певних продуктів харчування. Належність пшениці до фуражної не визначається на підставі вмісту в ній білка або клейковини. Це здійснюється на основі натурної ваги зерна. Якщо продовольча переробка зерна економічно невигідна, наприклад, вихід борошна низький, зерно слід згодувати худобі. Отже, західна класифікація зерна основується на його товарних якостях, що характеризують конкретне використання зерна	В ЄС узагалі не існує єдиної системи зернових стандартів: існує лише визначення т.з. зерна "середньої стандартної якості", яке використовується для визначення відповідності зерна вимогам інтервенційних закупок ЄС. Основні дані, на яких ґрунтується методика визначення якості, — натура, чистота й зовнішні споживчі ознаки: колір, запах, комерційний вид тощо. Вологість зерна обмежується, як правило, 15%. Лише в Австрії, Угорщині вміст клейковини лежить в основі стандартизації зерна пшениці	Класифікація якості зерна основана на вмісті клейковини (ДСТУ 3768-98)

Рис. 1. Принципові особливості класифікації якості пшениці в Україні, США, ЄС

Джерело: авторське узагальнення за матеріалами електронного видання "Пропозиція" [12].

ко-організаційних заходів, спрямованих на підвищення якості зерна (вибір кращого попередника — фактор сівозміни, науково обгрунтоване використання добрив, у т.ч. внесення мікродобрив та підживлення в пізні фази розвитку, захист зерна від шкідників, своєчасне збирання врожаю та дотримання умов зберігання зерна); наголошується також на визначальній ролі погодних умов та регіональних особливостях одержання зерна сильної і цінної пшениці.

Про проблемні моменти, як вважаємо, свідчить дискусія щодо різних підходів до визначення самого поняття якості зерна. Дане питання загострилося за умов зростання в останні роки експорту українського зерна, яке на світовому ринку здебільшого оцінювалося нижче очікуваного. Тому, наприклад, точка зору про те, що вирішення проблеми білка і клейковини не є автоматичним вирішенням проблеми якості зерна набуває все більшої актуальності з огляду на перспективи збільшення виробництва зерна в Україні, де таке насамперед розраховане на зростання його експорту.

Як відомо, класифікація зерна за якістю в Україні та інших країнах СНД заснована на вмісті клейковини. Порівняння відповідних нормативних документів (ДСТУ 3768-98, українського і міжнародних стандартів на визначення сирої клейковини, стандартів США, Канади і ЄС, специфіки класифікації зерна при його експорті з ЄС, стандартів на пшеницю та ін.) за [12] показало більш ніж суттєві технічні відмінності у таких підходах (рис. 1).

Так, лише в Австрії та Угорщині вміст клейковини також покладено в основу стандартизації зерна пшениці, проте і параметри, і методика визначення клейковини відрізняються. Інших випадків, коли показники клейковини враховуються при поділі зерна на класи, не зафіксовано. Показник білка (клейковини) лише опосередковано враховується при визначенні вартості для високоякісних, борошномельних, твердих сортів. Реальна ціна зерна встановлюється в процесі біржової торгівлі, де контрактується призначення зерна за сукупністю параметрів, при цьому показник клейковини найчастіше не враховується, або ж враховується опосередковано. Слід звернути увагу на наявності принципових відмінностей між класифікаціями зерна в США, Канаді, ЄС, інших країнах [12].

Як свідчить практика, невідповідність українських стандартів міжнародним вимогам і спричинюють найчастіше незгоди між покупцем та експортером. Однак це

не може слугувати перешкодою для обмеження поставок українського зерна в інші країни світу або призводити до дискримінації за фактом невідповідності. Проблема збуту українського зерна є скоріше проблемою ефективності зовнішньоекономічного менеджменту, а не особливостей вітчизняного виробництва. Головним же слід розглядати твердження про те, що до ціни треба ставитися як до показника, який сформувався під впливом граничних ринкових умов і факторів. Ціни на зерно з різними якісними показниками можуть дуже різнитися. Звідси залежність ціни від якості, якщо не брати до уваги ринкові чинники, слід розглядати як предмет і результат домовленості сторін.

ВИСНОВКИ

Ідеологія підвищення якості продукції в Україні навряд чи може мати альтернативи у довгостроковій перспективі. Вітчизняний досвід у сфері управління якістю вже у пострадянському періоді слід аналізувати передусім у руслі кризових за своєю природою соціально-економічних трансформацій періоду 90-х рр., коли українські підприємства вимушені були пережити кризи мотивацій, погіршення економічно-промислової бази, поширення неефективних управлінських принципів. Кризовий соціально-економічний стан значної частини підприємств АПК сьогодні лише підтверджує правомірність постановки проблеми. Проблема, на думку авторів, полягає передусім у неспроможності освоїти нові організаційні принципи управління якістю. Іншими словами, керівники підприємств, як правило, не розглядають проблему якості в силу існування низки більш актуальних (на їх думку) проблем, ігноруючи потенціал зростання за рахунок економічного ефекту вищої якості і обмежуючи тим самим розвиток власних підприємств. Як загальний аспект проблеми слід підкреслити значення досить незвичної для вітчизняного сільського господарства радянського типу ситуації — тенденції перевиробництва, що лише загострює проблему у даний час за умов ринку. Саме тому перед вітчизняним виробником завжди поставатиме дилема щодо впровадження більш витратних технологій, спрямованих на отримання більш якісної продукції, за умов, коли ринок не надає чітких сигналів та стимулів. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні безпосередньої ефективності впровадження таких технологій.

Література:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; [пер. с англ.]. — М.: Прогресс, 1984. — 216 с.

2. Гелбрайт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гелбрайт. — М.: Прогресс, 1976. — 286 с.

3. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. Чухно // Економіка України. — 2001. — №12. — С. 53—54.

4. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В.І., Лебідь Є.М., Рибка В.С. та ін.]; за ред. В. І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 400 с.

5. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні / Л.М. Худолій. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 204 с.

6. Саковська О.М. Якість продукції та її значення для забезпечення ефективного функціонування ринку зерна / О.М. Саковська // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Вип. 76. — Ч. 2: Економіка. — Умань, 2011. — С. 180—186.

7. Алєксєєнко І.М. Ситуація на ринку пшениці та гречки та економічні ризики щодо інтенсифікації виробництва [Електронний ресурс] / І.М. Алєксєєнко // Ефективна економіка. — 2011. — № 5. — Режим доступу: http:www.economy.nauka.com/ua

8. Савіцька С.І. Ефективність вирощування і переробки ячменю на Хмельниччині / С.І. Савіцька // Збірник наукових праць ПДАТУ. — Кам'янець-Подільський, 2008. — Вип. 16. — С. 378—381.

9. Бойко В.І. Економіка виробництва зерна: монографія / В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка та ін.]; за ред. В.І. Бойка. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2008. — 400 с.

10. Світовий О.М. Особливості економічного механізму формування виробничих витрат у рослинництві / О.М. Світовий: Зб. наук. праць Уманського держ. аграр. ун-ту. — Умань, 2007. — Вип. 66. — Ч. 2: Економіка. — С. 168—179.

11. Ткачук В.І. Диверсифікація аграрного підприємництва: монографія / В.В.Ткачук. — Житомир: Вид-во "ЖНАЕУ", 2011. — 268 с.

12. Офіційний сайт електронного видання журналу "Пропозиція" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: www.propozitsiya.com/?page=149

References:

1. Veblen, T. (1984), Teorija prazdnogo klassa [Theory of the Leisure Class], Progress, Moscow, Russia.

2. Gelbrayt, Dj. (1976), Jekonomicheskie teorii i celi obshhestva [Economic theory and goals of the society], Progress, Moscow, Russia.

3. Chukhno, A. (2001), ''Postindustrial economy: theory, practice and their importance for Ukraine'', Ekonomika Ukrainy, vol. 12, pp. 53—54.

4. Boyko, V. Lebid, E. and Ribka, V. (2008), Ekonomika vyrobnytstva zerna (z osnovamy orhanizatsii i tekhnolohii vyrobnytstva) [Economics of grain production (with the basics of organization and technology)], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

5. Khudoliy, L. (1998), Ekonomichnyj mekhanizm formuvannia ta funktsionuvannia rynku zerna v Ukraini [The economic mechanism for formation and functioning of the grain market in Ukraine], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.

6. Sakovska, O. (2011), ''Product quality and its significance for the effective functioning of the grain market'', Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva, vol. 76, pp. 180—186.

7. Alekseyenko, I. (2011), ''Situation on wheat market and buckwheat and economic risks as for the production intensification'', Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua (Accessed 21 Aug 2014).

8. Savitska, S. I. (2008), ''The effectiveness of the cultivation and processing of barley in Khmelnytsky region'', Zbirnyk naukovykh prats' PDATU, vol. 16, pp. 378—381.

9. Boyko, V.I. Lebid, Ye.M. and Rybka, V.S. (2008), Ekonomika vyrobnytstva zerna [Economics of grain production], NNC ''Institute for Agrarianh Economy'', Kyiv, Ukraine.

10. Svitovyi, A. (2007), ''Features of the economic mechanism of formation of production costs in crop production'', Zb. nauk. prats' Umans'koho derzh. ahrar. un-tu, vol. 66, pp. 168—179.

11. Tkachuk, V. (2011), Dyversyfikatsiia ahrarnoho pidpryiemnytstva [Diversification of agricultural entrepreneurship], ZHNAEU, Zhytomyr, Ukraine.

12. The official site of the electronic journal ''Offer'' (2014), available at: http: www.propozitsiya.com/? page =149 (Accessed 18 September 2014).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.

УДК 336.714

О. В. Щербина,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту, ПВНЗ "Міжнародний університет фінансів"
О. М. Михайлик,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту, ПВНЗ "Міжнародний університет фінансів"

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ РИНКІВ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

O. Shcherbyna,
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor
of the department of Finance and Credit, "International University of Finance"
O. Mykhailyk,
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor
of the department of Finance and Credit, "International University of Finance"

MODELS OF MARKET DEVELOPMENT OF COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS

У статті, на основі узагальнення зарубіжного досвіду розвитку ринків інститутів спільного інвестування, виявлено способи появи інвестиційних фондів на національних ринках (еволюційний розвиток та імпорт інститутів спільного інвестування). В якості критерію типологізації моделей формування інститутів спільного інвестування було обрано рівень розвитку формальної (сформованість законодавчо-нормативної бази, наявність органів державного регулювання, розвинута система інфраструктурних учасників) і неформальної (сукупність традицій, правил, пов'язаних з інвестуванням на фінансових ринках; наявність органів саморегулювання фінансових інститутів) складових інституційної структури ринків інститутів спільного інвестування як сегмента фінансового посередництва. Визначено типи моделей розвитку ринків інвестиційних фондів (моделі зрілого розвитку, недостатнього розвитку формальної складової, недостатнього розвитку неформальної складової та модель відсутності (слабкого розвитку) інституційної структури інститутів спільного інвестування), які можуть характеризувати специфіку функціонування даного сегмента фінансового посередництва в різних країнах на різних етапах розвитку фінансових ринків.

The article is based on a synthesis of international experience of market collective investment institutions, the ways of emergence of investment funds in national markets is discovered (evolution and import of collective investment institutions). As a rule of models typologization of forming collective investment institutions have been chosen the level of formal development (formation of the legal and normative base, the presence of regulatory agencies, developed infrastructure system participants) and informal (set of traditions and rules associated with investing in the financial markets, the presence of self-regulation of financial institutions) components of the institutional structure of markets collective investment institutions as financial intermediation. In the article is detected the types of models market development of investment funds (mature model of development, low level of formal component, low level of informal component and model of absence (underdevelopment) institutional structure of collective investment institutions that can characterize the specific operation of this segment of financial intermediation in different countries at different stages of development financial markets.

Ключові слова: інститути спільного інвестування, інвестиційні фонди, моделі розвитку інституційної структури, формальні і неформальні складові інституційної структури.

Key words: collective investment institutions, investment funds, models of institutional structure, formal and informal components of the institutional structure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід розвитку ринків інвестиційних фондів різних країн є найважливішим матеріалом для вивчення існуючих сучасних моделей ринків інститутів спільного інвестування.

В якості критерію типологізації моделей формування інститутів спільного інвестування (ІСІ) ми вибрали якісний параметр — рівень розвитку інституційної структури ІСІ як сегмента фінансового посередництва. Застосований підхід до типологізації моделей розвитку вико-

ристовує інструментарій нової інституціональної економіки (засновник теорії — Д. Норт [6]), відповідно до якої інституційна структура ринку ІСІ, як і будь-яка інституційна структура, складається з формальної і неформальної складових. До основних формальних складових ми віднесем: 1) сформованість законодавчо-нормативної бази, яка регулює діяльність ІСІ; 2) наявність органів державного регулювання, які здійснюють контроль за діяльністю фінансових інститутів, задіяних в організації забезпечення діяльності ІСІ; 3) розвинуту систему інфраструктурних учасників. Основними неформальними складовими є: 1) сукупність традицій, неписаних законів, правил, пов'язаних з інвестуванням на фінансових ринках і, зокрема, в інвестиційні фонди, які застосовуються на практиці, але не закріплені юридично; 2) наявність органів саморегулювання фінансових інститутів, задіяних у організації функціонування ІСІ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У світовій теорії та практиці проблемам функціонування інститутів спільного інвестування приділяється достатня увага. Серед зарубіжних вчених на особливу увагу заслуговують праці А. Дамодарана, У. Баффета, Б. Грехема, Ф. Фабоцці, У. Шарпа, Харченко Л. П. [9] та ін. Протягом останніх років проблеми розвитку інститутів спільного інвестування стали об'єктом дослідження багатьох українських вчених, серед яких необхідно назвати роботи В. Базилевича, І. Бланка, Д. Леонова, І. Лютого, С. Науменкової, Т. Смовженко, В. Шелудько та інших.

Віддаючи належне науковим розробкам, слід зауважити, що методологія аналізу інституційних змін, відносно дослідження розвитку ІСІ, вітчизняними вченими не розглядалася.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є виявлення тенденцій розвитку національних ринків ІСІ та способів їх організації для обгрунтування типів моделей інституційної структури ІСІ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Спеціалізовані фінансові установи, що управляють активами багатьох дрібних інвесторів, існують у більшості країн у різних формах. Головною метою створення та діяльності інститутів спільного інвестування є регулювання відповідних відносин та забезпечення гарантій прав власності на цінні папери і захист прав учасників фондового ринку.

Діяльність інвестиційних фондів сприяє мобілізації та ефективному використанню нагромаджень населення і корпорацій шляхом залучення їх до інвестиційного процесу та розвитку економіки. Чим вищий рівень розвитку ринку цінних паперів, тим активніше розвиваються інститути спільного інвестування. Найбільшого розвитку вони набули в промислово розвинених країнах — США, Великій Британії, Канаді, Німеччині, Японії [5, с. 311].

Інститути спільного інвестування в країнах Західної Європи та США пройшли еволюційний розвиток. На етапі зародження перших інвестиційних фондів у цих країнах спостерігається першочергове формування неформальної складової інституційної структури.

Досвід становлення та розвитку фондового ринку й діючих на ньому ІСІ у США свідчить, що державне регулювання ринку та спеціальне законодавство виникли не одразу. У 20-х роках XX століття економіка США характеризувалася високим темпом зростання після Першої світової війни. В результаті з найбільшої країни-боржника США перетворилися на одного з найбільших кредиторів. Високий рівень розвитку ринку цінних паперів, наявність коштів у населення поступово формували розвиток інвестиційної культури населення. У 1924 р. у Бостоні була створена перша інвестиційна компанія відкритого типу (взаємний фонд) в Америці, і інвестори отримали можливість вийти з фонду на першу вимогу. Саме в цей період відбувається поява нормативних вимог до інвестиційних фондів на рівні окремих штатів стосовно обов'язку: 1) мати статут або декларацію трасту; 2) повідомлення про забезпечення зобов'язань з боку двох або більше піклувальників; 3) емісії цінних паперів пропорційно обсягу інвестицій; 4) закріплення порядку розподілу прибутку і порядку ліквідації фонду. В підсумку відбулося формування внутрішньої нормативної бази управління інвестиційними фондами, нормативної бази на рівні окремих штатів, зростання числа інвестиційних фондів і залучення широкого кола інвесторів, що дозволило США вийти на лідируючі позиції по розвитку інвестиційних фондів в світі. Проте розвиткові цих установ завадила Велика депресія 1929—1933 р.

Закони про державне регулювання фондового ринку, а потім і про діяльність ІСІ були прийняті Конгресом США у порядку реагування на відповідні зміни, що зумовили економічну кризу. Загальновідомо, що ця криза була обумовлена насамперед закономірностями циклічного розвитку ринкової економіки. Разом із цим, на настання кризи вплинули і причини правового характеру, оскільки було відсутнє федеральне законодавство, що регулювало фондовий ринок, діяльність ІСІ та інших його учасників. За відсутності даного законодавства на фондовому ринку та в діяльності його учасників вчинялись масові зловживання, жертвами яких ставали інвестори, а потім усе це вилилось у найжорсткішу економічну кризу.

У 1933 р. Конгрес США у порядку реагування на події, що відбулися, прийняв Закон про цінні папери, який став першим із шести законодавчих актів, що одержали потім назву "Федеральне законодавство про цінні папери". За оцінками дослідників прийняті закони втілювали в життя позицію президента США Ф. Д. Рузвельта і його команди "з відновлювання старомодних принципів справедливості і чесності на ринку цінних паперів" та повернення довіри інвесторів до цінних паперів, яке було втрачено під час економічної кризи 1929—1933 років [8, с. 13, 14].

Важливою новелою вищевказаного закону є утворення спеціалізованого федерального регулюючого органу — Комісії з цінних паперів і фондових бірж. У літературі відзначають, що цей регулюючий орган зумів швидко стати авторитетною інстанцією, взявши на себе одночасно функції не тільки поліцейського, але і покровителя ринку цінних паперів. Результатом зусиль Комісії стало те, що більшість махінацій на фондовому ринку почали припинятися вже на початковому етапі. Це обумовило помітну стабілізацію ситуації, забезпечило внутрішній спокій інвесторів та професійних учасників ринку [8, с. 5].

Федеральне законодавство про цінні папери США становить собою шість основних актів, прийнятих у період 1933—1940 років, які надалі систематично доповнювались та змінювались. Це вже згадуваний Закон про

цінні папери (1933 р.); Закон про торгівлю цінними паперами (1934 р.); Закон про холдингові компанії у комунальному господарстві (1935 р.); Закон про контракти між утримувачами акцій та компаніями-емітентами (1939 р.); Закон про інвестиційні компанії (1940 р.); Закон про надання консультацій з інвестування (1940 р.).

Таким чином, тільки через більш як 100 років після виникнення у США перших ІСІ було прийнято федеральне законодавство, що регулювало їх діяльність, тобто традиції спільного інвестування, які формувалися та накопичувалися тривалий час, були втілені у федеральні закони.

Проведений аналіз дозволив нам структурувати найбільш значущі, з нашої точки зору, фактори розвитку ІСІ в США після 80-х років XX ст., у результаті дії яких була сформована модель зрілого розвитку інституційної структури ІСІ:

— законодавство в області управління інвестиційними фондами вдосконалювалося з урахуванням шокових впливів фінансових криз. Інституційна основа розвитку ІСІ доповнювалася заходами, спрямованими на збереження фінансової стабільності в масштабах світової фінансової архітектури;

— відсутність обмежень на максимальну прибутковість (на відміну від банків) в умовах підйому фондового ринку, яке тривало протягом майже двох десятиліть (80—90 рр. XX ст.). Це спонукало до суттєвої активізації попиту на акції інвестиційних фондів; підвищення схильності до ризику (за відсутності гарантії отримання дохідності) при здійсненні фінансових вкладень в основної маси населення;

— перехід до накопичувальних пенсійних схем, накопичувальних схем оплати освіти в коледжах і університетах, що дозволило акумулювати значні обсяги інвестиційних ресурсів;

— поява фінансових супермаркетів для населення, які дозволили пришвидшити та полегшити надання споживачам доступу до широкого спектру фінансових послуг;

— повна автоматизація послуг з проведення розрахунків з цінними паперами інвестиційних фондів і відповідним переміщенням грошових коштів, також дозволила масово залучити населення до процесів інвестування і ввести в дію централізовану систему обліку інфраструктури;

— інновації у сфері управління інвестиційними фондами (індексне інвестування, деривативи та ін.) дозволили розширити коло активів ІСІ; розвиток страхування в області управління інвестиційними фондами дозволив підвищити якість управління активами інвестиційних фондів.

У загальному підсумку відбулося зростання активів в абсолютному виразі і по відношенню до інших груп фінансових посередників, зростання частки інвестиційних фондів у статутних капіталах найбільших компаній, цінні папери яких котируються на фондовому ринку, збільшення ваги інструментів інвестиційних фондів у фінансових активах населення.

У результаті, обидві — і формальна, і неформальна — складові інституційної структури ІСІ в США склалися в результаті взаємодії процесів розвитку ринків цінних паперів, інвестиційної культури населення, формування законодавства у сфері фінансових ринків, в тому числі щодо захисту прав інвесторів.

Крім США, до моделі з розвиненою інституціональною структурою сегмента фінансового посередництва, в тому числі ІСІ, можна віднести моделі Франції, Великобританії, Люксембургу, Ірландії та ряду інших країн Європи, а також країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону — Японії, Сінгапуру, Китаю, Малайзії, Південної Кореї.

Фактори, покладені в основу формування моделі розвитку ІСІ перерахованих європейських країн у XVIII—XIX ст., багато в чому схожі з факторами розвитку моделі США:

— колонізація і зміцнення становища буржуазії сприяли прискореному зростанню національного багатства — в руках буржуазії стали концентруватися великі обсяги капіталу. В результаті в цих країнах сформувалося коло клієнтів інвестиційних компаній, здатних інвестувати тимчасово вільні грошові кошти;

— поява перших інвестиційних компаній (близьких аналогів інвестиційних фондів) дозволила дрібним інвесторам отримати інструменти для диверсифікації ризиків;

— поряд з компаніями, створеними для вузького кола інвесторів з спільними інтересами, з'явилися інвестиційні компанії для сторонніх інвесторів;

— залучення інвесторів до інвестиційних фондів викликало необхідність формування внутрішньої нормативної бази інвестиційних компаній.

Істотний вплив на розвиток ІСІ в європейських країнах у XX ст., по-перше, надала друга світова війна, відкинувши назад розвиток фінансових ринків. По-друге, величезний вплив мають інтеграційні процеси.

Описуючи формальну складову інституційної структури ІСІ, потрібно акцентувати увагу на тому, що в країнах Європи нормативно-правове забезпечення набуло характер наднаціонального: законодавства країн ЄС уніфіковується в цілях відповідності прийнятим загальноєвропейським директивам. Європейська нормативна база щодо інвестиційних фондів зараз зазнає мабуть найбільш серйозної реструктуризації за всю свою історію у зв'язку із національним впровадженням країнами ЄС Директиви про менеджерів альтернативних інвестиційних фондів (AIFMD) та численних змін та доповнень до Директиви про організацію колективного інвестування у оборотні цінні папери (UCITS) [1, с. 76]. Однак це зауваження не впливає на ідентифікацію ринків ІСІ цих країн як моделей з розвиненою інституціональною структурою.

Наводячи в приклад країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, зауважимо, що моделі з розвиненою інституціональною структурою ІСІ розвинулися з моделей більш низького порядку: інститути спільного інвестування були впроваджені у фінансові системи цих країн у різні роки в кінці минулого століття. У 2003—2004 рр. у ряді країн Азії відбулося масштабне реформування сектора фінансового посередництва, в тому числі і ІСІ, в напрямі його лібералізації, що вплинуло на розвиток неформальних інститутів ринку: підвищення репутації ІСІ, зростанню довіри до даного типу фінансових інститутів. У свою чергу, це сприяло помітному зростанню сукупних активів інвестиційних фондів у цих країнах.

Наступні моделі інституційної структури ІСІ поширені серед країн, що здійснили імпорт інвестиційних фондів у фінансові системи своїх країн (Україна, Російська Федерація, Казахстан у 1991—1999 рр.). Фінансовий ринок цих країн почав розвиватися після розпаду СРСР та набуттям країнами незалежності у 1991 р. і, на початковому етапі, спостерігалася відсутність інституційної структури ІСІ.

Фактори, що сформували модель розвитку ІСІ в цей період були наступні:

— дані країни входили до складу СРСР, де протягом декількох десятиліть був відсутній ринок цінних паперів. Внаслідок цього спостерігаються: відсутність у населення інвестиційної культури, труднощі при освоєнні правил інвестування, коли ризики інвестування несе інвестор, немає гарантій держави щодо фінансових результатів інвестування;

— низький рівень довіри населення до фінансових ринків. Інвестиційні компанії і фонди займають незначне місце в структурі інвестиційного посередництва, а цінні папери інвестиційних фондів — в структурі збереження населення, інвестиційні фонди відіграють незначну роль на ринках цінних паперів і в економіці в цілому.

Прикладом існування інвестиційних фондів за відсутності (слабкому розвитку) інституційної структури можуть служити українські інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, які були створені у 1992 р. Саме в цей час в Україні було відновлено обіг комерційних цінних паперів (векселів). Однак, з огляду на вузькість національного ринку, протягом 1990—1994 рр. функціонувало менше десяти таких фінансових інститутів. Спеціального законодавчого регулювання їх діяльності в Україні не було. Переламним моментом в історії індустрії інвестиційних фондів в Україні став 1994 рік, в якому відбулися дві системоутворюючі для ринку цінних паперів події: по-перше, держава запропонувала на ринок ОВДП; по-друге в Україні розпочалася масова приватизація підприємств державного сектору з використанням механізму їх акціонування та подальшого аукціонного продажу громадянам в обмін на видані їм державою приватизаційні папери. Загальнодержавний характер процесу приватизації та неготовність більшості громадян приймати необгрунтовані інвестиційні рішення спонукали державу до залучення у цей процес фінансових інститутів в якості посередників між державою і громадянами при придбанні акцій колишніх державних підприємств. Одним з видів фінансових установ, які були допущені до обслуговування інвестиційних операцій громадян, стали інвестиційні фонди. Це спричинило необхідність правового впорядкування їх діяльності та запровадження системи державного нагляду та контролю за нею. В 1994 р. був прийнятий Указ Президента України "Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії", яким було затверджено "Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії". Це Положення стало першим актом законодавства України в сфері діяльності ІСІ. Державний нагляд за діяльністю цих інститутів здійснювали Міністерство фінансів (яке згодом, у 1996 р., передало цю функцію новоствореній Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку), Фонд державного майна України (в частині здійснення операцій інвестиційного фонду з приватизаційними цінними паперами) та Антимонопольний комітет України (в частині контролю за економічною концентрацією через інвестиції фондів) [1, с. 77].

У 1999 р. майже одночасно із кризою на світових фінансових ринках в Україні завершується масова приватизація. Це призвело до колапсу в діяльності інвестиційних фондів, які сформували свої портфелі з акцій приватизованих підприємств, але не мали можливості активно ними керувати через неліквідність фінансового ринку. Це вимагало модернізації законодавства щодо діяльності інвестиційних фондів та його переорієнтації на роботу фондів із грошовими ресурсами замість приватизаційних цінних паперів громадян. Робота над новим Законом України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні фонди)", розпочата ще у 1996 р., тривала до його прийняття в 2001 р. [1, с. 78].

Найбільшої активності діяльність інвестиційних фондів за законом 2001 р. набула після закінчення перехідного періоду у 2004 р. та тривала до початку 2009 р., коли активне зростання фондів було перервано світовою фінансовою кризою, яка дала сигнал до запровадження більш гнучкого регулювання інвестиційної діяльності фондів з метою провадження антикризових інвестиційних стратегій. Тому найбільш суттєвих змін законодавство в цій сфері зазнало наприкінці 2012 р. з прийняттям Закону України "Про інститути спільного інвестування" (набув чинності у 2014 р.). Цьому передувала не тільки систематизація практики функціонування фондів за попередні роки [2] та нестабільність ринку кооперативних цінних паперів, але й грунтоване вивчення досвіду ЄС у розвитку регулювання діяльності інвестиційних фондів [4]. Відповідно до прийнятого Закону, державне регулювання у сфері спільного інвестування покладається на Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку.

Та особливість, що в Україні за прикладом США основним регулятором на фондовому ринку є небанківський орган, зумовлена тим, що в Україні формування фінансового ринку багато в чому обумовлюється джерелами допомоги та діяльністю груп технологічної допомоги, яка надавалася різними західними країнами: USAID — США, UEPLAC — Німеччина, а формування депозитарної системи здійснювалося за допомогою Франції [7, с. 157].

На сьогоднішньому етапі в країні сформувалася модель недостатнього розвитку неформальної складової інституційної структури ІСІ, яка поширена серед країн, що здійснили імпорт ІСІ у фінансові системи своїх країн. Труднощі полягають у повільному формуванні неформальній складової інституційної структури ІСІ. Ці труднощі цілком об'єктивні, оскільки потрібна значна кількість часу, щоб нові фінансові інститути отримали відповідну репутацію, склалося покоління фінансово грамотних людей, а в суспільстві сформувався достатній рівень довіри до фінансових ринків. Регуляторами фінансових ринків і професійним співтовариством у сфері фінансових ринків робляться кроки в напрямі формування в таких країнах умов для залучення широкого шару інвесторів в інвестиційні фонди. Законодавство, яке регламентує розвиток інвестиційних фондів, розроблено відповідно до стандартів світової практики розвитку ринків цінних паперів, колективного інвестування, що має місце в США і країнах Європейського Союзу.

Отже, в результаті проведеного дослідження нами було виявлено чотири моделі розвитку ринків ІСІ:

— модель зрілого розвитку інституційної структури ринку ІСІ: обидві — і формальна, і неформальна — складові інституційної структури ІСІ сформовані в результаті взаємодії процесів розвитку ринків цінних паперів, інвестиційної культури населення, формування законодавства, зміцнення довіри до інвестиційний фондів в силу їх високої репутації, яка базується на жорстко регламентній нормативно-правовій базі (прикладом може слугувати ринок ІСІ США з 80-х років XX в. до теперішнього часу);

— модель недостатнього розвитку формальної складової інституційної структури ІСІ. Дана модель характерна для етапу еволюційного розвитку інвестиційних фондів Великобританії, Франції, Данії, Голландії в XVIII—

XIX ст. та США у 20-і рр. XX ст.;

— модель недостатнього розвитку неформальної складової інституційної структури ІСІ. Поширена серед країн, що здійснили імпорт ІСІ у фінансові системи своїх країн (Російська Федерація, Україна, Казахстан з кінця XX ст. по теперішній час);

— модель відсутності (слабкого розвитку) інституційної структури ІСІ. Має місце на першопочатковому етапі становлення ІСІ (Російська Федерація, Україна, Казахстан у 1991—1999 рр.).

Розвиток ІСІ здійснюється в напрямку скорочення розриву між рівнем розвитку формальної та неформальної складових його інституційної структури.

ВИСНОВКИ

Вивчення історії розвитку та становлення інвестиційних фондів в США, ЄС, країнах Азії та Східної Європи дозволило нам ідентифікувати два шляхи зародження інвестиційних фондів у кожній конкретній країні. Перший спосіб — еволюційний, коли в результаті історичного розвитку підприємці інтуїтивно знаходили відповідні організаційно-правові форми спільного інвестування, які давали їм низку переваг, недосяжних для індивідуального дрібного інвестора. Так з'являлися прообрази майбутніх інвестиційних фондів. Поступово здійснювався процес інституціоналізації колективного інвестування: складався прошарок професіоналів, обов'язком яких було управління об'єднаним майном пулу інвесторів. З'явився клас інвесторів, які навчалися інвестувати на ринку цінних паперів, і, накопичуючи досвід роботи на ньому, сприяли формуванню правил, пов'язаних з колективним інвестуванням за допомогою інвестиційних фондів. Згодом ці правила закріплювалися законодавчо. Протягом десятиліть формувалася законодавча основа функціонування ІСІ. Перший спосіб зародження інвестиційних фондів, пошуку їх найбільш актуальних форм характерний для США і низки країн Європи.

Інший спосіб появи інвестиційних фондів — в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Східної Європи, в тому числі в Україні, — це імпорт інститутів спільного інвестування. Разом з новим набором правил інвестування, що відрізняється від правил інвестування в традиційні для населення банківські депозити, у фінансові системи країн було імплантовано законодавство, що містить в собі кращі стандарти спільного інвестування, відпрацьованого протягом десятиліть у країнах, де даний вид фінансового посередництва виник еволюційно. В результаті, в ряді країн протягом короткого періоду часу з'явилися інвестиційні фонди, як форми колективного інвестування.

Подібне спостереження дозволило нам виділити типи моделей розвитку ІСІ, які можуть характеризувати розвиток цього сегмента фінансового посередництва в різних країнах на різних етапах розвитку їх фінансових ринків.

Література:

1. Армін Дж.К. Компаративний аналіз парадигми регулювання діяльності інвестиційних фондів в Україні та ЄС / Дж.К. Армін, Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. — 2012. — № 12. — С. 75—90.

2. Діяльність з управління активами інституційних інвесторів (запитання та відповіді): навчальний посібник/ Під ред. Звєрякова М.І. — Одеса: Фаворіт, 2009. — 318 с.

3. Желєзов О.Є. Роль державно-правового регулювання в становленні та розвитку інститутів спільного інвестування в Україні (історико-правовий аспект) / О.Є. Желєзов // Право і Безпека. — 2011. — № 3. — С. 29—35.

4. Леонов Д.А. Ринок фінансових послуг: парадигма євроінтеграції: монографія / Д.А. Леонов, С.В. Льовочкін, С.Г. Хоружий / За наук. ред. В.М. Федосова; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: УІРФР, 2008. — 848 с.

5. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. — Київ: Знання, 2010. — 532 с.

6. Норт Д. Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки: Пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

7. Полюхович В. І. Особливості використання світового досвіду у процесі формування моделі державного регулювання фондового ринку України // Приватне право і підприємництво. — К., 2011. — Вип. 10. — С. 156—159.

8. Фондовые рынки США и России: становление и регулирование: научно-популярное издание / И.В. Галкин, А.В. Комов, Ю.С. Сизов [и др.]. — Москва: Экономика, 1998. — 222 с.

9. Харченко Л.П. Динамика институционального развития рынков инвестиционных фондов // Проблемы современной экономики. — № 3. — 2011. — С. 133—136.

References:

1. Armin, Dzh.K. and Leonov, D. (2012), "Komparativniy analysis of paradigm of adjusting of activity of investment funds in Ukraine and EU", Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, vol. 12, pp. 75—90.

2. Zvieriakov, M.I. (2009), Diial'nist' z upravlinnia aktyvamy instytutsijnykh investoriv (zapytannia ta vidpovidi) [Asset management activities of institutional investors (questions and answers)], Favorit, Odesa, Ukraine.

3. Zheliezov, O.Ye. (2011), "The role of state and legal regulation in the establishment and development of joint investment in Ukraine (historical and legal aspect)", Pravo i Bezpeka, vol. 3, pp. 29—35.

4. Leonov, D.A. L'ovochkin, S.V. and Khoruzhyj, S.H. (2008), Rynok finansovykh posluh: paradyhma ievrointehratsii [Market of financial services: paradigm of eurointegration], UIRFR, Kyiv, Ukraine.

5. Naumenkova, S.V. and Mischenko, S.V. (2010), Rynok finansovykh posluh [Market of financial services], Znannia, Kyiv, Ukraine.

6. Nort, D. (2000), Instytutsii, instytutsional'ni zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

7. Poliukhovych, V.I. (2011), "Features of the use of world experience are in the process of forming of model of government control of fund market of Ukraine", Pryvatne pravo i pidpryiemnytstvo, vol. 10, pp. 156—159.

8. Galkin, I.V. Komov, A.V. and Sizov, Ju.S. (1998), Fondovye rynki SShA i Rossii: stanovlenie i regulirovanie [Fund markets of the USA and Russia: becoming and adjusting], Ekonomyka, Moskva, Rossija.

9. Harchenko, L.P. (2011), "Dynamics of institucional'nogo development of markets of investment funds", Problemy sovremennoj jekonomiki, vol. 3, pp. 133—136.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 338.431

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент,директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЗА РАХУНОК ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

G. Pavlova,
PhD, Associate Professor director of the research institute of the economy,
Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

THE THEORETICAL BASIS OF THE EVOLUTION OF THE AGRICULTURAL SECTOR THROUGH THE USE OF INNOVATION IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Системні трансформаційні перетворення аграрного сектора національної економіки в умовах мінливого ринкового середовища зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств у напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Умови глобалізації та європейської інтеграції, загострення впливу кризових явищ у глобальному масштабі диктують необхідність посилення розвитку аграрного сектору в національній економіці України. Відтак, нагальною є потреба кардинальних змін у процесі формування та підтримки рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств аграрного сектору й впровадження заходів щодо поліпшення їх конкурентоспроможності. Провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності цих підприємств відіграють інноваційні перетворення. Забезпечення економічної безпеки та розвитку держави вимагає переходу до інноваційного типу економіки, орієнтованого на підтримку високотехнологічного сільськогосподарського виробництва.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу, виробленого в даному розділі роботи, автору дозволяє стверджувати, що основні чинники управлінні інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки, обумовлені галузевою специфікою аграрного сектору, формуються в процесі симбіозу формальних організаційно економічних інститутів (умов), що змінюються під впливом системи управління, і неформальних соціокультурних інститутів, що змінюються еволюційним шляхом з обмеженими можливостями його регулювання системою управління.

System Transformation transformation of the agricultural sector in a changing market environment necessitate adaptation of agricultural enterprises in order to ensure a high level of competitiveness at the national and international levels. Terms of globalization and European integration, worsening the impact of the crisis on a global scale dictate the need to strengthen the development of the agricultural sector in the national economy of Ukraine. Therefore, there is an urgent need for radical changes in the formation and maintenance of the competitiveness of domestic enterprises of the agricultural sector and the implementation of measures to improve their competitiveness. The leading role in improving the competitiveness of enterprises play an innovative transformation. Ensuring economic security and development requires a state transition to innovative type of economy, focused on the support of high-tech agriculture.

The author states that according to the theory of innovation development in this century the basis of progress of the economy are not just innovation, but fundamentalnaya science as one of the strategic components of the development of society at all levels and the ability to commercialize the results of research. The increasing role of science and innovation due to objective evolutionary processes taking place in the global economic system. Ukrainian economy and its agricultural sector can not be ignored are changes associated with the transformation of the driving forces for business development in the transition to the innovative type of development.

The author states that the driving force of the economy and, in particular, the agricultural sector can be considered competition among innovators, prone to constant innovation and conservatives, whose primary purpose is the maintenance of a stable economic system on the attained level. This kind of competition we propose to call innovation competition, for which under the management of innovation processes agricultural sector of the national economy must be created in the first place, favorable conditions for the implementation of scientific and technological progress in agriculture.

Summary results of theoretical analysis produced in this section work, the author suggests that the main factors management innovation processes of the agricultural sector of the national economy due to industry-specific ahroekonomiky, formed during symbiosis formal organizational economic institutions (conditions), changing under management, and informal cultural institutions that change through evolution with disabilities regulation control system.

Ambiguous nature of the impact of market competition on the efficiency of the agricultural producers can not consider it as a driving force of the agricultural sector. This adjustable control system market competition is an effective mechanism for optimizing the interaction between economic entities of the agricultural sector.

Ключові слова: розвиток аграрного сектору, інновації, аграрний сектор, національна економіка, інноваційний тип економіки, конкурентоспроможність.

Key words: the development of the agricultural sector, innovation, agriculture, national economy, innovative type of economy, competitiveness.

ВСТУП

Системні трансформаційні перетворення аграрного сектора економіки в умовах мінливого ринкового середовища зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств у напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Умови глобалізації та європейської інтеграції, загострення впливу кризових явищ у глобальному масштабі диктують необхідність посилення розвитку аграрного сектору в національній економіці України. Відтак, нагальною є потреба кардинальних змін у процесі формування та підтримки рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств аграрного сектору й впровадження заходів щодо поліпшення їх конкурентоспроможності.

Провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності цих підприємств відіграють інноваційні перетворення в аграрному секторі національної економіки. Забезпечення економічної безпеки та розвитку держави вимагає переходу до інноваційного типу економіки, орієнтованого на підтримку високотехнологічного сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням проблем еволюції розвитку аграрного сектору в національній економіці за рахунок використання інновацій присвячено праці вчених В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Кузьменко, І. Макаренка, Л. Семіва, В. Семиноженка, В. Соловйова. Питання теорії та практики інноваційного розвитку підприємств аграрного сектора досліджували на теоретичному і методологічному рівнях вітчизняні науковці, В. Амбросов, С. Володін, А. Гайдуцький, О. Дацій, М. Зубець, М. Кісіль, М. Коденська, М. Корецький, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Г. Підлісецький, М. Садиков, П. Саблук, А. Чупіс, С. Шолудченко, В. Юрчишин та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є аналіз дослідження теоретичних основ еволюції розвитку аграрного сектору за рахунок використання інновацій в національній економіці України, а також підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору, які впливають на інноваційні перетворення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аграрний сектор є важливою галуззю, яка значною мірою визначає соціально-економічний розвиток та формує продовольчу безпеку держави. Продовольча безпека — це захищеність життєвих інтересів людини, що виявляється у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєдіяльності [3]. Широке застосування інновацій є одним з найбільш дієвих і ефективних засобів підвищення ефективності агропромислового виробництва та, відповідно, формування продовольчої безпеки. Інновації сприяють росту продуктивних сил, удосконаленню організаційно-економічного механізму в сільському господарстві та розвитку сільських територій. Інноваційний розвиток передбачає використання сучасних технологій агровиробництва, високоефективних сільськогосподарських культур, інформаційних та управлінських технологій.

Автор зазначає, що особлива роль у теорії інноваційного процесу розвитку аграрного сектору національної економіки належить від ступеня новизни інновації, її можливого і фактичного впливу на конкретну сферу життя суспільства або на розвиток людства в цілому. Ряд досліджень виділяє епохальні інновації, базисні інновації, що поліпшують інновації, мікроінновації, псевдоінновації та антиінновації [2, с. 125].

Епохальні інновації здійснюються раз на кілька століть, тривають десятиліттями, ведуть до глибоких трансформацій тієї чи іншої сфери життя суспільства і знаменують перехід до нового технологічного або економічного способу виробництва, социокультурному строю, черговий світової цивілізації. В якості прикладів можна навести освоєння землеробства і скотарства, поява писемності, створення держави, промислову революцію, науково-технічну революцію, поширення глобалізації, створення вогнепальної та термоядерної зброї та тощо [1].

Базисні інновації виражаються в радикальних змінах у технологічній базі і способах організації виробництва, державно-правового та соціокультурного ладу, духовного життя та тощо. Хвилі базисних інновацій в останні століття спостерігаються приблизно раз на півстоліття, при переході до чергового технологічного укладу, кондратьєвський цикл, радикальних перетворень в інших сферах суспільства в рамках переважаючою світової цивілізації (або її етапу), технологічного та економічного способу виробництва, політичного та соціокультурного ладу та тощо. Прикладами можуть служити формування акціонерних товариств, монополій, державно- монополістичного капіталізму в рамках індустріального способу виробництва. Базисні інновації знаходять також вираз у створенні нових галузей, форм організації виробництва, державно-правових інститутів, наукових та художніх шкіл та тощо.

Поліпшують інновації спрямовані на розвиток і модифікацію базисних інновацій, їх поширення в різних сферах з урахуванням їх специфіки. Потоки поліпшують інновацій слідують за хвилями базисних, вони на порядки численнішим, але відрізняються значно меншою новизною і більш коротким життєвим циклом. Принесений кожної з них ефект звичайно значно менше, ніж у базисних нововведень, але в силу масовості загальна сума ефекту найбільша. Саме в поліпшенні інновацій знаходить вираз дух новаторства, властивий мільйонам лідерів у різних сферах життя суспільства.

Мікроінновації спрямовані на поліпшення окремих параметрів продукції, що випускається, використовуваної технології, економічних, соціальних, політичних систем та тощо. І зазвичай не приносять скільки-небудь значного ефекту.

Особливий шлях розвитку економіки пов'язаний з псевдоінноваціями і антиінноваціями.

Псевдоінновації — категорія, виділена Герхардом Меншем. Вона висловлює помилкові шляхи людської винахідливості та підприємливості, спрямовані на часткове поліпшення і продовження агонії застарілих в своїй основі, засуджених на відхід з історичної арени технологій, суспільних систем та інститутів. Як виняток, це може вдихнути нове життя в застарілий інститут, спонукати його на новий виток спіралі свого життєвого циклу. Але зазвичай вони породжуються силою звички, консерватизмом дії, приречені на неуспіх і гальмують суспільний прогрес. Псевдоінновації, як правило, поширені на заключній фазі життєвого циклу минає системи, коли вона вже в основному вичерпала свій потенціал, але всіляко чинить опір заміні більш прогресивною системою, прагне за допомогою видимості оновлення зберегти свою нішу в новому світі [4, с. 22].

Антиінновації — введена Ю.В. Яківці категорія для позначення тих нововведень, які носять реакційний характер, позначають крок назад у тій чи іншій сфері людської діяльності [7, с. 26].

Говорячи про інновації, слід врахувати такий важливий чинник, як навколишнє середовище, кластер або економічний простір, в якому діє інноватор. Існують певні географічні переваги, які впливають на успіх того чи іншого бізнесу, в тому числі і високотехнологічного. М.Є. Портер, аналізуючи вплив економічного середовища на активність підприємця-інноватора, прийшов до висновку, що чим більш розвинений кластер, тим більше можливостей для технологічного прогресу.

Природа розробки інновацій ускладнює штучне створення промислових кластерів. Комерціалізація технологічних винаходів вимагає адаптації наукового потенціалу до потреб споживача і до ринку, а не державного тиску.

Автор пропонує економічно обгрунтований факт, формування аграрного — промислового сектору, який створюється в спеціальних зонах з різних причин. Де географічна концентрація виробництва найчастіше пояснюється наявністю в регіоні ресурсів, а щодо інновацій — виробництво буде шукати центри знань і можливості і при цьому виробництву потрібні інновації такого роду, що б вони сприяли максимальному поверненню вкладень. Через те, що інновації ведуть до підвищення продуктивності та росту заробітної плати, що вигідно вже регіону, а не підприємцю, робочі місця, пов'язані з рутинною діяльністю, залишаться в регіоні до тих пір, поки інвестиції в робочу силу будуть залишатися

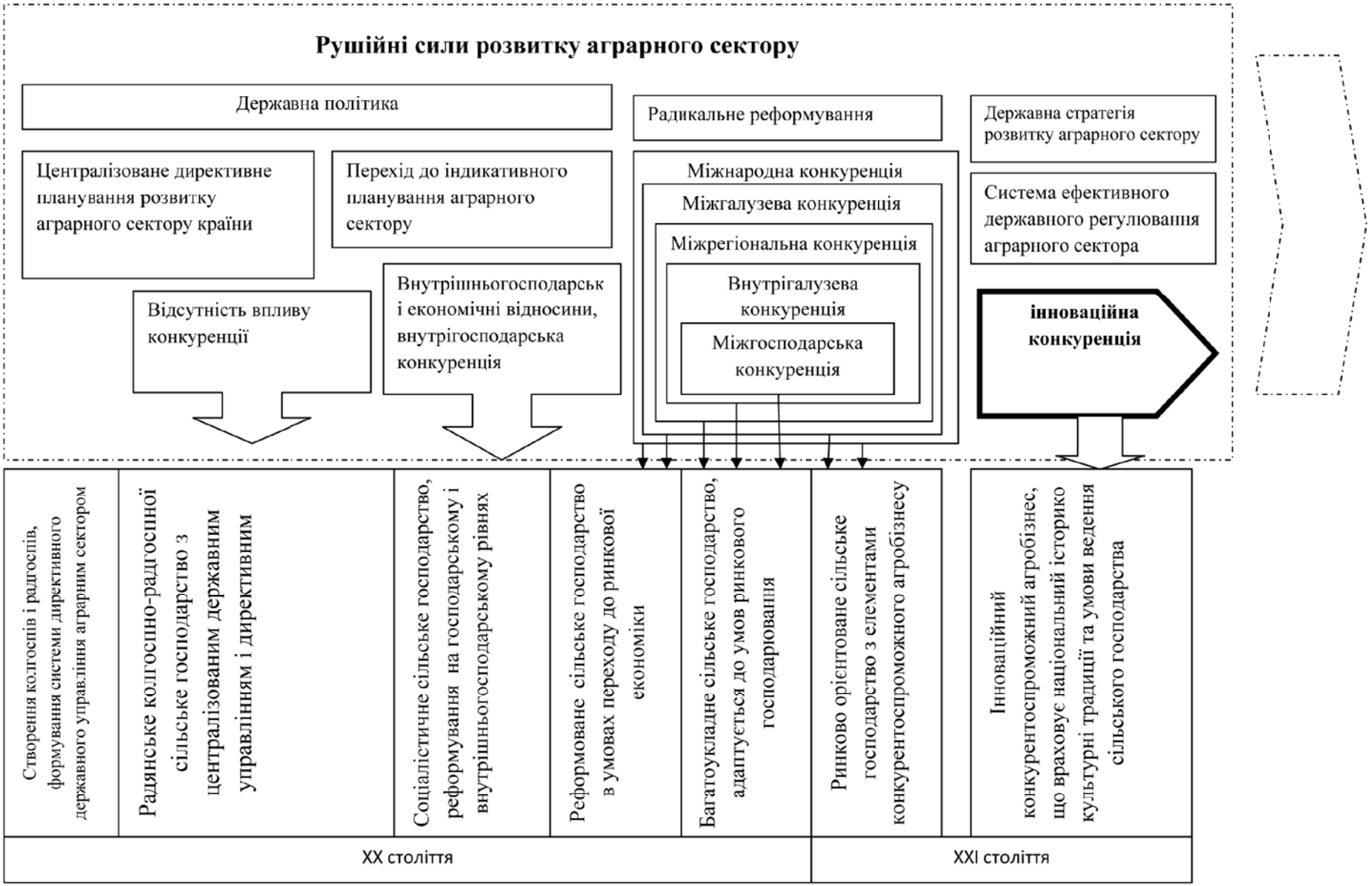

Рис. 1. Еволюція рушійних сил розвитку аграрного сектору України

Джерело: розроблено автором.

економічно вигідними. Як тільки дана перевага стає неактуальним, ринок змінюється або витрати роблять компанію не конкурентоспроможною, виробник залишає даний регіон.

Таким чином, розробка і впровадження нових технологій — складне завдання, потребує залучення не тільки науковців, а й підприємців і держави. Лише на рівні використання нова ідея стає інновацією. Крім цього, за сучасних умов результати фундаментальних досліджень, найважливіших прикладних досліджень і розробок не тільки служать основою економічного зростання держави, а й визначають рівень конкурентоспроможності держав у світовому співтоваристві, ступінь забезпечення їх національної безпеки, рівноправної інтеграції у світову економіку та сталого розвитку.

Автором зазначено, що відповідно до теорії інноваційного розвитку, в нинішнє століття основою прогресу економіки стають не просто нововведення, але фундаментальная наука як одна із стратегічних складових розвитку всього суспільства на всіх рівнях і здатність комерціалізувати результати наукових розробок. Зростання ролі науки та інновацій обумовлено об'єктивними еволюційними процесами, що відбуваються у світовій економічній системі. Українська економіка та її аграрний сектор не можуть не враховувати зміни, пов'язані з трансформацією рушійних сил розвитку бізнесу в умовах переходу до інноваційного типу розвитку.

У сучасних умовах сільське господарство повинно бути не тільки ефективним, але і здатним до подальшого розвитку. Ефективність розвитку аграрного сектору характеризується послідовним зростанням його можливостей відтворювати в кожному виробничому циклі постійні, різко не змінні результати господарської діяльності та умови для їх подальшого поліпшення. Для ефективного розвитку аграрного сектору недостатньо наявності тільки певних зовнішніх і внутрішніх, формальних і неформальних умов. Необхідна рушійна, стимулююча сила, що змушує агроекономічну систему динамічно розвиватися, не втрачаючи позитивних якостей і набуваючи нових.

Історичний аналіз розвитку аграрного сектору України протягом нинішнього і минулого століть дозволив сформувати еволюційну схему трансформації рушійних сил розвитку аграрного сектору, яка дозволяє об'єктивно обгрунтувати роль інновацій та науково-технічного прогресу на сучасному етапі розвитку даного сектора економіки, показати значення інноваційної конкуренції (рис. 1). Рушійні сили розвитку аграрного сектору протягом минулого сторіччя змінювалися поетапно, відповідно до зміни системи державного управління. У радянський період функцію такого силового стимулятора виконувало централізоване планування, примушувало сільське господарство розвиватиметься по строго визначеному шляху, який, як показав час, виявився не зовсім вірним. Розуміння цього призвело до необхідності реформування системи економічних відносин, яке почалось в 80-х рр. минулого сторіччя на внутрігосподарському рівні. Усередині сільськогосподарських підприємств стали формуватися конкурентні відносини, і внутрігосподарська конкуренція стала поступово відігравати роль рушійної сили розвитку виробництва та підвищення його ефективності. Таким чином, вільна ринкова конкуренція виявилася потужною силою, що рухає агроекономіку не завжди в потрібному напрямі. Це можна зрозуміти при дослідженні механізму впливу різних видів конкуренції на ефективність вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Традиційно ринкова конкуренція розглядається в якості одного з факторів, що визначають ефективність виробництва в умовах ринку і в той же час спонукають підприємства постійно вдосконалювати технології та форми організації виробництва. Конкуренція — основоположний, необхідний і найважливіший елемент ринкових відносин. Її сутність полягає в змаганні господарюючих суб'єктів на ринку за перевагу споживачів з метою отримання найбільшого прибутку. Конкурують між собою товари, представлені на ринках, їх виробники — підприємства, галузі, країни. У зв'язку з цим у даний час найважливішою характеристикою і умовою підвищення ефективності виробництва та підприємств є здатність виробляти сільськогосподарську продукцію з необхідним рівнем конкурентоспроможності.

Однією з основних цілей ринкових реформ було створення умов для вільної конкуренції товаровиробників на ринку, що повинно було сприяти значному підвищенню ефективності економіки в цілому, в тому числі і аграрної. Проте дані очікування не виправдалися. У зв'язку з цим необхідно досліджувати механізм впливу конкуренції на ефективність вітчизняного агробізнесу [5, с. 61].

Для цього необхідно насамперед дослідити зовнішні фактори, що безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

До зовнішніх факторів конкурентоспроможності ми відносимо споживачів сільськогосподарської продукції, наявних на ринку, конкурентів в особі конкуруючих підприємств та їх продукцію, а також державу, яка може виступати як в якості споживача продукції, так і в якості регулятора процесів і взаємин на ринках сільськогосподарської продукції. Вплив споживачів виражається через попит на продукцію, вироблену підприємствами галузі, вплив конкурентів — через пропозицію аналогічної продукції.

За сучасних умов основна задача держави — непрямий вплив на галузь і вироблену в ній продукцію через створення підстав для виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Необхідність державного регулювання аграрного виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції очевидна і зумовлена специфічними особливостями даної галузі, які не дозволяють сформувати рівноправне конкурентоспроможне середовище для сільськогосподарських товаровиробників на основі механізмів ринкового саморегулювання. Таким чином, ринкова конкуренція за відсутності державного економічного регулювання не позитивно, а, навпаки, негативно впливає на ефективність функці-

онування сільськогосподарських товаровиробників [6].

Автор зазначає, що враховуючи кризовий стан аграрного сектору, необхідно відзначити, що в даний час позитивний вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва робить тільки внутрішньогалузева конкуренція товаровиробників, що функціонують в конкретному регіоні приблизно в однакових природних умовах. Інші види конкуренції, виділені на рисунку 1 не можуть сприяти розвитку вітчизняного аграрного сектору, оскільки виробники сільськогосподарської продукції знаходяться в нерівних природних, виробничих, технологічних, організаційні-економічних, ринкових умовах порівняно з підприємствами переробної промисловості і зарубіжними виробниками сільськогосподарської сировини та продовольства.

Таким чином, ринкова конкуренція в традиційному її розумінні, на наш погляд, не може бути рушійною силою розвитку аграрного сектору, оскільки напрям і наслідки її впливу багато в чому залежать від регулюючої діяльності держави, т. б. від ефективності сформованої системи управління даною галуззю. Відповідь на питання про джерело поступального та ефективного розвитку агроекономічної системи необхідно шукати не в класичних економічних теоріях, а в нетрадиційних, положення яких на даний час все більше і більше підтверджуються практикою. Це не тільки розглянута теорія інновацій, а й теорії інституціоналізма і еволюційної економіки, окремі положення яких досить повно розкривають роль інновацій в сучасній економіці.

ВИСНОВКИ

Імплементуючи закони природознавства в економіку, еволюціоністи вважають причиною розвитку економічних систем мутації, що призводять до появи нових варіантів і траєкторій змін. На їхню думку, основною причиною, що обумовлює появу мутацій або відтворення альтернативних можливостей розвитку економіки, є підприємницька діяльність людей в умовах конкуренції і відбору. Люди, що займаються підприємництвом і породжують своєю діяльністю появу мутацій, називаються новаторами. Одна окрема мутація, як правило, означає скоріше погіршення, ніж поліпшення системи в сенсі еволюції. Але якщо виникає сприятлива можливість і вона посилюється, то еволюція робить крок вперед. Такі сприятливі можливості називаються інноваціями.

Автор визначає, що рушійною силою розвитку всієї економіки і, зокрема, аграрного сектору можна вважати конкуренцію між новаторами, схильними до постійних інновацій, і консерваторами, головною метою яких є стабільне утримання економічної системи на досягнутому рівні. Такого роду конкуренцію ми пропонуємо називати інноваційної конкуренцією, для якої в рамках системи управління інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки повинні бути створені, в першу чергу, сприятливі умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу в аграрне виробництво.

В якості рушійної сили розвитку аграрного сектору доцільно розглядати інноваційну конкуренцію, сутність якої полягає у виникненні протиріч між новаторами і консерваторами, які вирішуються в процесі інноваційної діяльності, метою якої є виведення агроекономічної системи на новий рівень розвитку за допомогою постійного впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Створення умов для розвитку інноваційної конкуренції є одним з основних завдань системи управління управлінні інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки на різних рівнях.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.

2. Гончарова Е.Б. Возможности формирования инновационной системы России / Е.Б. Гончарова, Б.А. Карташов, А.Е. Гаврилов // Фундаментальные исследования. — 2009. — № 5 — С. 124—126.

3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF

4. Дорошко О.О. Особливості інноваційного розвитку України / О.О. Дорошко // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 5. — С. 21—24.

5. Марчук Л.П. Формування інноваційних можливостей аграрного виробництва / Л.П. Марчук // Економіка АПК. — 2009. — №12. — С. 58—63.

6. Сільське господарство потребує більше інвестицій для динамічного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.agribusiness.kiev. ua/uk/press/1324027828/

7. Федун І.Л. Інноваційний напрям розвитку сільського господарства / І.Л. Федун // Інноваційна економіка. — 2007. — № 2 (4) — С. 24—31.

References:

1. Andrijchuk, V. H. (2005), Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty [Modern agricultural policy: problematic aspects], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

2. Honcharova, E. B. (2009), Ability Formation ynnovatsyonnoy system of Russia, Fundamental'nye yssledovanyia, vol. 5, pp. 124—126.

3. State Target Program of Ukrainian village until 2015 (2007), CMU from 19.09.2007 g. [Online], vol. 1158, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF

4. Doroshko, O.O. (2011), Features innovative development of Ukraine, Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 5, pp. 21—24.

5. Marchuk, L.P. (2009), Formation innovation capacity of agricultural production, Ekonomika APK, vol. 12, pp. 58—63.

6. Agriculture needs more investment for the dynamic development (2009) [Online], available at: http://www.agribusiness.kiev. ua/uk/press/1324027828/

7. Fedun, I.L. (2007), Innovative direction of agriculture, Innovatsijna ekonomika, vol. 2 (4), pp. 24—31.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.

УДК 330.46: 338.534

Н. Б. Андрейшина,
к. е. н., доцент кафедри "Економічна кібернетика",
Обласний комунальний ВНЗ "Інститут підприємництва "Стратегія", м. Жовті Води

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

N. Andreishina,
Ph.D. in Economics, associate professor of the Department of Economic cybernetics regional municipal higher educational institution "Strategy", the Institute for Entrepreneurship, Zhovti Vody

ANALYSIS OF CURRENT APPROACHES TO MODELING ECONOMIC DYNAMICS

У статті проводиться аналіз сучасних підходів до моделювання економічної динаміки. Систематизовано типи складності, які можуть виникати при моделюванні економічної системи. Розглянуті засоби диференціального числення, які використовуються для опису динамічних моделей економіки. Наведено основні положення концепції функціонування складних соціально-економічних систем. Проаналізовано стійкість і рівновага нелінійних динамічних систем. Описано підходи еволюційної економіки, методи економічної синергетики.

In article the analysis of modern approaches to modeling of economic dynamics is carried out. Systematized types of difficulties that can arise when modeling the economic system. The means of differential calculus used to describe the dynamic models of the economy. The principal concept of complex socio-economic systems. Stability and balance of nonlinear dynamic systems is analysed. Approaches of evolutionary economy, methods of synergetic economy are described.

Ключові слова: моделювання, економічна динаміка, структурна стійкість, рівновага, еволюційна економіка.

Key words: modeling, economic dynamics, structural stability, equilibrium, evolutionary economics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку суспільства метод математичного моделювання є одним з ключових при дослідженні різних аспектів людської діяльності. Існує велика кількість моделей різного рівня складності та ступеня їх дослідження, які мають достатньо багато загальних рис, але зберігають специфічні особливості, притаманні кожній з наук, в якій використовуються.

Основними традиційними рисами моделей, що в наш час застосовуються зарубіжними та вітчизняними вченими для аналізу та управління економічними системами, є їх рівноважність, стаціонарність, специфічність, тобто розгляд окремих аспектів складних економічних процесів у статиці. Але через те, що економічні процеси протікають у часі, то для їх моделювання більш доцільним та адекватним є застосування динамічних моделей. Таким чином, динамічні моделі в економіці поступово стають інструментом практичних розрахунків у повсякденній діяльності з управління як економікою в цілому, так і окремими підприємствами.

Отже, актуальним є аналіз підходів до математичного моделювання в економіці, зокрема для дослідження явищ, які в ній відбуваються, та управління економічними процесами та об'єктами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми моделювання економічних систем методами динаміки є темою досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених В. Вітлінського, В. Геєця, В. Даніча, В. Занга, Т. Клебанової, Ю. Лисенка, Н. Максишко, Г. Малінецького, О. Петрова, В. Порохні, Т. Пу, Л. Сергєєвої, Дж. Хикса та багатьох інших.

Попри грунтовні та багатоаспектні дослідження в даній сфері, низка питань, пов'язаних з аналізом та узагальненням підходів до моделювання економічної динаміки залишаються недостатньо розробленими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З огляду на вищезазначене, метою статті є проведення аналізу сучасних підходів до моделювання економічної динаміки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними традиційними рисами моделей, що в наш час застосовуються зарубіжними та вітчизняними вченими для аналізу та управління економічними системами, є їх рівноважність, стаціонарність, специфічність, тобто розгляд окремих аспектів складних економічних процесів у статиці. Але через те, що економічні процеси протікають у часі, то для їх моделювання більш доцільним та адекватним є застосування динамічних моделей. Таким чином, динамічні моделі в економіці поступово стають інструментом практичних розрахунків у повсякденній діяльності з управління як економікою в цілому, так і окремими підприємствами.

На сьогодні для аналізу економічних криз, депресій широко використовуються такі аналітичні методи, як теорія біфуркацій, теорія катастроф, теорія особливостей, теорія ланцюгових реакцій, теорія дискретної динаміки, теорія синергетики тощо. Запровадженню методології моделювання спочатку у природничі науки, а в останні десятиліття у економічний аналіз, передував розвиток теорії динамічних систем.

При моделюванні економічної системи як складної можуть виникати наступні типи складності:

— структурна (не вистачає ресурсів для побудови, опису, управління структурою економіки);

— динамічна (не вистачає ресурсів для опису динаміки поведінки системи та управління її траєкторією);

— інформаційно-логічна (не вистачає ресурсів для інформаційно-логічного опису системи);

— обчислювальна (не вистачає ресурсів або ускладнений розрахунок параметрів, прогнозу поведінки економічної системи);

— розвитку або еволюції (не вистачає ресурсів для самоорганізації або стійкого розвитку).

Для опису динамічних моделей економіки використовують засоби диференціального та інтегрального обчислення. У процесі моделювання для визначення типу й форми зв'язку між змінними, а також оцінки параметрів і коефіцієнтів моделі застосовується апарат економіко-статистичних методів, еволюційних методів пошуку, а також експертні оцінки. В загальному випадку динамічна взаємодія між економічними змінними, такими як ціни, капітал, заробітна платня описуються системами диференціальних рівнянь.

Динамічні системи за формою опису можна розділити на два класи. У першому класі процеси описуються за допомогою кусково-гладких диференціальних рівнянь вигляду:

$$\frac{dx_i}{dt} = f_i(\bar{x}),\ i = \overline{1,n} \qquad (1),$$

де $\bar{x}$ — n-мірний вектор; t — змінна часу; f — n-мірна векторна функція. Систему називають автономною, якщо змінна t не входить явно в праву частину рівняння (1). Якщо система неавтономна t входитиме явно хоч би в одну з функцій $f_1...,f_n$. Ця відмінність неістотна, оскільки, неавтономну систему можна завжди звести до автономної, якщо ввести ще одну координату x_{n+1} і додати до системи (1) диференціальне рівняння:

$$\frac{dx_{n+1}}{dt} = 1$$

Другий клас динамічних систем — дискретні відображення, які описують процес за допомогою ітераційних формул вигляду:

$x_{n+1}=f(x_n,y_n)$, $y_{n+1}=g(x_{n+1},y_n)$

А. Пуанкаре запропонував підхід, відомий тепер як метод перетинів Пуанкаре, який дозволяє поставити у відповідність заданій диференціальній динамічній системі дискретне відображення [1].

У сучасній економічній літературі обговорюється і активно розробляється нова концепція функціонування складних соціально-економічних систем, основні положення якої можна сформулювати в наступному вигляді:

— динаміка системи має в значній мірі детермінований характер, тобто домінуючими в ній є в певному значенні детерміновані процеси;

— розвиток системи не має цілі, явно сформульованої і осмисленої одним або декількома індивідами, і відбувається в результаті домінантно-конкурентно-кооперативних взаємодій її елементів і підсистем;

— процеси в системі носять синергетичний характер і її стійкий рівноважний стан за тими або іншими показниками є швидше виключенням, чим правилом;

— нормально функціонуюча, тобто життєздатна і в певному значенні оптимальна система, навіть у відсутність зовнішніх збурень, характеризується власною складною динамічною поведінкою;

— різноманітність динамічної поведінки системи не обов'язково обумовлена складністю її структури, і багато процесів ефективно описуються динамічними моделями з невеликим числом змінних стану на основі нелінійних диференціальних рівнянь.

Загальна теорія еволюції складних нелінійних систем, до яких належать економічні системи, дає загальні уявлення про можливий характер руху таких систем. Рівноважні, стійкі стани такої системи є тільки моменти в їх розвитку [2].

Аналіз економічної системи полягає в тому, що її розвиток розглядається як рух у фазовому просторі по деякій фазовій траєкторії. Одне з головних питань тут — це питання про стійкість траєкторій.

Прийняття концепції стійкості в економічному аналізі було обумовлено розвитком природничих наук, в яких для аналізу динамічних систем вимагалася їх стійкість. У відповідності до ідей детерміністської механіки складні явища, які не можуть бути описані за допомогою звичайних моделей, зводяться до постулату, що система знаходиться або під дією стохастичних впливів, або подібні явища не підлягають розгляду. В сучасній теорії систем стійкість не припускається апріорно, малі зміни параметрів системи можуть приводити до структурних змін динамічних систем.

Найважливіше поняття в теорії нелінійних динамічних систем — це поняття структурної стійкості, введене в кінці 30-х років XX століття О. Андроновим і Л. Понтрягиним, і що грає центральну роль в сучасній теорії динамічних систем. Якщо при малій зміні параметрів системи або цілком правої частині в рівнянні (1) (функції f і її похідних) вид фазового портрета топологічно залишається тим же самим, то таку систему називають структурно стійкою або грубою.

У неперервній динамічній системі положення рівноваги — точка у фазовому просторі, до якої наближається траєкторія після загасання перехідних режимів (при $t \to \infty$).

Класичний термін — рівновага є близьким змістовно до поняття "стійкий розвиток" і застосовується в мікро- і макроекономічному аналізі. Рівновага, включаючи поняття динамічної рівноваги, є вужчим поняттям в порівнянні із стійкістю, рівновага є однією з основних умов стійкості.

Серед численних визначень рівноваги економічної системи найбільш поширені ті, які виходить з розгляду властивостей системи, і ті, які виходять з розгляду сил, які на неї впливають.

У середині XX століття П. Самуельсоном були сформульовані різницеві і диференціальні співвідношення, що визначають динаміку процесу переходу ринку до стану рівноваги, які поклали початок розвитку диференціально-різницевих моделей ринку такими вченими, як Дж. Хикс, Л. Маккензі, Л. Метцлер, Т. Негиши.

Рівновага і розвиток — це несумісні стани, які не можуть одночасно домінувати на підприємстві: воно може знаходитися або в стані стабільності, тобто рівноваги, або в стані розвитку, а значить нерівноваги. Для того щоб підприємство було успішним, необхідні обидва стани, якими потрібно управляти.

У рамках досліджень макроекономічної рівноваги існують полярні думки, і відсутній єдиний погляд на проблему існування рівноважних станів. Наприклад, Дж. Хікс [3] розглядав стан рівноваги з погляду наявності ознак стійкості системи в цьому стані. Він виділив наступні ознаки: для умов досконалої конкуренції — зростання ціни веде до розширення пропозиції порівняно з попитом; для умов монополії — скорочення випуску тягне перевищення граничним доходом граничних витрат.

Фундаментальна праця Д. Патінкіна "Гроші, процент і ціни" [4] містить, як розвинену теорію ринкової рівноваги, засновану на передумовах Л. Вальраса, так і варіант нерівноважного аналізу, що відноситься, головним чином, до ринку праці.

У роботі М. Алле [5] рівновага ринкової економіки досягається за рахунок балансування наступних показників: сукупний попит має бути збалансований з сукупною пропозицією товарів і послуг; обсяг сукупних національних ресурсів населення дорівнює національному доходу; обсяг капіталовкладень (інвестицій) дорівнює обсягу заощаджень в економіці.

В.-Б. Занг [2] приходить до висновку, що в дійсності не існує такої економіки, яка могла б бути зафіксованою в стані спокою, і тому результати рівноважної теорії мають явну обмежену придатність.

Супротивником рівноважних теорій виступає також І. Пригожин, який у своїй роботі [6] вважає, що, якщо немає нестійкості, немає і розвитку. Таким чином, нестійкість виступає умовою розвитку економіки, а стійкість, тобто рівновага — це тупики еволюції.

На початку 70-х років XX століття виникли теоретичні концепції, в яких найбільш стійкими вважаються нерівноважні стани господарських систем. Класична макроекономічна рівновага почала розглядатися як еталонний стан економіки. На зміну поняття рівноваги приходить поняття пропорцій економічної системи, що відображають стан, що склався, між підсистемами і елементами системи.

Виникнення впорядкованих структур в нелінійних системах різної природи описується схожими математичними моделями і рішеннями. Це дозволило розповсюдити методологію, розроблену в нелінійній динаміці, на дослідження в економічних, екологічних, соціальних системах.

Теорією, що описує "стрибки" економічної системи є еволюційна теорія економічних змін. Теорія еволюційної економіки припускає покрокову еволюцію фазового портрета економічних систем під дією "несильних" флуктуацій. Фазовий портрет економічних систем має незворотну динаміку, вектор розвитку, але зберігає одну і ту ж симетрію.

Підходи еволюційної економіки можуть бути плідними в побудові теорії економіки перехідного періоду. В перехідний період, коли процеси прискорюються, ламаються старі інституції, створюються нові, економічна рівновага не встигає ще встановитися, як умови знову змінюються. Головне — зрозуміти, яким чином відбувається процес змін.

І. Пригожин [6] та Г. Хакен [7] показали, що складно організовані просторово-часові конструкції виникають з хаотичних станів, і в системах, які мають властивість самоорганізації замість стійкості виникають еволюційні процеси, які призводять до ще більшого різноманіття та ускладнення структур. Зокрема це демонструється виникненням раптових змін, існуванням граничних циклів і хаосу, роллю, яку відіграють стохастичні процеси в економічній еволюції, ефектами часових масштабів і швидкостей установлення відносної рівноваги в економічному аналізі.

Поштовхом для розвитку еволюційної економіки стала робота А. Алчіана [8], в якій автор висунув гіпотезу, що для економіки нормальним станом є стан невизначеності, який виникає через недосконалість передбачення та обмеженість знань про економіку. Фірми діють не у відповідності з принципом максимізації прибутку, а цікавляться розподілом можливих і прийнятних з їх точки зору результатів. За Алчіаном зовнішнє середовище представляє собою активну дієву силу, яка відбирає фірми, котрі прийняли найкращі рішення, в незалежності від того, яким методом ті рішення були прийняті.

У роботі Р. Нельсона і С. Уінтерса "Еволюційна теорія економічних змін" [9] запропонована еволюційна теорія поведінки фірм, які діють в змінних умовах. Основу еволюційної концепції Нельсона-Уінтерса представляє динамічна модель фірми, в якій її поведінка змінюється разом зі зміною ситуації на ринку. Центральною в концепції є поняття "рутини" як способу звичайного ведення справ фірми.

Російський вчений А. Юданов [10], запропонував концепцію еволюційної стратегії фірми, в основу якої покладена типологія еволюційних стратегій біологічних видів, Концепція дає відповідь на питання: якщо є набір "рутин", який забезпечує найбільшу пристосованість фірмам, які його застосовують, то яким буде еволюційний механізм підтримання "видового" різноманіття, без якого не має розвитку.

Методи еволюційної економіки тісно пов'язані з методами синергетичної економіки.

Сучасні економічні системи розглядають повільні процеси, які різко змінюються, при чому ці зміни важко передбачити. Дослідження структурних змін та хаотичних явищ в економіці обумовлює потребу в нових теоретичних ідеях та інструментах, які б дозволили дослідження за межами традиційної економіки. Синергетика націлена на виявлення загальних принципів еволюції, самоорганізації складних систем у різних областях знання на основі побудови і дослідження нелінійних динамічних математичних моделей.

При моделюванні методами економічної синергетики реалізується діалектичний принцип розвитку системи, еволюція динамічної системи рівноваги попиту та пропо-

зиції зводиться до самоорганізації — прагненню до свого природного стану — між порядком і хаосом, компромісу між лінійністю, детермінізмом і випадковістю.

Моделювання сучасних економічних систем має ту особливість, що час в процесі розвитку цих систем є системоутворюючим фактором, який змінює вектор і, як наслідок, ефективність функціонування системи в цілому і окремих її підсистем.

Одним з традиційних підходів до прогнозування розвитку економічних процесів є вивчення зсуву точки рівноваги динамічної системи, викликаної зміною тих або інших параметрів моделі. Проте аналіз реальної економічної динамічної системи на основі такого підходу може виявитися помилковим, оскільки період нерівноважного розвитку багатьох економічних процесів може виявитися дуже тривалим, щоб їм можна було нехтувати. Такий підхід є ефективним лише до певного часу, поки з якихось причин характер стаціонарного стану не зміниться кардинально. Такі зміни, які називають біфуркаціями, досліджуються методами нелінійного динамічного аналізу. В процесі неперервної зміни одного або декількох параметрів системи або зовнішньої дії при якомусь значенні параметра поточний динамічний процес може втратити стійкість, при цьому утворюються нові, стійкі або нестійкі режими. Надалі система розвивається по стійкому сценарію, якщо він існує при існуючих параметрах.

Сукупність великої кількості нелінійних осциляторів, які створюють систему, здатна породжувати особливі структури — атрактори, виступаючі для дослідника як "цілі еволюції". Вони можуть бути як правильними, просто описуваними структурами, так і хаотичними станами. У першому випадку атрактори характеризуються або одним кінцевим станом, або процесом, що циклічно повторюється, який задається простою математичною формулою.

Геометрично атрактор — це множина точок, до якої наближається траєкторія після загасання перехідних процесів, тобто область тяжіння сусідніх точок. Класичними прикладами атракторів в динаміці можуть служити точки динамічної рівноваги, нерухомі точки відображень, або граничні цикли. Існування атракторів приводить до вельми важливих висновків про поведінку системи. В цьому випадку дослідження сталих режимів, тобто режимів, які спостерігаються після закінчення достатнього великого часу, еквівалентно вивченню геометричної структури атрактора.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показало проведене дослідження, основним інструментарієм дослідження економічних систем є апарат економіко-математичного моделювання. Методологія моделювання необхідна для дослідження еволюційних процесів у межах виробничих підприємств та інших економічних суб'єктів, які функціонують в умовах економічної нестабільності та невизначеності, що є характерним для економік, де тривають ринкові перетворення, зокрема для економіки України. Від ступеня та якості вирішення проблем порушення рівноваги як на макро-, так і на мікрорівні, залежать темпи і пропорції розвитку економіки країни та добробут населення.

Література:

1. Пуанкаре А. О кривых, определяемых дифференциальными уравнениями // Пер. с франц. / А. Пуанкаре. — М., 1947. — 385 с.

2. Занг В.-Б. Синергетическая экономика: время и перемены в нелинейной экономической теории. — М.: Изд-во "Мир", 1999. — 335 с.

3. Хикс Дж. Стоимость и капитал // Пер. с англ. [Текст] / Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. — М.: Прогресс, 1993. — 488 с.

4. Patinkin D. Money, interest, and prices: an integration of monetary and value theory / 2nd ed. New York, 1965. — 708 p.

5. Алле М. Условия эффективности в экономике. — М.: Наука для общества, 1998. — 304 с.

6. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. — М.: Прогресс, 1986. — 432 с.

7. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Пер. с англ. за ред. Ю. Климантовича. — М.: Мир, 1985. — 419 с.

8. Alchian, A. Uncertainty, Evolution, and Economic Theory. — The Journal of Political Economy. — Vol. — 58, №. 3. — 1950. — P. 211—221.

9. Нельсон Р., Уинтерс С. Эволюционная теория экономических изменений. — М.: Финстатинформ, 2000. — 474 с.

10. Юданов А.Ю. Конкуренция: теорія и практика. 3-е изд. — М.: ГНОМ и Д., 2001. — 142 с.

References:

1. Puankare, A. (1947), O krivyh, opredeljaemyh differencial'nymi uravnenijami [On curves defined by differential equations], Moscow, Russia.

2. Zang, V.-B. (1999), Sinergeticheskaja jekonomika: vremja i peremeny v nelinejnoj jekonomicheskoj teorii [Synergistic economy: time and changes in the nonlinear economic theory], Izd-vo "Mir", Moscow, Russia.

3. Hiks Dzh. (1993), Stoimost' i kapital [Value and Capital], Progress, Moscow, Russia.

4. Patinkin, D. (1965), Money, interest, and prices: an integration of monetary and value theory, New York, USA.

5. Alle, M. (1998), Uslovija jeffektivnosti v jekonomike [Conditions of efficiency in the economy], Nauka dlja obshhestva, Moscow, Russia.

6. Prigozhin, I. and Stengers, I. (1986), Porjadok iz haosa [Order out of Chaos], Progress, Moscow, Russia.

7. Haken, G. (1985), Sinergetika. Ierarhii neustojchivostej v samoorganizujushhihsja sistemah i ustrojstvah [Synergetics. Hierarchy of instabilities in self-organizing systems and devices], Mir, Moscow, Russia.

8. Alchian, A. (1950), "Uncertainty, Evolution, and Economic Theory", The Journal of Political Economy, vol. 58, no. 3, pp. 211—221.

9. Nel'son, R. and Uinters, S. (2000), Jevoljucionnaja teorija jekonomicheskih izmenenij [Evolutional theory of economic change], Finstatinform, Moscow, Russia.

10. Judanov, A.Ju. (2001), Konkurencija: teorija i praktika [Competition: theory and practice], GNOM i D., Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015 р.

УДК 657

З. В. Мокринська,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ОБЛІКУ ЧИ МСФЗ: ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ

Z. Mokrynska,
PhD, Docent of Department of Finance, Accounting and Auditing
National Aviation University, Kyiv

NATIONAL ACCOUNTING STANDARDS OR IFRS: THE EXPERIENCE OF SWITZERLAND

Стаття присвячена вивченню особливостей ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності у Швейцарії. Наведено фактори, що вплинули на формування сучасної облікової практики та вимог до складання фінансової звітності. Проаналізовано обов'язкові вимоги щодо ведення обліку та складання фінансової звітності у відповідності до швейцарського законодавства. Досліджено особливості застосування облікових стандартів у Швейцарії.

The article is devoted to the study of features of accounting and financial reporting in Switzerland. Shows the factors that influenced the formation of the modern accounting practices and requirements for financial reporting. Analyzed the mandatory requirements for accounting and financial reporting in accordance with Swiss law. The features of the accounting standards in Switzerland.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, Міжнародні стандарти фінансової звітності, швейцарські стандарти обліку, аудит.
Key words: accounting, financial reporting, International Financial Reporting Standards, Swiss GAAP FER, audit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація торкнулася усіх сфер економіки в т.ч. і бухгалтерського обліку. Поширення Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) для складання фінансової звітності та створення національних стандартів на основі МСФЗ — стало характерною особливістю для облікової практики протягом останніх десятиліть. Проте Швейцарія стала однією із небагатьох країн, облікова практика, якої характеризується зворотнім процесом. Тобто досить багато компаній прийняли рішення про перехід від МСФЗ до Swiss GAAP FER, що дозволяє обумовити актуальність дослідження даної проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні дослідженням обліку та звітності Швейцарії в науковій літературі приділяється мало уваги. Серед наукових праць варто зазначити дослідження Анн-Крістін Ачлеітнер і Рето Еберле [7], зокрема вони досліджували історичний розвиток та формування нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку і звітності у Швейцарії. Сучасний стан обліку і звітності аналізували Жан-Жак Ах Чун, Мартін Вебер і Філіп Нікод [5].

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою даної роботи є аналіз історичного розвитку та сучасного стану бухгалтерської практики, особливостей регулювання обліку та звітності у Швейцарії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Швейцарія високорозвинена країна. Туризм, торгівля, банківська справа, страхування стали важливими елементами сучасної швейцарської економіки і характеризуються високим рівнем міжнародної інтеграції. Швейцарія була учасником-засновником Європейської асоціації вільної торгівлі. Тим не менш, Швейцарія не входить до ЄС чи до європейської валютної системи. У Швейцарії використовується система кодифікованого права, яка є типовою для країн континентальної Європи. Корпоративне право грунтується на Кодексі зобов'язань. Як і в більшості країн континентальної Європи, швейцарські правила бухгалтерського обліку сформувались на основі Кодексу Наполеона та німецького законодавства. Таким чином, вимоги до фінансової інформації підприємств спрямовані на захист кредиторів. Індивідуальна річна фінансова звітність є основою для визначення податків, оскільки податкові органи використовують подібні принципи визнання та оцінки, які застосовуються у фінансовій звітності.

Сучасний Кодекс зобов'язань (CO — Code of Obligations) Швейцарії, пройшов ряд етапів розвитку. У 1883 р. перший Кодекс зобов'язань, підготовлений професорами Вальтером Мюнзінгером (1830—1873 рр.) і Генріхом Фіка (1822—1895 рр.) склав основу для змін та розширень швейцарського Кодексу зобов'язань у 1912 р. А в 1884 р. професору Йогену Хуберу (1849—1923 рр.) було доручено розробити Цивільний кодекс Швейцарії в т.ч. і п'яту частину — Кодекс зобов'язань. Ця версія Кодексу була прийнята одноголосно швейцарським пар-

ламентом 30 березня 1911 р. і набула чинності з 1 січня 1912 р. Надалі в Кодекс вносились поправки та зміни [7, с. 221]. Кодекс містив правила введення бухгалтерського обліку яких повинні дотримуватись всі підприємства. Правила регулювались загальними принципами, такими як повнота та прозорість інформації. Однак вони не давали ніяких детальних вказівок. Це пояснювалось швейцарськими традиціями, згідно з якими жоден розділ закону не повинен мати більше ніж три абзаци, і кожен абзац має містити тільки одним реченням [3].

Серед недоліків притаманних тодішньому кодексу була відсутність можливості переоцінки оборотних та необоротних активів (за виключенням цінних паперів) і, як наслідок суттєва різниця між балансовою та справедливою, вартістю об'єктів. Швейцарія була однією з небагатьох країн з нормами закону які офіційно дозволяли формування прихованих резервів. Тобто, на практиці не було ніяких обмежень для створення прихованих резервів. У той час як аудитори мали доступ до інформації, щодо зміни в цих резервах, акціонери нічого про них не знали. Ще одним з суттєвих недоліків було те, що швейцарське законодавство тих часів вимагало консолідовану звітність лише від банків. Однак слід зазначити, що в 1975 р. швейцарський Верховний суд постановив, що аудитори мають право вимагати консолідовану звітність у випадку, якщо без неї неможливо провести достовірний аудит компанії. Також такі великі транснаціональні компанії як Nestle та Roshe стали одними з перших в Європі, які добровільно перейшли на МСФЗ. Хоча консолідована звітність не була обов'язковою згідно з Кодексом зобов'язань та правил фондової біржі, проте цього вимагало ринкове середовище. Банкіри, професійні бухгалтери, аудитори, фінансові аналітики, журналісти вимагали більше інформації від публічних підприємств ніж та, що вимагалася законом. Відсутність вимог законодавства, щодо публічного розкриття інформації піддалася широкій критиці. Ще в законопроектах 1936 р. обговорювалось це питання, але тоді воно не принесло очікуваних результатів через ряд протестів. Противники подібного розкриття інформації стверджували, що публічне розкриття подібної інформації послабить конкурентоспроможність компаній. Спроби переглянути закон "Про акціонерні товариства" були здійсненні в 1957 р. Проте суттєві зміни цього закону відбулися лише 23 лютого 1983 р. і стосувалися захисту прав акціонерів, умов залучення капіталу, запобігання зловживанням, удосконалення структури і функціонування органів компанії. Стало очевидно, що вже у 1983 р. закон "Про акціонерні товариства" не задовольняв сучасні вимоги ведення бухгалтерського обліку. Тому в 1984 р. було створено Фонд рекомендацій бухгалтерського обліку та звітності (Stiftung fur Fachempfehlungen zur Rechnungslegung). Головою цього органу став колишній голова Верховного суду Швейцарії. Основною метою фонду було розробляти та встановлювати стандарти бухгалтерського обліку та звітності у відповідності до потреб малих і середніх компаній в Швейцарії. Розроблені стандарти отримали скорочену назву Swiss GAAP FER. Застосування стандартів GAAP FER полегшило залучення інвесторів і банківських кредитів, дозволило зробити ринок капіталів більш доступним для компаній в той же час дозволило збалансувати співвідношення витрат на формування звітності і вигод від неї. Фонд складається з тридцяти членів, які представляють інтереси аудиторських і бухгалтерських фірм, працівників та керівників підприємств, банків, страхових компаній, фондових бірж, малих і міжнародних компаній, університетів, державних адміністрацій та інших сторін зацікавлених у веденні бухгалтерського обліку [7, с. 228—229].

Наприкінці 2007 р. Федеральна рада Швейцарії розпочала перегляд бухгалтерського законодавства з метою перегляду правил бухгалтерського обліку. Таким чином, внаслідок народного обговорення, законопроект був розділений на три частини [6]:

— Швейцарський кодекс зобов'язання (корпоративне право);

— Закон "Про бухгалтерський облік";

— Закон про "Аудит".

3 грудня 2011 р. Федеральні Збори швейцарської конфедерації (Federal Assembly of the Swiss Confederation) прийняли новий закон про комерційний облік та фінансову звітність. З 1 січня 2013 р. швейцарський закон "Про бухгалтерський облік" вступив в дію в якості часткового перегляду швейцарського Кодексу зобов'язань. Важливі нововведення стосувалися мови та валюти фінансової звітності: як бухгалтерський облік, так і фінансова звітність можуть бути на офіційній мові (у Швейцарії — це німецька, французька, італійська, ретороманська) або на англійській, також в господарській діяльності компанії може бути використана інша іноземна валюта замість національної, однак в такому випадку, відповідне значення має бути перераховане в національній валюті відповідно до обмінного курсу та при необхідності подається в примітках до звітності. Таким чином, новий закон "Про бухгалтерський облік" є компромісом, який розширює і доповнює кілька важливих моментів колишніх загальних положень фінансового обліку без суттєвих змін [5]. Суб'єктам господарської діяльності надано два (і в деяких випадках три) роки для адаптації до вимог нового закону. Нові положення повинні бути реалізовані для річної звітності починаючи від 2015 р. фінансового року, а для консолідованої звітності від 2016 р. Підприємства можуть застосувати їх і раніше за власним бажанням.

Швейцарський Кодекс зобов'язань формує правову основу бухгалтерського обліку та фінансової звітності для приватних підприємців, партнерств та інших юридичних осіб у Швейцарії, регулює проведення загального, і обмеженого аудиту. Підприємства зобов'язанні складати свою фінансову звітність, відповідно до вимог даного кодексу. Обов'язок вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність поширюється на приватних підприємців, партнерств, товариств, доходи від реалізації, яких становили не менше ніж в 500 тис. шв. фр. за минулий фінансовий рік. Для малих підприємств дохід від реалізації, яких менше 500 тис. шв. фр., застосовують спрощені вимоги до бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Великі компанії зобов'язані підготувати звіт про рух грошових коштів і звіт про управління (тобто, обговорення управління та аналіз) і більш деталізовано розкривати інформацію в примітках. Проте закон вимагає тесту на знецінення, який потрібно проводити, якщо є які-небудь ознаки того, що вартість активів завищено. Створення забезпечень як і раніше

Таблиця 1. Мінімальні вимоги для підприємств Швейцарії

Критерії	Бухгалтерський облік ст.957 СО	Фінансова звітність ст.957 СО
Ціль	- основа для фінансової звітності; - запис операції та обставини, необхідні для представлення економічного становища підприємства	надати інформацію про економічне становище підприємства, щоб треті особи могли його достовірно оцінити
Припущення		- принцип безперервної діяльності; - послідовність і фактична відмінність.
Принципи	- операції реєструються повністю, правдиво і систематично; - документальне підтвердження; - доречність для цілей форми та розміру підприємства; - ясність; - можливість перевірки (ст. 957а СО)	- доступність і зрозумілість (ст. 958с СО); - повнота; - надійність; - суттєва інформація; - обачність; - одні і ті ж правила для представлення і оцінки; - не враховувати відшкодування
Загальні правила	- дотримання загальнообов'язкових принципів бухгалтерського обліку; - обов'язок вести бухгалтерський облік; - збереження	- дотримання загальноприйнятих принципів фінансової звітності; - обов'язок надати докази; - термін зберігання; - затвердження; - підписання
Елементи	- дані бухгалтерського обліку; - бухгалтерські підтверджувальні документи; - інвентаризація	- річні звіти (баланс, звіт про прибутки і збитки, примітки; звіт про рух грошових коштів, ст. 961с СО); - консолідована звітність (ст. 963 СО); - річний звіт (ст. 961с СО)
Форми бухгалтерського обліку	в письмовій або електронній	у формі облікового запису чи звіту, а також надається інформація за попередній рік
Валюта	у швейцарських франках чи валюті, необхідній для здійснення операцій	у швейцарських франках чи валюті необхідній для здійснення операцій (додатково перерахунок у швейцарських франках)
Мова	на одній з офіційних у Швейцарії мов чи на англійській	на одній з офіційних у Швейцарії мов чи на англійській

Джерело: [11, с. 6].

дозволено відповідно до принципу обачності. Ще одним важливим нововведенням є скасування групової оцінки (тобто активи повинні бути оцінені індивідуально). Загальна швейцарська практика групового оцінки обмежується відповідно до цього закону, і тепер її можна застосовувати лише для активів і зобов'язань які, як правило, групуються для цілей оцінки, на основі подібності. Наведемо мінімальні вимоги, які зобов'язані виконувати всі підприємства у Швейцарії в таблиці 1.

Загальні вимоги до фінансової звітності в Швейцарії характеризуються лаконічністю. Потрібно належним чином вести бухгалтерську облік та складати фінансову звітність, яка, залежно від типу і величини підприємства, необхідна для аналізу фактичного фінансового

Таблиця 2. Індивідуальна фінансова звітність у Швейцарії

<table>
<tr><td></td><td colspan="4">Приватні підприємства, партнерства та юридичні особи</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Розміри</td><td rowspan="3">Приватні підприємства та товариства з доходом більше 500 тис. шв. фр., асоціації та фонди, які не вносяться в комерційний реєстр (маленькі підприємства)</td><td>Приватні підприємства, партнерства та юридичні особи</td><td>Юридичні особи</td><td rowspan="3">Публічні підприємства, товариства з кількістю членів не менше 2000, великі фонди</td></tr>
<tr><td colspan="2">Чи потрібно проводити звичайний аудит?
Якщо 2 з 3 критеріїв виконуються 2 роки поспіль:
1. Валюта балансу більше 20 мільйонів шв. франків.
2. Дохід від реалізації більше 40 мільйонів шв. фр.
3. Чисельність більше 250 чол.</td></tr>
<tr><td>Задовольняє</td><td>Не задовольняє</td></tr>
<tr><td>Аудит</td><td>Ні</td><td>Не проводять аудит або проводять обмежений аудит (ст. 729 СО)</td><td>Звичайний аудит (ст. 727 СО)</td><td>Звичайний аудит (ст. 727 СО)</td></tr>
<tr><td>Фінансова звітність відповідно до Кодексу зобов'язань</td><td>Спрощені рахунки доходів, витрат і активів</td><td>Річна фінансова звітність
• Баланс
• Звіт про прибутки та збитки
• Примітки</td><td colspan="2">Річна фінансова звітність
• Баланс
• Звіт про прибутки та збитки
• Примітки
+ Додаткова інформація:
- Додаткова інформація в примітках
- Звіт про рух грошових коштів
- Річний звіт</td></tr>
<tr><td>Фінансова звітність відповідно до загальноприйнятих стандартів</td><td>На вимогу міноритарних акціонерів (ст. 962 пункт. 2 СО)</td><td>На вимогу міноритарних акціонерів</td><td>На вимогу міноритарних акціонерів</td><td>Обов'язково (ст. 962 СО)</td></tr>
</table>

Джерело: [11, с.7].

Таблиця 3. Швейцарські стандарти бухгалтерського обліку Swiss GAAP FER

№	Назва стандарту	Дата введення в дію
1	Концептуальна основа	01.01.2016
2	GAAP FER 1 Основи	01.01.2009
3	GAAP FER 2 Огляд	01.01.2013
4	GAAP FER 3 Представлення та структура	01.01.2016
5	GAAP FER 4 Звіт про рух грошових коштів	01.01.2009
6	GAAP FER 5 Позабалансові	01.01.2007
7	GAAP FER 6 Примітки	01.01.2016
8	GAAP FER 10 Нематеріальні активи	01.01.2007
9	GAAP FER 11 Податки	01.01.2007
10	GAAP FER 12 Проміжна звітність[1]	01.01.2009
11	GAAP FER 13 Оренда	01.01.2007
12	GAAP FER 14 Консолідована звітність страхових компаній	01.01.2002
13	GAAP FER 15 Операції з пов'язаними сторонами	01.01.2009
14	GAAP FER 16 Пенсійні зобов'язання	01.01.2011
15	GAAP FER 17 Товарно-матеріальні запаси	01.01.2013
16	GAAP FER 18 Нерухомість та обладнання	01.01.2013
17	GAAP FER 20 Знецінення	01.01.2007
18	GAAP FER 21 Звітність благодійних, соціальних некомерційних організацій	01.01.2016
19	GAAP FER 22 Будівельні контракти	01.01.2007
20	GAAP FER 23 Положення	01.01.2010
21	GAAP FER 24 Акцій та угод з акціонерами	01.01.2007
22	GAAP FER 26 Облік пенсійних фондів	01.01.2014
23	GAAP FER 27 Похідні фінансові інструменти	01.01.2013
24	GAAP FER 30 Консолідована фінансова звітність	01.01.2013
25	GAAP FER 31 Додаткові рекомендації щодо перерахованих компаній	01.01.2015
26	GAAP FER 41 Облік страхування нерухомості і медичного страхування	01.01.2012

[1] Втратив чинність.

Джерело: узагальнено автором на основі даних [9].

стану підприємства, вартості активів, зобов'язань пов'язаних з комерційною діяльністю, а також визначення фінансових результатів за кожний звітний фінансовий рік. Законом передбачено обов'язок щорічного складання повної і достовірної звітності.

На акціонерні товариства поширюються вимоги з оформлення річної звітності, що забезпечують підвищену прозорість. Річний звіт повинен містити, як мінімум, баланс і звіт про результати господарської діяльності, що включає в себе порівняльні показники за попередній рік, а також примітки з поясненнями. Річна бухгалтерська звітність підлягає аудиту особами та компаніями, що мають відповідну державну ліцензію. За згодою засновників можлива відмова від проведення аудиту, якщо середньорічна чисельність співробітників, що працюють в компанії на повну ставку не перевищує 10 [1].

Законодавством Швейцарії передбачено наступні наведені у таблиці 2 вимоги щодо бухгалтерського обліку і фінансової звітності залежно від типу підприємства.

Швейцарський фонд з обліку та звітності публікує стандарти бухгалтерського обліку. Дотримання даних стандартів вимагається від усіх компаній. Починаючи з річних звітів за 2005 р. і проміжних звітів за 2006 р., більшість швейцарських компаній, чиї звичайні акції котируються на Швейцарської фондовій біржі, зобов'язані складати фінансову звітність, відповідно до вимог МСФЗ або US GAAP. Для таких підприємств Swiss GAAP FER не допускається. Виключення тільки для швейцарських компаній, що котируються на основній площадці біржі, що не є багатонаціональною (тобто в основному працюють в Швейцарії). Ці компанії можуть продовжувати використовувати Swiss GAAP FER, або вибрати МСФЗ чи US GAAP. Іноземні компанії можуть продовжувати використовувати національні GAAP, оскільки біржа вважає їх еквівалентними МСФЗ або US GAAP [4]. Швейцарський фонд з обліку та звітності розробив наступні зазначені у табл. 3 стандарти.

Загалом Swiss GAAP FER є модульними [9] і складаються з наступних компонентів:

1. Концептуальна основа. Обов'язкова для всіх компаній встановлює принципи, що є основою обліку відповідно до швейцарського GAAP FER. Концептуальна основа складається наступних елементів: мета і зміст, цілі річної бухгалтерської звітності, основні форми фінансової звітності, дозволені концепції оцінки і вимоги до якості. Крім того, зазначені принципи Swiss GAAP FER вказано взаємозв'язок з податковим законодавством.

2. Основа FER (Core-FER). Включає Swiss GAAP FER 1—6, які обов'язкові для застосування всіма підприємствами Швейцарії не залежно від їх форми та розміру.

3. Додаткові FER. Включають Swiss GAAP FER 10—27, але за винятком стандартів Swiss GAAP FER 14, 21 і 26, оскільки останні є галузевими. Додаткові Swiss GAAP FER застосовуються підприємствами, для яких дійсні наступні вимоги:

а) валюта балансу складає більше 10 млн шв. фр.;

б) загальний дохід більше 20 млн шв. фр.;

в) середньорічна кількість співробітників більше 50 штатних посад.

Таким компаніям, забороняється застосовувати лише основу FER.

4. Swiss GAAP FER 30. Підприємства які зобов'язанні складати і оприлюднювати консолідовану звітність повинні застосовувати даний стандарт додатково до перших трьох частин Swiss GAAP FER.

5. Swiss GAAP FER 31. Компанії, акції яких котируються на фондовій біржі, повинні складати звітність відповідно до вимог Swiss GAAP FER 31 додатково до перших трьох частин Swiss GAAP FER.

6. Галузеві Swiss GAAP FER. Включають перелік галузевих стандартів, зокрема Swiss GAAP FER 14, Swiss GAAP FER 21, Swiss GAAP FER 26, Swiss GAAP FER 41.

Рада директорів (або інший аналогічний орган управління) несе відповідальність за вибір стандартів для застосування. Після вибору обрані стандарти повинні застосовуватися в повному обсязі і для всієї фінансової звітності [10].

Швейцарський уряд (Федеральна Рада) і FINMA (Swiss Financial Markets Authority — це швейцарська служба нагляду за фінансовими ринками) випускають постанови (CISO — Collective Investment Schemes Ordinance), які вказують на певні вимоги до бухгалтерського обліку. Швейцарська асоціація фондів (SFA

Рис. 1. Стандарти дозволені для застосування публічними підприємствами Швейцарії

— Swiss Funds Association) регулярно випускає методичні рекомендації, які безпосередньо не розглядають питань бухгалтерського обліку. Річна фінансова звітність підприємств, діяльність яких регулюється FINMA підлягає щорічному аудиту. Аудит має бути проведено протягом чотирьох місяців з моменту закінчення фінансового року. Проте у Швейцарії немає вимоги для проведення аудиту проміжної фінансової звітності. Лише аудиторські фірми, затверджені FINMA можуть здійснювати ці перевірки. Такі аудиторські фірми повинні відповідати певним вимогам швейцарського законодавства. Річна фінансова звітність повинна бути опублікована і доступна для інвесторів [9]:

— через два місяці після дати балансу для піврічної звітності, що не підлягає аудиту;

— через чотири місяці після дати балансу річної звітності після аудиту.

Перераховані публічні компанії зобов'язані готувати свою фінансову звітність відповідно до прийнятого облікового стандарту. Це також стосується великих партнерств та фондів, які підпадають під вимоги обов'язкового аудиту на вимогу міноритарних акціонерів. За Розпорядженням Федеральної ради стандарти визначені як дозволені для застосування у Швейцарії відповідно до закону "Про бухгалтерський облік" та правил FINMA наведено на рисунку 1.

У Швейцарії було проведене дослідження Інститутом бухгалтерського обліку та контролю. Опитано представників від 4848 малих і середніх швейцарських підприємств. Отже, при обов'язковому застосуванні стандартів бухгалтерського обліку для малих і середніх підприємств вибір швейцарських підприємств буде наступним: близько 72% нададуть перевагу швейцарським GAAP FER і лише 22% МСФЗ, американським GAAP US — всього 2%. Результати отримано дослідження наведемо на рисунку 2 [8, с. 22].

Не менш цікавий звіт опублікував швейцарський офіс аудиторської компанії Deloitte. Це вже четверте підведення підсумків подібного роду по швейцарським компаніям, що складають звітність за МСФЗ, але, мабуть, вперше в звіті окрема частина присвячена національним стандартам Swiss GAAP FER, оскільки кількість фірм, які переходять на них з МСФЗ, зростає чи не в геометричній прогресії. Один з найбільших в світі виробників трубопроводів Georg Fischer, наприклад, прийняв рішення перейти на Swiss GAAP FER в травні 2013 р. Своє рішення рада директорів аргументувала тим, що недавні зміни в МСФЗ призводять до значних спотворень фінансових результатів, що актуально у випадку з консолідацією звітності однією з найбільших компаній в світі. З іншого боку, Swiss GAAP FER, на думку KPMG — це "стандарти звітності, які надають достовірне і неупереджене відображення активів організації, її фінансової позиції і виручки". "Стандарти відображають ключові питання обліку в прозорій і стислій манері. Стандарти Swiss GAAP FER спеціально розроблені для національних груп компаній, малих і середніх організацій". Також тут діє диференціація з урахуванням галузевої специфіки, завдяки чому існують свої вимоги для пенсійних фондів, страхових компаній і некомерційних організацій. Справді, раніше серед тих, хто переходив з МСФЗ на Swiss GAAP FER, переважно помічали представників невеликих і середніх організацій. Однак, в жовтні 2012 р. дебати навколо вибору системи звітності розгорілися з новою силою, оскільки серед бажаючих раптом виявилася велика компанія, котирування акцій якої використовуються при розрахунку біржового індексу SMI. Це був претендент. Приклад Georg Fischer, про який згадувалось вище, далеко не перший. В опублікованому звіті міститься невеликий аналіз основних відмінностей стандартів, на основі результатів опитування зважуються основні "за" і "проти" і наводиться приблизний профіль організацій, які, як правило, роблять свій вибір на користь альтернативної системи [2].

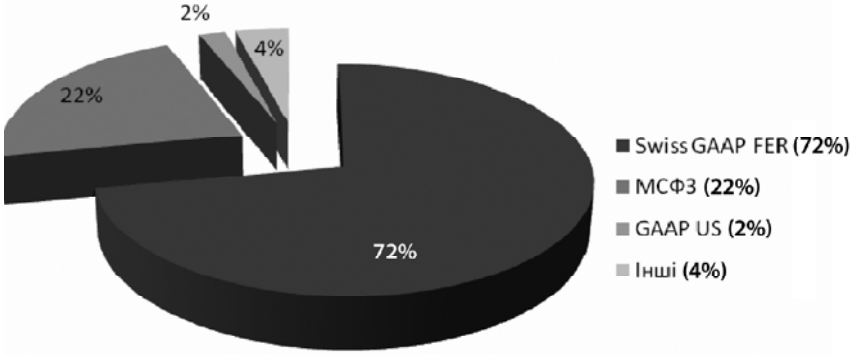

Рис. 2. Вибір малих і середніх підприємств Швейцарії при обов'язковому застосування стандартів

ВИСНОВКИ

Оскільки Швейцарія не є членом Європейського Союзу, то не підпадає під дію директив ЄС з бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Звичайно, майже всі компанії, чиї акції котируються на біржі представляють свою звітність за МСФЗ, що пояснює, інтерес до них зарубіжних інвесторів. Але разом з тим спостерігається і протилежна тенденція: багато місцевих компанії відходять від МСФЗ або US GAAP і вибирають національні стандарти Swiss GAAP. Доступність нормативно-правової основи обліку і звітності для компаній Швейцарії дозволяє стверджувати про наявність тенденції професійного розвитку національної облікової практики. Таким чином, на сьогодні перелік швейцарських підприємств, які продовжують переходити від МСФЗ до Swiss GAAP FER продовжує доповнюватися новими підприємствами, а у дослідників питань практики бухгалтерського обліку появляються нові напрями для подальших досліджень.

Література:

1. Учреждение компаний и ведение бизнеса [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.s-ge.com/sites/default/files/RU_Investorenhandbuch_120815_5.pdf

2. Швейцарские компании все чаще переходят с МСФО на Swiss GAAP FER [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gaap.ru/news/136926/

3. Celebrating 100 Years Swiss Code of Obligations — a brief history of a remarkable codification [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unifr.ch/webnews/content/4/attach/4769.pdf

4. Financial Reporting Framework in Switzerland [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iasplus.com/en/jurisdictions/europe/switzerland

5. Jacques Ah Choon Jean, Weber Martin, Nicod Philippe. Switzerland: New Accounting Law: Overview Of The Main Novelties [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mondaq.com/x/249906/Accounting+Standards/ New+Accounting+Law+Overview+Of+The+Main+Novelties

6. New Requirements for Accounting and Auditing. All changes to the Swiss Code of Obligations at a glance [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pwc.ch/user_content/editor/files/publ_ass/pwc_changes_swiss_code_of_obligations_1112_e.pdf

7. Previts Gary John, Walton Peter, Wolnizer Peter. A Global History of Accounting, Financial Reporting and Public Policy: Europe: Emerald Group Publishing, Bingley UK. 2010. — 302 p.

8. Rechnungslegung kleiner und mittelgrosser Unternehmen in der Schweiz [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.business.uzh.ch/ professorships/accounting1/forschung/studien/rechnungslegung/Rechnungslegung_kleiner_und_mittelgrosser_Unternehmen_in_der_Schweiz.pdf

9. Swiss GAAP FER-Standards [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fer.ch/inhalt/fachempfehlungen/ allgemeines.html

10. Switzerland's new accounting law — an overview [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www2.eycom.ch/publications/items/assurance/2013_nrlg/ 2013_EY_Accounting_law.pdf

11. The New Law on Accounting and Financial Reporting [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kpmg.com/CH/en/Library/Articles-Publications/Documents/Audit/pub-20130723-new-financial-reporting-act-en.pdf

References:

1. Uchrezhdenie kompanij i vedenie biznesa, (2012), "Switzerland Global Enterprise", available at: http://www.s-ge.com/sites/default/files/RU_ Investorenhandbuch _120815_5.pdf (Accessed 4 March 2015).

2. Shvejcarskie kompanii vse chashhe perehodjat s MSFO na Swiss GAAP FER, (2014), "GAAP RU", available at: http://gaap.ru/news/136926/(Accessed 4 March 2015).

3. Celebrating 100 Years Swiss Code of Obligations — a brief history of a remarkable codification (2012), "University of Fribourg Switzerland", available at: http://www.unifr.ch/webnews/content/4/attach/4769.pdf (Accessed 4 March 2015).

4. Financial Reporting Framework in Switzerland (2014), "International Financial Reporting Standards", http://www.iasplus.com/en/jurisdictions/europe/switzerland (Accessed 4 March 2015).

5. Jacques Ah Choon Jean, Weber Martin, Nicod Philippe Switzerland: New Accounting Law: Overview Of The Main Novelties, (2013), "Mondaq All Regions", available at: http://www.mondaq.com/x/249906/Accounting+ Standards/New+Accounting+Law+Overview+Of+The+Main+Novelties (Accessed 5 March 2015).

6. New Requirements for Accounting and Auditing. All changes to the Swiss Code of Obligations at a glance (2011), "PWC", available at: http://www.pwc.ch/user_content/editor/files/publ_ass/pwc_changes_swiss_code_of_obligations_1112_e.pdf (Accessed 5 March 2015).

7. Previts Gary John, Walton Peter, Wolnizer Peter. (2010), A Global History of Accounting, Financial Reporting and Public Policy: Europe, Emerald Group Publishing, Bingley, UK.

8. Rechnungslegung kleiner und mittelgrosser Unternehmen in der Schweiz (2014), "Institut fur Betriebswirtschaftslehre", http://www.business.uzh.ch/professorships/accounting1/forschung/studien/rechnungslegung/Rechnungslegung_kleiner_und_mittelgrosser_Unternehmen_in_der_Schweiz.pdf (Accessed 5 March 2015).

9. Swiss GAAP FER-Standards (2015), "Stiftung f?r Fachempfehlungen zur Rechnungslegung", available at: http://www.fer.ch/inhalt/fachempfehlungen/allgemeines.html (Accessed 5 March 2015).

10. Switzerland's new accounting law — an overview (2013), "EY" available at: http://www2.eycom.ch/publications/items/assurance/2013_nrlg/2013_EY_Accounting_law.pdf (Accessed 5 March 2015).

11. The New Law on Accounting and Financial Reporting (2013), "KPMG", available at: http://www.kpmg.com/CH/en/Library/Articles-Publications/Documents/Audit/pub-20130723-new-financial-reporting-act-en.pdf (Accessed 5 March 2015).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015 р.

УДК 658.330.3

О. М. Вініченко,
к. е. н., доцент, докторант,
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпропетровськ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

O. Vinichenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Doctorship Alfred Nobel University, Dnipropetrovs'k

THEORETICAL ASPECTS OF CONTROL SYSTEM EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT

Розглянуто існуючі концепції управління підприємствами, розроблені закордонними та вітчизняними авторами. Проведений аналіз показав, що усі представлені теорії управління спрямовані на підвищення ефективності підприємств за рахунок різноманітних факторів, що впливають на його діяльність. Визначено, що впродовж історії управління контроль був невід'ємнім фактором підвищення ефективності підприємства, що залежало від ефективності самого контролю. Встановлено взаємозв'язок між концепціями управління та притаманними їм концепціями контролю. Розмежовані поняття "ефективність управління" та "управління ефективністю". Представлено порівняльну характеристику ефективності управління та управління ефективністю. Встановлено необхідність вирішення проблеми вдосконалення понятійного апарату щодо системи контролю соціально-економічного розвитку підприємства. Досліджено сутність і зміст поняття "управління ефективністю системи контролю соціально-економічного розвитку" та представлено його авторське визначення.

The existing enterprise management concepts developed by the national and foreign authors have been studied. The results of the analysis showed that all presented management strategies are directed at the increasing the enterprise efficiency with the help of different factors influencing the company performance. It has been stated that within the retrospective management approaches control has always been the factor of increasing the enterprise efficiency dependent on the control effectiveness. The connection between the management and control concepts has been analyzed. The difference between the concepts of "efficiency management" and "management efficiency" has been proved. The comparative characteristics of the concepts of "efficiency management" and the "management efficiency" have been given. The necessity of solving the problem of improving the concept approach of control system efficiency of the enterprise social-economic development has been stated. The essence and the meaning of the concept of "control system efficiency management of the social-economic development" have been studied and the author definition has been given.

Ключові слова: управління, ефективність, управління ефективністю, ефективність управління, контроль.
Key words: management, efficiency, efficiency management, management efficiency, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління представляє собою перетворення інформації про стан об'єкта в командну інформацію від суб'єкта, тобто визначає цілеспрямований вплив на об'єкти за допомогою явищ і процесів з метою досягнення кінцевої цілі [11].

Науковці виділяють чотири найбільш відомих і суттєвих підходи до управління, які визначили його розвиток: традиційний, системний, ситуаційний, процесний. Традиційний підхід розглядає управління з точок зору існуючих шкіл управління [8].

Всі розроблені, в ході еволюції, теорії управління були спрямовані на підвищення ефективності підприємств за рахунок різноманітних факторів, що впливають на його діяльність. Впродовж історії управління контроль був невід'ємнім фактором підвищення ефективності підприємства, що залежало від ефективності самого контролю. А отже актуальним питанням пред-

Таблиця 1. Взаємозв'язок концепцій управління та контролю

Школа управління	Концепція управління	Концепція контролю
Школа наукового менеджменту	Перенесення інженерних підходів в практику управління. Підвищення ефективності підприємства через підвищення продуктивності праці на основі покращення організації праці	Контроль за колективною і індивідуальною працею на основі системи стимулювання і регламентації процесу праці (стандартизація і нормування робочих операцій і інструментів, інструкційні карточки за усіма видами робіт, тощо)
Адміністративна школа управління	Підвищення ефективності підприємства на основі застосування універсальних принципів і стандартних функцій управління	Діапазон контролю у кожному випадку залежить від індивідуальних якостей керівника і, відповідно, не існує чітких встановлених норм контролю
Школа «людських відносин»	Усвідомлення людського фактору у діяльності підприємства, а підприємства у якості соціальної системи. Перехід влади від функцій до знань. Підвищення ефективності підприємства на основі підвищення ефективності людських ресурсів	Співвідносний контроль подій (неефективність централізованого контролю, пропорційний контроль різних структурних елементів)
«Емпірична» школа управління	Підвищення ефективності підприємства через затвердження професіоналізації управління та реалізації цільового управління	Створення ефективних систем контролю на основі «управління по цілям»
Нова школа	Підвищення ефективності підприємства через застосування методів і апарату точних наук щодо наукового дослідження управління	Визначення контролю як підсистеми зворотного зв'язку у системі управління

ставляється дослідження, щодо управління ефективністю системи контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями управління підприємства і підвищенням ефективності підприємства є досить популярним і досліджується багатьма вченими та практиками [2; 3; 4; 8; 10; 14]. Але за даним напрямом дослідження необхідно визначити поняття "управління ефективністю системи контролю" який спрямований на соціально-економічний розвиток підприємства. Тобто існує потреба вирішення проблеми вдосконалення понятійного апарату.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності і змісту поняття "управління ефективністю системи контролю соціально-економічного розвитку".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна теорія управління визначає п'ять різноманітних шкіл:

— школа наукового менеджменту (1885—1920);

— класична або адміністративна школа управління (1920 — 1950);

— школа "людських відносин" (з кінця 30-х років — до сучасності);

— "емпірична" школа управління (з 40-х — 50-х років — до сучасності);

— нова школа або кількісний підхід.

Дослідження наукових праць представників різноманітних шкіл та узагальнення їх поглядів на управління надало змогу автору визначити яка концепція контролю відповідає конкретній школі управління (табл. 1).

Вітчизняні школи науки управління також пройшли певний період становлення та розвитку. Удосконалення управління проводилось шляхом визначення нових

Таблиця 2. Етапи еволюції систем господарського управління підприємствами

Етапи	Роки	Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
1	з 1965 р.	Пристосування адміністративної системи керівництва економіки до зростання рівня нестабільності її розвитку. Здійснення реформ «зверху». Відсутність повної самостійності підприємств у сфері планування та управління	Оцінка ефективності виробництва на основі об'ємних показників. Планування на основі директив. Прийняття на рівні підприємства тільки оперативних рішень
2	70-80-ті рр.		
3	1987-1989 рр.		Необхідність поєднання централізації з більш широкою децентралізацією в прийнятті рішень. Орієнтація на зацікавленість у розвитку виробництва
4	1990-1992 рр.	Зміна суті і ролі діяльності підприємств у суспільстві, тобто набуття повної самостійності. Поетапна приватизація, роздержавлення власності і демонополізація промисловості. Необхідність розвитку економіки на базі новацій. Перехід до нових видів діяльності, що потребують специфічних підходів до планування	Необхідність формування стратегії розвитку. Перехід від економічних нормативів до системи державних податків
5	з 1992 р.		Оцінка підприємств за ринковими критеріями ефективності. Індивідуальність плану

акцентів, підходів, принципів та закономірностей управління.

Так, наприклад, Кучерова О.М. визначає п'ять етапів еволюції систем господарського управління підприємствами (табл. 2) [9].

З розвитком господарського управління змінювалось відношення до господарського контролю підприємства (рис. 1).

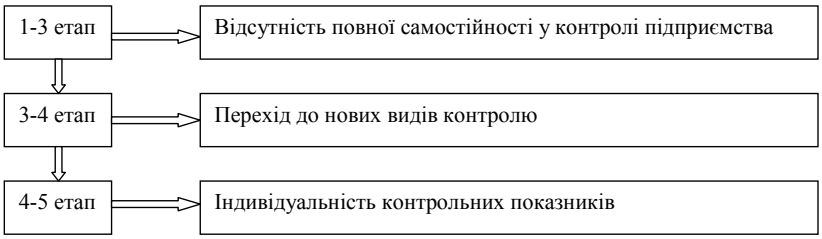

Рис. 1. Еволюція контролю вітчизняних підприємств

На думку Баришнікова Ю.Н., еволюція управлінської думки є результатом розвитку виробничих потужностей, економічних і соціальних відносин, наукового аналізу моделей управління, що використовуються у практичній діяльності. Тобто еволюція управлінської думки є еволюцією формування концепції управління на основі управлінських моделей. У свою чергу модель управління повинна відповідати вимогам розвитку економіки та економічному, соціальному і культурно-історичному середовищу в якому вона функціонує. Адекватність моделі управління потребам, а також ступінь відповідності умовам використання визначають її ефективність [10, с. 60—61].

Вперше поняття "ефективність", як максимально вигідне співвідношення між витратами та результатами, було введено Г. Емерсоном [6].

Ефективність — "здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат" [5, с. 508].

В. Веретнов визначає ефективність як досягнення тих же цілей тільки за менший термін, з меншими витратами сил, засобів, енергії та інших ресурсів [3].

Відповідно до словника Л.І. Лопатнікова ефективність — це одне з найбільш загальних економічних понять, яке й досі не має загальновизнаного визначення. На його думку, це одна з найважливіших характеристик якості будь-якої системи, зокрема економічної. Тобто характеристика системи с точки зору співвідношення витрат та результатів функціонування системи [17].

Ефективність проявляється на трьох рівнях (рис. 2) [4].

В економічній теорії розрізняють два види ефективності [16]:

— економічну (визначається відношенням отриманого результату до витрат);

— соціальна (ступень задоволення попиту на товари та послуги).

В. Веретнов розділяє ефективність на [3]:

— абсолютну — здатність досягати поставленої мети;

— відносну — витрачені ресурси на досягнення поставленої мети.

Практики, зокрема Бондаренко І.В., представляє ефективності в залежності від напрямку управління, в залежності від систем підприємства, в залежності від виду управління [2].

Необхідно постійно забезпечувати підвищення ефективності підприємства (рис. 3), яке здійснюється шляхом ефективності управління і управлінням ефективністю. Отже, передусім слід розрізнити ці поняття та визначити окремо сутність кожного.

Ефективність управління визначається адекватністю дій управління що до об'єкта управління [11].

Ефективність управління, в контексті соціально-економічної категорії, це результативність управління, ступінь оптимальності використання ресурсів. За своїм функціональним призначенням ефективність управління відображає рівень і динаміку розвитку процесу управління та його якісну і кількісну сторони [15].

За іншими джерелами розрізняють ефективність організації управління та ефективність управління. Ефективність організації управління — це створення відповідних умов для досягнення визначених цілей шляхом найменших затрат ресурсів та часу з найвищими якісними та кількісними показниками. Ефективність управління визначається як ефективне керівництво, тобто вміння керівника мотивувати або заставити підлеглих працювати енергійно, з більшою віддачею та продуктивністю. Таким чином, ефективність управління — це специфічна категорія, яка відображає рівень і динаміку розвитку управління, його якісну і кількісну сторону [14].

На думку Бондаренка І.В. загальна ефективність управління підприємством розглядається як ефективність управління окремими функціональними підсистемами (маркетингом, персоналом, фінансами, вироб-

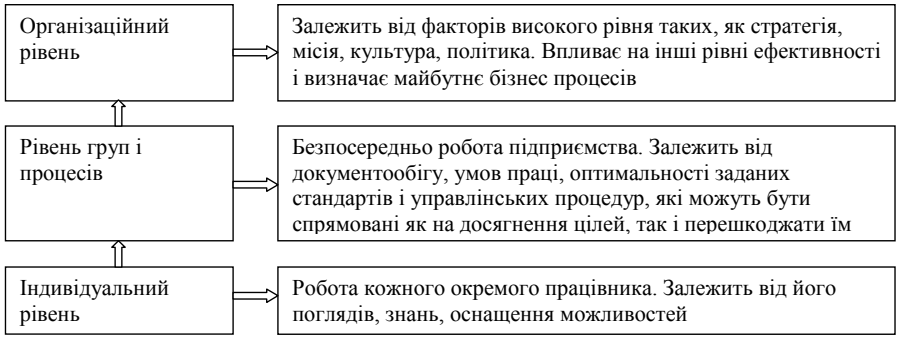

Рис. 2. Три рівні ефективності

ництвом, логістикою, тощо) і залежить від збалансованості управління усіма підсистемами на загальному рівні управління [2].

Ефективність управління має дві сторони: зовнішню та внутрішню. Зовнішня ефективність управління визначає наскільки підприємство пристосовано до впливу зовнішнього середовища. Внутрішня ефективність управління визначає, яким чином власні потреби підприємства впливають на динаміку власних цілей підприємства та окремих груп його учасників [16].

Ефективність управління визначається певними поняттями ефективності:

— праці робітників апарату управління;

— управлінської діяльності окремих підрозділів чи апарата управління в цілому;

— процесу управління під час визначення і здійснення управлінських рішень;

— системи управління у відповідності до її ієрархії;

— механізму управління, тобто методів, важелів та стимулів управління [14].

Загалом ефективність управління розглядають як сукупність ефективності діяльності таких складових, як керівники і підрозділи управління та ефективність управління системи в цілому [14].

На думку Бондаренка І.В., не існує єдиного стандарту оцінки ефективності управління, але управління повинно бути настільки ефективним, щоб підприємство досягнуло визначених цілей. Слід відзначити, що цілі у кожного підприємства свої і вони змінюються у продовж життєвого циклу підприємства. Але оцінити ефективність управління можливо за таким порядком:

— встановити цілі які підприємство прагне досягнути;

— провести діагностику існуючої системи управління на відповідність майбутнім задачам;

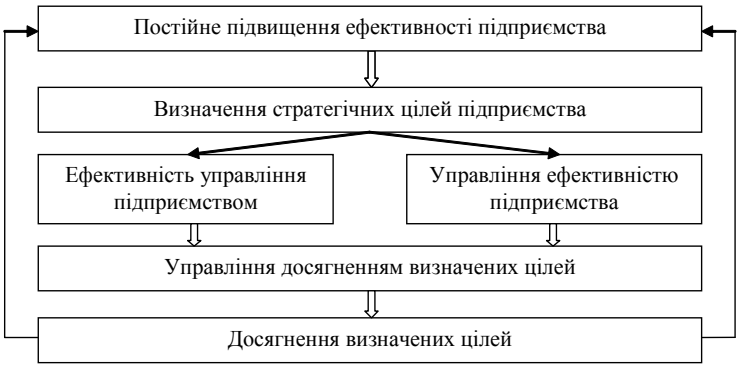

Рис. 3. Шлях підвищення ефективності підприємства

— визначити параметри ефективності конкретного підприємства (одні з яких будуть виражені числами, інші словесними формулюваннями) [2].

Протягом останніх років у керівників підприємств з'явився інтерес до управління ефективністю підприємств, яка включає в себе методики, процеси, програмне забезпечення, що дозволяє повністю управлять ефективністю підприємства [13].

Управління ефективністю діяльності — це набір управлінських процесів таких, як планування, організація виконання, контроль, аналіз. Ці процеси дозволяють визначити стратегічні цілі та оцінювати і управляти діяльністю досягнення поставлених цілей шляхом оптимального використання ресурсів. Ця система управління побудована на принципах управління вартістю бізнесу [12].

На думку Веретнова В., дія системи управління ефективністю підприємства спрямована на управління ефективністю окремих напрямів функціонування підприємства: стратегії, маркетинг і продажі, управління знаннями, управління фінансами, управління персоналом, якість введення житя і бізнесу, інформаційні системи [3].

Таблиця 3. Порівняльна характеристика ефективності управління та управління ефективністю

Ефективність управління підприємством	Управління ефективністю підприємства
Об'єкт – те на що спрямовані зусилля	
Система управління	Підприємство, процеси, групи, відділи, програми, проекти, функціональні підсистеми
Результат – фінальний підсумок, який очікується від об'єкта	
Обсяг продукції або послуг, прибуток, собівартість, капітальні інвестиції, якість продукції, новації, а також економія ресурсів, зниження або збільшення показників	Продукт або послуга, ріст або зниження показників
Вектор ефективності	
Ефективність управління	Ефективність об'єкта управління
Функціональне призначення	
Відображення рівня і динаміки розвитку процесу управління, його якісних і кількісних складових	Виміряння показників діяльності підприємства та управління цими показниками
Елементи ефективності	
Ефективність праці робітників апарату управління, ефективність процесу управління, ефективність системи управління, ефективність механізму управління	Ефективність програм, ефективність процесів, ефективність проектів, ефективність функціональних підсистем, ефективність підприємства
Загальна оцінка	
Сукупність ефективності діяльності таких складових як керівники і підрозділи управління та ефективність управління системи в цілому	Сукупність ефективного функціонування функціональних підсистем підприємства
Визначення рівня ефективності	
Рівнем раціональної організації керованої системи та процесу управління	Рівнем раціонального функціонування підсистем та показниками діяльності підприємства
Формулювання управлінських рішень	
Спрямовано на підвищення ефективності управління функціональними підсистемами підприємства	Спрямовано на підвищення ефективності функціонування функціональних підсистем підприємства

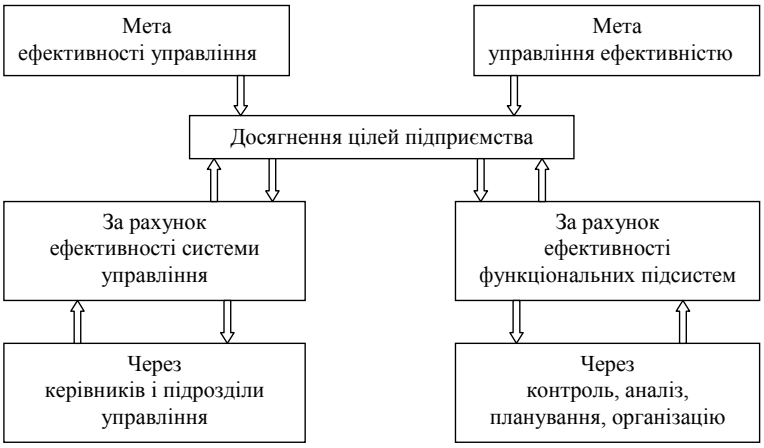

Рис. 4. Шляхи досягнення цілей підприємства

На сьогодні існує і застосовується така концепція управління ефективністю підприємства як Enterprise Performance Management (EPM), іншими словами Corporate Performance Management (CPM) — управління корпоративною продуктивністю або Business Performance Management (BPM) управління ефективністю бізнесу. Метою концепції є об'єднання всього для досягнення стратегічних цілей. Сутність концепції полягає у об'єднанні усіх процесів, методологій, систем, які необхідні для виміряння показників діяльності підприємств та управління цими показниками [13].

Система управління ефективністю підприємства побудована на принципах однойменної концепції (EPM) базується на застосуванні окремих практичних інструментів, тобто елементів системи таких як збалансована система показників, бюджетування, проектне управління, цільове управління, консолідація даних, моніторинг і звітність, управління, комунікації [1].

У всіх сферах управління ефективність діяльності включає:

— постановка цілей;

— аналіз показників, що характеризують ступень досягнення підприємством визначених цілей;

— управління, за результатами аналізу, діями менеджерів, що спрямовані на покращення діяльності підприємства з метою досягнення визначених цілей [12].

Управління ефективністю це цикл с зворотнім зв'язком. Виділяють три функціонально різні рівні управління ефективністю: стратегічне управління ефективністю, процесно-орієнтоване управління, управління фінансами [7].

Узагальнюючи інформацію щодо понять "ефективність управління" та "управління ефективністю" автором розроблена таблиця з порівняльною характеристикою цих понять (табл. 3). Така характеристика дозволяє визначити на що спрямовані управлінські рішення в конкретному контексті роботи підприємства та дозволяє розвити концепцію контролю соціально-економічного розвитку підприємства.

Загалом як ефективність управління, так і управління ефективністю спрямовані на досягнення підприємством визначених цілей і оцінюються у відповідності до ступеня досягнення цілей, але це здійснюється різними шляхами (рис. 4).

Контроль відіграє важливу роль у процесі підвищення ефективності підприємства. Тоді слід зазначити що представляє собою управління контролем і його ефективністю.

Досягнення визначених цілей — головна задача управління, яке забезпечує цілеспрямований вплив на керований об'єкт. Засобом постійного впливу керуючої системи на керовану є управлінські рішення. В свою чергу управлінські рішення повинні сприяти мультиплікаційній ефективності підприємства, в залежності від обраної керівництвом стратегії, у короткостроковій або довгостроковій перспективі.

Таким чином, управління ефективністю системи контролю соціально-економічного розвитку це система впровадження контролю управлінських рішень відносно оцінки ефективності функціональних підсистем, що є основою розробки управлінських рішень для об'єкта управління в цілому, тобто підприємства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

За результатами проведеного дослідження дійшли висновку:

— підвищення ефективності підприємства здійснюється двома шляхами (управлінням ефективності підприємства і ефективністю управління підприємством);

— управління ефективністю підприємства і ефективність управління підприємством мають одну кінцеву мету, але різну економічну сутність;

— у процесі підвищення ефективності важливу роль відіграє управління ефективністю системи контролю соціально-економічного розвитку підприємства;

— управлінські рішення повинні сприяти мультиплікаційній ефективності підприємства, в залежності від обраної керівництвом стратегії, у короткостроковій або довгостроковій перспективі;

— управління ефективністю системи контролю соціально-економічного розвитку — це система впровадження контролю управлінських рішень відносно оцінки ефективності підприємства

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Перспективнім напрямом дослідження є побудова моделі визначення ефективності системи контролю соціально-економічного розвитку підприємства.

Література:

1. Белов А. Система управления эффективностью (EPM) или как мобилизовать внутренний потенциал компании? [Электронный ресурс] / Белов Александр. — 22 Мая 2014 г. — Режим доступа: http://www.klubok.net/reviews314.html

2. Бондаренко И.В. Эффективность управления предприятием — ключевая задача менеджмента [Электронный ресурс] // И.В. Бондаренко — Журнал "Das Management" № 5 /10-12/ 2010. — Режим доступа: http://www.progressive-management.com.ua/statyi-avtora/ef-management

3. Веретнов В. Управление эффективностью [Электронный ресурс] / Владимир Веретнов. — 30 Августа, 2004 г. — Режим доступа: http://www.klubok.net/article1752.html

4. Духнич Ю. Концепция управления эффективностью: история эволюции и нюансы внедрения [Электрон-

ный ресурс] /Юрий Духнич. — Библиотека управления. — 11.03.2014 г. — Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/controlling/performance.shtml#_gl1

5. Ефективність / Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. — К.: Видавничій центр "Академія", 2000. — 864 с.

6. Критический анализ развития буржуазных теорий управления / Источник: Критический анализ развития буржуазных теорий управления [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://center-yf.ru/data/Menedzheru/Kriticheskii-analiz-razvitiya-burzhuaznyh-teorii-upravleniya.php

7. Материал из Wikimedia Commons [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CPM_cycle.jpg

8. Мескон М. Основы менеджмента. [Электронный ресурс] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М., 1994. Москва: Издательство "Дело", 1997. — 704 с. — Режим доступа: http://tourlib.net/books_men/meskon.htm

9. Организация как объект управления [Электронный ресурс] / Е.Н. Кучерова. — Режим доступа: http://studopedia.net/10_22290_etapi-razvitiya-strategicheskogo-upravleniya.html

10. Теория управления: учебник. — Изд. 3-е, доп. и перераб. / Под общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухина. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — 560 с.

11. Управління [Електронний ресурс] Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Управління

12. Управление эффективностью организации. Материал из Википедии — свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D3%EF%F0%E0%E2%EB%E5%ED%E8%E5_%FD%F4%F4%E5%EA%F2%E8%E2%ED%EE%F1%F2%FC%FE_%EE%F0%E3%E0%ED%E8%E7%E0%F6%E8%E8

13. Управление эффективностью программ в государственном секторе экономики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.sas.com/offices/europe/russia/whitepapers/Cokis_Perf_Mgmnt_White_Paper.pdf

14. Эффективность управления [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://bmanager.ru/articles/effektivnost-upravleniya.html

15. Эффективность управления [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://studopedia.net/2_66990_effektivnost-upravleniya.html

16. Эффективность управления [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://infomanagement.ru/lekciya/Effectivnost_upravleniya

17. Эффективность: Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. — 5-е изд., перераб. и доп. [Электронный ресурс] / Л.И. Лопатников. — М.: Дело, 2003. — 520 с. Режим доступа: https://slovari.yandex.ru/~книги/Лопатников/Эффективность/

References:

1. Belov, A. (2014), "System Performance Management (EPM) or how to mobilize internal potential of the company?", available at: http://www.klubok.net/reviews314.html (Accessed 10 March 2015).

2. Bondarenko, Y. V. (2010), "The effectiveness of enterprise management — a key task management", Das Management, vol. 5 available at: http://www.progressive-management.com.ua/statyi-avtora/ef-management (Accessed 10 March 2015).

3. Veretnov, V. (2004), "Management of efficiency", available at: http://www.klubok.net/article1752.html (Accessed 10 March 2015).

4. Dukhnych, Yu. (2014), "The concept of performance management: the history of the evolution and implementation nuances", available at: http://www.cfin.ru/management/controlling/performance.shtml#_gl1 (Accessed 10 March 2015).

5. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh [Economic Encyclopedia: In three volumes], vol. 1, Vydavnychij tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

6. Center for Financial Management (2015), "Critical analysis of the development of bourgeois theories of management", available at: http://center-yf.ru/data/Menedzheru/Kriticheskii-analiz-razvitiya-burzhuaznyh-teorii-upravleniya.php (Accessed 10 March 2015).

7. Wikimedia Commons (2015), available at: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CPM_cycle.jpg (Accessed 10 March 2015).

8. Meskon, M. Al'bert, M. and Khedoury, F. (1994), Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management], Delo, Moscow, Russia.

9. Kucherova, E.N. (2014), "The organization as a control object", available at: http://studopedia.net/10_22290_etapi-razvitiya-strategicheskogo-upravleniya.html (Accessed 10 March 2015).

10. Haponenko, A.L. and Pankrukhyn, A.P. (2008), Teoryia upravlenyia [Theory of management], Yzd_vo RAHS, Moscow, Russia.

11. Wikipedia (2015), "Management", available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Upravlinnia (Accessed 10 March 2015).

12. Wikipedia (2015), "Business performance management", available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D3%EF%F0%E0%E2%EB%E5%ED%E8%E5_%FD%F4%F4%E5%EA%F2%E8%E2%ED%EE%F1%F2%FC%FE_%EE%F0%E3%E0%ED%E8%E7%E0%F6%E8%E8 (Accessed 10 March 2015).

13. SAS (2006), "Management of efficiency of programs in the public sector", Available at: http://www.sas.com/offices/europe/russia/whitepapers/Cokis_Perf_Mgmnt_White_Paper.pdf (Accessed 10 March 2015).

14. Fundamentals of Management (2015), "Management of efficiency", Available at: http://bmanager.ru/articles/effektivnost-upravleniya.html (Accessed 10 March 2015).

15. Studopedia.net (2014), "Management of efficiency", Available at: http://studopedia.net/2_66990_effektivnost-upravleniya.html (Accessed 10 March 2015).

16. Infomanagement.ru (2015), "Management of efficiency", Available at: http://infomanagement.ru/lekciya/Effectivnost_upravleniya (Accessed 10 March 2015).

17. Lopatnykov, L. Y. (2003), Ekonomyko-matematycheskyj slovar': Slovar' sovremennoj ekonomycheskoj nauky [Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of modern economics], Delo, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 338.001.36

В. Г. Дюжев,
к. э. н., доцент, професор кафедры организации производства и управления персоналом,
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»,
г.Харьков

С. В. Сусликов,
к. э. н., доцент кафедры организации производства и управления персоналом,
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»,
г.Харьков

ФОРМИРОВАНИЕ ВТОРИЧНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ВОСПРИИМЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ К ТЕХНОЛОГИЯМ НВЭ НА ОСНОВЕ ТИПОВЫХ ПЕРЕЧНЕЙ ПОЛЕЗНЫХ ЭФФЕКТОВ И НЕГАТИВНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ

V. Dyuzhev,
Ph.D., associate professor, professor of the department of production and management personnel,
Kharkiv National University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkov
S. Suslikov,
Ph.D., assistant professor of organization of production and management personnel,
Kharkiv National University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkov

FORMATION OF A SECONDARY INNOVATION RECEPTIVITY TO TECHNOLOGY COMPANIES NRE BASED MODEL LISTS OF USEFUL EFFECTS AND NEGATIVE EFFECTS

В статье рассматриваются вопросы формирования инновационной восприимчивости предприятий к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики, в том числе мероприятия по повышению инновационной восприимчивости предприятий на основе использования типовых полезных эффектов и негативных воздействий. Сгруппированы и представлены типовые полезные эффекты и негативные воздействия, характерные при внедрении технологий НВЭ. Представлены результаты целевого опроса, на основе которого сформированы поля инновационной восприимчивости с использованием индекса ИВ.

In the article, we envisage the issues of the formation of innovative enterprises susceptibility to non-traditional renewable energy technologies, including measures to increase the susceptibility of innovative enterprises based on the use of standard useful effects and negative effects.

Grouped and presented typical useful effects and negative effects that are typical of the introduction of non-conventional renewable energy technologies. The results of the survey, which are formed on the basis of the field of innovation susceptibility using an index IS.

Ключевые слова: инновационная восприимчивость, нетрадиционная возобновляемая энергетика, поле инновационной восприимчивости, типовые эффекты, негативные воздействия.

Key words: susceptibility innovative, alternative renewable energy, field of innovation susceptibility, sample effects, negative effects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Проблема низкой инновационной восприимчивости к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики является тормозящим фактором к их широкому использованию при переходе Украины к энергосберегающему режиму экономики. Евроинтеграцион-

Таблица 1. Результаты исследования по анализу восприимчивости типовых полезных эффектов технологий энергосбережения на основе гелиоэнергетики

Вид полезного эффекта	Система групп факторов	Степень осознания и восприятия типовых полезных эффектов на основе гелиоэнергетики				
		Осознано и воспринято	Осознано, но слабо воспринято	Слабо осознано и слабо воспринято	Слабо осознано, не воспринято	Не осознано, не воспринято
$Э^{нат}_{эр}$	$Эф_{пр}$	81	10	5	3	1
$Э^{нат}_{эр\,k}$		25	15	15	20	25
$Э_{усл\text{-}пост}$		26	15	23	19	17
$Э_{тр}$		40	15	8	22	15
$Э_{сл}$	$Эф_{кос}$	19	24	14	15	28
$Э_{обсл}$		13	21	25	15	26
$Э_{инф}$		9	12	22	18	39
$Э_{шс}$		20	13	40	14	13
$Э_{скл}$	$Эф_{сит}$	10	9	25	20	36
$Э_{рез}$		13	5	21	39	22
$Э_{эу}$		19	6	21	35	19
$Э_{эн}$		18	11	25	27	19
$Э_{т.безоп}$	$Эф_{ооф}$	5	12	33	15	36
$Э_{бэм}$		1	1	15	6	77
$Э_{ос}$, $Э_{соц}$		2	1	6	7	84
$Э_{ИВ}$		3	5	10	11	71
$Э_{ув.ИА}$		1	1	3	4	91

Примечание:
Эф $_{пр}$ — группа прямых эффектов; Эф $_{кос}$ — группа косвенных эффектов; Эф $_{сит}$ — группа ситуативных эффектов; Эф $_{ооф}$ — группа общественно-опосредованных эффектов.

ный курс требует резкого повышения доли нетрадиционной возобновляемой энергетики в энергобалансе экономики Украины.

Анализ существующих исследований свидетельствует о значительном внимании к проблеме инновационной восприимчивости предприятий как отечественных, так и зарубежных ученых. Важная роль в исследовании теоретических и методических проблем инновационной восприимчивости, в том числе оценки экономической эффективности инноваций и вопросов ускорения их внедрения принадлежит таким известным ученым, как Андреева Э.А., Бланк И.А., Валдайцев С.В., Джазовская И. Н., Завлин П. М., Захарин С. В., Кизим Н.А., Кондрашов О.М., Масленникова Н.П., Перерва П.Г., Роджерс Дж., Рыжих В.М., Тищенко А.Н., Третяк В.П., Трифилова А.А., Фатхутдинов Р.А., Фильберт Л.В., Яковлев А.И. и других.

ЦЕЛЬ РАБОТЫ

Целью работы является формирование комплексного целевого инновационно-восприимчивого подхода как механизма повышения инновационной восприимчивости предприятий к использованию технологий нетрадиционной возобновляемой энергетики.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В работе были рассмотрены вопросы формирования уровней инновационной восприимчивости (ИВ) предприятий к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики (НВЭ), при этом использовались категории первичной ИВ, вторичной ИВ и поля ИВ. При этом были показаны поэтапные мероприятия процесса перехода от первичной ИВ на уровень вторичной ИВ, а также расширения поля ИВ.

Исследование проводилось в период 1995 до 2015 гг. в рамках организационно-производственного деятельности ЗАО "ТехРемДеталь", НТМЭ Центр "Экосистема", а также в процессе научных исследований кафедры ОПиУП НТУ "ХПИ" в период 2001—2015 гг.

За вышеуказанные периоды исследованиями были затронуты порядка 100 предприятий и организаций Украины.

При анализе первичной ИВ направлений НВЭ использовались разработанные типовые перечни полезных эффектов и негативных воздействий от использования конкретных технологий НВЭ.

Типовой эффект — результат, который является следствием проведения данного инновационного мероприятия в рамках внедрения в унифицированные социально-экономические системы. Типовой эффект может быть, как полезным, так и негативным.

В их составе было предположено к рассмотрению 15 типовых полезных эффектов: экономия энергоресурсов в натуральном и стоимостном выражении ($Э^{нат}_{эр}$), а также с учетом коэффициента изменения цен на ЭР ($Э^{нат}_{эр\,k}$); эффект от снижения условно-постоянных затрат (Э усл-пост); сокращение затрат на транспорт энергоресурсов ($Э_{тр}$); увеличение срока службы основных теплогенерирующих мощностей ($Э_{сл}$); снижения удельной стоимости работ по обслуживанию и ремонту основных генерирующих мощностей ($Э_{обсл}$); информационный эффект ($Э_{инф}$); снижения штрафных санкций за превышение нормы выбросов ($Э_{шс}$); эффект от снижения потребности в складских помещениях ($Э_{скл}$); эффект от наличия резервной мощности (Эрез); эффект от повышения энергоустойчивости предприятий и организаций ($Э_{эу}$); эффект от повышения энергонезависимости ($Э_{эн}$); эффект повышения техногенной безопасности ($Э_{т.безоп}$); — эффект бесплатного экологического мероприятия (Эбэм); эффект предотвращения убытков природной и социальной среде ($Э_{ос}$, $Э_{соц}$); эффект инновационной восприимчивости (ЭИВ); эффект повышения общественной инновационной активности ($Э_{ув.ИА}$).

Таблица 2. Систематизация ИВ типовых полезных эффектов и негативных воздействий по направлениям НВЭ

ТПЭ	Направление НВЭ									ТНВ
	ВЭ	ГЭ ФЭ	ГЭ ТГ	ГеоЭ	НТЭ (ТН)	БиоЭ (РП)	БиоЭ (ЖП)	Мини ГЭС	ВиПЭ	
$Э^{нат}_{эр}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{эк.н.с/х}$
	50	50	50	50	50	50	50	50	12,5	
$Э_{усл-пост}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{эк.н.п-л/с}$
	50	50	12,5	50	50	50	50	50	50	
$Э_{сл}$	50	50	87,5	12,5	50	12,5	12,5	12,5	12,5	$НВ_{эк.ф.з.ч}$
	50	50	12,5	50	50	50	50	50	50	
$Э_{обсл}$	50	50	87,5	50	50	50	50	50	12,5	$НВ_{ф.ж-р.м.}$
	50	12,5	12,5	50	50	50	50	50	50	
$Э_{инф}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{др.эк.возд}$
	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	50	50	12,5	12,5	
$Э_{шс}$	87,5	87,5	87,5	50	87,5	50	50	87,5	87,5	$НВ_{аварий}$
	50	12,5	50	50	12,5	50	50	50	12,5	
$Э_{скл}$	12,5	12,5	87,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	$НВ_{сейсм}$
	50	50	50	50	50	50	50	50	12,5	
$Э_{рез}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{клим.усл}$
	50	50	50	50	50	50	50	50	50	
$Э_{эу}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{пож-оп}$
	50	50	12,5	50	50	50	50	50	12,5	
$Э_{эн}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	$НВ_{тг.ф.з.ч.}$
	50	50	12,5	50	50	50	50	50	50	
$Э_{т.безоп}$	12,5	12,5	87,5	12,5	50	12,5	12,5	50	50	$НВ_{др}$
	50	50	50	50	50	50	50	50	50	
$Э_{бэм}$	50	50	87,5	50	50	37,5	12,5	50	12,5	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
$Э_{ос,}$ $Э_{соц}$	50	50	87,5	50	50	50	50	50	50	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
$Э_{ИВ}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
$Э_{ув.ИА}$	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
$Э_{др}$	0	0	0	0	0	87,5	87,5	0	0	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Эитог	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	***НВитог***
	50	50	50	50	50	50	50	50	12,5	

Примечание:

ТПЭ — типовые полезные эффекты; ТНВ — типовые негативные воздействия; ВЭ — ветроэнергетика; ГЭ ФЭ — гелиоэнергетика фотоэлектрического профиля; ГЭ ТГ — гелиоэнергетика теплогенерационного профиля; ГеоЭ — геотермальная энергетика; НТЭ (ТН) — тепловые насосы; БиоЭ (РП) — биоэнергетика (растительного происхождения); БиоЭ (ЖП) — биоэнергетика (животного происхождения); ВиПЭ — волновая энергетика (энергия приливов). Эитог — среднее итоговое значение восприятия положительных эффектов; Витог — среднее итоговое значение восприятия негативных воздействий.

Кроме этого, было выделено 11 негативных воздействий: уровень экономической и экологической нагрузки от отчуждения земель ($НВ_{эк.н.с/х}$); уровень экономической и экологической нагрузки от нару-

шения среды природно-ландшафтных зон ($НВ_{эк.н.п-л/с}$); влияние вредных факторов на здоровье человека (шум, вибрация, электромагнитные, электростатические, инфракрасные излучения, воздух рабочей зоны и атмосферы и т.п.) ($НВ_{эк.ф.з.ч}$); влияние на животный и растительный мир ($НВ_{ф.ж-р.м}$).; другие экологические воздействия ($НВ_{др.эк.возд}$); возможность внеплановых поломок, аварий от использования технологий НВЭ ($НВ_{аварий}$); устойчивость в условиях сейсмоактивности ($НВ_{сейсм}$); устойчивость в неблагоприятных климатических условиях ($НВ_{клим.усл}$); уровень пожаробезопасности (НВпож-оп); уровень рисков негативного воздействия на здоровье и жизнь человека ($НВтг_{.ф.з.ч.);}$ другие возможные негативные техногенные воздействия и риски ($НВ_{др}$) [1, с. 348—349].

В процессе получения информации от предприятий были проанализированы следующие данные об уровне первичного восприятия эффектов от конкретных технологий НВЭ.

Основным воспринимаемым является в подавляющем большинстве — эффект экономии энергоресурса, остальные слабо осознавались в рамках первичной информации и соответственно не могли быть учтены при формировании технико-экономических расчетов по эффективности конкретных технологий НВЭ.

Соответственно, первичная ИВ не позволяет сформировать комплексное мнение о возможностях потенциала НВЭ как по положительным эффектам, так и по негативным воздействиям.

Исходя из этого, можно сделать вывод о недооцененном системном потенциале конкретных технологий НВЭ и неучтенной перспективе их использования на конкретном предприятии.

Для преодоления низкого уровня ИВ была сформирована методическая база для проведения анкетирования с сопутствующими мероприятиями по повышению информированности предприятий о комплексных возможностях данных технологий, а также спроектирована выборка, репрезентирующая предприятия и организации различных форм собственности и секторов экономики, потенциально восприимчивых к внедрению технологий НВЭ.

Опрос по определению степени осознания и восприятия конкретных типовых полезных эффектов и негативных воздействий на основании использования технологий НВЭ, проводился среди руководителей и специалистов предприятий.

В рамках данного комплексного опроса использовались следующие методы: личного интервью, телефонного опроса или электронной почты.

В анкете приводился перечень типовых полезных эффектов и негативных воздействий энергосбережения на основании использования технологий НВЭ. Данные эффекты, были распределены по степени осознания (т.е. понимания сути эффекта, его значения) и восприятия (готовности и возможности определить его, рассчитать в денежном выражении) [2, с. 188—190]. Выбор был сгруппирован по следующим критериям:

— эффект осознан и воспринят — суть эффекта понятна, расчет эффекта не вызывает затруднений на предприятии;

— эффект осознан, но слабо воспринят — суть эффекта понятна, но эффект возможно рассчитать при наличии методики его расчета;

— эффект слабо осознан и слабо воспринят — суть эффекта слабо понятна, эффект трудно рассчитать, но возможно с привлечением дополнительных специалистов;

— эффект слабо осознан и не воспринят — суть эффекта слабо понятна, расчет эффекта не представляется возможным;

— эффект не осознан и не воспринят — суть эффекта не понятна.

Промежуточные анкетирования данные представлены в таблице 1.

Исходя из анализа, можно сделать вывод, что даже при ознакомлении с типовым перечнем полезных эффектов и негативных воздействий технологий НВЭ, ИВ повысилась незначительно. Большинство эффектов типового перечня осознается не более чем 15—20%, а воспринимается 5—10%. Это не может решить проблему системы представления потенциала НВЭ и формирования объективной ИВ.

Для дальнейшего повышения уровня ИВ были проведены мероприятия по разъяснению сути проявления различных эффектов и негативных воздействий с краткой их характеристикой.

По результатам проведенной работы было сформировано более восприимчивое поле ИВ по осознанию возможностей комплексного потенциала технологий НВЭ.

При этом для оценки количественного соотношения полезных эффектов и негативных воздействий следует использовать индекс инновационной восприимчивости в следующем виде (IISНВЭ):

$$I_{IS}^{HBЭ} = \frac{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} IS'_{Эi}}{\frac{1}{m}\sum_{i=1}^{m} IS''_{HBj}} \qquad (1),$$

где $IS'_{Эi}$ — показатель восприятия полезных эффектов конкретным реципиентом;

$IS'_{НВj}$ — показатель негативных воздействий конкретным реципиентом;

n, m — количество полезных эффектов и негативных воздействий на момент расчета на конкретном предприятии.

Итоговые результаты данного исследования по систематизации инновационной восприимчивости типовых полезных эффектов и негативных воздействий по направлениям НВЭ представлено в таблице 2.

На основе обобщенных данных показаны графики соотношений количественных оценок средних значений положительных эффектов и негативных воздействий по каждому направлению НВЭ.

Результаты анализа с помощью данного индекса представлены на рисунке 1.

На рисунке 1 показаны поля восприимчивости положительных эффектов и негативных воздействий, а

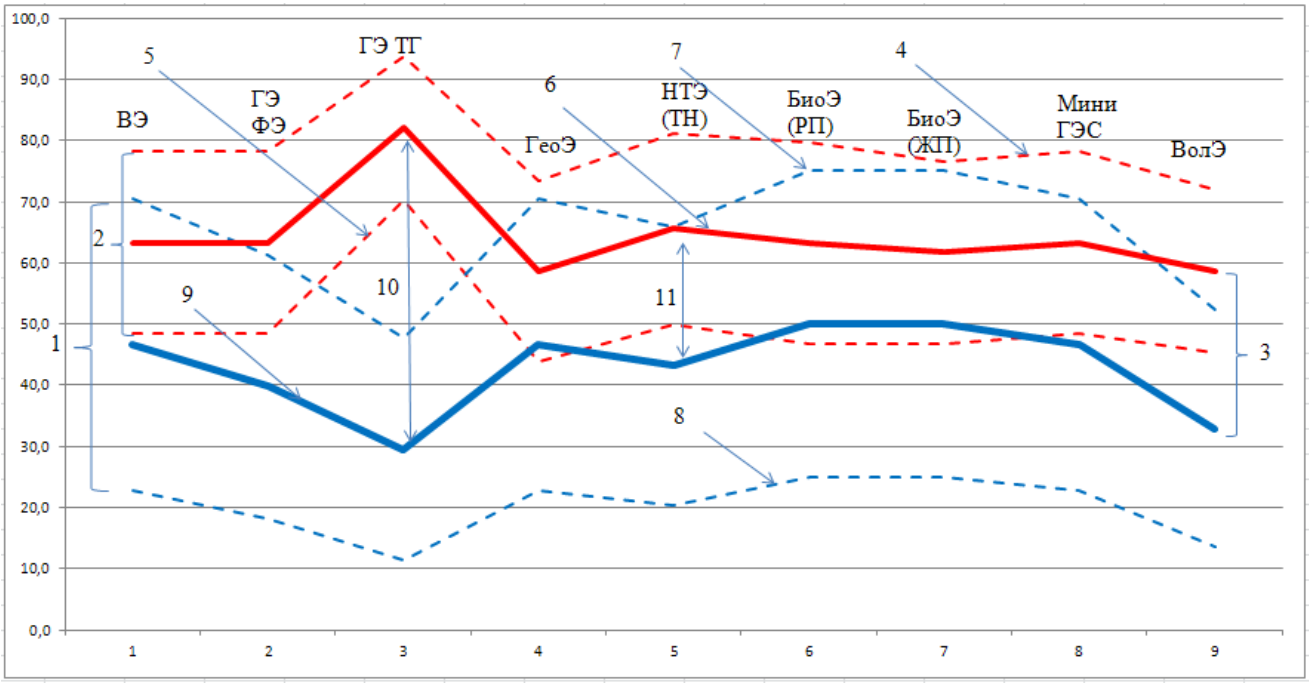

Рис. 1. Соотношения восприимчивости полезных эффектов и негативных воздействий по направлениям технологий НВЭ

Примечание:
1 — поле восприимчивости колебаний негативных эффектов по направлениям НВЭ; 2 — поле восприимчивости колебаний полезных эффектов по направлениям НВЭ; 3 — поле инновационной восприимчивости процесса синхронизации и баланса типовых полезных эффектов и НВ технологий НВЭ; 4 — уровень максимальных эффектов от направления НВЭ; 5 — уровень минимальных эффектов от направления НВЭ; 6 — средний уровень эффектов от направления НВЭ; 7 — уровень максимальных НВ от направления НВЭ; 8 — уровень минимальных НВ от направления НВЭ; 9 — средний уровень НВ от направления НВЭ; 10 — максимально высокий интервал эффектов и НВ (ΔЭ-ΔНВ).

также поле ИВ инновационной восприимчивости процесса синхронизации и баланса типовых полезных эффектов и НВ технологий НВЭ.

Анализируя процесс формирования вторичной ИВ предприятий к технологиям НВЭ на основе индекса инновационной восприимчивости, следует отметить, что наибольший потенциал, с точки зрения восприятия позитивных и негативных эффектов имеют технологии ГЭ ТГ (перспективность первого уровня), ВЭ, ГЭ ФЭ, НТЭ (ТН), Био (РП), Био (ЖП), МиниГЭС (второй уровень), Гео и Волн (третий уровень).

Таким образом, формирование вторичной ИВ предприятий к технологиям НВЭ на основе типовых перечней полезных эффектов и негативных воздействий позволяет, представить комплекс возможностей данных технологий, с точки зрения конкретного предприятия, использовать данные возможности при расчетах комплексной социально-экономической и эколого-техногенной эффективности.

Это создает основу для повышения мотивированной готовности предприятий к внедрению и реализации технологий НВЭ. Соответственно нужны дальнейшие теоретические и прикладные исследования по вопросам формирования уровней и реализации мероприятий по повышению инновационной восприимчивости.

Литература:

1. Дюжев В.Г. Организационно-экономические проблемы повышения инновационной восприимчивости к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики в Украине: монография. — Х.: "Цифровая типография № 1", 2012. — 385 с.

2. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції ["Стратегія інноваційного розвитку економіки та актуальні проблеми менеджмент-бізнес освіти"], (Харків, 20 — 24 квітня 2009 р.) / НТУ "ХПІ", Харківська обласна державна адміністрація, УАРМБО [та інші]. — Харків: НТУ "ХПІ", 2009. — С. 187—191.

References:

1. Djuzhev, V.G. (2012), Organizacionno-jekonomicheskie problemy povyshenija innovacionnoj vospriimchivosti k tehnologijam netradicionnoj vozobnovljaemoj jenergetiki v Ukraine [Organizational and economic problems of increase of an innovative susceptibility to technologies of nonconventional renewable power in Ukraine], Cifrovaja tipografija № 1, Kharkiv, Ukraine.

2. Djuzhev, V.G. D'jakova, N.N. and Suslikov, S.V. (2009), "Increase of an innovative susceptibility on the basis on classification of standard useful effects", Zbirnik materialiv mizhnarodnoї naukovo-praktichnoї konferencії [Proceedings of the International Scientific Conference], Mizhnarodna naukovo-praktichna konferencija [International Scientific Conference], NTU "KPI", Kharkiv, Ukraine, 20—24 April 2009, pp. 187—191.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 330.101.52

О. А. Теряник,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики та статистики,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

E. Teryanik,
PhD (Economics), Associate Professor of the department of economic cybernetics and statistics,
Classic Private University, Zaporozhye

FEATURES OF FORMATION AND STUDY OF REGIONAL MARKET INFORMATION SERVICES

У статті розкрито сутність інформаційних послуг, наведено їх основні види та визначено причини відсутності їх власного статусу серед класів послуг. Розглянуто сутність та особливості ринку інформаційних послуг, описано його компоненти, розкрито його двоїстий характер. Доведено, що регіональний ринок інформаційних послуг є частиною регіонального споживчого ринку, описано його специфіку та особливості формування. Встановлено проблеми формування регіональних ринків інформаційних послуг, досліджено та згруповано чинники, які впливають на його розвиток. Визначено основні напрями дослідження регіонального ринку інформаційних послуг, обгрунтовано методологію аналізу та вимоги до системи показників.

Essence of informative services, brought their basic kinds over and certain reasons of absence of their own status among the classes of services, is exposed in the article. Essence and features of market of informative services are considered, his components are described, his ambivalent character is exposed. It is well-proven that a regional market of informative services is part of regional user market, his specific and forming features are described. The problems of forming of regional markets of informative services are set, factors that influence on his development are investigational and grouped. Basic directions of regional market of informative services research are certain, methodology of analysis and system requirement is reasonable.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційні послуги, ринок інформаційних послуг, фактори, показники.

Key words: information, informative society, informative services, market of informative services, factors, indexes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі спостерігається інтенсивний процес формування інформаційного суспільства і пов'язаний з ним процес формування економіки нового типу, яка базується на використанні новітніх досягнень інформаційних технологій. Розвиток якісно нового економічного суспільства супроводжується абсолютним і відносним зростанням інформаційного сектора, який постійно розширюється. При детальному аналізі змін у соціально-економічному розвитку країн чітко спостерігається збільшення частки національного продукту, створеного на базі п'ятого технологічного укладу, ускладнення галузевої структури сфери послуг.

Формування інформації як ресурсу, створення ринку інформаційних продуктів і послуг призвело до того, що в даний час інформаційний сектор економіки відіграє визначальну роль у розвитку суспільства.

Сфера інформаційних послуг стрімко зростає і диверсифікується відповідно зростанню та урізноманітненню попиту на послуги. Водночас наявні диспропорції територіальної організації сфери інформаційних послуг, існують контрасти рівня обслуговування у центрі і на периферії. Досконала територіальна організація сфери інформаційних послуг є одним з ключових завдань у реалізації регіональної політики держави. Саме тому грунтовне вив-

чення аспектів функціонування сфери інформаційних послуг на регіональному рівні є актуальним і своєчасним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню ролі інформації в економічних процесах приділяли увагу багато вчених. Вперше поняття інформації як економічної категорії було застосовано А. Хартом. Основи для визначення окремих напрямів, проблем становлення ринку інформаційних продуктів і послуг та його значення у формуванні економіки нового типу заклали такі вчені, як Ю. Бажал, В. Бодров, В. Глушков, Г. Громов, А. Добровольська, К. Казанцева, С. Лазарєва, В. Мандибура. Дослідженням в галузі економічних інформаційних систем присвячені праці Ю. Канигіна, О. Коростіль, С. Мельниченко, Т. Січко, О. Стойчева та інших.

Проте на сьогодні закономірності розвитку і функціонування ринку інформаційних послуг залишаються ще недостатньо дослідженими. Зокрема, потребує свого якісного вдосконалення категоріальний апарат теорії ринку інформаційних послуг. Наряду з цим, актуальним є визначення особливостей формування регіонального ринку інформаційних послуг, удосконалення методики його аналізу, розширення системи показників ринку інформаційних послуг та використання їх для прийняття ефективних управлінських рішень щодо розвитку цієї галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення специфіки та особливостей формування регіонального ринку інформаційних послуг, обгрунтування основних напрямів його дослідження та методологію аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Продовж останніх років в економіці нашої країни формуються нові економічні відносини господарюючих суб'єктів різних форм власності, що обумовлені реформуванням структури економіки, розривом старих господарських зв'язків і утворенням нових ринкових відносин. Вирішальна роль у формуванні та розвитку цих відносин належить регіональним ринкам, у тому числі ринку інформаційних послуг.

Істотно, що у період корінних економічних перетворень виникає безліч проблем, пов'язаних з формуванням і розвитком локальних ринків окремих товарів і послуг на регіональному рівні, що вимагають ретельного вивчення. Складність проблеми полягає в тому, що по ряду методичних положень розвитку регіональних ринків вітчизняні дослідження тільки починаються, а зарубіжний досвід потребує коригування з урахуванням як специфіки розвитку ринкових відносин, так і відмінних особливостей формування порівняно нового ринку — ринку інформаційних послуг.

Ринок як система економічних відносин обміну, як відомо, являє собою сукупність окремих взаємопов'язаних ринків, які можуть бути класифіковані за різними підставами: об'єктам, суб'єктам ринку, типу конкуренції, територіальною ознакою і т.д.

Ринок інформаційних послуг є сегментом споживчого ринку, об'єктом якого є інформаційні послуги. Його розглядають у широкому та вузькому розумінні.

Ринок інформаційних послуг у широкому розумінні — це економічний простір, де реалізуються інтереси виробників і споживачів цих послуг; цей простір формується з метою створення і реалізації (продажу) таких послуг на основі технологічної взаємодії, в якій рішення щодо розподілу ресурсів і обсягів виробництва приймаються на основі тарифів, що утворюються в результаті обміну між виробниками, користувачами, працівниками і власниками факторів виробництва.

Ринок інформаційних послуг у вузькому розумінні — це сфера здійснення, надання та передачі інформації, в основі яких лежать соціально-економічні відносини щодо реалізації (продажу) інформаційних послуг користувачам (тобто фізичним і юридичним особам).

Загалом ринок інформаційних послуг — це сукупність економічних, правових і організаційних відносин з продажу і купівлі інформаційних продуктів та послуг, які складаються між їхніми постачальниками і споживачами. Ринок інформаційних послуг характеризується, з одного боку, попитом громадськості, господарських підприємств і державних установ, а з іншого боку, пропозицією послуг державних установ, підприємств із змішаним капіталом та приватних.

Зауважимо, що у відмінності від ринку споживчих товарів, що має чіткі територіальні межі, ринок інформаційних послуг характеризується низьким ступенем локалізації. З розвитком сучасних технологій перелік інформаційних послуг виходять за територіальні межі регіонів розширюється за рахунок інших сфер послуг: телемедицини, електронних платіжних систем і перекладів, дистанційної освіти, електронної пошти та багатьох інших.

Варто зазначити, що розуміння інформаційної послуги є вкрай широким. Різні фахівці відносять до інформаційних послуг послуги з передачі інформації (цифрові мережі, супутникові системи зв'язку, телефонні мережі тощо), збору і обробки інформації, а також інформаційні та консалтингові послуги, видавничу діяльність, послуги з навчання та підвищення кваліфікації, створенню інформаційних систем, послуги засобів масової інформації, наукові та проектні розробки, послуги з обслуговування обладнання, пов'язані з обробкою і передачею інформації, об'єкти художньої культури (кіно-, відео-, театрально-видовищні послуги) [6, с. 43—47]. Проте на сьогодні повний перелік конкретних видів інформаційних послуг навести неможливо, він завжди залишається відкритим.

При такому розгляді ринку інформаційних послуг терміни "інформаційний продукт" і "інформаційна послуга" в основному розглядаються як тотожні. Це пов'язано з особливостями інформаційних продуктів: інформаційний продукт не схильний знищенню і фізичному зносу, але часто пов'язаний з конкретним моментом часу, він може легко тиражуватися і одночасно брати участь у кількох процесах відтворення.

На сьогоднішній день в Україні в різних нормативних документах наводяться різні визначення інформаційних продуктів та послуг. Офіційне тлумачення цих термінів наведене в Законі України "Про інформацію" (ст. 40, 41), де вказано, що:

"Інформаційна продукція — це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ та організацій".

"Інформаційна послуга — це здійснення інформаційної діяльності у визначений час і визначеній законом формі по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб" [2].

У законі України "Про Національну програму інформатизації" інформаційна послуга визначається як "дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами" [3].

Закон України "Про соціальні послуги" в ст. 5. дає визначення інформаційних послуг як "надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та

культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги)" [4].

Головною державною податковою інспекцією України інформаційна послуга тлумачиться як "здійснення у визначеній Законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб".

Більш ширше визначення подається Державним комітетом зв'язку та інформатизації України, який визначає, що інформаційна послуга — це "дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами, у тому числі фінансовими, маркетинговими, транспортними, освітянськими, телемедичними тощо".

У зв'язку з зазначеним, пропонується трактувати інформаційну послугу у широкому розумінні як сприяння у безпосередньому пошуку, одержанні, передачі, виробництві, розповсюдженні, обробці, зберіганні інформації.

Необхідно відзначити, що при високій важливості інформації як ресурсу, інформаційні послуги не мають поки свого чіткого місця у сфері сервісу.

До причин відсутності їх власного статусу серед основних класів послуг можна віднести наступні:

— відставання нормативно-законодавчої бази;

— відсутність комплексного підходу до інформаційних послуг у більшості існуючих класифікаторів;

— неможливість розмежувати і виділити інформаційну послугу в чистому вигляді, оскільки інформаційний продукт є матеріально-речовою формою інформаційної послуги, і у споживачів отримання інформаційної послуги найчастіше асоціюється з придбанням інформаційного продукту.

Проте природно, що інформаційні послуги стають необхідним інструментом задоволення потреб людини і господарюючих суб'єктів, а отже, об'єктом стійкого попиту. Потреби людини схильні до впливу різноманітних факторів, серед яких найбільшу роль відіграють фактори віку і платоспроможності.

Інформаційні послуги відіграють важливу роль і при задоволенні потреб господарюючого суб'єкта. Склад необхідних інформаційних послуг та порядок задоволення потреб у господарюючих суб'єктів також зазнають певних змін у залежності від стадії життєвого циклу організації, причому зростання витрат на інформаційні послуги дещо відстає від темпів зростання номенклатури інформаційних послуг.

У теперішній час в Україні швидкими темпами йде формування ринку інформаційних продуктів і послуг, найважливішими компонентами якого є:

— технічна та технологічна складова. Це сучасне інформаційне устаткування, потужні комп'ютери, розвинена комп'ютерна мережа і відповідні їм технології переробки інформації;

— нормативно-правова складова. Це юридичні документи: закони, укази, постанови, які забезпечують цивілізовані відносини на інформаційному ринку;

— інформаційна складова. Це довідково-навігаційні засоби і структури, що допомагають знаходити потрібну інформацію;

— організаційна складова. Це елементи державного регулювання взаємодії виробників і розповсюджувачів інформаційних продуктів і послуг.

Варто зазначити, що регіональний ринок інформаційних послуг являє собою частину регіонального споживчого ринку, що характеризує взаємодію регіональних економічних відносин між постачальниками (виробниками, продавцями) та споживачами (покупцями) інформаційних послуг з використанням сучасних підходів (технічних і управлінських), широкою номенклатурою інформаційних продуктів, різними умовами їх використання та платою за них [1, с. 73]. Недостатній рівень розвитку регіональних ринків інформаційних послуг та їх ринкової інфраструктури в цілому ряді регіонів України приводить до зниження ділової активності, слабкого розвитку підприємництва, порушення відтворювальних процесів.

Функціонування регіонального ринку інформаційних послуг є одним з показників наявності в суспільстві розвиненої регіональної інфраструктури. Структура такого ринку в частині пропозиції визначається структурою вироблених продуктів і послуг у регіоні, а в частині попиту — зацікавленістю в їх придбанні та використанні для вирішення поставлених перед споживачем проблем. Специфіка регіональних ринків інформаційних послуг обумовлена впливом безлічі факторів.

У ході проведеного дослідження встановлено, що розвитку ринку інформаційних послуг у Запорізькій області сприяють демографічні, соціальні та економічні фактори.

Серед демографічних факторів слід відзначити наступні:

— висока щільність населення;

— високий відсоток міських жителів;

— високий відсоток осіб працездатного віку;

— висока концентрація населення в адміністративному центрі Запоріжжя.

До соціальних факторів належать:

— висока щільність наукових кадрів та освітніх установ;

— відносно високі доходи населення.

Група економічних факторів включає:

— наявність в області великого промислового комплексу;

— наявність в області транспортних магістралей обласного та державного значення;

— висока ділова активність;

— наявність розвиненої інформаційної інфраструктури;

— високий рівень Internet-присутності комерційних організацій.

Таким чином, можна зазначити, що в Запорізькій області сформовані умови, які сприяють розвитку регіонального ринку інформаційних послуг.

Варто наголосити, що регіональний ринок інформаційних послуг є складним механізмом, який включає в себе суб'єкти (виробників послуг, споживачів і посередників) та об'єкти (інформаційні технології, продукти і послуги) і має свої притаманні лише йому особливості.

При проведенні дослідження нами виявлено двоїстий характер ринку інформаційних послуг. З одного боку, це самостійна середовище обігу, з іншого — відзначений прикладний характер ринку, що обслуговує всю систему регіональних ринків. Крім того, встановлено, що основна проблема формування регіональних ринків інформаційних послуг пов'язана з випередженням темпів його розвитку в порівнянні з темпами створення нормативно-правової бази.

При дослідженні ринку інформаційних послуг особливу увагу слід приділяти регіональному аспекту, оскільки процес інформатизації суспільства відбувається в умовах нерівномірності територіального розміщення виробників інформаційних послуг.

Дослідження регіонального ринку інформаційних послуг варто проводити за кількома основними напрямами. У результаті такого вивчення для кожного з регіонів необхідно визначати:

— регіональні особливості;

— рівень розвитку інформаційного потенціалу;

— забезпеченість підприємств, зайнятих інформаційною діяльністю, технічними, трудовими, фінансовими, інформаційними ресурсами, а також потреби у цих ресурсах;

— ефективність роботи підприємств інформаційної діяльності;

— рівень забезпеченості інформаційними послугами індивідуальних і корпоративних користувачів (по обсягу, якості та структурі);

— рівень потреби в інформаційних послугах.

Успішна реалізація вказаних напрямів дослідження ринку інформаційних послуг потребує постійного удосконалення системи показників, методології їх обчислення й покращення методики аналізу процесів та явищ, які відбуваються у сфері інформатизації суспільства.

Слід зазначити, що залежно від мети дослідження система показників ринку інформаційних послуг може бути значно розширена через обчислення різних структурних і відносних показників, що характеризують фактори і результати виробництва послуг за рівнями управління, етапи процесу виробництва і видами послуг, сферами економічної діяльності, а також за інтегральними показниками конкурентоспроможності виду економічної діяльності та якості послуг. При цьому система показників ринку інформаційних послуг має будуватися згідно з вимогами наукової обгрунтованості, логіки реальних процесів, ієрархії системи управління [5, с. 11].

Варто наголосити, що для того, щоб система показників правильно відображала явища та процеси які вивчаються, вона має відповідати таким вимогам:

— повно відображати суть явищ і процесів та забезпечувати їхнє точне кількісне відображення;

— забезпечувати повноту інформації щодо охоплення одиниць об'єкта, що вивчається, і комплексно відображати всі сторони існуючих процесів;

— забезпечувати можливість для порівняння показників завдяки єдиним методологічним засадам отримання первинних даних у просторовому та часовому аспектах, а також завдяки використанню однакових одиниць вимірювання;

— забезпечувати достовірність показників на основі високої точності первинної інформації та її кількісної і змістовної відповідності реальним процесам і явищам.

Методологія аналізу регіонального ринку інформаційних послуг має спиратися на теорію статистичного дослідження і розроблятися виходячи з поставлених завдань [7, с. 31]. Виходячи з того, що ринок інформаційних послуг — це складне явище, яке тісно пов'язане зі станом і розвитком економіки в цілому і соціальними умовами, то для його характеристики слід залучати весь сучасний арсенал статистичного дослідження.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі йде інтенсивний процес формування інформаційного суспільства і пов'язаний з ним процес формування економіки нового типу. Найважливішим елементом нової економіки є ринок інформаційних послуг. У теперішній час функціонування ринку інформаційних послуг є одним з основних умов економічного розвитку країни та регіонів. Формування ринку інформаційних послуг є процесом складним і тривалим, що включає структурні зміни у виробництві, обігу та споживанні інформації, наданні інформаційних послуг. Такий процес безпосередньо пов'язаний з конкретними умовами соціально-економічної та політичної ситуації в країні та регіоні. На розвиток регіонального ринку інформаційних послуг впливають демографічні, соціальні та економічні фактори.

Дослідження регіонального ринку інформаційних послуг є актуальним завданням сучасної економічної науки. Успішна реалізація основних напрямів такого дослідження потребує постійного удосконалення системи показників, методології їх обчислення й покращення методики аналізу процесів та явищ, які відбуваються у сфері інформатизації суспільства.

Література:

1. Антикризисное регулирование экономики региона: монографія / О.В. Иншаков. — Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010. — 328 с.

2. Закон України "Про інформацію" від 02.10.1992 року №2657-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

3. Закон України "Про Національну програму інформатизації" від 04.02.1998 року №74/98-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80

4. Закон України "Про соціальні послуги" від 19.06.2003 року №966-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15

5. Калачова І.В. Статистика економіки інформаційних технологій: концептуально-методологічна схема вимірювання / І.В. Калачова // Статистика України. — 2011. — № 4. — С. 7—17.

6. Концептуальні засади стратегічного розвитку інформатизації національної економіки / В.М. Андрієнко, О.В. Фінагіна, А.М. Гафіяк, О.А. Зінченко. — Донецьк: ДонНУ, 2011. — 217 с.

7. Сидорова А.В. Экономико-статистические методы в управлении сферой услуг: монографія / А.В. Сидорова. — Донецк: ДонНУ, 2002. — 239 с.

References:

1. Inshakov, O.V. (2010), Antikrizisnoe regulirovanie jekonomiki regiona [Crisis management of the regional economy], Izd-vo VolGU, Volgograd, Rossija.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On information", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (Accessed 12 March 2015).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "On the National Informatization Program", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (Accessed 12 March 2015).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On social services", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (Accessed 10 March 2015).

5. Kalachova, I.V. (2011), "Statistics economics of information technology: a conceptual and methodological framework of measurement", Statystyka Ukrainy, vol. 4, pp. 7—17.

6. Andriienko, V.M. Finahina, O.V. Hafiiak, A.M. Zinchenko, O.A. (2011), Kontseptual'ni zasady stratehichnoho rozvytku informatyzatsii natsional'noi ekonomiky [The conceptual framework of the strategic development of informatization of the national economy], DonNU, Donets'k, Ukraine.

7. Sidorova, A.V. (2002), Jekonomiko-statisticheskie metody v upravlenii sferoj uslug [Economic and statistical methods in the management of the services sector], DonNU, Donets'k, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 339.138:004

Д. В. Яцюк,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу та реклами,
Київський національний торговельно-економічний університет

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ: МАЙБУТНЄ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В БРЕНДИНГУ

D. Iatsiuk,
PhD, Associate Professor of the Department of Marketing and Advertising
Kyiv National University of Trade and Economics

DIGITAL MARKETING: FUTURE OF THE MARKETING COMMUNICATIONS IN BRANDING

Цифрові медіа забезпечують швидке поширення новин та інформації, стають основним засобом реклами та взаємодії з клієнтом. Формування стратегії просування компанії та товару за допомогою цифрових каналів — основне завдання цифрового маркетингу, який передбачає специфіку медіапланування, активну присутність компанії в соціальних мережах, використання "вірусного" відео та спеціального контенту для залучення уваги мільйонів людей.

У сучасному світі від швидкості прийняття рішення залежить перевага над конкурентами. Цифровий маркетинг дозволяє впливати на процес взаємодії зі споживачем у реальному часі. Така перевага допомагає суттєво збільшити ефективність маркетингу.

У статті досліджується нове для вітчизняної маркетингової практики поняття цифрового маркетингу, що потребує наукового узагальнення сутності, класифікації та формування методології.

Digital media provides quick distribution of news and information, and become the major mean of advertising and cooperation with the client. Formation of the company and product promotion strategy by digital channels — the main task of digital marketing, which provide media planning, active presence of the company in social networks, using of "viral video" and special content to capture the attention of millions of people.

Nowadays, leadership (dominant position) on the market depends on the speed of the decision-making. Digital marketing allows to influence on the process of the collaboration with the consumers online. Such advantage helps to improve marketing efficiency.

This article research such new term for the domestic practice as digital marketing, which need to scientific quiddity generalization, classification and formation of the methodology.

Ключові слова: маркетинг, цифровий маркетинг, бренд, медіа, медіапланування, бренд.
Key words: marketing, digital marketing, media, media planning, brand.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні зміни в галузі медіа змінюють "правила" маркетингу. Традиційний алгоритм оплати за розміщення реклами з урахуванням ефірного часу або частоти контактів з аудиторією має бути переглянутий, бо відбувається перехід від масового мовлення до цифрових індивідуалізованих медіа. Більшість цифрових, інтерактивних медіа, передбачають участь самого глядача і потенційно вірусне поширення інформації, тому з'являється потреба в зміні підходів до маркетингу в цілому та маркетингових комунікацій зокрема. У той час як основні принципи маркетингу — позиціонування і сегментування — залишаються незмінними, цифрові канали створюють нові способи і збільшують швидкість залучення споживачів. Природний відбір змушує маркетинг еволюціонувати, бо споживачі віддають перевагу тим брендам, які швидше освоюють цифрові канали.

Таблиця 1. Відмінності традиційних та цифрових медіаканалів у маркетингу

Характеристика		
маркетингу	**традиційних медіа**	**цифрових медіа**
Споживачі	Глядачі	Учасники
Рекламний вплив	Залежить від частоти	Залежить від інтерактиву
Засоби масових комунікацій	Мовні	Адресні канали
Час /спосіб контакту	Прив'язка до часу/ односторонній	Відсутність прив'язки до часу/ ініціювання споживачем
Стратегія маркетингу	Push-маркетинг	Pull-марктеинг
Аналіз та контроль ефективності	Дані доступні лише іноді, аналіз по закінченню кампанії та необ'єктивність ROI	Дані доступні завжди, вимірювання в режимі реального часу, висока об'єктивність ROI

Оскільки відмінності між продуктами стають все більш ефемерними, необхідний новий підхід до управління брендами із більшим ступенем залучення споживача до комунікації. Саме цифровий маркетинг спроможний на модифікацію сутності комунікаційних програм.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою теорії та притики цифрового маркетингу займались досі зарубіжні вчені і практики: О. Кент Вертайм, Ян Фенвік, І. Ашманов, Ф. Вірін, І. Манн та ін. Вітчизняні наукові роботи з даного напряму досліджень практично відсутні.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У роботах зазначених авторів неоднозначно трактується сутність та основні елементи цифрового маркетингу, не наводяться відмінні риси від Інтернет-маркетингу, відсутній системний підхід до розгляду проблеми, що зумовлює необхідність проведення додаткових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Фахівці з Інтернет-маркетингу та науковці досі не дійшли єдиної думки стосовно нової для вітчизняної практики термінології в цілому та структури цифрового маркетингу зокрема. Ці та інші проблеми стануть метою нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За оцінками eMarketer, в 2014 році компанії всього світу витратили на цифровий маркетинг 135 млрд дол. США, при цьому Інтернет-реклама в 2015 році, за прогнозами агентства цифрового маркетингу WebDAM Solutions, займе 25% від загального обсягу маркетингових бюджетів [1].

Основний тренд сучасного маркетингу — бажання покупців стати частиною бренду. Споживачі не тільки цікавляться продукцією, вони хочуть отримувати цікаву інформацію про бізнес, бренд, керівника компанії. Створити повноцінну двосторонню комунікацію дозволяють цифрові маркетингові медіа канали. Вже сьогодні B2B компанії, які ведуть свої блоги, знаходять на 67% більше потенційних клієнтів, ніж ті, які не публікують матеріали в блогах (дані MarketingTechBlog).

Одним з елементів підвищення лояльності до бренду є персональна присутність власника бізнесу, керівників, менеджменту в соціальних мережах. Так, 52% компаній збільшили попит на свої товари і послуги за допомогою Facebook, 43% — завдяки LinkedIn (дані HubSpot, State of Inbound Marketing). Вдалим прикладом можна назвати соціальну активність керівництва Приватбанку. На офіційній сторінці банку в Facebook топ-менеджери регулярно відповідають на запитання передплатників і розміщують власні повідомлення.

Соціально активний топ-менеджмент в Facebook, Twitter або LinkedIn може принести своїй компанії масу переваг. Зокрема він дозволить:

— поширювати інформацію про компанію серед цільової аудиторії;

— позитивно впливати на репутацію компанії;

— продемонструвати інноваційність компанії;

— показати "обличчя" компанії;

— ідентифікувати штат співробітників як команду;

— поліпшити/налагодити відносини першої особи компанії з традиційними ЗМІ;

— підвищити привабливість компанії як роботодавця;

— підвищити авторитетність компанії на ринку і створити конкурентну перевагу;

— позитивно вплив на бізнес-результати компанії і т.д.

Переважна більшість покупців ретельно готуються перед тим як витратити свої гроші і час. Важливо допомогти їм, надаючи потрібний контент. Згідно з даними WebDAM Solutions, 78% маркетингових директорів вважають, що ефективний контент буде визначати результативність компанії найближчими роками.

Цифровий маркетинг — це новий етап еволюції бізнес процесів. Цифрові медіа — це адресні канали, що дозволяють маркетологам вести постійний двосторонній персоніфікований діалог з кожним споживачем. Такий діалог, побудований на використанні даних, які отримані в результаті минулих взаємодій зі споживачем, для обслуговування наступних контактів, що працює подібно нейронній мережі. Крім того, цифрові медіа дозволяють отримувати аналітичну інформацію про поведінку споживача, його соціально-демографічний портрет в режимі реального часу, встановлювати прямий та отримувати зворотний зв'язок з метою поліпшення і оптимізації такої взаємодії.

Якщо відмінність цифрових медіа від традиційних є очевидною(табл. 1), то відмінність між Інтернет-маркетингом та цифровим маркетингом потрібно уточнити.

Цифровий маркетинг (або інтерактивний маркетинг) з точки зору маркетингових комунікацій передбачає використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування бренду. Цифровий маркетинг тісно переплітається з Інтернет-маркетингом, оскільки використовує однаковий канал комунікацій (Інтернет), однак для цифрового маркетингу він не є єдиним. Комунікації в цифровому маркетингу дозволяють досягати цільової

аудиторії навіть в "оффлайн" середовищі (використання додатків в телефонах, sms / mms, рекламні дисплеї на вулицях і т.д.). До складу цифрових медіа, окрім Інтернет включають: цифрове телебачення, радіо, монітори, дисплеї та інші цифрові засоби зв'язку.

Інтернет-маркетинг, у свою чергу, розглядається фахівцями як комплекс дій спрямованих на просування і продаж товарів чи послуг за допомогою технологій мережі Інтернет [2—5]. Основним носієм інформації виступає веб-сайт виробника, на якому містяться необхідні дані про товари чи послуги. Більшість інструментів Інтернет-маркетингу направлені на залучення потенційних клієнтів на веб-сайт.

Таким чином, на нашу думку, Інтернет-маркетинг є частиною цифрового маркетингу, оскільки для комунікації використовує лише мережу Інтернет, а цифровий маркетинг передбачає використання більшої кількості комунікаційних мереж, у тому числі gsm, gps, gprs, bluetooth, WiFi та Internet. Крім того, цифровий маркетинг починає проникати і в традиційні види комунікацій, основне завдання яких "захопити" увагу аудиторії і перетягнути її у віртуальний світ. Найбільш наочний приклад QR-коди в рекламних плакатах і журналах.

На думку авторів книги "Цифровий маркетинг", існує 12 правил цифрового маркетингу [3].

Перше правило цифрового маркетингу: споживачі і клієнти повинні активно залучатися як учасники — творці, розповсюджувачі і коментатори, а не розглядатися як пасивні глядачі або просто цільова аудиторія. Зважаючи на те, що роль споживачів як учасників зростає, необхідне зміщення фокусу із створення вражень на створення постійної залученості. Сьогодні перемагають ті компанії, у яких найкращі взаємини з клієнтами.

Друге правило цифрового маркетингу: необхідно переглянути ставлення до традиційних показників охоплення та частоти. Успіх цифрового маркетингу полягає в тому, що він передбачає постійне залучення людей до процесу спілкування.

Перехід від мовних ЗМІ до адресних каналів вимагає кардинальної зміни мислення, що в першу чергу передбачає сприйняття аудиторії як сукупності індивідуумів. Цифрові медіа — адресні, а це означає, що навіть якщо мільйони людей є власниками одного і того ж типу цифрового пристрою, ми все одно можемо взаємодіяти з кожним із них окремо. Більше того, кожен користувач буде взаємодіяти як індивідуум, демонструючи свої певні користувальницькі звички та уподобання. У адресних медіа є потенціал для двостороннього спілкування та інтерактивності, при цьому масовий підхід просто не підходить новим медіа.

Третє правило цифрового маркетингу: необхідно визначити, який набір каналів досягає найкращих результатів. Довгі роки більша частина контенту, що створюється в сфері цифрового маркетингу, зводилася в основному до реклами. Цифрові медіа створюють нові вимоги до контенту:

— Незалежність від часу. Споживачі все більше і більше переглядають різні інформаційні, розважальні та спортивні програми без прив'язки до часу. Електронні записуючі пристрої та iPod, сприяють тому, що контент не прив'язаний до часу перегляду. Багато власників цифрових відеомагнітофонів ніколи не дивляться програми в момент їх трансляції по ТБ.

— Незалежність від географічних кордонів. Веб-сайт підприємства фактично є глобальним аванпостом бренду, а всі матеріали в Інтернеті — глобальним контентом.

— Незалежність від охоплення. Цифрові медіа — це найбільш гнучка в плані охоплення аудиторії форма маркетингу. Цифровий контент може бути направлений як на глобальну, так і на досить специфічну аудиторію.

— Незалежність від форматів. Контент все менше і менше залежить від необхідності відповідати якимось особливим форматам. Більше не потрібно купувати рекламний час, щоб донести свою інформацію до широкої аудиторії. Достатньо створити контент, який буде мати успіх у конкретних споживачів. Компанії повинні змінити свій підхід до створення контенту, і, в першу чергу, перейти від концепції агресивної реклами до створення матеріалів, які б розважали та інформували аудиторію.

Четверте правило цифрового маркетингу: контент буде все більше незалежний від спеціальних способів поширення та обмежень, пов'язаних з типами підтримуваних пристроїв. Щоб забезпечити постійний інтерес споживачів, необхідний релевантний, якісний контент.

П'яте правило цифрового маркетингу: значна частина контенту буде створюватися самими споживачами. Роль маркетологів полягатиме в тому, щоб стимулювати і заохочувати створення контенту споживачем відповідно до загальної політики бренду.

Споживачі в цілому не зацікавлені в отриманні інформації, яку вони не замовляли. Їм також нецікаво вибудовувати односторонні відносини, що не залишають можливості вибору. При використанні цифрових каналів споживачі вимагають підписки, щоб заздалегідь підтвердити, що вони дають дозвіл на звернення до них. Це можна розглядати як ще одну демонстрацію зростаючої влади споживачів, і сьогодні маркетологи повинні вибудовувати відносини з споживачами, враховуючи їх сильний вплив.

Рекламодавці повинні перейти від push-маркетингу до використання методів, спрямованих на задоволення потреб учасників цифрового медіаринку. У результаті виникнення величезного числа різних медіа-каналів, кількість відправлених і отриманих повідомлень значно збільшилася.

Цифровий маркетинг повинен припускати інтегрування брендів в процес взаємодії між людьми. Слід також зазначити, що вірусне поширення інформації — це лише один з аспектів соціальної динаміки світу цифрових технологій. Важливим є і те, що сьогодні спостерігається зростання соціальних мереж, які являють собою віртуальні місця обміну інформацією. Стратегії для соціальних мереж — теж необхідна складова цифрового маркетингу. Можна інтегрувати бренд у вже існуючу мережу або створити нову соціальну мережу для свого бренду. Світ цифрових технологій еволюціонує, і маркетологам необхідно зберегти свою роль творців майданчиків для взаємодії, де їх споживачі спілкувалися б між собою і створювали велику частину контенту, але з прив'язкою до бренду.

Шосте правило цифрового маркетингу: листування з учасниками повинне вестися тільки з їх дозволу та виходячи із заявлених переваг кожного. Компанії будуть домагатися більшої віддачі від тієї інформації, якою споживачі захочуть поділитися в соціальних мережах і між собою для формування оптимального медіаплану.

Традиційне медіапланування має стати багатовимірним. Медіаплан сьогодні повинен включати в себе ініціювання прямого відгуку і активації дій споживача, а не тільки створення іміджу. Крім того, план повинен відображати взаємодію медіа та технічних пристроїв, наприклад електронного рекламного щита і мобільного телефону. Дані, що надходять в режимі реального часу, також є однією з важливих складових. Необхідна прив'язка сплаченого рекламного часу з фізичним місцем розташування носія та об'єкта реклами.

Внаслідок того, що на сьогоднішній день контент став рухомим і схожим на "вірус", стратегії його розповсюдження мають бути спрямовані на те, щоб донести до ринку інформацію, яку б споживачі самі захотіли розсилати один одному, на відміну від оплаченої реклами. В еру цифрових технологій немає сенсу розділяти медіа та креатив. У цифрових каналах вони нерозривно пов'язані між собою. Одним з головних трендів є залучення споживача через пошук. У нових медіапланах повинна бути серйозна пошукова складова. Завдяки пошуку маркетологи можуть більше дізнатися про інтереси та наміри споживача. Таким чином, при плануванні потрібно замислитись над тим, як трансформувати інформування споживача в постійний діалог.

Сьоме правило цифрового маркетингу: маркетологам необхідно буде збагнути сенс великого набору варіантів нових медіа, багато з яких припускають систему показників, в основі якої лежить принцип оплати за результат.

Перехід на цифровий формат впливає на всі аспекти маркетингу, включаючи управління іміджем. Час, коли маркетологи могли контролювати імідж компанії, минув. І як традиційні медіа поступаються дорогою новим медіа, так і компанії повинні перейти від керованого PR до цифрового впливу. Цифрові канали змінюють розуміння того, що вважати достовірною інформацією. Історично компанії формували довіру до своїх брендів за допомогою агентів впливу — відомих людей, чия роль полягала в підтвердженні достовірності поширюваної інформації про бренд. Але сьогодні споживачі вже не з такою готовністю йдуть за подібного роду агентами впливу. Вони слухають, що про бренд говорять такі ж звичайні споживачі, як і вони, щоб таким чином отримати незалежну оцінку. У цьому можна переконатися, відвідавши сайт, де є огляди та відгуки споживачів про автомобілі чи ресторани і т.п.

Демократизація інформації означає, що думка споживача більше не формується під впливом лише невеликої кількості традиційних новинних і медійних засобів. Отже, процес управління іміджем повинен кардинально змінитися. І тут необхідно змінити своє мислення і більше не намагатися контролювати процес спілкування зі споживачами. Замість цього необхідно бути готовим брати участь у діалозі в постійно мінливих умовах з масою учасників, які мають право на свою власну думку.

Однак все одно необхідно буде виділити із загальної маси агентів впливу тих, хто має вагу в нових медіа, і визначити можливі шляхи донесення позитивної інформації до споживачів. Так чи інакше, це буде відбуватися через цифрові канали. Процес розвитку цих каналів буде динамічним. Маркетологи мають бути готові до того, щоб реагувати на питання і відгуки, що надходять від широкої аудиторії в режимі реального часу. Інакше вони втратять можливість впливати на ситуацію.

Як і у випадку з новим медіапланування, маркетологам необхідно буде ще багато дізнатися і багато чому навчитися, в тому числі користуванню цифровими інструментами моніторингу, включаючи сервіси, які відображають у режимі реального часу хід дискусій у цифровому просторі і вказують на епіцентри цифрового впливу. Також необхідний і новий підхід до планування цифрового впливу, який включає в себе моніторинг блогів, методи поширення нових матеріалів у цифровому просторі і готовність реагувати на виникаючі бурі в блогах.

Восьме правило цифрового маркетингу: в цифровому світі, де споживачі діють швидше, ніж компанії, неможливо управляти новинами. Замість цього маркетологам доведеться змінити свій підхід і стати ключовою складовою спілкування учасників, використовуючи всі можливі цифрові технології та інструменти, доступні їм, але не для нав'язування своєї волі, а для захисту своєї точки зору.

Перехід на використання цифрових каналів дозволить маркетологам підвищити свою ефективність з однієї простої причини: адресні медіа дають можливість отримати дані про кожного споживача. При консолідованому маркетингу інформація про споживача постійно накопичується і агреговані знання споживачів тут же перерозподіляються, вступаючи в усі точки контакту з цифровими медіа. Адресні канали дозволяють автоматично сканувати переваги споживача при кожній взаємодії з ним. Отже, маркетологи повинні стати набагато ближче до потреб кожного споживача, розробляючи більш індивідуальні пропозиції і повідомлення для кожного з них.

Дев'яте правило цифрового маркетингу: сьогоднішні підходи до інтегрування маркетингових комунікацій в загальному сенсі і в цілому можна вважати недостатніми, так як центр уваги зміститься з інтегрування маркетингових комунікацій на консолідацію роботи з кожним споживачем. Використання даних кожного окремого споживача дозволить вести постійний діалог з ним.

Головною проблемою для компаній, які переходять на цифровий маркетинг, буде процес визначення найбільш цінної інформації та її отримання. Маркетологам потрібно структурувати свої маркетингові матеріали — веб-сайти, ігри, мобільні кампанії і т.п. так, щоб вони генерували і збирали найбільш цінну інформацію.

Споживач, коли користується цифровими медіа, залишає в Інтернеті свій слід, і це ключ до знань про його переваги і інтереси. Нові медіа можна використовувати, щоб дізнатися, що насправді хоче кожен із споживачів, проаналізувавши для цього його дії. Кінцева мета — створити замкнений цикл вивчення споживача.

Безумовно, ми можемо дізнатися, чого хочуть споживачі, просто запитавши їх самих. Це зовсім не означає, що ми повинні відразу запитувати у них потрібні нам дані, як це зазвичай відбувається на багатьох ресурсах з онлайн-реєстрацією. Більш правильна стратегія — дозовано просити споживача поділитися з нами інформацією про себе протягом всього процесу побудови взаємин і знайти спосіб його за це заохотити.

Дані в цифровому маркетингу виходять за рамки чисто демографічних і розширюються в бік психографічних і поведінкових. Вони лежать в основі традиційних способів купівлі рекламного простору у ЗМІ. Для управління своїми стратегіями сегментування і залучення маркетологи будуть використовувати дані поведінкового і контекстного характеру. Виходячи з такого роду інформації, вони також будуть оцінювати і самі канали комунікацій.

Десяте правило цифрового маркетингу: дані стануть "кровоносною" системою маркетингу. Маркетологи будуть використовувати їх для більш докладного опису психографіки та поведінки споживачів.

Одинадцяте правило також пов'язане з даними і відображає потребу в більш динамічному процесі управління брендом.

Маркетологи, які бажають йти в ногу з часом і потребами ринку, повинні забути про старі методи вимірювань, аналізу та почати використовувати передові технології, що працюють в режимі реального часу. У традиційному маркетингу більша частина інформації — статистична. Майбутня аудиторія медіа прогнозується на основі аналізу ознак попередньої аудиторії. Дослідження, що проводяться після проведення кампанії, свідчать про вплив кампанії в минулому. А звіти про конкурентів показують те, що конкуренти вже зробили.

Внаслідок того, що у традиційних медіа був дуже великий лаг за часом між демонстрацією реклами та відгуком споживача, маркетологи користувалися дослідженням минулого. У цифрових медіа все відбувається он-лайн. Розрив між демонстрацією і відгуком споживача скоротився в рази, тому потреба в даних, що надходять в режимі реального часу, стає все більш нагальною. Деякі статистичні дані з позиції перспективи розвитку будуть корисні завжди. Однак швидкість розвитку ринку і здатність конкурентів швидко змінюватися означає, що маркетингу слід скоротити час реакції. Більшості компаній потрібна оперативна поточна інформація, представлена в форматі, який дає їм можливість приймати майбутні рішення.

Компанії, що продають свої товари та послуги через Інтернет, отримують такі дані в режимі реального часу. Вони можуть майже відразу ж бачити, як їх нова онлайн-кампанія, запущена тільки вчора, відображається на продажах. Навіть якщо компанія не займається електронною торгівлею, можливо за допомогою цифрових каналів організувати моніторинг ефективності цифрової реклами в режимі реального часу. До того ж можливо визначити, які канали та креативні рішення будуть найбільш ефективні з точки зору створення попиту на продукти у потенційних клієнтів.

Одинадцяте правило цифрового маркетингу: маркетинговий підхід, заснований на прийнятті рішень, виходячи в першу чергу з статистичної інформації, не відповідає сьогоднішнім вимогам часу. Маркетологи повинні використовувати аналіз даних в режимі реального часу, щоб вносити швидкі, обгрунтовані зміни у свої дії у цифровому маркетингу.

У рекламному бізнесі існує вислів, який приписують Джону Уонамейкеру, він звучить так: "Я знаю, що половина моєї реклами марна. Я просто не знаю, яка саме". І таке ставлення дуже довго в середовищі маркетологів залишалося нормою. Однак цифровий маркетинг може його змінити.

Дванадцяте правило цифрового маркетингу: використання адресних каналів вимагає оптимізації маркетинг-мікс з метою забезпечення постійного поліпшення взаємодії зі споживачем.

Маркетологи сьогодні все більше уваги приділяють методам вимірювання рентабельності інвестицій. Завдяки використанню адресних каналів всі дії в межах цифрового маркетингу, безперечно, є вимірюваними.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження дозволяє нам стверджувати, що цифровий маркетинг та цифрові медіа потребують детального та різностороннього вивчення з метою наукового узагальнення сутності, класифікації та формування методології.

На нашу думку, цифровий маркетинг по праву можна назвати науковою концепцією, яка вивчає процеси, що впливають на реакцію споживачів під дією цифрових медіа та сприяє кращому використанню всіх можливостей для вимірювання ефективності та оптимізації маркетингової діяльності.

Література:

1. [Без автора]. Тренди digital-маркетингу 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vkurse.ua/ua/business/trendy-digital-marketinga.html

2. Бойчук І.В. Інтернет в маркетингу: підручник [Текст] / І.В. Бойчук, О.М. Музика. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 512 с.

3. Вертайм К. Цифровой маркетинг. Как увеличить продажи с помощью социальных сетей, блогов, вики-ресурсов, мобильных телефонов и других современных технологий [Текст] / К. Вертайм, Я. Фенвик. — М.: Альпина Паблишер, — 2010. — 384 с.

4. Вирин Ф. Интернет-маркетинг: полный сборник практических инструментов [Текст] /Ф. Вирин. — М.: Эксмо 210. — 224 с.

5. Литовченко І.Л. Інтернет-маркетинг: навчальний посібник [Текст] / І.Л. Литовченко, В.П. Пилипчук. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 184 с.

References:

1. ВКурсе.ua (2013), "Trendy digital-marketynhu 2014 roku", available at: http://vkurse.ua/ua/business/trendy-digital-marketinga.html, (Accessed 20/03/2015)

2. Bojchuk, I.V. Muzyka, O.M. (2010), "Internet v marketynhu: pidruchnyk" [Internet in marketing], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Vertajm, K. Fenvik, Y. (2010), "Cifrovoj marketing. Kak uvelichit' prodazhi s pomoshh'ju social'nyh setej, blogov, vikiresursov, mobil'nyh telefonov i drugih sovremennyh tehnologij" [DigiMarketing: The Essential Guide to New media & Digital Marketing], Al'pina Pablisher, Moscow, Russia.

4. Virin, F. (2010), "Internet-marketing: polnyj sbornik prakticheskih instrumentov" [Internet-marketing], Jeksmo, Moscow, Russia.

5. Lytovchenko, I.L. Pylypchuk, V.P. (2008), "Internet-marketynh: navchal'nyj posibnyk" [Internet-marketing], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Uktaine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 336.22

Т. В. Паєнтко,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансових ринків,
Національний університет державної податкової служби України
А. О. Болошева,
студентка факультету фінансів та банківської справи,
Національний університет державної податкової служби України

УЧАСТЬ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ТИПОВИХ СХЕМАХ УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ: ДО І ПІСЛЯ ЗМІН У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 2015 РОКУ

T. Paientko,
doctor of science, professor of financial market department, National University of state tax service of Ukraine
A. Bolosheva,
student of the Faculty of finance and banking, National University of state tax service of Ukraine

PARTICIPATION FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE TYPICAL SCHEME OF TAX EVASION BEFORE AND AFTER CHANGES IN TAX LEGISLATION 2015

У статті розглянуто зміни у податковому законодавстві, що відбулися з 01.01.2015, що стосуються участі фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування. Проаналізовано їх можливий вплив на зменшення участі фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування. Запропоновано можливі зміни для поліпшення впроваджених змін.

The article examines changes in tax laws, held on 01.01.2015 concerning the participation of financial institutions in tax evasion schemes. The potential of impact on the reduction of financial institutions participating in the schemes of tax evasion was analyzed. The possible changes to improve the implemented changes were grounded.

Ключові слова: ухилення від оподаткування, фінансові установи, оподаткування, зміни в оподаткуванні.
Key words: tax evasion, financial institutions, taxation, changes in taxation.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Однією з основних проблем наповнення бюджету України є ухилення від сплати податків. Саме ухилення від оподаткування є однією із причин хронічного дефіциту державного бюджету та зростання обсягів тіньової економіки. Для України на сучасному етапі розвитку економіки питання наповнення бюджету є першочерговим. Однією із спроб вирішення цієї проблеми стало внесення змін до податкового законодавства. З 1 січня 2015 року набрав чинності Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України" від 28.12.2014 № 71-VIII [1]. Ряд змін, внесених до податкового кодексу, суттєво обмежили можливості платників податків використовувати фінансові у схемах ухилення від сплати податків.

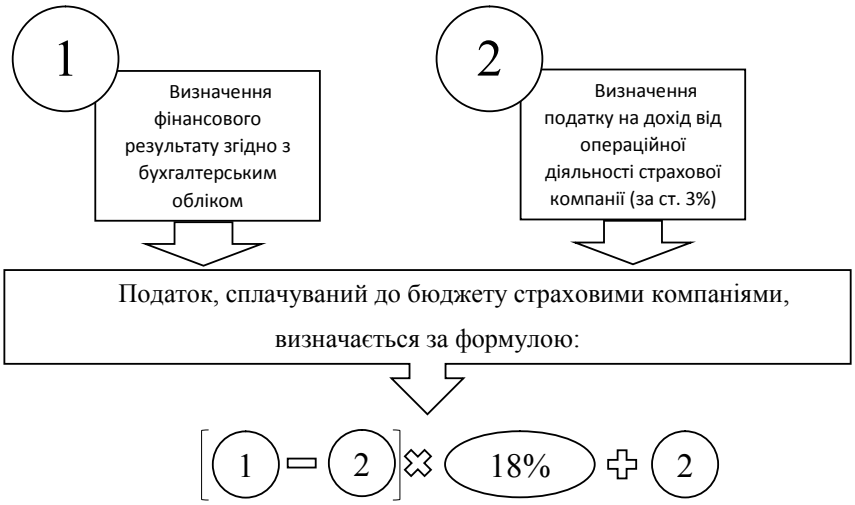

Рис. 1. Порядок розрахунку страховими компаніями податку на прибуток з 01.01.2015

Джерело: побудовано авторами за [2].

Проблеми ухилення від сплати податків досліджувалися В. Вишневським, А. Вєткіним, Ю. Івановим, Р. Блажко [3], Т. Тищуком [4; 5; 6], А. Павловою [6], О. Ілюшко [7], О. Мельником [8], О. Крамеренко [9], О. Куришко [10] та ін. Однак останні зміни у законодавстві створили потребу у вивченні їх впливу на участь фінансових установ у схемах ухилення від сплати податків.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення оцінки податкового впливу змін Податкового кодексу, що відбулися з 1 січня 2015 р. на участь фінансових установ у схемах ухилення від сплати податків та проаналізувати їх доцільність.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до чинного законодавства фінансові установи є платниками податків, частина з яких сплачує податки на загальних підставах, частина має право на застосування спеціальних механізмів або ставок оподаткування. Саме використання спеціальних механізмів оподаткування робить фінансові установи, ключовими фігурами у схемах ухилення від сплати податків. Основними фінансовими установи за допомогою яких відбувається легалізація коштів є страхові компанії та інститути спільного інвестування (ІСІ).

Існує багато схем ухилення від оподаткування, у яких використовуються страхові компанії. Використання страхових компаній у схемах ухилення від оподаткування було вигідним за рахунок їх специфічного оподаткування. До 1 січня 2015 р. операційна діяльність страховиків оподатковувалася за ставками 3% та 0%. За основною ставкою податку на прибуток (18%) оподатковувалася тільки інша діяльність страховиків, не пов'язана із їх прямою діяльністю. Згідно зі змінами, що відбулися у податковому законодавстві в Україні введена змішана система оподаткування страхових компаній, а саме: 3% і 0%, як податки на дохід у вигляді страхових платежів і податок на прибуток на загальних підставах (рис. 1) [2].

Відповідно до пп. 141.1.1 п. 141.1 ст. 141 Податкового кодексу України порядок розрахунку страховими компаніями податку на прибуток наступний: спочатку страховик визначає фінансовий результат, який відображається у бухгалтерському обліку; потім визначає дохід від операційної діяльності і знаходить від нього 3% (ставка податку на прибуток визначена в пп. 136.2.1 п. 136.2 ст.136); податок, який страховик повинен сплатити до бюджету розраховується як сума фінансового результату, за вирахуванням нарахованого страховиком податку на дохід, помножена на 18% та податку на дохід страховика. В результаті страхові компаній сплачують два податки. У разі розрахунку сплати податку страховиками, що займаються страхуванням життя, то за рахунок того, що вони сплачують податок на дохід за ставкою 0%, то вони платять тільки 18% за результатами бухгалтерського обліку.

Страховики вважають, що запровадження такої системи оподаткування для страхових компаній є несправедливою і дискримінаційною політикою, оскільки інші фінансові установи будуть платити тільки один податок. Але з точки зору зменшення використання страхових компаній у схемах ухилення від оподаткування це є дієвим методом. Адже саме через пільгове оподаткування страховики були зручним інструментом для використання їх як в звичайних схемах ухилення від оподаткування, так і в системі конвертаційних центрів. На даний момент залишається лише одна можливість легалізувати кошти за допомогою страхових компанії — через систему перестрахування.

Але, окрім позитивної сторони нововведень оподаткування прибутку страхових компаній, також є і недоліки:

— по-перше, таке оподаткування є дійсно несправедливим, оскільки по суті страхові компанії повинні платити відразу два податки. Тобто виникає подвійне оподаткування прибутку страховиків. Це матиме негативний вплив на функціонування страхових компаній та на їх розвиток. Більш за все це скоріш за все приведе до занепаду страхування в Україні;

— по-друге, складний метод розрахунку страховиками суми податків, які вони повинні заплатити. Це може призвести до помилок у податкових відомостях і як наслідок до штрафів. Що призведе до додаткових втрат страховиків.

Отже, зміни, що відбулися у Податковому кодексі щодо оподаткування прибутку страхових компаній позитивні для самої держави та швидкого наповнення бюджету, але мають негативний вплив на діяльність самих страховиків. Тому можливо було б оподатковувати страхові компанії на загальних засадах. Тим самим не дискримінуючи їх, але і не виокремлюючи їх, тим самим роблячи можливим їх використання у схемах ухилення.

Також доволі поширеним є використання у схемах ухилення від оподаткування ІСІ. До 01.01.2015 р. це було можливим за рахунок пільгового механізму оподаткування ІСІ. Доходи ІСІ від операцій зі своїми активами та доходи, нараховані за активами ІСІ, не обкладаються податком на прибуток відповідно до пп. 136.1.9 Податкового кодексу (ПК) України. Іншими словами, ІСІ у сучасних умовах є своєрідними українськими "безподатковими гаванями" [3].

З 01.01.15 відбулися зміни щодо оподаткування ІСІ якими було збережено загальноприйнятий у світі підхід щодо оподаткування кінцевих результатів інвестицій в ІСІ, при цьому кошти спільного інвестування, в т.ч. доходи, отримані фондами від інвестування цих коштів, не оподатковуються до моменту їх виплати інвесторам такого ІСІ.

Так, відповідно до п. 141.6 ст. 141 розділу III "Податок на прибуток підприємств" суми коштів спільного інвестування звільняються від оподаткування податком на прибуток підприємств. Але відповідно до пп. 141.2.5 п. 141.2 ст. 141 на момент виплати коштів учасникам ІСІ в момент викупу цінних паперів або за розрахунками в наслідок ліквідації ІСІ, оподаткування фінансових результатів здійснюється на загальних засадах. Це означає, що починаючи с 01.01.2015 року інвестори-юридичні особи включають отриманий прибуток до об'єкта оподаткування податком на прибуток за загальною ставкою 18%, а згідно із пп. 167.5.1 п. 167.5 ст. 167 дивіденди по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються ІСІ на користь фізичних осіб оподатковуються за ставкою 20% [11; 12]. Тобто, всередині ІСІ кошти звільняються від оподаткування податком на прибуток, але вивести їх із самого фонду, не сплативши за це ціну у вигляді податку на прибуток, тепер не можливо. Така зміна в податковому законодавстві є доцільною і сприятиме зменшенню легалізації коштів через ІСІ. Однак ІСІ, як і раніше, залишаються так званими "безподатковими гаванями". І поки гроші находяться в ІСІ, то вони залишаються неоподаткованими. Тому можливо доцільним було б зменшення об'єктів, які можуть включатись до складу активів ІСІ. Особливо це стосується венчурних ІСІ. Саме їх було дуже зручно використовувати у схемах ухилення від оподаткування, оскільки до складу їх активів встановлені найменш жорсткі вимоги.

Останньою редакцією Податкового кодексу України також були внесені суттєві зміни щодо оподаткування роялті. По-перше, було внесені зміни щодо визначення сутності роялті. Згідно із пп. 14.1.225 п. 14.1 ст. 14 термін "роялті" визначено таким чином, що однозначно виключає з нього плату за використання комп'ютерної програми, якщо умови використання обмежені функціональним призначенням такої програми та її відтворення обмежена кількістю копій, необхідних для такого використання (використання "кінцевим споживачем") [2].

Являють науково-практичний інтерес зміни, що стосуються виплат роялті нерезидентам. Відповідно до пп. 140.5.5 та пп. 140.5.6 п. 140.5 ст. 140 включення до складу витрат роялті на користь нерезидентів обмежене сумою доходів від роялті, збільшеною на 4% чистого доходу попереднього року. Отже, суми коштів, які можна визначити як виплата роялті нерезидентам і за рахунок цього зменшення податкових платежів, стають незначними і чітко регульованими Податковим кодексом. Крім цього, відповідно до пп. 140.5.7 п. 140.5 ст. 140 роялті не підлягають включенню до складу витрат, у разі виплати на користь:

— нерезидентів, що зареєстровані у державах (на територіях), зазначених у пп. 39.2.1.2 п. 39.2 ст. 39 цього ПКУ;

— нерезидента, який не є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) роялті, за виключенням випадків, коли бенефіціар (фактичний власник) надав право отримувати роялті іншим особам;

— нерезидента щодо об'єктів, права інтелектуальної власності, щодо яких вперше виникли у резидента України;

— нерезидента, який не підлягає оподаткуванню у відношенні роялті в державі, резидентом якої він є.

Вищевказані обмеження можуть не застосовуватися, якщо платник податків підтвердить ринковий рівень платежів відповідно до правил трансфертного ціноутворення (навіть якщо операції не є об'єктом цих правил) [2;13]. Тобто всі ці обмеження спрямовані на зменшення ухилення від оподаткування через роялті за допомогою збільшення витрат і подальшу легалізацію коштів через офшорні зони або країн із низьким рівнем оподаткування. Також одне не менше важливе призначення цих обмежень — це зменшення використання механізмів трансфертного ціноутворення. Для більш ефективного дії нововведень доцільно було б прибрати поправку, що дає можливість не застосовувати обмеження оподаткування роялті.

Взагалі оподаткування пасивних доходів із нововведеннями до ПКУ у 2015 р. зазнали значних змін. Податковим кодексом зазначається (пп. 14.1.128 п. 14.1 ст.14), що пасивні доходи — це доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті. Більшість пасивних доходів у 2015 р. оподатковуються виключно за ставкою 20%, незалежно від їх обсягу. Варто зазначити, що обов'язки із утримання та перерахування до бюджету податку на доходи фізичних осіб покладаються на податкового агента, який здійснює такі виплати. Банківські установи та кредитні спілки, які здійснюють утримання та перерахування до бюджету податку на доходи фізичних осіб із доходів, нарахованих у вигляді відсотків за вкладами, у податковій звітності відображають загальну суму нарахованого доходу у вигляді нарахованих за вкладами відсотків, суму утриманого та перерахованого ПДФО до бюджету. При цьому деталізація сум доходів та по-

датків по особам, яким були нараховані відсотки, не здійснюється. Таким чином, дотримується збереження таємниці банківського вкладу [14].

Оподаткування резервів банківських установ теж зазнало значних змін. Згідно із п. 139.3 ст.139 ПКУ резерви банківських та фінансових установ (крім страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, корпоративних інвестиційних фондів та адміністраторів недержавних пенсійних фондів) обліковуються у відповідності з міжнародними стандартами фінансової звітності [2].

Можливість включення до складу витрат на створення резервів обмежена меншим з таких лімітів:

— 20% (для 2015 — 30%; для 2016 — 25%) від загальної балансової вартості активів, знецінення яких визнається шляхом формування резерву, збільшеної на суму резерву за такими активами;

— ліміту кредитного ризику, встановленого НБУ (іншим органом регулювання банківської діяльності) або органом, що регулює діяльність небанківських фінансових установ [2;15].

Формування резервів виключно за даними бухгалтерського обліку та за правилами МСФЗ створює передумови для заниження оподатковуваного прибутку банком. З одного боку, це не суперечить правилам МСФЗ, оскільки всі витрати мають бути відображені в обліку. Однак в умовах кризи практично всі кредити можна визнати такими, що мають ризик неповернення, тому дозвіл на створення резервів без обмежень може створити ще одну передумову для ухилення від сплати податків.

Всім платникам податку забороняється зменшувати об'єкт оподаткування на суму списання як за рахунок резерву сумнівних боргів, так і понад цей резерв, сум заборгованості, яка не відповідає ознакам безнадійної заборгованості, визначеної у пп.14.1.11 ст.14 ПКУ.

Заборгованість осіб, визнаних банкрутами або ліквідованих з інших причин, з 01.01.2015 р. не є безнадійною заборгованістю і не може зменшувати об'єкт оподаткування з податку на прибуток. При цьому в разі, якщо така заборгованість вже була віднесена на зменшення доходу згідно з пп.159.1.1 п.159.1 ст.159 розділу III ПКУ в редакції, яка діяла до 01.01.2015, то подальше списання такої заборгованості внаслідок банкрутства або мирової угоди, не впливає на об'єкт оподаткування продавця та покупця (пп 17.1.3 п.17 Перехідних положень ПКУ) [2;16].

Тобто зміни, які відбулися у розрізі оподаткування резервів банківських та небанківських фінансових зробили неможливим легалізацію коштів отриманих злочинних шляхом, а також ухилення банківськими установами від сплати податків через збільшення витрат за допомогою списання резервних коштів.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз змін Податкового кодексу, що відбулися у 2015 р. показує, що багато з них направлені на зменшення участі фінансових установ у схемах ухилення від сплати податків. До таких змін відносяться:

— зміна методології оподаткування прибутку страховика;

— введення ставки податку на виплату дивідендів ICI;

— зміна умов включення роялті, що виплачуються нерезидентам, до складу витрат;

— методологія визначення розміру банківських резервів та включення їх до складу витрат.

Зміна методології оподаткування прибутку страховика стосується того, що страховики визначають фінансовий результат згідно з фінансовим обліком та визначенням податку на дохід. З точки зору зменшення використання страхових компаній у схемах ухилення від оподаткування це є дієвим методом. Адже саме через пільгове оподаткування страховики були зручним інструментом для використання їх як в звичайних схемах ухилення від оподаткування, так і в системі конвертаційних центрів. Але це викликає обурення страхових компаній, оскільки по суті страхові компанії повинні платити відразу два податки.

Зміни в оподаткуванні дивідендів є доцільними і сприятимуть зменшенню легалізації коштів через ICI. Однак ICI, як і раніше, залишаються так званими "безподатковими гаванями". І поки гроші находяться в ICI, то вони залишаються неоподаткованими.

Зміна умов включення роялті до складу витрат стосується у перш за все зменшення ухилення від оподаткування за допомогою збільшення витрат і подальшу легалізацію коштів через офшорні зони або країн із низьким рівнем оподаткування. Тобто платник податку не має право включити роялті до складу витрат у разі якщо не підтвердився ринковий рівень платежів відповідно до правил трансфертного ціноутворення. Також було обмежено розмір роялті, що можна включити до складу витрат, сумою доходів від роялті, збільшеною на 4% чистого доходу попереднього року.

Була змінена методологія визначення розміру банківських резервів та включення їх до складу витрат. Можливість включення резервів до банківських витрат можливо лише в межах певних лімітах або за лімітом визначеного ризику, встановленого НБУ. Але формування резервів виключно за даними бухгалтерського обліку та за правилами МСФЗ створює передумови для заниження оподатковуваного прибутку банком. З одного боку, це не суперечить правилам МСФЗ, оскільки всі витрати мають бути відображені в обліку. Однак в умовах кризи практично всі кредити можна визнати такими, що мають ризик неповернення, тому дозвіл на створення резервів без обмежень може створити ще одну передумову для ухилення від сплати податків. Тому податковим кодексом було визначено, що заборгованість, яка визначена безнадійною з 01.01.2015 р., не визначається як безнадійна, і тому не може зменшувати об'єкт оподаткування з податку на прибуток.

Проаналізувавши всі запропоновані зміни, можна сказати, що це є безумовно вдалим ходом, адже саме через ухилення від оподаткування держава недотримує велику частину податкових надходжень. Але за бажанням якомога скоріше та більше наповнити бюджет, держава не завжди пам'ятає про інтерес самих фінансових установ. І хоча нововведення дійсно у подальшому повинні дати значний позитивний ефект, але вони все одно потребують доопрацювання.

Література:

1. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України" від 28.12.2014 № 71-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

3. Блажко Р. Податки йдуть в обхід / Р. Блажко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lawyers.in.ua/ukr/blog/art-69-nalogi-idut-v-obhod/

4. Тищук Т., Іванов О. Державне регулювання трансфертного ціноутворення в Україні як засіб протидії відпливу капіталу. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/739/

5. Тищук Т., Іванов О. Щодо першочергових заходів детінізації фінансових потоків в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/554/

6. Тищук Т., Павлова А. Щодо ризиків тінізації лізингових операцій в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1161/

7. Ілюшко О., Страшний А. Страховий ринок — інструмент податкової оптимізації [Електронний ресурс] // Вісник податкової служби України, №43 від 19.11.10. // Офіційний веб-сайт. — Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/

8. Мельник О.О. Основні способи ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів / О.О. Мельник // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2014. — № 2. — С. 122—125.

9. Крамаренко О.А. Способи ухилення від сплати податків в Україні / О.А. Крамаренко // Наук. записки Нац. ун-ту "Острозька академія". — 2013. — № 23. — С. 165—168.

10. Куришко О.О., Пасенкова В.В. Сутність та причини ухилення від сплати податків у сучасних умовах/ О.О. Куришко, В.В. Пасенко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. — 2014. — № 6. — С. 165—177.

11. "Консультація УАІБ щодо оподаткування ІСІ та інвесторів ІСІ з 1 січня 2015 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2030/16_4.pdf

12. Офіційний сайт УАІБ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/index.html

13. Суттєві зміни правил оподаткування податком на прибуток/ Податковий бюлетень № 5. — 16 січня 2015. — С. 3.

14. Паєнтко Т.В. Оподаткування відсотків за вкладами, дивідендів та виграшів у лотерею у 2015 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://emcon-audit.com.ua/files/articles/Paentko_opod_dyvidend.pdf

15. Деякі зміни у Податковому кодексі України щодо операцій фінансових установ// Податковий бюлетень. — № 6. — 23 січня 2015. — С. 2.

16. Шматко О. Законодавчі зміни з 01.01.2015: аналіз та рекомендації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://club.dtkt.com.ua/read.php

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and laws of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19 (Accessed 28 Feb 2015).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: www.zakon.rada.gov.ua (Accessed 28 Feb 2015).

3. Blazhko, R. (2012), "Taxes are bypassing ", available at: http://lawyers.in.ua/ukr/blog/art-69-nalogi-idut-v-obhod/ (Accessed 3 March 2015).

4. Tyschuk, T. Ivanov, O. "State regulation of transfer pricing in Ukraine as a means to counter capital outflows. Policy Brief.", available at: http://www.niss.gov.ua/articles/739/ (Accessed 3 March 2015).

5. Tyschuk, T. Ivanov, O. "As for the legalization of priority measures of financial flows in Ukraine. Policy Brief.", available at: http://www.niss.gov.ua/articles/554/ (Accessed 3 March 2015).

6. Tyschuk, T. Pavlova, A. "As for the risks shadowing leasing operations in Ukraine. Policy Brief.", available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1161/ (Accessed 5 March 2015).

7. Iliushko, O. Strashnyj, A. (2010), " Insurance market — tax optimization tool", Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy, [Online], vol. 43, available at: http://www.visnuk.com.ua (Accessed 5 March 2015).

8. Mel'nyk, O.O. (2014), "The main ways to avoid paying taxes, fees and other mandatory payments", Borot'ba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka), vol. 2, pp. 122—125.

9. Kramarenko, O. A. (2013), "Methods of tax evasion in Ukraine", Nauk. zapysky Nats. universytetu "Ostroz'ka akademiia", vol. 23, pp. 165—168.

10. Kuryshko, O. O. Pasenkova, V. V. (2014), "Nature and causes of tax evasion under current conditions", Molodizhnyj naukovyj visnyk UABS NBU, vol. 6, pp. 165—177.

11. Official site UAIB (2015), " Advice on tax UAIB CII and CII investors with January 1, 2015 ", available at: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2030/16_4.pdf (Accessed 10 March 2015).

12. Official site UAIB available at: http://www.uaib.com.ua/index.html (Accessed 10 March 2015).

13. Official Site PwC (2015), " Significant changes in the rules of the income tax ", available at: http://www.pwc.com/ua/uk/publications/assets/tax-newsletter/TN_16_01_15_ukr.pdf (Accessed 10 March 2015).

14. Paientko, T.V. (2015), "Taxation of interest on deposits, dividends and gains the lottery in 2015", available at: http://emcon-audit.com.ua/files/articles/Paentko_opod_dyvidend.pdf (Accessed 10 March 2015).

15. Official Site PwC (2015), "Some changes in the Tax Code of Ukraine regarding the operations of financial institutions", available at: http://www.pwc.com/ua/uk/publications/assets/tax-newsletter/TN_23_01_15_ukr.pdf

16. Shmatko, O. (2015), "Legislative changes on 01/01/2015: Analysis and Recommendations", available at: http://club.dtkt.com.ua/read.php

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 338.3:657

Н. О. Шура,
к. е. н., доцент, ДВНЗ "Криворізький національний університет", Кривий Ріг
М. В. Шатило,
магістрант, ДВНЗ "Криворізький національний університет", Кривий Ріг

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

N. Shura,
Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor;
M. Shatilo,
Magistrant SHEE "Krivorozhskiy national university";
Kriviy Rig

IT IS INFLUENCE OF ORGANIZATION OF ACCOUNT BY PRODUCTION SUPPLIES ON ACCEPTANCE OF ADMINISTRATIVE DECISIONS IN THE CONTEXT OF PASSING TO THE INTERNATIONAL STANDARDS

У статті наголошено, що існує ряд проблем стосовно підвищення ефективності прийняття рішень у контексті виробничих запасів. Встановлено взаємозв'язок між ефективністю організації обліку запасів та ефективністю прийняття рішень по управлінню запасами. Наведено порівняння національних та міжнародних стандартів обліку, що лежать в основі організації обліку запасів. При розробці механізму підвищення ефективності прийняття рішень по управлінню запасами враховано підходи традиційного менеджменту, що вказують на залежність якості прийняття рішень від індивідуальних психологічних якостей керівника як особистості. Сформовано механізм підвищення ефективності прийняття рішень із виділенням ключових елементів, які враховують специфіку організації обліку запасів на підприємстві.

It is marked in the article, that a row of problems is in relation to the increase of efficiency of making decision in the context by production supplies. Intercommunication is set between efficiency of organization of account of supplies and efficiency of making decision on control of inventories. It is resulted comparable national and international standards of account, which are the basis of organization of account of supplies. At development of mechanism of increase of efficiency of making decision on control of inventories approaches of traditional management, which specify on dependence of quality of making decision on individual psychological qualities of leader as personality, are taken into account. The mechanism of increase of efficiency of making decision is formed with the selection of key elements which take into account the specific of organization of account of supplies on an enterprise.

Ключові слова: виробничі запаси, організація обліку, міжнародні стандарти обліку і звітності, трансформація обліку, нормативне регулювання обліку запасів, прийняття управлінських рішень.

Key words: production supplies, organization of account, international standards of account and accounting, transformation of account, normative adjusting of account of supplies, acceptance of administrative decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах переходу до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності актуалізується питання нормативного регулювання всіх об'єктів обліку, а також це стосується організації обліку виробничих запасів. З одного боку, це добре, адже ми уніфікувались з міжнародною економікою, а з іншого — у вітчизняних підприємств при такому переході з'явились

Таблиця 1. Порівняння П(С)БО 9 "Запаси" [1] та МСБО 2 "Запаси"

Визначення		
ПСБО 9 «Запаси»		Під запасами розуміють активи, які: – утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; – знаходяться в процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; – утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, а також управління підприємством
МСБО 2 «Запаси»		Під запасами розуміють активи, які призначені для використання в ході звичайної господарської діяльності в процесі виробництва, для продажу, чи у формі матеріалів для споживання при наданні послуг
Оцінка запасів		
ПСБО 9 «Запаси»	При надходженні	Собівартість виробничих запасів залежить від характеру надходження запасів: 1. При придбанні у постачальника – вартість придбання у постачальника за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; транспортно-заготівельних витрат; інших витрат. 2. При виготовлені власними силами – витрат, що утворюють виробничу собівартість згідно з П(С)БО 16 «Витрати». 3. При внесенні до зареєстрованого капіталу – справедливої вартості, погодженої із засновниками підприємства з урахуванням витрат, що включаються до первісної вартості запасів, придбаних у постачальника. 4. При безоплатному отриманні – справедливої вартості. 5. При отриманні у результаті обміну на подібні активи – балансової вартості переданих запасів. 6. При отримані в результаті обміну на неподібні активи – справедливої вартості отриманих запасів
	При витрачанні	Собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО), ідентифікована собівартість, середньозважена собівартість
	На дату балансу	Найменша з двох оцінок: первісна вартість або чиста вартість реалізації
МСБО 2 «Запаси»	При надходженні	Собівартість формується з таких витрат: 1. Витрати на придбання. Ціни придбання; мита та інших податків (якщо вони не відшкодовуються підприємству), витрат на транспортування; вартості робіт з навантаження та розвантаження й інших витрат. 2. Витрати на переробку. Витрати, безпосередньо пов'язанні з одиницею виробництва. 3. Інші витрати. Інші витрати, якщо вони відбулися при доставці запасів до їх теперішнього місця розпакування та приведення до теперішнього стану
	При витрачанні	Собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО), ідентифікована собівартість, середньозважена собівартість
	На дату балансу	Найменша з двох оцінок: собівартість або чиста вартість реалізації

Джерело: [2].

певні проблеми. Зокрема неузгодженість окремих норм П(С)БО та МСБО (МСФЗ) щодо порядку оцінки виробничих запасів, невідповідність окремих положень чинного вітчизняного законодавства, що регулюють бухгалтерський облік і контроль виробничих запасів, відсутність галузевого регулювання їх бухгалтерського відображення і т.ін. призводять до зменшення достовірності інформаційного забезпечення для потреб прийняття управлінських рішень. Тому вважаємо актуальним розгляд проблем організації обліку виробничих запасів та пошук можливих шляхів їх вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні реформа економічних відносин, введення різноманітних форм власності та становлення ринкових відносин в Україні передбачає запровадження нових вимог до бухгалтерського обліку.

Вагомий внесок у дослідження проблем організації обліку виробничих запасів зробили такі вітчизняні науковці, як О. Бородкін, Ф. Бутинець, Н. Герасимчук, С. Голов, М. Емцова, М. Кужельний, А. Кузьмінський, В. Ластовецький, П. Майданевич, Л. Нападовська, Н. Осницька, П. Смоленюк, В. Сопко, Н. Ткаченко, Л. Чижевська, М. Чумаченко, Л. Шатковська та інші. Однак вивчення наукових праць свідчать про те, що і досі залишились питання пошуку шляхів вирішення проблем переходу до міжнародних стандартів обліку і звітності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення існуючих проблем організації обліку виробничих запасів у контексті переходу до МСБО (МСФЗ) та розробка практичних рекомендації щодо їх вирішення в контексті підвищення ефективності прийняття управлінських рішень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вимоги П(С)БО 9 "Запаси" регулюють питання методологічного наповнення бухгалтерського обліку виробничих запасів. Проте залишаються невирішеними ряд питань, що створюють методичну неузгодженість на практиці. А саме такі фактори не роз'яснені в методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку запасів: знаходження виробничих запасів у господарській діяльності підприємства більше одного року і які не реалізовані, з причини того, що немає попиту на них; облік виробничих запасів як тара; наявність безоплатно отриманих виробничих запасів, які не використовуються підприємством, а отже, не приносять економічну вигоду; при надходженні і вибутті виробничих запасів не роз'яснено їх оптимальний вибір методу оцінки; відображення зворотних відходів у складі виробничих запасів тощо.

Таблиця 2. Напрями вдосконалення організації обліку запасів з метою підвищення ефективності управлінських рішень

<table>
<tr><td colspan="5">Заходи вдосконалення обліку запасів:</td></tr>
<tr><td>Надходження запасів</td><td rowspan="4">Комп'ютеризація та автоматизація облікових робіт.

Оптимізація графіку документообігу.

Створення на підприємстві типових уніфікованих форм документів</td><td rowspan="2">Контроль за правильністю оформлення первинної документації</td><td rowspan="2">Обмеження числа посадових осіб, які мають право підпису документів</td><td>Упорядкування та групування первинної документації з обліку запасів</td></tr>
<tr><td>Відпуск та продаж (вибуття) запасів</td><td>Упровадження бездокументальної системи оформлення витрачання запасів</td></tr>
<tr><td>Наявність запасів на складі</td><td colspan="2">Якісне оснащення складських приміщень всіма необхідними приладами</td></tr>
<tr><td>Нормування запасів</td><td colspan="3">Упровадження ефективних форм контролю за дотриманням норм запасів на складі.

Чітке відображення в обліковій політиці позиції підприємства по нормуванню запасів</td></tr>
</table>

МСБО сьогодні мають рекомендаційний характер і є міжнародним орієнтиром стандартизації обліку звітності по всьому світу. В МСБО надана більша свобода при розкритті інформації про господарську діяльність та розвинена варіантність визнання та оцінки об'єктів бухгалтерського обліку.

Як зазначає проф. С.Ф. Голов: "для забезпечення диференціації фінансової звітності та задоволення вимог різних користувачів необхідно відмовитися від жорстких форм фінансової звітності з обов'язковими кодами рядків і доцільно врахувати досвід ЄС, зберегти лише загальну структуру фінансових звітів і мінімальні вимоги до розкриття інформації" [5, с. 32]. Дійсно, МСБО має варіативний характер щодо порядку визнання та оцінки виробничих запасів та встановлює вимоги до інформації про них, яка повинна бути наведена у фінансових звітах. Порівняльний аналіз вимог П(С)БО 9 "Запаси" та МСБО 2 "Запаси" дозволив визначити спільні та відмінні підходи до регулювання окремих питань бухгалтерського обліку виробничих запасів (табл. 1).

Порівняльний аналіз П(С)БО та МСБО показав, що в цілому підходи до організації обліку виробничих запасів за міжнародними та національними стандартами майже уніфіковані.

Проте однією із суттєвих відмінностей між цими стандартами є обмеження сфери їх застосування. Тобто МСБО застосовується на всіх підприємствах, організаціях та установах всіх форм власності. А вимоги П(С)БО не захоплюють бухгалтерський облік бюджетних установ, відповідно до особливостей організації обліку таких установ.

У той же час, національні стандарти мають більш детальний перелік складових запасів, що спрощує їх порядок віднесення, в МСБО така деталізація відсутня. Тому можна сказати, що П(С)БО 9 має загальний характер і враховує особливості обліку окремо взятої країни.

Також існує відмінність МСБО від П(С)БО в тому, що дані про суму запасів, визнаних витратами суб'єкт господарювання повинен надавати протягом звітного періоду, а в П(С)БО такої вимоги не має. Вважаємо, що така інформація є доречною при розкритті стану і результатів господарської діяльності підприємств, особливо з метою прийняття управлінських рішень.

Крім того, за нормами П(С)БО під час переоцінки запасів, які раніше були уцінені з об'єктивних причин, надається інформація тільки про суму збільшення чистої вартості реалізації таких запасів. У МСБО, крім такої інформації, ще вимагається розкриття даних про суми уцінки запасів у звітному періоді, а також подій та обставин, що викликали дооцінку запасів.

Отже, МСБО, з одного боку, надає більшої свободи для ведення бухгалтерського обліку, але з іншого — зобов'язує розкривати більш детальну інформацію про виробничі запаси в порівнянні з національними стандартами. Тому можемо впевнено констатувати, що перехід на міжнародні стандарти обліку і звітності чинить позитивний вплив на організацію обліку виробничих запасів у контексті отримання більш повної інформації про них з метою прийняття управлінських рішень.

Важливою проблемою організації обліку виробничих запасів з метою прийняття управлінських рішень залишається проблема документообігу.

Тому для поліпшення організації обліку виробничих запасів також потрібно вдосконалювати процес документування, тобто ширше використовувати накопичувальні документи (лімітно-забірні та комплектуючі карти, відомості та ін.), картки складського обліку як витратний документ по відпущених матеріалах (без документальну систему оформлення витрат матеріалів) [9, с. 22].

У цьому контексті також вірно зазначає Л.М. Кіндрацька, що "документи на надходження і витрату матеріалів, які передають у бухгалтерію, потребують повсякденної обробки і відображення в тих чи інших облікових регістрах. При цьому для своєчасного відображення і контролю за наявністю і рухом виробничих запасів на підприємстві буде доцільно скласти і затвердити графік документообігу та чітко його дотримуватися" [6, с. 47—48].

Крім того, слушною є думка Ф.Ф. Бутинця, що "необхідно впроваджувати ефективні форми попереднього й поточного контролю за дотриманням норм запасів і витрат матеріальних ресурсів, приділяти більше уваги підвищенню вірогідності оперативного обліку руху напівфабрикатів, комплектуючих виробів, деталей і вузлів у виробництві. Дані бухгалтерського обліку повинні містити інформацію для знаходження резервів зниження собівартості продукції в частині раціонального ви-

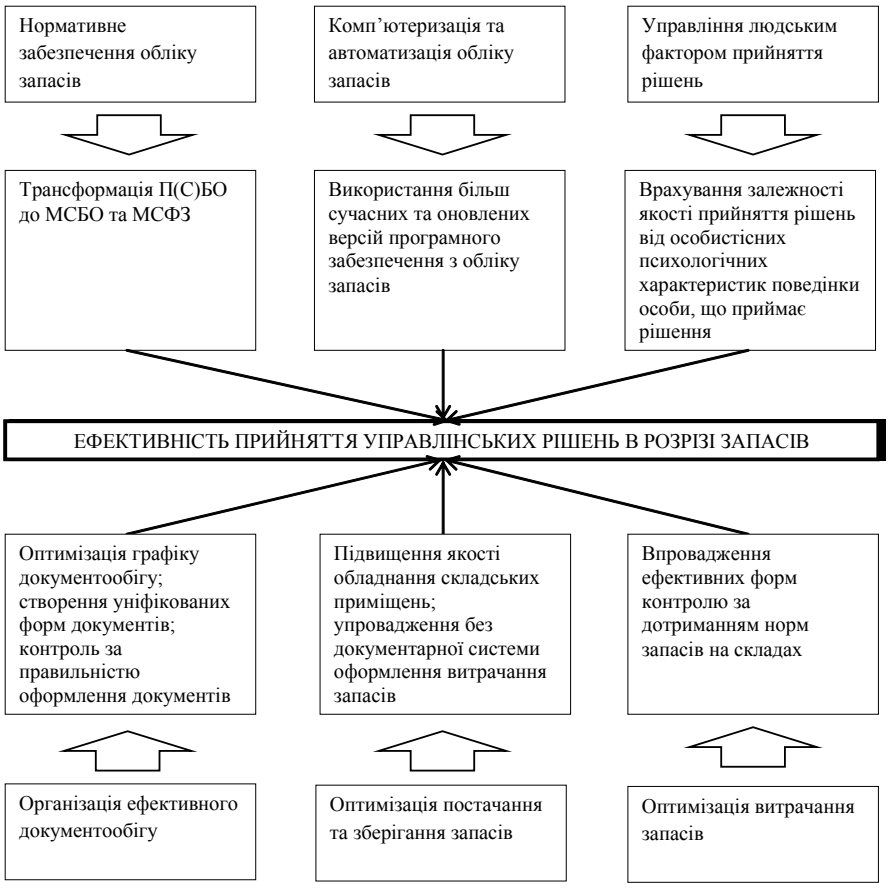

Рис. 1. Складові елементи механізму ефективного прийняття управлінських рішень під впливом організації обліку запасів

користання матеріалів, зниження норм витрат, забезпечення належного зберігання" [3, с. 215].

Таким чином, підвищення ефективності організації документообігу є другою важливою запорукою підвищення ефективності прийняття управлінських рішень.

Сьогодні не секрет, що одним з важливих аспектів покращення оперативності обліку виробничих запасів та підвищення якості управлінської інформації для цілей прийняття рішень є автоматизація ведення облікових процедур. Завдяки використанню в обліку сучасних комп'ютерних технологій значно підвищується продуктивність праці бухгалтерів і суттєво покращується організація обліку на підприємстві.

Тож ми підтримуємо думку Л.М. Кіндрацької, що "при застосуванні паперових форм обліку збільшення рівнів деталізації аналітичного обліку та переліку об'єктів аналітики вимагає збільшення кількості облікових працівників, то при застосуванні комп'ютерної техніки можна ефективно вести аналітичний облік з будь-яким рівнем деталізації та широкою номенклатурою аналітичних об'єктів, а реєстрація операцій у хронологічному і системному порядку в розрізі синтетичних та аналітичних рахунків, яка раніше здійснювалась окремо поєднується в одному робочому процесі. При цьому контроль за тотожністю даних аналітичного та синтетичного обліку забезпечується автоматично" [6, с. 48].

Згадаємо також, що в працях Л.О. Терещенко наголошується на тому, що автоматизоване оброблення даних з обліку виробничих запасів на практиці забезпечується різними способами:

— придбання універсального програмного комплексу (або окремого його модуля) на ринку програмного забезпечення;

— автоматизацією облікового процесу силами фахівців підрозділу з автоматизованого оброблення даних підприємства;

— використанням табличних процесорів обліковими працівниками для забезпечення автоматизованого розв'язання окремих завдань конкретної ділянки обліку [8, с. 84].

Крім того, Овсійчук О.В. стверджує, що "недостатньо комп'ютерна техніка використовується при проведенні інвентаризації та оформленні її результатів. Тому доцільним є впровадження в практику проведення інвентаризації та визначення її результатів використання типових програм бухгалтерського обліку (наприклад, "1С:Бухгалтерія") та електронних таблиць "Excel", які використовуються на промислових підприємствах" [7].

Отже, на основі аналізу наукових праць, загальні напрями вдосконалення організації обліку запасів по кожному виду їх обліку (надходження, відпуск, наявність, нормування) можна представити в таблиці 2.

Повертаючись до особливостей управлінського обліку виробничих запасів, варто також наголосити на важливості встановлення своєчасності поставки запасів та мінімізації витрат по надходженню і зберіганню запасів. У таких умовах основними параметрами управління є: точка замовлення, нормативний рівень запасів,

окрема партія запасів, частота закупівель. Тому при управлінні запасами з метою прийняття рішень одним з важливих аспектів залишається розрахунок економічного простору замовлення, тобто кількості замовлених запасів, що забезпечує оптимальні витрати на їх придбання (створення) і зберігання. І в цьому контексті для встановлення вартісної величини придбаваємих запасів також вирішальними будуть положення облікової політики підприємства.

Таким чином, можемо сформувати механізм прийняття управлінських рішень стосовно організації обліку виробничих запасів (рис. 1).

Як видно із зазначеного рисунку, суттєву роль у підвищенні ефективності прийняття управлінських рішень з організації обліку виробничих запасів належить людському фактору, оскільки індивідуальні психологічні якості керівника напряму впливають на стратегію його поведінки при прийнятті рішень. Проте, крім цих якостей, є ряд інших елементів наведеного механізму, які випливають саме з особливостей організації обліку та формування ефективної облікової політики підприємства, а саме:

— якісне нормативне забезпечення обліку, орієнтоване на міжнародні стандарти;

— удосконалення процесів автоматизації обліку;

— удосконалення організації документообігу в процесі обліку;

— удосконалення процесів нормування запасів;

— пошук оптимальних варіантів постачання та зберігання запасів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність прийняття управлінських рішень керівників підприємств у значній мірі залежить від ефективної організації обліку виробничих запасів, у тому числі при орієнтації такого обліку на міжнародні стандарти обліку та звітності. Розроблений авторами механізм підвищення ефективності прийняття рішень під впливом форм та інструментів ефективної організації обліку запасів може бути корисним як керівництву підприємств, так і обліковим працівникам в плані підвищення ефективності організації обліку виробничих запасів.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" № 318 від 14.12.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 "Запаси" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408

3. Бутинець Ф.Ф. Фінансовий облік: підручник / Ф.Ф. Бутинець. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Житомир: ЖІТІ, 2006. — 525 с.

4. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практичний посібник / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. — К.: Лібра, 2004. — 880 с.

5. Голов С.Ф. Уніфікація як гальмо розвитку бухгалтерського обліку в Україні / С.Ф. Голов // Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2010 р.). — К.: КНЕУ, 2010. — 568 с. — С. 31—32.

6. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік в банках України: підручник / Л.М. Кіндрацька. — К.: КНЕУ, 2001. — 636 с.

7. Мурашко О.В. Облік використання матеріальних запасів на виробництві в умовах впровадження ЕОМ [Електронний ресурс] / О.В. Мурашко. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portalSoc_Gum/Menedzhment/2008_10murash.htm

8. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посібн. [Електронний ресурс] / Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 187 с. — Режим доступу: http://pulib.if.ua/part/6567.

9. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / В. Г. Швець. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 525 с.

References:

1. Ministry of Finance Ukraine (1999), Order "On Approval of Regulations (standard) accounting", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99 (Accessed 10 March 2015).

2. Ministry of Finance Ukraine (2013), "International Accounting Standard 2 "Inventories", available at: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408 (Accessed 10 March 2015).

3. Butynets', F. F. (2006), Finansovyj oblik [Financial Accounting], 2-d ed., Zhytomyr : ZhITI,. Ukraine.

4. Holov, S.F. and Kostiuchenko, V.M. (2004), Bukhhalters'kyj oblik ta finansova zvitnist' za mizhnarodnymy standartamy [Accounting and financial reporting under international standards], Libra, Kyiv, Ukraine.

5. Holov, S.F. (2010), "Unification of the brakes of accounting in Ukraine", Rol' i mistse bukhhalters'koho obliku, kontroliu j analizu v rozvytku ekonomichnoi nauky ta praktyky: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [The role and place of accounting, control and analysis of economic science and practice: Proceedings of the International Scientific Conference], May 14, KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 31—32.

6. Kindrats'ka, L. M. (2001), Bukhhalters'kyj oblik v bankakh Ukrainy [Accounting for banks in Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Murashko, O. V. (2008), "Accounting of inventories in manufacturing in the implementation of computer", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portalSoc_Gum/Menedzhment/2008_10murash.htm (Accessed 10 March 2015).

8. Tereschenko, L. O. and Matiienko-Zubenko, I. I. (2004), Informatsijni systemy i tekhnolohii v obliku [Information Systems and Technologies in Accounting], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Shvets', V. H. (2006), Teoriia bukhhalters'koho obliku [Theory of Accounting], 2-d ed., Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.

УДК 332.1

В. В. Гоблик,
к. філос. н., доцент, Мукачівський державний університет
М. М. Наливайко,
студентка факультету економіки, управління та інженерії,
Мукачівський державний університет

МАРКЕТИНГОВИЙ МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

V. Hoblyk,
Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Mukachevo State University
M. Nalyvaiko,
the student of Economic, Management and Engineering faculty, Mukachevo State University

MARKETING MECHANISM IN ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

У статті проаналізовано важливість використання маркетингового механізму в становленні та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах за участю прикордонних територій нашої держави та Європейського Союзу. Виокремлено маркетинговий механізм як один з основних у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків поряд з єврорегіональним, преференційним, прикордонно-торговельним, міграційно-трудовим та інноваційним. Визначено, що важливим інструментом у системі маркетингу транскордонного регіону є брендинг її території.

The article analyzes the importance of marketing mechanism in establishment and development of the international economic relations in trans-border regions involving border areas of our state and European Union. Author determined marketing mechanism as one of the key in the development of international economic relations, along with Euro-regional, preferential, trade border, migration labor and innovation. Determined that an important tool in the marketing system of trans-border region is branding its territory.

Ключові слова: Транскордонний регіон, Європейський Союз, маркетинговий механізм, зовнішньоекономічні зв'язки, брендинг транскордонного регіону.

Key words: trans-border region, European Union, marketing mechanism, international economic relations, branding of trans-border region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Набутий країнами ЄС досвід функціонування та організаційно-інституційного забезпечення транскордонних регіонів може активно використовуватись на сучасному етапі європейської інтеграції України. Насамперед це стосується адаптації на вітчизняний грунт нових форм і методів розвитку транскордонного співробітництва з метою диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності в межах транскордонних регіонів, створених за участю нашої держави.

Протягом періоду державної незалежності України в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС, відбувалося постійне становлення та розвиток окремих структуротворчих елементів, у тому числі спрямоване на активізацію зовнішньоекономічної діяльності. Насамперед це стосується розвитку елементів інституційного середовища, удосконалення інфраструктури, поліпшення якості людського капіталу та формування основ транскордонного бізнесу.

Водночас багато проблем, пов'язаних із повноцінним функціонуванням транскордонних регіонів на західному кордоні України, залишаються поки що не вирішеними. Насамперед це стосується розвитку транскордонних ринків, налагодження сучасних методів ведення транскордонного бізнесу, впливу на транскордонну діяльність місцевих громад, налагодження інформаційного супроводу транскордонної діяльності тощо. Крім того, відверто недостатнім є рівень використання в Україні нових форм транскордонної співпраці, зокрема транскордонних кластерів, транскордонних партнерств і транскордонних промислових зон.

Підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС визначає перед прикордонними регіонами низку нових вимог щодо співпраці зі своїми партнерами з Польщі, Словаччи-

Рис. 1. Маркетинговий інструментарій механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні

Авторська розробка.

ни, Угорщини та Румунії. Активізація зовнішньоекономічних зв'язків українських регіонів з регіонами-партнерами з країн ЄС в контексті розвитку транскордонної співпраці має значні позитивні наслідки як для вказаних регіонів, так і для України загалом.

З метою використання потенціалу транскордонного співробітництва, виникає необхідність виявити роль і місце маркетингу як одного з механізмів становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні і практичні аспекти проблематики становлення та розвитку транскордонних регіонів досліджувалися в роботах вітчизняних вчених: В.Борщевського, В.Будкіна, О.Вишнякова, С.Гакмана, В. Євдокименка, Є.Кіш, М.Лендьел, Ю.Макогона, М.Мальського, І.Михасюка, В.Мікловди, Н.Мікули, С.Пирожкова, С.Писаренко, С.Романюка, В.Толкованова, В.Чужикова, та ін.

Водночас, не вирішеними залишились проблеми, пов'язані з виявленням резервів підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах у контексті європейської інтеграції України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження маркетингово механізму становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України, а також окреслити сферу дії цього механізму в умовах європейської інтеграції нашої держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вагоме значення, яке відводиться маркетинговим важелям стимулювання регіонального розвитку в умовах зовнішньоекономічної діяльності прикордонних територій нашої держави, дозволяє виокремлювати маркетинговий механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Роль цього механізму дедалі більше зростає в умовах євроінтеграції України, а його ключовими ланками є рекламно-промоційна діяльність, просування спільних інвестиційних продуктів і бізнес-ідей, а також підготовка і проведення спільних спортивних і культурних мега-заходів (рис. 1).

Як правило, найкращих результатів у соціально-економічному розвитку досягають ті прикордонні території, маркетингові зусилля яких спрямовані на комплексне вирішення нагальних проблем — ефективну реалізацію основних функцій території як місця проживання, відпочинку і господарювання; покращення методів управління та інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності розміщених на території підприємств. Усе це досягається в контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Відтак, на сучасному етапі економічних реформ в Україні транскордонний маркетинг як складова інструментарію здійснення державної регіональної політики покликаний забезпечувати розвиток та стійке економічне зростання регіонів, їх інтеграцію в загальнодержавний та міжнародний економічний простір, стимулювати зовнішньоекономічну та інноваційну діяльність у транскордонних регіонах [1].

Особливо важливого значення у цьому зв'язку набуває спільне проведення Україною та сусідніми державами ЄС мега-заходів континентального рівня, що сприяє поглибленню європейської інтеграції нашої держави та чинить суттєвий позитивний вплив на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Яскравим підтвердженням цьому є підготовка та проведення Україною та Польщею Євро-2012, у процесі якої відбулося не лише збільшення обсягів взаємної торгівлі товарами та послугами у прикордонних регіонах обох держав, але й набула подальшого розвитку прикордонна інфраструктура та інституційна співпраця між самоврядними органами прикордонних міст та інших населених пунктів. У перспективі це дає всі підстави очікувати на збільшення обсягів залучення в українсько-польський транскордонний регіон нових інвестиційних ресурсів, у тому числі й на основі реалізації спільних інвестиційних проектів.

Важливим інструментом у системі маркетингу транскордонного регіону є брендинг території. Наукові дослідження показують, що територія може бути брендована як товар чи послуга, а власне метою брендінгу території є покращення її привабливості. Брендинг не лише впливає на маркетингову діяльність, але й на цілісний розвиток транскордонного регіону, що зумовлює розвиток різних параметрів його функціонування, включаючи активізацію зовнішньоекономічних зв'язків між окремими підприємствами, інституціями та місцевими громадами загалом. Розробка стратегія розвитку транскордонного регіону, її реалізація потребує сучасних інструментів реалізації і найбільш ефективним є бренд території. Брендування території приносить їй додаткову привабливість. Саме тому для кожного транскордонного

регіону необхідно та цілком можливо віднайти унікальні відмінності, які відрізняють його від інших таких регіонів [2]. Так, найбільшим багатством Закарпатської області, яке формує основу її природно-ресурсного потенціалу, зокрема у контексті розвитку туризму та залучення в цю сферу господарського комплексу області іноземних інвесторів, є ліси, що займають понад 50% території Закарпаття. В Українських Карпатах збережені найбільші в Європі ділянки пралісів, а Карпатський біосферний заповідник належить до найбільших та найцікавіших об'єктів природно-заповідного фонду України. Екосистеми заповідника віднесені до найцінніших на нашій планеті і з 1993 року входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Крім того, на території області знаходяться Ужанський національний природний парк, який є невід'ємною складовою єдиного у світі тристороннього польсько-словацько-українського Міжнародного Заповідника "Східні Карпати", що підтверджено сертифікатом МАБ ЮНЕСКО, а також Національний природний парк "Синевир". В області взято на облік понад 2 тисячі видів флори, що відповідає 50% загальної чисельності видів України. Станом на 01.01.2011 р. у Закарпатській області налічується 454 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 171420,272 га, з них загальнодержавного значення — 34 об'єкти загальною площею 155609,51 га, місцевого значення — 420 об'єктів загальною площею 15810,762 га. Відсоток фактичної площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду до загальної площі області становить 13,4%. Закарпатська область відома як один із найпрестижніших куточків лікування та відпочинку людей, тут діє розвинута мережа санаторно-курортних комплексів, туристичних баз, унікальних мінеральних джерел і термальних вод. На території області розвідано 75 типів мінеральних вод із дебітом 3,3 тис. м^3 на добу, які є унікальними та відповідають водам типу "Шаянська", "Єсентуки", "Боржомі" і за своїм хімічним складом та лікувальними властивостями не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Польщі і Франції (38 із них занесені до Кадастру мінеральних вод України). Краса карпатської природи приваблює туристів та відпочиваючих на Закарпаття в будь-яку пору року. Санаторії, будинки відпочинку і пансіонати області одночасно можуть приймати до 4000 відпочиваючих. Рекреаційні ресурси Закарпаття становлять 5,2% об'ємного і 5,1% вартісного потенціалу природних ресурсів рекреації всієї України [3].

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області є достатньо важливим з огляду на перспективу вдосконалення інвестиційного клімату в усіх транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Крім того, його ефективне використання дозволяє сподіватися на реалізацію успішних транскордонних інвестиційних проектів багатостороннього характеру: розробку та взаємовигідну експлуатацію українсько-польсько-словацьких туристичних маршрутів, українсько-словацько-угорських лікувально-оздоровчих і логістичних мереж, українсько-угорсько-румунських відпочинкових турів у гірській частині Карпат тощо.

Досліджуючи маркетинговий механізм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні, не слід проте ігнорувати суспільно-психологічні аспекти життєдіяльності транскордонного регіону. Адже часто брендинг території та рекламування окремих її переваг на міжнародному ринку праці може заохочувати ті види транскордонної активності, які здатні руйнувати традиційний уклад життя окремих громад. Саме тому маркетинговий інструментарій розвитку транскордонних регіонів обов'язково повинен враховувати основні принципи управління регіональними суспільними системами, зокрема [4]:

— об'єктивні тренди розвитку економіки транскордонного регіону (екологізацію, соціалізацію та гуманізацію, інноваційну спрямованість тощо);

— соціально-історичні й геополітичні особливості економіки транскордонного регіону та її основні принципи (необхідність поєднання ринкових механізмів та заходів державного регулювання соціально-економічних процесів);

— забезпечення економічної ефективності, соціальної справедливості, захисту інтересів власників і мешканців прикордонних територій;

— появу нових інститутів та інтеграційних і асоційованих форм підприємництва, пов'язаних із різноманіттям форм власності та організації бізнесу;

— особливості регіоналізації економіки, яка обумовлює виникнення специфічних форм управлінсько-господарської діяльності на засадах конкуренції та партнерства;

— необхідність постійного підвищення рівня кваліфікації кадрового потенціалу та якості людського капіталу транскордонного регіону.

ВИСНОВКИ

Основними механізмами становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах за участю прикордонних територій України в умовах європейської інтеграції нашої держави можна вважати: єврорегіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, міграційно-трудовий, маркетинговий, а також інноваційний.

Використання потенціалу маркетингового механізму як одного з важливих засобів адаптації вітчизняної економіки до стандартів Європейськьгь союзу, підвищення ефективності функціонування цього механізму в умовах поглиблення економічних взаємовідносин між Україною та державами ЄС, виступає вагомим стимулом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, а також дієвим важелем підвищення якості життя та рівня соціального захисту мешканців цих територій.

Література:

1. Жуков С. Вдосконалення механізму транскордонного економічного співробітництва на маркетингових засадах [Електронний ресурс] / С. Жуков, І. Чучка. —Режим доступу: http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/10-Zukow_szablon-UKR.pdf

2. Кобиляцький О. Актуальність використання інструментів маркетингу території [Електронний ресурс] / О. Кобиляцький // Ефективна економіка. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=861

3. Закарпатська область [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Закарпатська_область

4. Регіональні суспільні системи: [монографія] / НАН України; Інститут регіональних досліджень / Відп. ред. Л.К. Семів. — Л., 2007. — 44 с.

References:

1. Zhukov, S. and Chuchka, I. "The Improvement of the trans-border economic cooperation on the marketing basis", [Online], available at: http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/10-Zukow_szablon-UKR.pdf

2. Kobiljac'kij, O. (2011), "The relevance of using marketing tools area", Efektyvna ekonomika, [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=-1&iid=861

3. Wikipedia (2014), "Transcarpathia region", [Online], available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Закарпатська_область (Accessed 4 Desember 2014).

4. Semiv, L.K. (2007), "Regional'ni suspil'ni sistemi" [Regional social systems]: [monograph], / NAN Ukraïni, Institut regional'nih doslidzhen', Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК [364.126:330.55](477)

О. А. Лебедєва,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНО СКОРЕГОВАНИЙ ВВП ЯК ПОКАЗНИК РЕАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ

O. Lebedeva,
Post-graduate student, Classic Private University (Zaporizhzhya)

SOCIALLY ADJUSTED GDP AS A MEASURE OF THE ACTUAL STATE DEVELOPMENT

У статті досліджено семантичні характеристики понять нового макроекономічного показника "Соціально скорегованого ВВП" та надана його структура, яка відображає соціальну політику держави шляхом корекції ВВП при його визначенні. Розглянути складові соціального показника, особлива увага надається індексу людського розвитку, який виступає критерієм в оцінці досягнень країни, зокрема показує якість життя людей. А також розглянуто методику порівняння розрахунку нового показника з врахуванням виробничого методу, розподільчого методу та методу кінцевого використання ВВП. Визначено оптимальну методику та результати з меншою розбіжністю у розрахунках між традиційним ВВП та "Соціально скорегованим ВВП".

The article studies semantic characteristics of the notions defining a new macroeconomic measure "Socially adjusted GDP" and provides its structure which reflects social policy of a state by adjusting GDP at its assessment. The author has dwelt on component parts of a social measure; special attention is given to Human Development Index which is an evaluation criterion of the country's achievements, in particular it demonstrates the quality of people's life. The article also studies the techniques of comparing the calculation of a new measure while considering the production approach, in come approach and the approach of GDP final use. The optimal techniques and results with less in congruity in calculations between the traditional GDP and "Socially adjusted GDP" have been defined.

Ключові слова: соціальна політика, індекс людського розвитку, динаміка, традиційний ВВП, соціально скорегований ВВП.

Key words: social policy, Human Development Index, dynamics, traditional GDP, socially adjusted GDP.

ВСТУП

Однією з основних функцій держави є регулювання соціального розвитку населення і підтримки його на належному рівні. Адже саме підвищення рівня життя населення є тією рушійною силою, яка збільшує економічні показники України до рівня розвинених країн. Одним з інструментів в державному регулюванні є соціальна політика, що представляє собою комплекс заходів щодо забезпечення соціальної справедливості, створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства, усунення негативного впливу ринкових процесів, і соціальний захист населення країни.

Вивченням проблем у сфері соціальної політики займалися такі вчені, як Ключевська М., Коваленко І., Воронецкая І., Новикова Т., Меленюк В., Бідак В., Кошнякова А., Залуцька та інші. У їхніх роботах розглянуті основні принципи реалізації методів соціальної політики та запропоновано способи вирішення виниклих проблем на абстрактному рівні [12, с. 1].

Однак на сьогоднішній день актуальними стають питання глобального масштабу такі, як екологія країни, рівень якості життя населення, рівень людського розвитку і значущості держави. Макроекономічні показники держави не завжди відображають повну економічну картину, що відбувається в країні, зокрема соціальна політика знаходиться усередині основних макроагрегатів розвитку і вимагає корекції. Необхідно розглянути новий, на наш погляд, показник, соціально скорегований ВВП, який надасть чітке та прозоре положення таких актуальних та глобальних питань, як соціальний розвиток держави.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у встановленні та знаходженні нового макроекономічного показника держави соціально скорегованого ВВП, для більш детального його вивчення та застосування у соціальної політики України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завданнями статті є:

— надати семантичні характеристики понять "Соціальний скорегований ВВП" та структуру соціального скорегованого ВВП;

— визначити методику його розрахунку та показати це у порівняні трьох його методів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останнім часом, в умовах розгортання та поглиблення світової фінансово-економічної кризи, питання соціальної спрямованості національної економіки набувають особливої уваги. Річ у тім, що соціальна спрямованість економічної діяльності в масштабах економіки є ознакою прогресивності та успішності національної економічної моделі, критерієм віднесення економік до розвинених. Соціальна спрямованість — це і мета, і наслідки ефективного розвитку економіки [9, с. 1].

Для більш детального використання та раціонального розподілу ВВП у масштабах соціальної спрямованості економічного розвитку держави, застосуємо новий макроекономічний показник — соціально скорегований ВВП.

Для формування детальнішого дослідження аспектів соціального скорегованого ВВП пропонуємо розглянути

Таблиця 1. Семантичні характеристики понять "Соціальний скорегований ВВП"

Поняття	Зміст поняття
1	2
Соціальне	сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищі процесів [7, с.150]
Скорегований	внести корективи, виправлення; поправити [4, с. 1]
ВВП	один із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. Вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених цими одиницями для кінцевого використання. [1, с. 1]

семантичні характеристики складових цього поняття (табл. 1).

З огляду на вищезазначене, поняття соціального скорегованого ВВП пропонується нами розглянути у наступній інтерпретації — це показник якості соціального життя населення, рівня його людського розвитку у державі; головна частина валового внутрішнього продукту країни, яка характеризує соціальний її аспект. Для того, щоб розрахувати соціально скорегований ВВП треба визначити його склад за трьома методами: виробничим, розподільчим (за доходами) та кінцевого використання (за витратами). Ці методи спираються на різну інформацію, але мають забезпечувати однаковий результат. Іншими словами, величина ВВП не залежить від методу його обчислення [2, с.1].

Для того, щоб звести формулу розрахунку соціального скорегованого ВВП, треба зрозуміти, яка діяльність підприємств відноситься до соціальної сфери:

— діяльність із забезпечення ефективної зайнятості населення;
— діяльність з формування доходів членів суспільства;
— діяльність із соціального забезпечення і соціального захисту;
— діяльність, що забезпечує споживання, форми і способі їх задоволення;
— охорона здоров'я;
— народна освіта;
— торгівля та громадське харчування;
— житлове та комунальне господарство;
— діяльність з екологічного захисту громадян;
— культура і мистецтво [11, с.1].

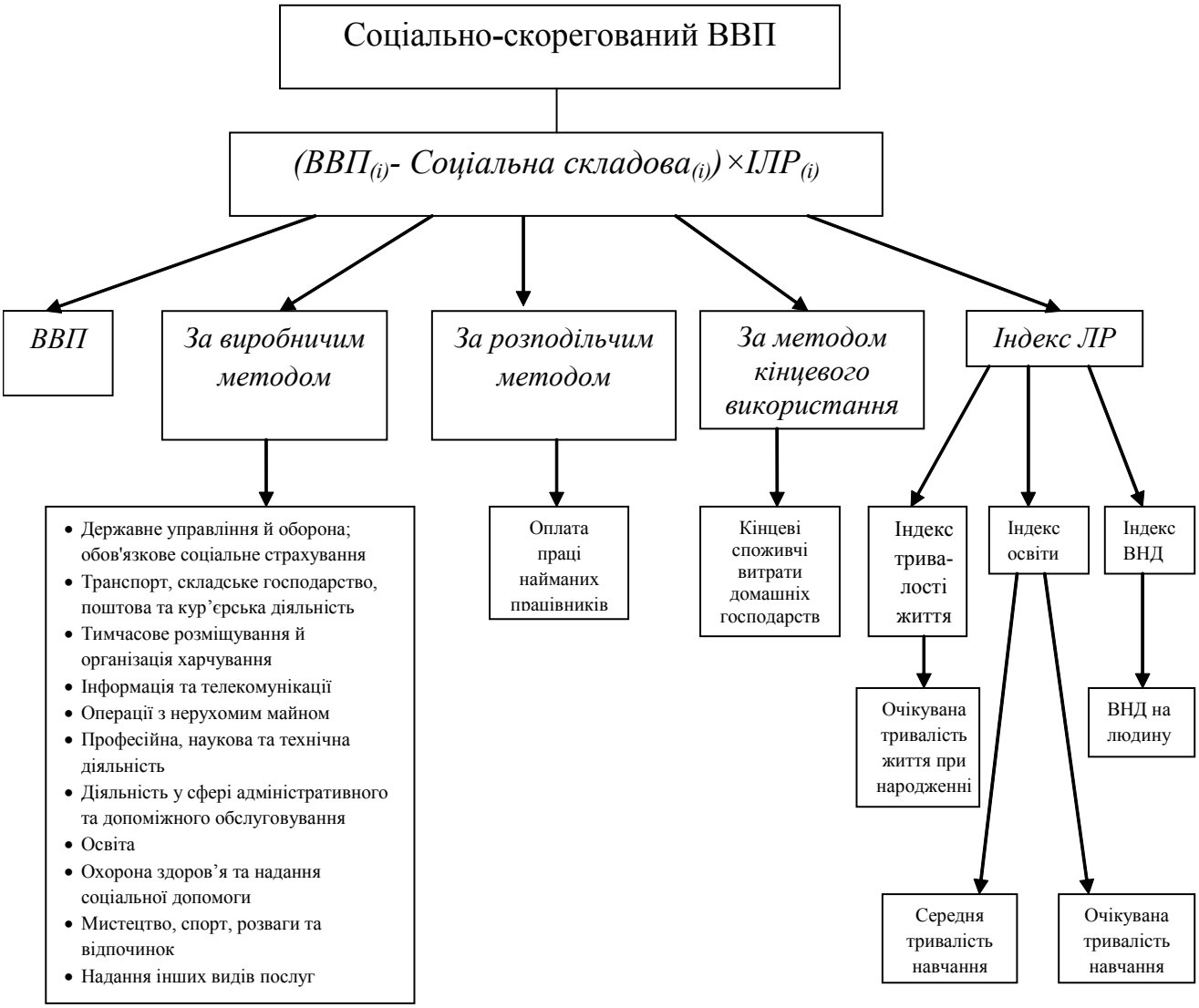

Рис. 1. Структура соціального скорегованого ВВП

Джерело: розробка автора.

Далі з реального ВВП відняти соціальну складову за роками і помножити цей результат на відповідний індекс людського розвитку, який в свою чергу включає індекс тривалості життя, індекс освіти та індекс ВНД.

Розглянемо структуру розрахунку соціального скорегованого ВВП за трьома методами обчислювання (рис. 1).

Основною метою розвитку суспільства є створення середовища, що сприяє можливості людей насолоджуватися довгим, здоровим і творчим життям. "Люди — реальне багатство нації". Тому головним критерієм в оцінці досягнень країни має виступати якість життя людей, а не динаміка національного доходу, оцінюваного через ВВП. Ця проста істина лягла в основу розробки одного з ключових показників в системі міжнародних зіставлень — індексу людського розвитку (ІЛР) [6, с. 21].

Таблиця 2. Динаміка індексу людського розвитку за період 1990—2013 років на Україні

Роки	Очікувана тривалість життя при народженні (роки)	Очікувана тривалість навчання (років)	Середня тривалість навчання (років)	ВНД на душу населення за ПКС (дол.) 2005 р.	Значення ІЛР
1	2	3	4	5	6
1990	69,9	12,3	9,1	10835	0,705
1995	67,9	12,0	10,4	5008	0,666
2000	67,3	12,6	10,7	4672	0,668
2005	67,7	14,2	11,1	7210	0,713
2010	68,2	14,7	11,3	7752	0,726
2011	68,3	14,9	11,3	8102	0,730
2012	68,4	15,1	11,3	8196	0,733
2013	68,5	15,1	11,3	8215	0,734
Абсолютне відхилення, Δ	-1,4	2,8	2,2	-2620	0,029

Джерело: [8, с.1].

Ураховуючи, що мета людського розвитку полягає в забезпеченні належної якості життя для всіх людей, він повинен охоплювати не лише викорінення бідності та всіх форм економічної та соціальної ізоляції, а й передбачати розвиток демократії із широкою участю громадян, а також підтримувати соціальну й політичну стабільність. Отже, порядок денний людського розвитку має включати не лише економічний розвиток, а й гарантувати основні можливості для довгого та здорового життя, отримання освіти, забезпечення пристойного рівня життя, користування політичними та громадянськими свободами для участі у житті громади [5, с. 17].

У концепції ІЛР головує не здатність до продуктивної праці, демонстрована через економічне зростання, а сам розвиток людини через розширення можливостей його вибору завдяки наступним компонентам: довголіття на основі здорового способу життя; знання (освіта); гідний рівень життя (доходи) [6, с. 22].

Розглянемо динаміку індексу людського розвитку за період 1990 — 2013 роки на Україні (табл. 2).

Україна має значні перспективи щодо підвищення рівня ІЛР. Про це свідчать показники очікуваної тривалості навчан-

Таблиця 3. Розбіжність між соціально скоригованими і традиційно обчислюваними основними макроагрегатами економічного розвитку України у 2010—2013 роках за виробничим методом, млн грн.

Показник	Роки				Δ, 2013 к 2010 рр.	Темп росту, 2013 / 2010 рр.
	2010	2011	2012	2013		
Валовий внутрішній продукт, ВВП	1120595	1349178	1459096	1449406	328811	129,34
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	87269	108123	103869	104499	17230	119,74
Тимчасове розміщування й організація харчування	10105	11639	11459	11816	1711	116,93
Інформація та телекомунікації	33648	39124	44187	45466	11818	135,12
Операції з нерухомим майном	60020	71794	86973	90269	30249	150,39
Професійна, наукова та технічна діяльність	27753	31180	43020	43186	15433	155,61
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	12236	14939	16870	17309	5073	141,46
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	53454	57568	64323	64017	10563	119,76
Освіта	55726	62199	75161	74588	18862	133,85
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	41457	45466	53217	52462	11005	126,55
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6391	7558	10296	11351	4960	177,61
Надання інших видів послуг	8966	11050	12904	13704	4738	152,84
Індекс людського розвитку, ІЛР	0,726	0,730	0,733	0,734	0,008	101,10
Соціально скорегований ВВП	525311,8	648632,7	686686,9	675822,4	150510,6	128,65
Різниця між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП, %	53,12	51,92	52,94	53,37	0,25	100,47

Джерело: розраховано автором за даними [3].

Таблиця 4. Розбіжність між соціально скоригованими і традиційно обчислюваними основними макроагрегатами економічного розвитку України у 2010—2013 роках за розподільчим методом, млн грн.

Показник	Роки				Δ, 2013 к 2010 рр.	Темп росту, 2013 / 2010 рр.
	2010	2011	2012	2013		
Валовий внутрішній продукт, ВВП	1120595	1349178	1459096	1449406	328811	129,34
Оплата праці найманих працівників	540651	636722	736495	735552	194901	136,05
Індекс людського розвитку, ІЛР	0,726	0,730	0,733	0,734	0,008	101,10
Соціально скорегований ВВП	421039,34	520092,88	529666,53	523968,84	102929,5	124,4
Різниця між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП, %	62,43	61,45	63,70	63,85	1,42	102,27

Джерело: розраховано автором за даними [3].

ня та середньої тривалості навчання. З 2000 року ми спостерігаємо підвищення цих показників та досить стабільний рівень протягом 14 років. Це свідчить о соціальної відповідальності держави за реалізацію досить важливого показника, як навчання майбутнього людського потенціалу. За період з 1990 до 2013 рр. значення ІЛР України зросло з 0,705 до 0,734, або на 4,1%. З показників таблиці 2 бачимо, що значення ІЛР для України за 2013 рік становило 0,734, що є найвищим показником за роки незалежності. Значення індексу з 1990 по 1995 роки мало тенденції до зниження, але починаючи з 1995 року індекс почав зростати, що відбувається і по сьогодні.

Реалізація стратегічного завдання розвитку українського суспільства щодо інтеграції в європейський простір передбачає наближення до кращих світових стандартів рівня та якості життя, підвищення соціального захисту населення та повноцінний розвиток людського потенціалу. Відповідно, людський розвиток має стати базовою категорією при формуванні вітчизняної державної політики [10, с. 286].

Розрахунок соціально скорегованого ВВП пропонується здійснювати за наступною формулою:

$$\text{Соціально скорегований ВВП}_i = (\text{ВВП}_i - \text{СС}_i) \times \text{ІЛР}_i \quad (1)$$

$$CC_i = \sum_{k=1}^{11} CP_k \quad (2)$$

i=1,2,3,4; k=1,2,.....11 для виробничого методу,

$$CC_i = CP_k \quad (3),$$

i=1,2,3,4; k=1 для розподільчого методу та методу кінцевого використання;

де $ВВП_i$ — валовий внутрішній продукт за і-рік, грн.;

$СС_i$ — соціальна складова за і-рік, грн. (рис.1);

$ІЛР_i$ — індекс людського розвитку за і-рік [8, с.1];

$СР_k$ — k-й соціальний показник.

Розглянемо розрахунок обчислення ВВП за трьома методами. Виробничий метод. За цим методом ВВП обчислюється як сума валової доданої вартості всіх галузей економіки плюс чисті продуктові податки.

$$Y = \Sigma(O_p - P_s) + (I_t - S_p) \quad (4),$$

де Y — валовий внутрішній продукт (ВВП);

O_p — випуск продукції за галузями держави;

P_S — оплата послуг фінансових посередників;

I_t — податки на прибуток;

S_p — субсидії на продукти.

Розподільчий метод (за доходами). За цим методом ВВП являє собою суму первинних доходів, створених резидентами за певний період. При цьому до первинних доходів відносяться доходи, що утворюються внаслідок первинного розподілу виробленого ВВП між факторами виробництва, тобто між трудом, капіталом, а також урядом, який за свої послуги отримує податки. Виходячи з цього величина ВВП обчислюється за формулою:

$$Y = P_W + (T - S_p) + G_p + M_i \quad (5),$$

де Y — валовий внутрішній продукт (ВВП);

P_w — оплата праці найманих працівників;

T — податки;

Таблиця 5. Розбіжність між соціально скоригованими і традиційно обчислюваними основними макроагрегатами економічного розвитку України у 2010—2013 роках за методом кінцевого використання, млн грн.

Показник	Роки				Δ, 2013 к 2010 рр.	Темп росту, 2013 / 2010 рр.
	2010	2011	2012	2013		
Валовий внутрішній продукт, ВВП	1120595	1349178	1459096	1449406	328811	129,34
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	717509	905609	1001964	1043619	326110	145,45
Індекс людського розвитку, ІЛР	0,726	0,730	0,733	0,734	0,008	101,10
Соціально скорегований ВВП	292640,44	323805,37	335077,76	297847,66	5207,22	101,78
Різниця між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП, %	73,89	76,00	77,04	79,45	5,56	107,52

Джерело: розраховано автором за даними [3].

Таблиця 6. Порівняння значень традиційного ВВП з соціально скорегованим ВВП за трьома методами розрахунку за 2010—2013роки, млн грн.

Показник	Роки				Δ, 2013 к 2010 рр.	Темп росту, 2013 / 2010 рр.
	2010	2011	2012	2013		
Валовий внутрішній продукт, ВВП	1120595	1349178	1459096	1449406	328811	129,34
Соціально скорегований ВВП за виробничим методом	525311,8	648632,7	686686,9	675822,4	150510,6	128,65
Соціально скорегований ВВП за розподільчим методом	421039,34	520092,88	529666,53	523968,84	102929,5	124,4
Соціально скорегований ВВП за методом кінцевого використання	292640,44	323805,37	335077,76	297847,66	5207,22	101,78

Джерело: розраховано автором за даними [3].

S_{pi} — субсидії на виробництво та імпорт;
Gp — валовий прибуток;
M_i — змішаний доход.

Метод кінцевого використання (за витратами). За цим методом ВВП визначається як сума всіх видів кінцевого використання (кінцевого споживання, валове нагромадження, чистий експорт). Згідно з таким визначенням ВВП можна обчислити за формулою [2, с. 1]:

$$Y = C_s + G + E_x + I_m \quad (6),$$

де Y — валовий внутрішній продукт (ВВП);
C_S — споживчі витрати;
G — валове нагромадження;
E_X — експорт товарів та послуг;
I_m — імпорт товарів та послуг.

Для того, щоб розрахувати соціальну складову (СС), необхідно по кожному методу зробити вибірку показників розрахунку ВВП за трьома методами. Так, по виробничому методу обсяг вибірки буде найбільшим.

Очевидно, що для здобуття оцінки соціально скоректованого ВВП необхідно застосувати всі три методи розрахунку ВВП і порівняти їх результати для виявлення реальнішого. Відзначимо, що особливо важливе і практично коштовним є розрахунок соціально скоректованого ВВП для країн, які узяли соціальний напрям розвитку, як пріоритетного. До таких країн відноситься і Україна. Тому науковий інтерес, безумовно, представляють результати числень за 2000—2013 роки (табл. 3).

Загалом, показники основних макроагрегатів України за досліджений період демонструють висхідні тенденції, так валовий внутрішній продукт збільшився (темп росту склав біля 30 %). Проте індекс людського розвитку практично не змінився, тобто його тенденція слабо зазнала зміни біля 1 %. Соціально скорегований ВВП паралельно з традиційним ВВП зазнав підвищення свого темпу росту біля 29 %, що говорить о достовірних розрахунків цього показника. Різниця між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП склала менш одного відсотка (0,47 %).

Розглянемо розбіжність між соціально скорегованими і традиційно обчислюваними основними макроагрегатами за розподільчим методом. Для розрахунку цього методу беремо одну соціальну складову, яка утворює дохід найманих працівників.

З таблиці видно, що різниця між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП склала більш 60%, це більше, ніж за виробничим методом на 10%. Тому розрахунок за доходами не є прозорим. Первинний розподіл виробленого ВВП між трудом, капіталом, а також урядом не дає чіткої картини питомої ваги соціальних складових скорегованого ВВП, затрудняє розрахунок і збільшує відсоток різниці.

Останній метод розрахунку (табл. 7) дасть змогу визначитись з більш реальним методом розрахунку соціально скорегованого ВВП.

Проте метод кінцевого використання, тобто метод за витратами, показує соціальну складову — це кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, яка не є чітким показником. Вона дає більшу різницю, ніж розподільчий метод, між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП. Ця різниця склала більш 70%, а у 2013 році — 79,45%, що говорить о занадто завищеному значенні показника.

Головною дією ефекту соціально скорегованого ВВП буде порівняння його значень з традиційним ВВП і знаходження методики розрахунку більш реального значення з найменшою різницею у відсотках.

Кожний метод розрахунку достовірно дає значення традиційного ВВП, але з соціально скорегованим ВВП зазначались труднощі. По-перше, виробничий метод більш точний, тому що показує додану вартість всіх галузей економіки, він витягує соціальну складову на поверхню і не дає змогу, щось утратити при розрахунку соціально скорегованого ВВП. По-

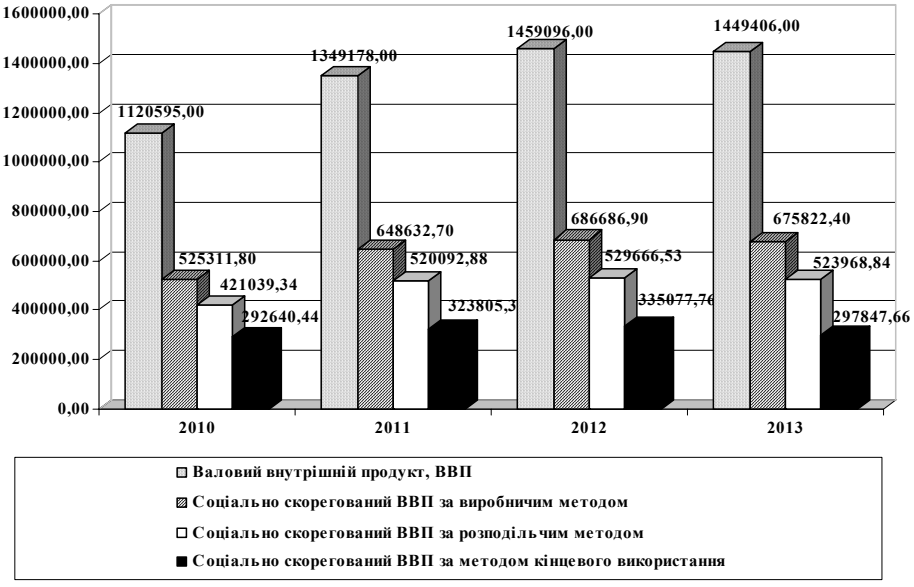

Рис. 2. Динаміка соціально скорегованого ВВП та традиційного ВВП за трьома методами розрахунку

Джерело: розраховано автором за даними [3].

друге, розподільчий метод, це метод доходів, а це означає, що розподіл йде не на користь соціальної складової і результат дає більшу різницю між традиційним ВВП та соціально скорегованим ВВП. По третє, метод кінцевого використання, тобто метод витрат або "приватне споживання" має дуже завищенні значення соціально скорегованого ВВП, тому що охоплює великий спектр витрат, тим ускладнює соціальну вибірку.

Розглянемо рисунок 6, на якому зображені всі методи розрахунку соціально скорегованого ВВП за період 2010—2013 роки, у порівнянні з традиційним ВВП.

Показник соціально скорегованого ВВП підвищує адекватність відображення економічного потенціалу розвитку країни. Зростання величини розбіжності між традиційними та соціально скоригованими макроекономічними показниками свідчить про збільшення залежності економічного розвитку країни від якісного стану людського капіталу і вимагає відповідних управлінських дій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що навіть за відсутності чіткої та узгодженої методики розрахунку показник "соціального" ВВП, базуючись на зрозумілих теоретичних підходах, є корисним інструментом для оцінки наслідків впливу економічної діяльності на падіння соціальної політики і відповідно для визначення дійсних обсягів і темпів функціонування національного господарства.

Слід підкреслити, що через різноманітність методологічних підходів, "соціальний" ВВП поки не може бути безпосередньо веденим в систему національних рахунків. Проте використання соціальних складових на підвищення людського та соціального капіталів створює основу для зважених управлінських рішень про стабільність економічного розвитку країни. Зменшення розбіжності між традиційним і "соціальним" ВВП буде свідчити про успішності проведеної державної соціальної політики.

Література:

1. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Валовий_внутрішній_продукт

2. ВВП України в 2003 році, обчислений за виробничим методом [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://studopedia.net/4_49151_vvp-ukrayini-v--rotsl-obchisleniy-za-virobnichim-metodom.html

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь русского языка / [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.efremova.info/

5. Звіт з людського розвитку в Україні / Людський розвиток і європейський вибір України [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/File/ua_full-2.pdf

6. Индекс человеческого развития / Социальная сфера [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://www.cbpmr.net/resource/prbvd163-5.pdf

7. Куліна О.С. "Суспільне" та "соціальне": проблеми визначення категорій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. — 2005. — №73—75. — С. 149—152

8. Лібанова Е.М. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України / Людський розвиток та вразливість в Україні [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://yandex.ua/yandsearch?text=-Очікувана%20тривалість%20навчання%20(років)%20за%202013%20на%20Україні&clid=9582&lr=-10367&csg=0%2C0%2C0%2C0%2C0%2C1%2C0&p=2

9. Лопаткіна І.В. Соціальна спрямованість національної економіки: загальна характеристика і актуальні питання [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4567/1/Lopatkina_29.pdf

10. Скиба Г.В., Скиба К.М. Сучасні аспекти демографічної складової людського потенціалу України в умовах євроінтеграції та запровадження світового досвіду щодо його покращення / [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1197/1/SKYBA.pdf

11. Соціальна сфера: склад та призначення [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://www.br.com.ua/referats/Dergh_reguluvanya/26985-1.html

12. Чернышёва С.В., Баранова А.Ю., Еготинцева Е.М. Проблемы государственного регулирования уровня жизни и социальной защиты населения [Електронний ресурс] [Проект]. — Режим доступу: http://www.5rik.ru/na5/00261.htm

References:

1. Wikipedia (2015), "Gross domestic product", available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Upravlinnia (Accessed 10 March 2015).

2. Studopedia.net (2013), "Ukraine's GDP in 2003, calculated by the production method", available at: http://studopedia.net/2_66990_effektivnost-upravleniya.html (Accessed 10 March 2015).

3. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical information, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 10 March 2015).

4. Efremova, T.F. (2015), "Dictionary of Russian language", available at: http://www.efremova.info/ (Accessed 10 March 2015).

5. UN (2008), " Human Development Report in Ukraine", available at: http://www.un.org.ua/files/File/ua_full-2.pdf (Accessed 10 March 2015).

6. Vestnyk Prydnestrovskoho respublykanskoho banka (2012), "Human Development Index", Vestnyk Prydnestrovskoho respublykanskoho banka, vol. 12, available at: http://www.cbpmr.net/resource/prbvd163-5.pdf (Accessed 10 March 2015).

7. Kulina, O.S. (2005), "Public" and "social": the problem of determining categories", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia, vol.№73-75, pp. 149-152.

8. Libanova, E.M. (2015), "Human Development and vulnerability in Ukraine", Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, available at: http://yandex.ua/yandsearch?text=Очікувана%20тривалість%20навчання%20(років)%20за%202013%-20на%20Україні&clid=9582&lr=10367&csg=0%2C0%-2C0%2C0%2C0%2C1%2C0&p=2 (Accessed 10 March 2015).

9. Lopatkina, I.V. (2008), "Social orientation of the national economy: general characteristics and current issues", http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4567/1/Lopatkina_29.pdf

10. Skyba, H.V. and Skyba, K.M. (2015), "Modern aspects of demographic component of human development in terms of European integration Ukraine and introduction of international experience for its improvement", available at: http://lib.-khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1197/1/SKYBA.pdf (Accessed 10 March 2015).

11. br.com.ua (2015), "Social sphere sphere: composition and appointment", available at: http://www.br.com.ua/referats/Dergh_reguluvanya/26985-1.html (Accessed 10 March 2015).

12. Chernyshiova, S.V. Baranova, A.Yu. and Ehotyntseva, E.M. (2015), "Problems of state regulation of the standard of living and social protection", available at: http://www.5rik.ru/na5/00261.htm (Accessed 10 March 2015).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р.

УДК 330.322.502.17

В. С. Тихенко,
аспірант, Сумський державний університет

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТІВ ЦІЛЬОВИХ ЗЕЛЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ, ПРОФІНАНСОВАНИХ ЗА ДЕРЖАВНІ КОШТИ

V. Tykhenko,
Sumy state university

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF TARGETED GREEN INVESTMENT IN UKRAINE FINANCED BY PUBLIC FUNDS

У статті досліджено особливості реалізації та фінансування проектного циклу державної системи управління природоохоронними проектами України національного і наднаціонального рівня на прикладі такого економічного механізму, як торгівля квотами на викид парникових газів. На основі методики ОЕСР (Зразки кращої практики управління державними природоохоронними витратами) доведено неефективність організації цього проектного циклу та здійснення державних природоохоронних витрат на проекти цільових зелених інвестицій.

This article deals with the features of the implementation and financing of the project cycle of public environmental projects in Ukraine (national and supranational level) by the example of the economic mechanism as trading greenhouse gas emissions quotes. Based on the OECD methodology (Good Practices for Public Environmental Expenditure Management) the inefficiency of this project cycle and management of state environmental costs of the green investment projects were proved.

Ключові слова: проектний цикл, природоохоронні проекти, ефективність природоохоронних витрат, бюджетно-податкова дисципліна.

Key words: the project cycle, environmental projects, environmental expenditure efficiency, fiscal discipline.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умови домінування в Україні системи управління природоохоронними проектами державного рівня та відповідного їй адміністративного механізму управління (МУПП) з превалюючими адміністративними методами та інструментами, зростає необхідність детального вивчення проектного циклу та особливостей реалізації природоохоронних проектів, здійснюваних за рахунок державних видатків. Більше того, важливим питанням у досліджуваному контексті в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, кризового стану навколишнього середовища в Україні, украй тяжкої військово-політичної ситуації постає питання підвищення ефективності державного фінансування найбільш пріоритетних природоохоронних проектів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням безпосередньої реалізації проектного підходу у ході функціонування систем управління природоохоронними проектами присвячено праці багатьох вчених. Зокрема концептуальні засади побудови організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними програмами (проектами) закладено у роботі Андрєєвої Н.М. [2]. Розгляд систем регіонального рівня та питання удосконалення їх проектного циклу міститься у працях Бистрякової Ю.І. [4], Хопчан В.М. [18]. За специфічними категоріями та механізмами реалізації природоохоронних проектів можна аналізувати праці таких вчених: Арестова С.В. [3], Котенко Н.В. [7], Овсяннікової Н.В. [11], Рябич О.М. [16], Скрипчук П.М. [17] та ін.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не зважаючи на достатню увагу науковців до реалізації проектів у сфері природоохоронної діяльності, опису особливостей їх проектного циклу та фінансування, недостатня увага приділена оцінці ефективності реалізації таких проектів, здійснюваних за державні кошти.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення оцінки ефективності реалізації проектного циклу та природоохоронних витрат державної системи управління природоохоронними проектами України наднаціонального та національного рівня, використовуючи за основу загальноприйняту у світовій практиці кращу практику управління державними природоохоронними видатками в країнах з перехідною економікою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Серед природоохоронних проектів, що можуть бути охарактеризовані як наднаціональні за типом фінансування передусім виділяються проекти, що реалізуються за підтримки Світового Банку (СБ), через державну та регіональну системи управління природоохоронними проектами.

Загалом з огляду на підходи до реалізації проектного підходу з ініціаторами проектів СБ (з 1947 банком на

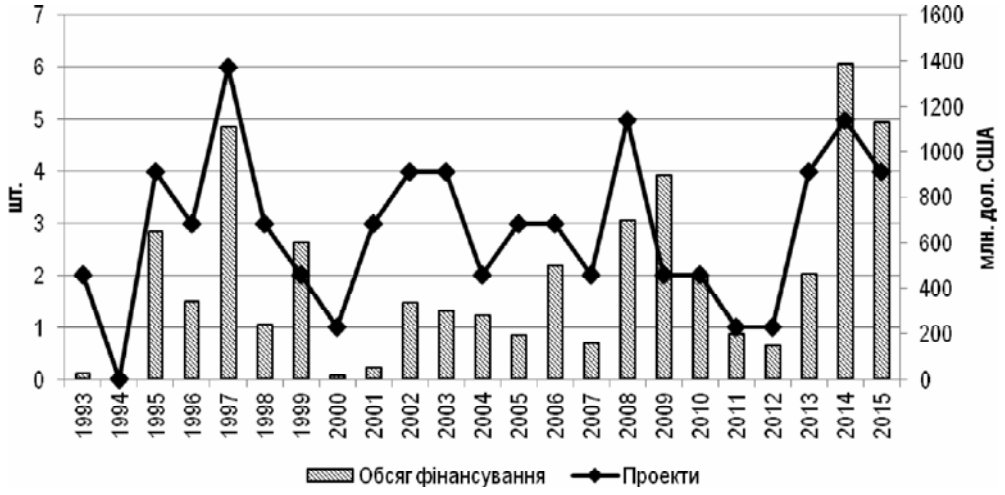

Рис. 1. Стан реалізації проектів СБ в Україні за 1993—2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [10].

глобальному рівні реалізовано 1712 проектів на суму 176,4 млрд дол. у 22057 місцях розташування у 143 країнах світу з яких 188 проектів на суму4,77 у 86 країнах безпосередньо стосувалися природоохоронної діяльності та збереження природних ресурсів [1]) детально розглянемо участь цього міжнародного фінансового інституту у реалізації масштабних національних природоохоронних проектів в Україні.

Зокрема в Україні СБ, починаючи з 1993 р. реалізовано 84 проекти на загальну суму 10 201, 79 млн дол. США (рис. 1).

Серед цих проектів чільне місце посідають такі тематичні напрями реалізації природоохоронних проектів як (рис. 2) Зміна клімату (15), Політика в сфері навколишнього середовища та природоохоронні заходи (9), Запобігання забрудненню навколишнього середовища (8), Біорізноманіття (5), Управління земельними ресурсами (4), Раціональне використання водних ресурсів (4), Інші питання раціонального використання навколишнього середовища (3).

Таким чином, за нашими підрахунками 48 природоохоронних проектів різних рівнів з 84 в Україні на загальну суму 2428,1 млн дол. США були реалізовані за фінансової підтримки СБ.

У цьому контексті варто відзначити, що СБ приділено більше уваги та фінансової підтримки проектів, ніж профільними міністерствами і відомствами в Україні, що займаються розробкою та реалізацією природоохоронної політики.

До прикладу, розглянемо важливий напрям реалізації природоохоронних проектів Державним агентством екологічних інвестицій України у сфері зеленого інвестування, що є ілюстрацією використання такого важливого економічного (ринкового) МУПП як торгівля квотами на викид парникових газів та є пріоритетним видом природоохоронної діяльності у частині реалізації Кіотського про-

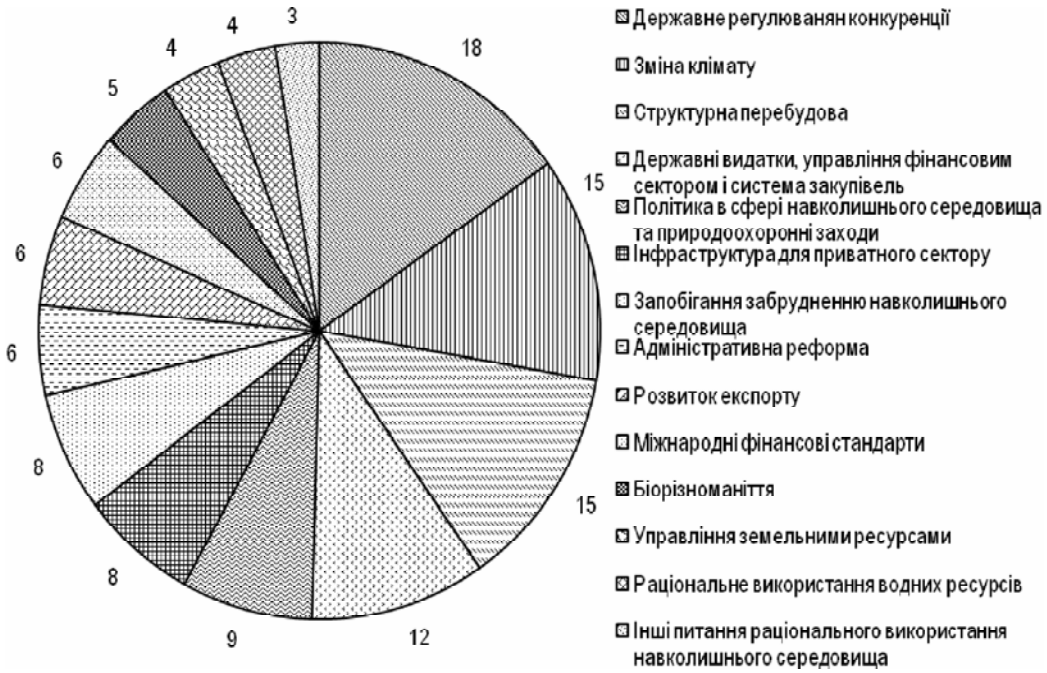

Рис. 2. Структура природоохоронних проектів різних рівнів в Україні, реалізованих за підтримки СБ

Джерело: побудовано автором за [10].

токолу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Важливість обрання зазначеної категорії проектів обумовлена ще й тим, що за рівнем реалізації та масштабністю виконання вказані проекти можуть бути віднесені як до наднаціональних — у частині відносин між країнами — покупцями українських квот та реалізації глобальної конвенції ООН про зміну клімату, так і національного характеру — організація проектного циклу та надання державного фінансування за проектами санації будівель бюджетної сфери (98,7%), проектами реконструкції систем теплопостачання та переведення на альтернативні види палива (0,4%) та інші проекти (0,9%), спрямовані на модернізацію вагонів метрополітену в м. Києві; будівництво водоочисних споруд у різних містах, заміна патрульних автомобілів МВС України новими моделями Toyota Prius тощо (рис. 3).

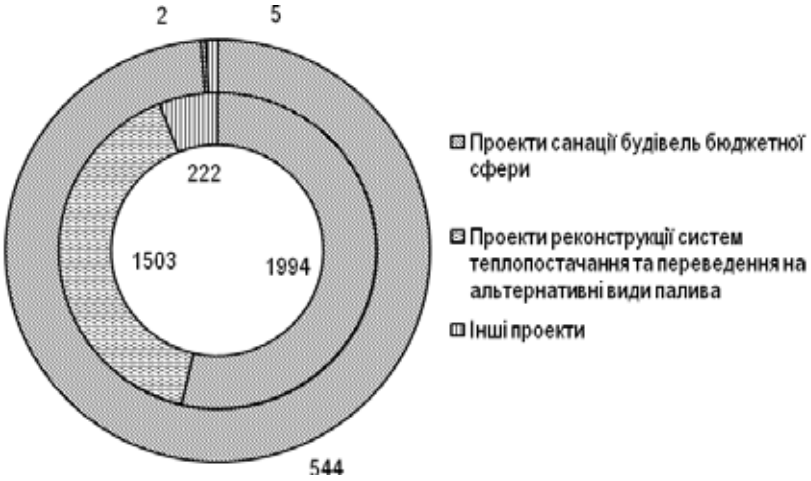

Рис. 3. Розподіл проектів за схемою зелених інвестицій в Україні по категоріям у 2013—2014 рр. за вартістю (млн грн.) внутрішнє коло та кількістю (од.) зовнішнє коло

Джерело: складено автором на основі [5].

При цьому Державним агентством екологічних інвестицій станом на 22 травня 2013 р. схвалено 2429 проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій, з них 1530 проектів подані у 2012—2013 рр., відповідають вимогам чинного законодавства (в т.ч. постанови Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 № 221) та підготовлені з урахуванням змін нормативів у сфері ціноутворення в будівництві [5].

Станом на 22 травня 2014 р. Держекоінвестагентством розглянуто та схвалено 1803 проекти цільових екологічних (зелених) інвестицій, у т. ч. за Договорами продажу одиниць (частин) установленої кількості викидів парникових газів з Японською стороною погоджено 817 проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у 24 регіонах України загальною вартістю 4 738 млн грн. та очікуваними щорічними скороченнями викидів парникових газів 172,9 тис. т CO2-екв [6].

Варто зауважити, що деталізація та прозорість інформації щодо стану затвердження та реалізації таких проектів є недостатньою. Більше того, формалізація проектного циклу за ними підпорядковується Порядку розгляду, схвалення і реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [14]. В цілому фази проектного циклу узгоджуються з розглянутими вище, проте процеси оцінки, відбору, ранжування та перевірки проектів, а також визначення їх результативності та ефективності розкриті й обгрунтовані недостатньо; більш детально представлені лише критерії відбору, які, втім, не конкретизовані за цільовими індикаторами та показниками.

Спираючись на експертні висновки фахівців Національного екологічного центру, їх моніторинг стану виконання окреслених природоохоронних проектів [13], аналітичні матеріали окремих природоохоронних організацій [8; 12] та власні висновки щодо ефективності їх проектного циклу нами було здійснено оцінку таких проектів на предмет відповідності Зразкам кращої практики управління державними природоохоронними видатками в країнах з перехідною економікою, запропонованій ОЕСР [9].

Зразки кращої практики управління державними природоохоронними витратами засновані на фундаментальних принципах "здорових" державних фінансів і концентруються навколо трьох вимірів:

— Природоохоронна ефективність.

— Бюджетно-податкова дисципліна.

— Ефективність управління.

Вимірювання природоохоронної ефективності відноситься до ефективності програм державних витрат в якості інструментів природоохоронної політики. Бюджетно-податкова дисципліна відноситься до оцінки ключових аспектів відповідності принципам належного управління державними фінансами. Ефективність управління — це оцінка якості використання фінансових і кадрових ресурсів фінансовим інститутом.

Деталізація показників за кожним з аспектів: природоохоронної ефективності, бюджетно-податкової дисципліни та ефективності управління наведена у таблиці 1. У кожній з трьох контрольних таблиць містяться п'ять основних показників, яким можуть бути присвоєні одна з трьох оцінок: "нуль", якщо не застосовується жоден із зразків кращої практики, "одиниця", якщо застосовуються деякі, але не всі зразки кращої практики, і "два", якщо застосовуються всі зразки. Сфера і масштаби застосування раціональних методів оцінюються присвоєнням оцінки "так", "ні" або "застосовуються частково". Таким чином, будь-яка конкретна програма або її установа-виконавець може набрати максимум 10 балів за кожним з вимірів контрольних показників, які можуть бути унаочнені за допомогою трикутника показників ефективності [15].

Щодо природоохоронної ефективності здійснення державних витрат на природоохоронні проекти, розпочаті у 2013 р., то за умови їх реалізації за рахунок освоєння 3 813,5 млн грн. очікується щорічне скороченнями викидів парникових газів 116,9 тис. т CO_2-екв., що становить лише 0,03 % від загального рівня викидів в Україні. Як було зазначено вище, обсяг планового скорочення викидів парникових газів у 2014 р не надто більший — 172,9 тис. т CO_2-екв.

Проведена оцінка економічних затрат та екологічного ефекту від реалізації проектів в Україні за кошти від продажу квот згідно з Кіотським протоколом на основі оприлюдненої інформації свідчить про непропорційно велику вартість із малим сукупним плановим рівнем скорочення викидів парникових газів. Якщо порівняти ефект скорочення викидів парникових газів при запровадженні різних проектів схеми зелених інвестицій, то спостерігається, що в середньому питома вартість досягнення 1 т скорочення викидів сягає 28 079,6 грн. у заходах теплової санації, 36

Таблиця 1. Оцінка відповідності Зразкам кращої практики управління державних природоохоронних витрат, спрямованих на проекти цільових зелених інвестицій

Показник/принцип	Оцінка	Коментар
Показники природоохоронної ефективності		
1. Доповнюючий характер і узгодженість з іншими інструментами природоохоронної політики	1	Недостатня дієвість застосування окремих економічних інструментів, слабкість природоохоронної політики в цілому, її не пріоритетність для держави. Державні витрати є превалюючи ми перед іншими інструментами реалізації проектів зелених інвестицій. Інтеграція соціальних та економічних чинників при реалізації природоохоронних проектів недостатня
2. Добре продумані і чітко окреслені рамки програмної діяльності	1	Доступ до інформації про проекти зелених інвестицій, що фінансуються за рахунок природоохоронних витрат несвоєчасний та непрозорий. Прийнятні категорії проектів, потреб у фінансуванні, порядок прийняття рішення щодо його виділення необгрунтовані та зазвичай не оприлюднюються
3. Чітка ідентифікація природоохоронних результатів	0	Показники природоохоронного ефекту не деталізовані та неконкретні, процедури накладання санкцій на бенефіціантів проектів у разі недоотримання ефекту неформалізовані, дані про природоохоронні результати того чи іншого проекту зелених інвестицій по завершенню проектного циклу досить часто верифікуються формально та не оприлюднюються
4. Забезпечення максимального природоохоронного ефекту від використання виділених коштів	0	Вимірювання екологічних ефекту, ефективності витрат за проектом не формалізовані (як підстава для ранжування проектів), не відслідковуються протягом етапів впровадження проектного циклу зелених інвестицій, оцінювання його результатів і не є загальнодоступними. Обсяги планового скорочення CO2 є мізерними
5. Залучення додаткових фінансових ресурсів	0	Оцінка можливості співфінансування проектів зелених інвестицій за участю фінансових ресурсів бенефіціантів проекту не розглядається. Рівень залучення додаткових фінансових ресурсів для мінімізації державних витрат не є обов'язковим критерієм
Показники бюджетно-податкової дисципліни		
1. Бюджетна дисципліна у надходженнях	2	Бюджетна дисципліна у надходження коштів від міжнародних донорів-покупців квот на викид парникових газів дотримується, джерела надходжень чітко визначені та відповідають чинному законодавству
2. Фактори, що обмежують ефективність використання коштів, зведені до мінімуму	0	Проекти зелених інвестицій мають непропорційно велику вартість із малим сукупним плановим рівнем скорочення викидів парникових газів. Засоби економічного стимулювання належного виконання проектів не набули поширення
3. Високі стандарти бюджетно-фінансової дисципліни та прозорості	1	Незалежний зовнішній аудит ефективності природоохоронних витрат, їх моніторинг та розкриття не проводиться повною мірою. Наявні окремі елементи внутрішнього аудиту, проте дані про їх результати не є легкодоступними для громадськості
4. Відповідальність та підзвітність	0	Механізми підзвітності, уникнення конфлікту інтересів, антикорупційної діяльності працівників апарату Мінприроди та прозорості інформації про проведенні перевірки таких механізмів не є достатньо поширеними
5. Збір надходжень і державні закупівлі відокремлені від управління витратами	0	Усі ці функції сконцентровані у Державному агентстві екологічних інвестицій, що унеможливлює належне управління проектним циклом, ефективне та своєчасне проведення закупівель для реалізації проектів
Показники ефективності управління		
1. Принципи належного державного управління	0	Умови фінансування, процедури прийняття рішень та виконання адміністративних функцій, принципи відбору проектів зелених інвестицій для зацікавлених груп не є загальнодоступними. Розробка політики та функції управління проектами та їх фінансування зосереджені в одному органі. Роль зацікавлених груп у нагляді та перегляді процедур проектного циклу мінімальна
2. Професійне керівництво на виконавчому рівні	1	Функції управління проектами формально передані Державному агентству екологічних інвестицій, проте кваліфікація персоналу не завжди є достатньою, спостерігаються факти дублювання функцій
3. Належне управління проектним циклом	1	Відсутнє оприлюднене керівництво по проектному циклу зелених інвестицій Заявки на фінансування проектів приймаються у стандартній формі, однак наявні критерії і процедури оцінки і відбору проектів зелених інвестицій недостатньо конкретизовані і неоднозначні. Система оцінки програм і проектів не залежить від їх категорій, звіти про поведену оцінку не оприлюднюються
4. Зважене і неупереджене ставлення до зовнішніх зацікавлених груп	0	Комунікаційна стратегія з основними зацікавленими групами налагоджена недостатньо
5. Ефективне управління фінансовими інструментами і заходами по зменшенню пов'язаних з ними ризиків	0	Однотипність використовуваних фінансових інструментів – державних видатків, які не враховують специфіку проектів та рівень їх ризику необгрунтовані затримки у їх використанні, що порушують хід проектного циклу зелених інвестицій

Джерело: складено автором.

664,02 грн. у заходах реконструкції котелень та систем теплопостачання і 35 394,66 грн. в інших типах проектів. Заразом, оцінити, наскільки обгрунтована така вартість проектів, не вдається, оскільки Державним агентством екологічних інвестицій не налагоджено оприлюднення детальної інформації про самі проекти. [13].

Крім того, викликає занепокоєння низький рівень бюджетної та податкової дисципліни у використанні залучених від міжнародних партнерів (передусім Японії та Іспанії) коштів і ефективності державних видатків, спрямованих на фінансування природоохоронних проектів за надходження в рамках Кіотського протоколу. Так, за даними Національного екологічного центру України у державний бюджет від Японії та Іспанії надійшло близько 470 млн євро, однак Державним агентством екологічних інвестицій та урядом України затвер-

джено фінансування проектів на суму 350 млн євро.

Щодо показників ефективності управління вказаними проектами, необхідно відзначити значне запізнення у строках виконання проектів: з 2011 р. по всій Україні завершено 127 проектів теплової санації будівель соціального призначення із 536 запланованих, що становить лише 23,7%. Однак кошти, що надійшли від реалізації цього МУПП, отримані ще у 2009—2010 рр. [13]. Відсутність належних процедур попередньої оцінки, контролю, моніторингу, та аналізу ефективності призводить до зловживань як у частині наявності ознак корупції при реалізації проектного підходу, коли за рішенням урядових установ із великої кількості заявок вибірково реалізовують окремі проекти без урахування критеріїв оцінки та прозорості відбору і фінансування, а також дотримання норм, зокрема й природоохоронних при здійсненні робіт за проектом та визначенні його результатів.

Рис. 4. Трикутник показників ефективності проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій

Якщо підсумувати проаналізовані аспекти кращої практики управління державними видатками на природоохоронні проекти, запропоновані ОЕСР, можемо дійти висновку про невідповідність чинного проектного циклу за природоохоронними проектами цільових екологічних (зелених) інвестицій в межах Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату такій практиці. Підсумкова оцінка проекту, проведена за методикою ОЕСР, з урахуванням наведених недоліків та критичної інформації становить 2 бали за природоохоронну ефективність; 3 — за бюджетно-податкову дисципліну; 2 — за ефективність управління витратами, що унаочнено на рисунку 4. Більш високий показник у сфері бюджетно-податкової дисципліни зумовлений проведеною бюджетною реформою та сталістю і чіткою дисципліною надходжень від покупців квот.

Графічна інтерпретація даного трикутника є досить простою — досягнення максимально допустимої кількості балів — 10 за кожним з вимірів вказує на ефективність проекту чи програми. Більш низька оцінка свідчить про необхідність цільового реформування програми, перегляду підходів до організації проектного циклу.

На нашу думку, результати оцінювання ефективності такої категорії проектів як проекти цільових зелених інвестицій в межах Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату як таких, що виконуються в рамках одного з пріоритетних економічних МУПП є показовими (через важливість проектів на наднаціональному та національному рівні, створення окремого органу у структурі профільного міністерства для їх реалізації), а отже можуть бути екстрапольовані на хід реалізації проектного підходу державної системи управління такими проектами в Україні в цілому.

ВИСНОВКИ

Як ми вбачаємо, саме ці проблемні напрями є причинами незадовільних результатів оцінки ефективності досліджуваних природоохоронних проектів і їх подолання дозволить підвищити природоохоронну ефективність, бюджетно-фінансову дисципліну та ефективність управління державними видатками в межах СУПП України та економічного (ринкового) МУПП — торгівлі квотами на викиди парникових газів.

Література:

1. Global reach: World Bank Data [Electronic resource]. — Available at: http://maps.worldbank.org/p2e/mcmap/map.html?code=&level=&indicatorcode=0553&title=Global&org=ibrd

2. Андрєєва Н.М. Теоретико-методологічні засади екологізації інвестиційної діяльності: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.06 / Н.М. Андрєєва; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. — О., 2007. — 31 с.

3. Арестов С.В. Формирование и развитие понятийно-категориального апарата природоохранных инвестиций в Украине / С.В. Арестов // Наукові праці: Економіка. — 2010. — Вип. 132. — Т. 145. — С. 70—74.

4. Бистрякова Ю.І. Економіко-інституціональне забезпечення еколого-орієнтованого розвитку регіонів: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / Ю.І. Бистрякова; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2008. — 21 с.

5. Інформація щодо стану розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/633387

6. Інформація щодо стану розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у 2014 р. [Електронний ресурс] . — Режим доступу: http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/637502;jsessionid=CAD4D14FAD406-4BEE012F828A05A6BE4.app2

7. Котенко Н.В. Управління фінансуванням публічних екологічних послуг у системі територіального природокористування [Текст]: автореферат... канд. екон. наук, спец.: 08.00.06 — економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Н.В. Котенко. — Суми: СумДУ, 2012. — 21 с.

8. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. — Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Програма Розвитку ООН, Глобальний Екологічний Фонд. — 2007. — 186 с.

9. Образцы лучшей практики управления государственными природоохранными расходами в странах с переходной экономикой: Пятая конференція на уровне министров: Окружающая середа для Европы. — К., 2003. — 28 с.

10. Объемы деятельности по финансовым годам [Электронный ресурс]. — Всемирный Банк. — Ре-

жим доступа: http://www.vsemirnyjbank.org/projects/search?lang=ru&searchTerm=&countrycode_exact=UA

11. Овсяннікова Н.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму використання рекреаційних ресурсів об'єктів природно-заповідного фонду: автореф. дис...канд. екон. наук: 08.00.06 / Н.В. Овсяннікова; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2009. — 22 с.

12. Оцінка виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011—2015 роки (Проект). — Київ, 2014.

13. Оцінка реалізації проектів за схемою зелених інвестицій в Україні. — Національний екологічний центр України — Київ, 2013. — 27 с.

14. Про затвердження Порядку розгляду, схвалення і реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [Електронний ресурс] Постанова КМУ від 22.02.2008 № 221. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/221-2008-п/conv

15. Руководство по оценке экологических проектов, финансируемых за счет государственных средств. (Handbook for Appraisal of Environmental Projects Financed from Public Funds). — Организация экономического сотрудничества и развития. — OECD, 2007. — 206 с.

16. Рябич О.М. Організаційно-економічне забезпечення ефективності скорочення викидів парникових газів в атмосферу: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / О.М. Рябич; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. — О., 2007. — 20 с. — укр.

17. Скрипчук П.М. Організаційно-економічні засади екологічної сертифікації в системі управління природокористуванням: автореферат... д-р екон. наук, спец.: 08.00.06 — економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища/ П.М. Скрипчук. — Суми: МОН, молоді та спорту Укр. СумДУ, 2012. — 38 с.

18. Хопчан В.М. Оцінка реалізації інвестиційних проектів природоохоронного призначення в регіоні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / В.М. Хопчан; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2008. — 21 с.

References:

1. Global reach: World Bank Data (2014), Available at: http://maps.worldbank.org/p2e/mcmap/map.-html?code=&level=&indicatorcode=0553&title=-Global&org=ibrd (accessed 19.03.2015)

2. Andrieieva, N.M. (2007), "Theoretical and methodological grounds greening investment", Abstract of Ph.D. of Economic Sciences, NAN Ukrainy, Odesa, Ukraine.

3. Arestov, S. V. (2010), "Formation and development of conceptual-categorical aparata environmental investments in Ukraine", Nauchnye raboty-ekonomyka, vol. 132, Tom 145, pp. 70—74.

4. Bystriakova, Yu.I. (2008), "Economic and institutional provision eco-oriented regional development", abstract of candidate of Economic Sciences, NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Hlazkov, B. (2013), "Information on the status review, approval and implementation of Environmental (Green) Investments in 2013", Derzhavne ahentstvo ekolohichnykh investytsij Ukrainy, [online] Avialable at: http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/633387 (accessed 19.03.2015)

6. Hlazkov, B. (2014), "Information on the status review, approval and implementation of Environmental (Green) Investments in 2014.", Derzhavne ahentstvo ekolohichnykh investytsij Ukrainy, [online] Avialable at: http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/637502;jsessionid=CAD4D14FAD4064B-EE012F828A05A6BE4.app2 (accessed 19.03.2015).

7. Kotenko, N.V. (2012), "Management of public financing of environmental services in regional environmental management system", Thesis candidate of Economic Sciences, SumDU, Sumy, Ukraina.

8. Ministerstvo okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy, Prohrama Rozvytku OON, Hlobal'nyj Ekolohichnyj Fond (2007), "National Environmental Policy of Ukraine: Assessment and Development Strategy", Kyiv, Ukraine.

9. "Good Practices of Public Environmental Expenditure in countries with economies in transition" (2003), Pjataja konferencija na urovne ministrov: Okruzhajushhaja sereda dlja Evropy, [Fifth Ministerial konferentsiya: Environment for Europe], Tbilisi, Gruzija.

10. Vsemirnyj Bank (2014), "The volume of activities for financial year", Avialable at: http://www.vsemirnyjbank.org/projects/search?lang=ru&searchTerm=&-countrycode_exact=UA (accessed 21.03.2015).

11. Ovsiannikova, N.V. (2009), "Improving organizational and economic mechanism using recreational resources of natural reserve fund", Abstract of Ph.D. of Economic Sciences, State univ. bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy Kyiv, Ukraine.

12. "Assessment of the Environmental Policy Strategy of Ukraine till 2020 and the National Action Plan for Environmental Protection for 2011—2015" (2014), Kyiv, Ukraina.

13. Natsional'nyj ekolohichnyj tsentr Ukrainy (2013), "The assessment of the projects for Green Investment Scheme in Ukraine", Kyiv, Ukraine.

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), "On approval of the review, approval and implementation of Environmental (Green) Investments and suggestions for activities related to the implementation of such projects and obligations of parties to the Kyoto Protocol to the UN Framework Convention on Climate Change", Avialable at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/221-2008-p/conv (accessed 21.03.2015).

15. Organizacija jekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitija. — OECD (2007), "Guidance for the assessment of environmental projects financed by public funds", Handbook for Appraisal of Environmental Projects Financed from Public Funds, Paris, France.

16. Riabych, O.M. (2007), "Organizational and economic support efficiency reduce greenhouse gas emissions", Ph.D. of Economic Sciences Thesis, In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzh, NAN Ukrainy, Odesa, Ukraine.

17. Skrypchuk, P.M. (2012), "Organizational and economic principles of environmental certification system of environmental management", Ph.D. of Economic Sciences Thesis, ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha, MON molodi ta sportu Ukr, SumDU, Sumy, Ukraine.

18. Khopchan, V. M. (2008), "The assessment of investment projects on environmental protection in the region", Abstract of Candidate of Economic Sciences, NAN Ukrainy, Rada po vyvch. produkt. syl Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2015 р.

УДК 330.14:658.713(477+73)

Ю. В. Никитченко,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІЗИНГ В УКРАЇНІ І США: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Yu. Nykytchenko,
the student of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

LEASING IN UKRAINE AND THE USA: COMMON AND DIFFERENT FEATURES

У статті розглянуто історичний аспект розвитку лізингових відносин в Україні та США. Проаналізовано сучасний стан лізингового бізнесу в Україні, основні переваги такого бізнесу та перешкоди щодо його розвитку. Проведено порівняльний аналіз сучасного стану лізингових відносин в Україні та США за такими ознаками, як: стадія розвитку, строк дії лізингового договору, розмір лізингових платежів, можливість викупу об'єкта лізингу, наявність пільг у лізингових операціях, регулювання оподаткування лізингових операцій. Визначено характерні риси лізингу в досліджуваних країнах.

Historical aspects of leasing relations in Ukraine and the USA. The current state of the leasing business in Ukraine, the main advantages of this business and the obstacles to its development. A comparative analysis of the current state of leasing relations in Ukraine and the United States on grounds such as: stage of development, the term of the lease agreement, the amount of lease payments, the possibility of redemption of the object of leasing, the availability of benefits in leasing operations, regulation, taxation of leasing operations. The characteristic features of leasing in the countries studied.

Ключові слова: державне регулювання лізингового бізнесу, лізинг, лізинговий бізнес, фінансовий лізинг.
Key words: government regulation of the leasing business, leasing, leasing business, financial leasing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Лізинг є надзвичайно популярним інструментом фінансування капіталовкладень підприємств. В Україні, на відміну від США, де лізингові відносини у сучасному розумінні зародилися ще в XIX ст. під впливом науково-технічної революції та активного становлення фінансового ринку, в Україні виникнення лізингового бізнесу відбувалося лише в 90-х роках XX ст.

На сьогоднішній день лізинг у США є основним механізмом, через який реалізуються інвестиції, тоді як для України лізинг є новим, проте перспективним інструментом оновлення і розширення матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання.

Для України і США характерний різний рівень розвитку лізингових відносин. Тому дослідження досвіду розвитку лізингових відносин у США є актуальним, оскільки дозволить перейняти передовий досвід впровадження новітніх форм та методів проведення лізингових операцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості розвитку лізингових відносин у США та Україні вивчали ряд науковців, а саме: І. Багрова, В. Базилевич, О. Гонта, О. Градова, О. Грищенко, Н. Гура, А. Жаворонок, Г. Коблянська, В. Фатич, А. Чернега, В. Швець, Л. Ющишина та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення порівняльного аналізу ринку лізингових операцій в Україні та США, визначення спільних та відмінних рис.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досвід багатьох країн засвідчив, що лізинг є унікальним фінансовим інструментом постійного оновлення матеріально-технічної бази багатьох виробництв. Для України, яка гостро відчуває потребу в оновленні основних фондів в усіх галузях економіки, необхідність розвитку ринку лізингових послуг є особливо актуальною.

Поняття "лізинг" прийшло з Заходу, де воно існує вже понад 100 років, і є досить новим для України, тому що не існує єдиного підходу до розуміння поняття "лізинг", через що породжується багато дискусій [7, с. 502—507].

Лізинг має значний вплив на розвиток як світової, так і національної економіки. Лізингові відносини сприяють припливу інвестицій у виробничі процеси за рахунок створення ефективнішого та доступнішого для вітчизняних підприємств механізму фінансування.

Світова практика виділяє дві моделі розвитку лізингового бізнесу: європейську та американську. Європейська модель передбачає створення великих вузькоспеціалізованих компаній, які, як правило, були створені великими банками і згодом можуть від них відмежовуватися. В американській моделі компанії утворюються приватними підприємцями без участі банків [3, с. 205—210].

Вітчизняний ринок лізингу розвивається за європейською моделлю, адже більша його частина (близько 80%) контролюється комерційними банками. Підтвердженням такого факту є дані Асоціації "Українське об'єднання лізингодавців" [10], де чітко видно, що рейтинг очолюють лізингові компанії, підконтрольні банкам, а саме: Райффайзен Лізинг Аваль, ОТП Лізинг,

ВТБ Лізинг Україна, Український Лізинговий Фонд, УніКредит Лізинг та ін.

Найбільш яскравим прикладом розвинутого ринку лізингових послуг є Сполучені Штати Америки, а облікові підходи до класифікації лізингових угод цієї країни є загальноприйнятими і найчастіше застосовуються світовим співтовариством.

За наявності випадків, в яких досить складно визначити економічного власника обладнання серед учасників лізингової угоди, за основу, в більшості країн світу, використовуються стандарти системи США.

Справжня революція у розвитку лізингових відносин відбувалася у США, де лізингоодержувачам спочатку стали здаватися у незначних обсягах, а потім і масово засоби виробництва (верстати, машини, обладнання). Варто відмітити, що урядом США досить швидко була розроблена і реалізована державна програма його стимулювання. Лізинг у США був визнаний прогресивним інвестиційним джерелом оновлення основних засобів, його використання стимулювалося через запровадження урядом спеціальної програми розвитку.

На основі вищевикладеного можемо констатувати, що на рівень розвитку лізингових відносин в країні мають прямий вплив наступні фактори:

— законодавчо-нормативне регулювання лізингових відносин;

— державна підтримка;

— інвестиційний клімат;

— можливості обліку.

Актуальність розвитку лізингових відносин в Україні обумовлена незадовільним технічним станом матеріально-технічної бази, оскільки на вітчизняних підприємствах має місце значна частка морально застарілого обладнання, що призводить до низької ефективності його використання.

Розвиток та становлення лізингових послуг в Україні відбувалися в складних умовах перехідного періоду. З 1989 р. розпочався процес роздержавлення державного та комунального майна, в оренду здавалися цілісні майнові комплекси та їх виробничі фонди із наступним правом викупу. Спеціального законодавства, що регулювало б лізингові відносини, не було. Фундаментом для розвитку профільного законодавства стали Закони України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 1991 р. та "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994 р., за якими банкам дозволялося проводити операції з придбання за власні кошти засобів виробництва та подальшою передачею їх в оренду, розробляти й використовувати ефективні лізингові технології, виступати одночасно лізингоодержувачами та кредиторами; були введені поняття "лізингова (оренда) операція", "оперативний лізинг оренда)", "фінансовий лізинг (оренда)", "зворотній лізинг (оренда)".

З метою створення в Україні правових основ та захисту інтересів учасників лізингових операцій протягом 1997 р. було прийнято довгоочікуваний Закон України "Про лізинг" та утворено Асоціацію лізингових компаній "Укрлізинг", до складу якої увійшли вітчизняні лізингові та страхові компанії, банківські й наукові установи та підприємства. У цьому ж році Україна стала членом Європейської федерації національних лізингових асоціацій Leaseurope [6, с. 185—188].

Сьогодні існує потреба в модернізації устаткування вітчизняних підприємств, покращення рівня їх технічного озброєння, що дозволить нарощувати виробничі потужності, виробляти якісну та конкурентоспроможну продукцію.

Незважаючи на те, що лізинг є однією з найбільш перспективних форм інвестування, яка здатна значно пожвавити процес модернізації основних засобів, його частка в економіці України є мізерною, так як супроводжується рядом проблем у сфері державного регулювання, які гальмують його розвиток.

Досвід країн з розвиненою ринковою економікою засвідчує зростаючий вплив лізингу на процес відтворення основних фондів і відкриває широкий доступ користувачам до передової техніки і технологій. По-перше, лізинг дає змогу отримати додаткові інвестиції від іноземних партнерів у вигляді машин і обладнання. По-друге, до лізингових операцій залучаються значні кошти банків, страхових компаній, акціонерних товариств та інших фінансових установ, що перебувають безпосередньо в Україні. По-третє, привабливість лізингу пояснюється тими потенційними можливостями, які закладені в лізинговій формі підприємницької діяльності. Фінансовий лізинг дає можливість заощаджувати кошти для інвестування в інші більш ефективні види діяльності та/або придбавати техніку, вартість якої перевищує річні фінансові можливості [5, с. 76].

В Україні лізинговий продукт обмежений фінансуванням отримання майна без сервісного обслуговування. Вітчизняному ринку лізингових відносин притаманна залежність від відсотків за лізинговими операціями.

На шляху розвитку лізингових відносин в Україні виникли проблеми адміністрування лізингових операцій і неврегульованість питання правомірності вимог лізингоодержувача:

— щодо зменшення плати за користування предметом лізингу, якщо внаслідок обставин, за які він не відповідає, можливість використання предмета лізингу суттєво зменшилася;

— щодо звільнення лізингоодержувача від плати за користування предметом лізингу за весь час, упродовж якого майно не могло бути використано через обставини, за які лізингоодержувач не відповідає [1].

Погоджуємося з думкою Смірнової О. [4, с. 128—140], яка зазначає, що ці положення, передбачені Цивільним кодексом України, не є справедливими в разі фінансового лізингу, особливо за умови вибору лізингоодержувачем продавця предмета лізингу. Несправедливим також є повернення лізингодавцем лізингоодержувачу тієї частки лізингових платежів, яка сплачувалася на викуп предмета фінансового лізингу, у разі дострокового припинення договору фінансового лізингу з вини лізингоодержувача.

Що стосується США, лізинг пройшов довгий історичний шлях розвитку, якому передувала оренда. Розвитку останної сприяли промисловий переворот та індустріалізація.

На початковому етапі кошти спрямовувалися на залучення рухомого складу, що здавався перевізниками, згодом орендні відносини поширювалися на сферу збуту. Виникли різноманітні види договорів лізингу, що призвело до багатовекторності реалізації інвестицій у різних галузях економіки, що здійснювалися за раху-

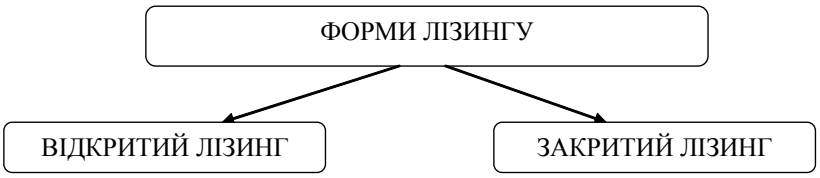

Рис. 1. Форми лізингу у США

Джерело: власна розробка.

нок розвитку лізингового бізнесу. США є лідером розвитку лізингових відносин, тут лізинг виступає основною формою здійснення інвестицій.

Вчені-дослідники виділяють шість стадій життєвого циклу лізингу:

— оренда;
— фінансовий лізинг (простий);
— фінансовий лізинг (комплексний);
— оперативний лізинг;
— стадія нових продуктів;
— зрілість.

У США лізингові відносини знаходяться на останній шостій стадії життєвого циклу. Такому швидкому та високому рівню розвитку лізингових відносин у США сприяло введення податкових пільг, які в той період часу розглядалися як дієвий інструмент стимулювання капіталовкладень. Згодом у період стабілізації економіки уряд США обмежив використання податкових пільг.

Етап зрілості лізингових відносин у США характеризується нижчими нормами прибутку, що спричиняє нарощування власної операційної ефективності лізинговими організаціями замість зростання обсягів реалізації. На даному етапі ринок лізингових відносин у США хоча і досяг зрілості спостерігається зменшення лізингових операцій, оскільки більшість лізингових організацій пропонують лише фінансовий лізинг, а інші лише операційний лізинг. Лізинг у США існує в двох формах (рис. 1).

Відкритий лізинг передбачає, що ризик втрати чи пошкодження об'єкту лізингу покладається на лізингоодержувача. Лізингоодержувач немає першочергового права на викуп об'єкта лізингу після завершення терміну договору (строк якого становить 24—36 місяці).

Закритий лізинг передбачає визнання лізингоодержувачем ризику того, що лізингодавець не гарантує залишкову вартість об'єкта лізингу.

Вагоме значення у становленні та розвитку лізингового бізнесу мають лізингові організації. Так, у США існують лізингові компанії наступних видів:

— афілійовані з американськими банками;
— дочірні;
— незалежні;
— афілійовані з іноземними виробниками;
— афілійовані з виробниками обладнання.

У результаті проведеного дослідження щодо розвитку лізингового бізнесу в США нами були виділені специфічні риси розвитку лізингу в цій країні (рис. 2).

В Україні ж лізинговий бізнес перебуває на другій стадії — стадії фінансового лізингу. Згідно з п.1 ст. 1 Закону України "Про фінансовий лізинг", фінансовий лізинг — це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. Основною відмінністю даного етапу життєвого циклу лізингу від простої оренди є те, що фінансовий лізинг передбачає придбання предмета лізингу в кінці терміну договору, бо за договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у постачальника відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату [2].

Лізингові відносини у вітчизняному секторі економіки мають непогані перспективи. Оскільки саме лізинг забезпечить покриття дефіциту інвестицій в основні засоби суб'єктів господарювання та дозволить перенаправити частину доходів на самофінансування суб'єктів господарювання за рахунок внутрішніх вільних активів. Проте поряд з цим варто зазначити, що для забезпечення ефективного розвитку лізингового бізнесу в Україні необхідні належні державна підтримка та регулювання. Уряд має спрямовувати зусилля на створення потужних лізингових організацій за аналогією у розвинутих країнах Європи та США. Розвиток лізингового бізнесу в Україні забезпечить оздоровлення та відродження перспективних галузей господарського організму економіки країни.

На сучасному етапі свого розвитку лізинг в Україні має ряд особливостей (рис. 3).

Підтримуючи розвиток лізингу, держава отримає ряд переваг, а саме:

— підвищення інвестиційної активності;
— спрямування фінансів на інвестиційні проекти;
— гарантійне використання фінансів на оновлення та розширення матеріально-технічної бази.

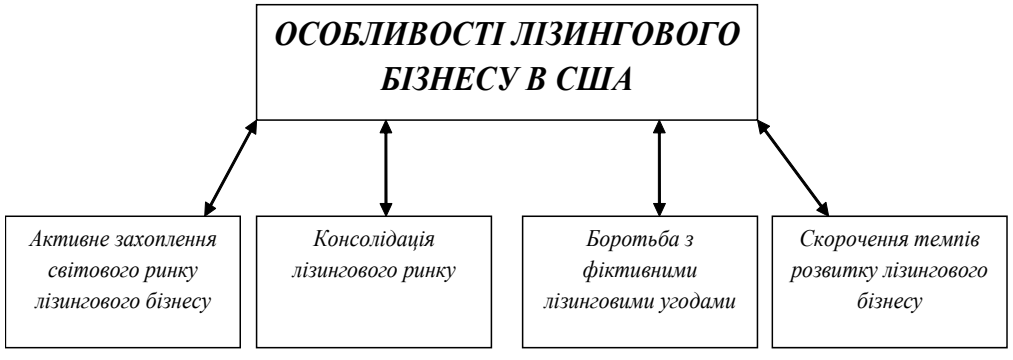

Рис. 2. Характерні риси лізингу в США

Джерело: власна розробка.

Рис. 3. Характерні риси лізингу в Україні

Джерело: власна розробка.

Ефективність розвитку лізингових відносин в Україні може бути забезпечена за рахунок цілеспрямованої державної програми розвитку лізингу в країні. Саме через відсутність такої програми темпи оновлення необоротних активів в нашій державі є дуже низькими.

Розвиток лізингових відносин в Україні дозволить:

— отримувати будь-яке обладнання для користування без його повної оплати, тобто організувати нове виробництво без мобілізації необхідних на те значних фінансових ресурсів;

— випробувати обладнання у виробництві, щоб визначитись з можливістю його викупу за залишковою вартістю;

— використовувати сезонне обладнання тільки протягом періоду, коли воно потрібне;

— підтримувати оптимальне співвідношення власного і залученого капіталу;

— отримати широкий спектр супутніх послуг з налагодження та обслуговування обладнання, придбаного за договором лізингу;

— претендувати на податкові пільги, розширити можливості збуту продукції для підприємств-виробників, які беруть обладнання в лізинг;

— лізинг у поєднанні з амортизаційними пільгами спрямований на прискорення процесу оновлення техніки [8].

Вважаємо, за необхідне проведення порівняльного аналізу лізингових відносин в Україні та США, результати якого узагальнено та згруповано в таблиці 1.

Активне впровадження лізингових операцій сприятиме оновленню основних фондів завдяки збільшенню доступу підприємств до зовнішніх джерел фінансування інвестицій, і розвитку малого та середнього бізнесу завдяки більшій доступності лізингових операцій порівняно з іншими інструментами запозичень.

Окрім того, розвиток лізингу стимулюватиме підвищення ефективності кредитної політики банків у результаті створення конкурентного середовища між джерелами фінансування та розвиток організованого вторинного ринку багатьох видів техніки.

Відомо, що гарантією та запорукою успішного розвитку будь-якої підприємницької діяльності є її надійне правове забезпечення. І навпаки, правова невизначеність відносин партнерів стає однією з причин, що стримує підприємницьку ініціативу. Лізинговий бізнес не є винятком.

Тому важливою умовою розвитку лізингових відносин є створення сучасного мобільного законодавства,

Таблиця 1. Порівняльна характеристика лізингового бізнесу України та США

Україна	США
Стадія розвитку	
Простий фінансовий лізинг, який передбачає придбання предмета лізингу в кінці терміну	Етап зрілості, який характеризується затишшям та скороченням впровадження інноваційних продуктів
Строк лізингового договору	
Понад 75 % первісної вартості	Менше 80 % строку корисного використання
Розмір лізингових платежів	
Відповідає вартості об'єкта лізингу або перевищує її	Відповідає або перевищує 90 % ринкової вартості об'єкта лізингу
Можливість викупу об'єкта лізингу	
Не передбачається	Можливий, але не обов'язковий
Наявність пільг при лізингових відносинах	
Прискорена амортизація	Прискорена амортизація, інвестиційні податкові пільги
Регулювання лізингових відносин	
Закон України «Про фінансовий лізинг», Податковий кодекс України, Цивільний кодекс України	Лізингова угода (лізинговий договір), норми торгівельного права
Провідні сектори економіки, де розвиваються лізингові відносини	
Автотранспорт, залізничний та водний транспорт	Медичне устаткування та автотранспорт
Місце фінансового лізингу в системі оподаткування	
Лізинг – це продаж майна	Лізинг – продаж послуг

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі джерел [2, 3, 7, 8, 9].

що стимулюватиме ділову активність усіх учасників лізингових угод: лізингових фірм, банків, підприємств виробничої та сервісної сфери, потенційних лізингоодержувачів [9].

На основі проведено дослідження варто відзначити важливу роль лізингу в економічному зростанні країни. Для економіки країни лізинг є джерелом додаткового капіталу, що дає змогу активізувати її ефективну діяльність та сприяє покращанню соціального клімату у державі.

ВИСНОВКИ

1. Лізинг є інноваційним інструментом залучення капіталу. Розглянувши досвід США, можемо констатувати, що лізинг в Україні може стати дієвим інноваційним поштовхом модернізації економіки та розширення вітчизняного виробництва.

2. Відмінність правових систем України та США визначає специфічність підходів до регулювання лізингових операцій в досліджуваних країнах.

3. При проведенні порівняльного аналізу розвитку лізингу в Україні та США нами було визначено, що досягнення стадії зрілості останнім зумовлено ефективною політикою державного стимулювання, якого на сучасному етапі не вистачає Україні.

4. Надання податкових та амортизаційних пільг є основним правовим важелем розвитку лізингу в державі.

5. З метою забезпечення ефективного функціонування лізингової діяльності доцільно створити механізм державного гарантування повергнення лізингових платежів.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8

2. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97 [Електронний ресурс] // Режим доступу: zakon.rada.gov.ua›laws/show/723/97-вр

3. Гонта О.І. Лізинг як один із видів нетрадиційних банківських послуг: сучасний стан та перспективи розвитку / О.І. Гонта, А.В. Жаворонок // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". — Серія "Економіка". — Вип. 24. — 2013. — С. 205—210.

4. Смірнова О. Розвиток лізингового бізнесу в Україні: сучасний стан та можливості застосування іноземного досвіду // Фінанси, облік і аудит. — 2014. — Вип. 1 (23). — С. 128—140.

5. Фатич В.В. Фінансовий лізинг як інструмент інноваційного розвитку аграрних підприємств / В.В. Фатич // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності", 21 — 23 листопада 2013 р. — Кременчук. — С.76—77.

6. Чернега А.П. Лізингові "крила" цивільної авіації України // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 185—188.

7. Ющишина Л.О. Лізинг як окремий вид фінансування реальних інвестицій у підприємства України / Л.О. Ющишина, О.В. Градова // Економічні науки: Збірник наукових праць Луцького національного технологічного університету. — Серія "Облік і фінанси". — Вип. 9 (33). — Ч. 3. — 2012. — С. 502—507.

8. Багрова І.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємствв / І.В. Багрова, Н.І. Рєдіна, В.Є. Власюк, О.О. Гетьман. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 580 с.

9. Грищенко О. Фінансовий лізинг: історія, сучасність та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О.Грищенко // Юридичний журнал. — 2006. — № 3. — Режим доступу: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2192

10. Рейтинг лізингових компаній за результатами третього кварталу 2014 / Українське об'єднання лізингодавців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uul.com.ua/stat/ranking/rating_leasing/

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV" available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8 (Accessed 20 January 2015).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Financial Leasing: The Law of Ukraine on December 16, 1997 № 723/97" available at: zakon.rada.gov.ua›laws/show/723/97-вр (Accessed 16 January 2015).

3. Gonta, O.I. and Zhavoronok, A.V. (2013), "Leasing as a type of non-traditional banking services: current state and prospects of development", Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu "Ostrozka akademiya", seriya "Ekonomika", vol. 24, pp. 205—210.

4. Smirnova, O. (2014), "The development of the leasing business in Ukraine: Current State and the possibility of foreign experience", Flnansi, oblik i audit, vol. 1 (23), pp. 128—140.

5. Fatich, V.V. (2013), "Financial leasing as a tool for innovation development farms", Materiali Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoii konferentsiyi "Aktualni problemi ta perspektivi rozvitku ekonomiki v umovah globalnoyi nestabilnosti" [International scientific and practical conference "Actual problems and prospects in the global economy instability"] Mizhnarodna naukovo-praktichna konferentsiya [International scientific and practical conference], Kremenchug, Ukraine, pp. 76—77.

6. Chernega, A. (2013), "Leasing "wings" of civil aviation Ukraine", Chasopis Kiyivskogo universitetu prava, vol. 2, pp. 185—188.

7. Yuschishina, L.O. and Gradova, O.V. (2012), "Leasing as a separate finance real investment in the enterprises of Ukraine", Ekonomlchnl nauki: Zblrnik naukovih prats Lutskogo natslonalnogo tehnologlchnogo unlversitetu. — Serlya "Oblik I flnansi", vol. 9 (33), part 3, pp. 502—507.

8. Bagrova, I.V. Rydina, N.I. Vlasyuk, V.E. and Getman, O.O. (2004), Zovnlshnoekonomlchna dlyalnlst pldpriemstv [Foreign economic activity of enterprises], Tsentr navchalnoyi literaturi, Kyiv, Ukraine.

9. Yuridichniy zhurnal (2006), "Financial leasing: Past, Present and Prospects for Development" available at: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2192 (Accessed 2 February 2015).

10. The Ukrainian Leasing Association (2006), "Rating leasing companies for the third quarter 2014 results" available at: http://www.uul.com.ua/stat/ranking/rating_leasing/. (Accessed 2 February 2015).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015 р.

УДК 351.77

В. М. Князевич,
доктор медичних наук;
Я. Ф. Радиш,
доктор наук з державного управління, професор;
Н. О. Васюк,
кандидат наук з державного управління, кафедра управління охороною суспільного здоров'я;
Національної академії державного управління при Президентові України

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-НОРМАТИВНА СИСТЕМА ВЛАДНИХ ДІЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

V. Knyazevych,
Doctor of Medical Sciences;
Y. Radysh,
Doctor of Public Administration;
N. Vasiuk,
PhD in Public Administration, Dept. of Public Health;
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

PUBLIC POLICY OF UKRAINE IN HEALTH CARE AS ORGANIZATIONAL AND LEGAL SYSTEM OF RULING AND MANAGEMENT DECISIONS

У статті проаналізовані організаційно-правові аспекти державної політики в галузі охорони здоров'я, визначено перспективи розвитку ефективності єдиного медичного простору України на сучасному етапі,досліджено роль кафедри управління охороною суспільного здоров'яв реалізації кадрової політики здоровоохоронної сфери України та визначено шляхи удосконалення підготовки фахівців для системи охорони здоров'я.

In the article the regulatory organizational and legislation aspects of the public policyof Ukraine inhealth care, determinesprospects for development the effectiveness of a single medical space of Ukraine, researchthe role ofthe Department ofPublic Health Care Management in the implementation ofpersonnel policieshealthcare of Ukraine and determines to improve training for health care.

Ключові слова: охорона здоров'я, державна політика, кадрова політика, єдиний медичний простір, підготовка кадрів.
Key words: health, public policy, personnel policy, the only medical space, training.

"Немає справи, упорядкування якої було б складніше,
ведення небезпечніше, а успіх сумнівніший,
ніж заміна старих порядків новими"
Ніколо Макіавеллі

Успішне вирішення соціально-економічних та політичних проблем розвитку України, напружений процес оновлення всіх сфер життєдіяльності нашого суспільства на засадах демократизму великою мірою залежить від зваженої, науково обгрунтованої державної політики.

Державна політика України в галузі охорони здоров'я — це комплекс прийнятих загальнодержавних рішень чи взятих зобов'язань щодо збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я та соціального благополуччя населення держави як найважливішої складової її національ-

ного багатства шляхом реалізації сукупності політичних, організаційних, економічних, правових, соціальних, культурних, наукових та медичних заходів з метою збереження генофонду української нації, її гуманітарного потенціалу та врахуванням вимог нинішнього і майбутніх поколінь, в інтересах як конкретної людини (особистості), так і суспільства в цілому.

Для розробки та запровадження ефективної державної політики реформування галузі охорони здоров'я необхідно пройти три наступні стадії: прийняття політичних і управлінських рішень, їх реалізація та оцінка результатів реформ.

Структура державної політики в умовах розбудови незалежної демократичної України визначається стратегією соціального вибору та масштабами суспільних перетворень і в цілому відбиває багатоаспектність існування й розвитку основних потреб та інтересів суспільства [2].

Для підвищення якості державної політики необхідні не тільки змістовніта структурні зміни, а й суттєве підвищення функціональної результативності її реалізації. На глибоке переконання авторів, суть цього завдання полягає в забезпеченні максимальної відповідності змісту, структури, функцій, методів і сили впливу державної політики цілям і вимогам суспільних трансформацій перехідного періоду.

Стратегічною метою політики держави у сфері охорони здоров'я є поліпшення стану здоров'я населення та підвищення реальної доступності медичної допомоги для найширших його прошарків.

Збереження і поліпшення здоров'я забезпечує більш повне використання багатогранних можливостей людини, продовження тривалості активного працездатного періоду її життя та піднесення економічно значущих якісних характеристик населення. Здоров'я сприймається не стільки як здатність до фізичного благополучного існування, скільки здатність до виконання соціально-трудових функцій, до відтворення сукупності людських здібностей та потреб взагалі. Ступінь розвитку різноманітних здібностей, творчих можливостей особистості і повнота їх реалізації, інтенсивність та результативність життєдіяльності індивіда є не лише залежними, а й, певною мірою, похідними від стану його здоров'я [4—6].

В основу нової сучасної парадигми державної політики України у сфері охорони здоров'я має бути покладено розуміння того, що здоров'я людини — соціально-економічна цінність, а здійснення скоординованих дій, спрямованих на покращення здоров'я нації — стратегічний пріоритет держави.

Системний аналіз інформаційних матеріалів Міністерства охорони здоров'я та наукових праць керівників галузі свідчить про те, що рівень здоров'я населення України сьогодні кваліфікується як незадовільний, оскільки в нашій країні впродовж останнього десятиріччя спостерігається зростання рівня загальної смертності населення в межах 4%, тоді як у країнах Європи навпаки — на 4% відбулося його зниження, а середня тривалість очікуваного життя в Україні на 5-10 років менша, ніж в економічно розвинених європейських державах. За вказаний період рівень загальної захворюваностізріс на 10,6%, поширеності хвороб — на 38,9%, природний приріст носить від'ємний характер і коливається від -5,8 до -7,8 на 1000, загальна чисельність населення скоротилася на 7,7%, що вірогідно загрожує національній безпеці держави [7, 8].

За останні 10 років прийнято 45 загальнодержавних програм та 10 затверджених на урядовому рівні комплексних заходів, спрямованих на покращення і продовження середньої тривалості очікуваного життя громадян, які певною мірою дублюють або лише доповнюють одна одну. Так, стосовно стимулювання народжуваності і формування здорового покоління їх прийнято 15, щодо профілактики і лікування СНІД — 5, ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — 5, боротьби із туберкульозом — 4, розвитку медицини катастроф — 3, здоров'я літніх людей — 3, боротьби з наркоманією — 3 тощо. У той же час спостерігалося вкрай недостатнє ресурсне забезпечення з метою ефективного виконання задекларованих програм, оскільки 4% з них взагалі не фінансувались, фінансування 6% було обмеженим на третину, 10% — майже на половину, 26% програм було профінансовано частково. Наслідком цього стала надзвичайно низька ефективність реалізації державних цільових програм, метою яких повинно було стати суттєве покращення здоров'я українського народу [1].

Як свідчить проведений нами аналіз, показники загальної смертності населення України вдвічі перевищують показники країн ЄС, а показники смертності населення у працездатному віці — у 2—4 рази. Стан здоров'я населення характеризують різке вираження феномена чоловічої "надсмертності", коли смертність чоловіків у середній віковій категорії (25—44 роки) майже в 4 рази перевищує смертність жінок аналогічного віку; низька очікувана тривалість життя, в результаті чого розрив із середньоєвропейськими показниками становить понад 6, а з показниками країн ЄС — понад 10 років; в Україні найвищий в Європі рівень природного спаду населення, що швидкими темпами веде до депопуляції (в Україні щогодини вмирає 86 осіб, що дві години вмирає одна дитина у віці до 1 року, а впродовж години народжується тільки 52, що наші співгромадяни живуть в середньому на 12—14 років менше, ніж у розвинених європейських країнах). Основними причинами затяжної системної кризи в галузі, на наше глибоке переконання, є такі:

— відсутність у вищого керівництва країни розуміння того ступеня загрози, що несе в собі демографічна криза;

— хронічне недофінансування галузі й украй неефективне й нераціональне використання бюджетних ресурсів, що виділяються;

— відсутність у суспільстві ідеології[1] здоров'я й свідомого ставлення громадян до необхідності його збереження і зміцнення. Скоріше можна говорити про інфляцію[2] здоров'я у нашій державі.

При цьому слід наголосити на тому, що в основі всіх зазначених вище проблемлежить хронічне запізнювання із прийняттям стратегічно важливих рішень, зокрема щодо реформи фінансування галузі.

Як свідчить багаторічний практичний досвід авторів публікації, критеріями ефективності системи охорони здоров'я мають бути:

— вплив на кінцеві результати, а саме на здоров'я населення;

— соціальна справедливість, тобто забезпечення кожного пацієнта кваліфікованою медичною допомогою;

— задоволення населення якісною медичною допомогою.

Системний аналіз літературних джерел зарубіжних авторів [10] переконливо свідчать про те, що систему охорони здоров'я слід розглядати не лише з вузьких позицій — вирішуючи якусь одну проблему (надання медичної допомоги на первинному, вторинному й третинному рівнях; сімейна медицина повинна бути пріоритетним напрямом у розвитку охорони здоров'я), а в ній повинні розвиватися інноваційні перетворення системи, що торкаються усіх сфер діяльності, здатних підняти систему на новий рівень розвитку. Впровадження, наприклад, доказової медицини та інших

[1] Ідеологія здоров'я (Health ideology) — система найбільш поширених і усталених поглядів на здоров'я людини в суспільстві, її мораль у суспільстві, політиці, галузях господарювання, засобах масової інформації.

[2] Інфляція здоров'я (Health inflation) — знецінення поняття здоров'я, зниження попиту на наявність здоров'я, перевищене використання повсякденного "кредиту" здоров'я за рахунок стресів, паління, гіподинамії.

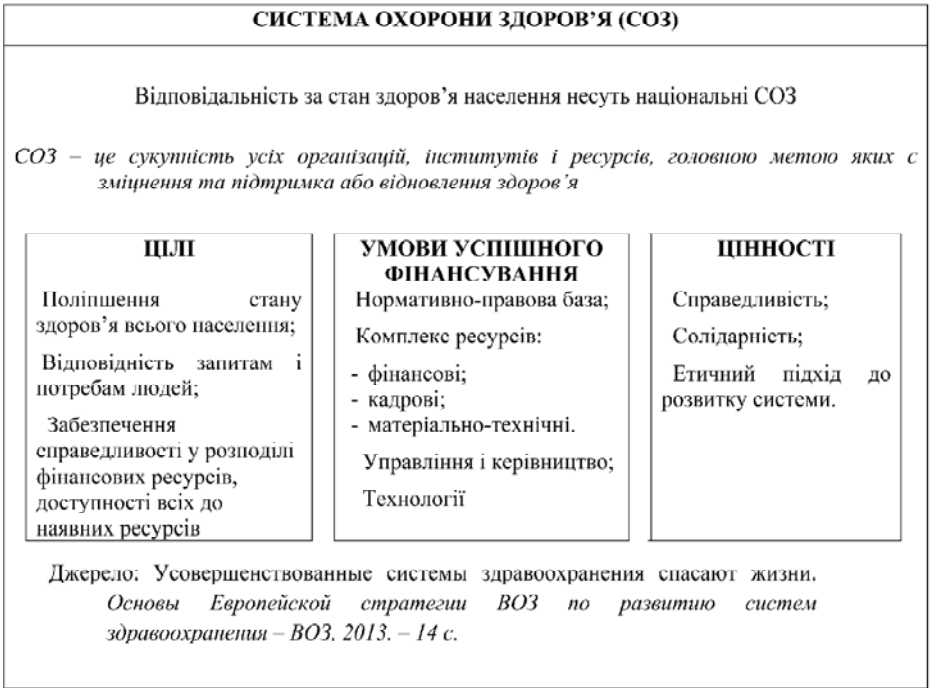

Рис. 1. Визначення понять, цілі, умови успішного функціонування та цінності системи охорони здоров'я

інноваційних напрямів являють собою єдину інформаційно-методологічну доктрину, здатну підняти вітчизняну охорону здоров'я на якісно новий рівень.

Таким чином, охорона здоров'я — це високотехнологічна, наукомістка, ресурсномістка галузь, яка за своїм характером та специфікою припускає наявність централізованих підходів та державного регулювання при розміщенні ресурсів і забезпеченні їх доступності для кожного мешканця держави.

Отже, процес реформування та оптимізації державної політики України в галузі охорони здоров'я сьогодні, в умовах воєнного конфлікту на Сході нашої держави, повинен включати наступні стратегічні напрями регулювання:

— приведення національного законодавства з охорони здоров'я у відповідність до законодавства Європейського Союзу;

— розробку та затвердження концепції стратегічного планування галузі охорони здоров'я в Україні;

— створення ефективних механізмів державного регулювання приватного сектора системи охорони здоров'я, забезпечення якості та ефективності його діяльності;

— визначення і законодавче закріплення обсягу гарантованих державних зобов'язань щодо безоплатної медичної допомоги;

— перехід на багатоканальну систему фінансування медичної галузі;

— розробка концепції поступового переходу на домінуючі принципи доказової медицини, запровадження формулярної системи як якісно нового підходу до вирішення проблеми раціонального використання ліків та ефективного забезпечення населення лікарськими засобами;

— підтримка фінансово фундаментальних та прикладних наукових досліджень в галузі охорони здоров'я;

— підвищення вимог до підготовки наукових кадрів, забезпечення раціонального використання науково-інформаційних ресурсів у галузі охорони здоров'я.

Практична реалізація зазначених вище заходів стане підтвердженням того, що стан здоров'я громадян України і національної галузі охорони здоров'я є наглядним відображенням рівня економічного розвитку країни, спрямованості її національної політики, а зокрема — тієї уваги, яка приділяється соціальним питанням і формуванню "людського капіталу". Виступаючи якісною характеристикою економічно активного населення, стан здоров'я нації безпосередньо зумовлює рівень продуктивності праці в суспільстві і значною мірою впливає на перспективи його соціально-економічного розвитку.

Таким чином, суспільні потреби з оптимізації діяльності системи охорони здоров'я Українивимагають пошуку нових шляхів щодо формування та реалізації державної політики в здоровоохоронній галузі з використанням інноваційних підходів та передового зарубіжного досвіду.

Комплексний аналіз літературних джерел українських авторів дає підстави стверджувати, що найважливішими цілями системи з поліпшення стану здоров'я населення є наступні:

— досягнення якомога вищого рівня громадського здоров'я;

— забезпечення справедливості, що передбачає зменшення відмінностей у стані здоров'я між окремими людьми, групами тощо.

Досягнення основних цілей системою охорони здоров'я забезпечується виконанням чотирьох її функцій, які включають формування ресурсів, фінансування, надання послуг та спрямовуюче керівництво (рис. 1).

Особливістю здоровоохоронної галузі України є наявність великої кількості лікувально-профілактичних закладів відомчого підпорядкування. Так, окрім Міністерства охорони здоров"я частина медичних закладів знаходиться у сфері управління Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Держприкордонслужби, Державної служби з надзвичайних ситуацій, НАМН України, Державного управління справами та низки інших відомств.

На нашу думку, враховуючи обмежені економічні можливості держави та з метою максимального й ефективного використання наявних медичних ресурсів, можливим напрямом внутрішньої перебудови національної системи охорони здоров'я для забезпечення успішної реалізації державної політики в галузі є формування єдиного медичного про-

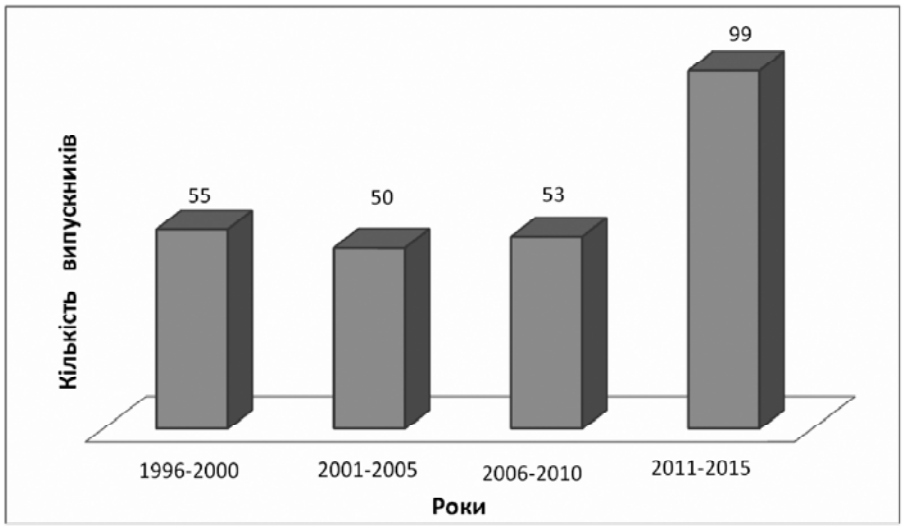

Рис. 2. Кількість випускників Національної академії у сфері охорони здоров'я з 1996 по 2015 рр.

стору України — нової парадигми розвитку медичної галузі [11].

Сутність поняття "єдиний медичний простір" ми розуміємо наступним чином: це — система організації надання медичної допомоги, яка заснована на єдиній правовій, соціально-економічній, технологічній, матеріально-технічній та інформаційних базах, що забезпечує доступність, якість та ефективність кваліфікованої медичної допомоги всьому населенню держави і яка об'єднує всі медичні ресурси держави спільним управлінням та визначеним механізмом фінансування.

Процес створення єдиного медичного простору в Україні — складний, поступовий і багатоетапний. Це пояснюється передусім тим, що формування єдиного медичного простору не може здійснюватися адміністративно-командними методами. В сучасних умовах для цього слід використовувати економічні фактори, які мають базуватися на поєднанні економічної зацікавленості лікувально-профілактичних закладів різних рівнів у наданні медичної допомоги в межах єдиного медичного простору, з одного боку, і бажанням громадян України в отриманні ними необхідної медичної допомоги безпосередньо за місцем проживання — з іншого.

Виходячи з того, що перед національною системою охорони здоров'я постали дві надзвичайно складні проблеми — катастрофічний брак ресурсів та їх нераціональне використання, створення й ефективне функціонування єдиного медичного простору України можливе за умов:

— запровадження системи обов'язкового державного медичного страхування;

— структурної перебудови системи надання медичної допомоги;

— створення сучасної системи інформаційного забезпечення охорони здоров'я — єдиного медичного інформаційного поля;

— вироблення й упровадження механізмів забезпечення та контролю якості медичної допомоги;

— створення консультативно-діагностичних і спеціалізованих лікувальних центрів та розроблення механізмів щодо можливості сумісного їх використання в системі страхової медицини та наданні платних медичних послуг;

— узгодження планів органів управління цивільною та військовою медициною щодо їх участі у спільних програмах з питань лікувально-профілактичного забезпечення;

— упровадження форм єдиної медичної звітності для всіх медичних установ держави;

— розв'язання проблеми взаєморозрахунків між МОЗ України та військовими госпіталями, а також між госпіталями силових міністерств України за надання медичних послуг.

Таким чином, для формування, а головне, для повноцінного функціонування та забезпечення життєздатності єдиного медичного простору України необхідно, насамперед, виконати низку організаційних і економічних умов та здійснити юридичне закріплення принципів діяльності системи охорони здоров'я. Це пояснюється тим, що всі складові єдиного медичного простору — складні соціальні системи, що перебувають у стані динамічних змін, розвитку та взаємодії між собою.

На переконання авторів публікації, практичним підтвердженням ефективності єдиного медичного простору України можна вважати організацію медичного забезпечення антитерористичної операції та надання медичної допомоги цивільному населенню на Сході нашої держави.

Роль і місце кафедри управління охороною суспільного здоров'я в реалізації кадрової політики у здоровоохоронній сфері України

Кадрове забезпечення державного апарату, в тому числі і сфери охорони здоров'я, висококваліфікованими і компетентними фахівцями, здатними ефективно працювати в органах державної влади та місцевого самоврядування, посідає одне з важливих місць у результативному управлінні галузю охорони здоров'я.

Провідним у нашій державі вищим начальним закладом, випускники якого отримують диплом магістра державного управління, є Національна академія державного управління при Президентові України (далі — НАДУ)- вищий навчальний заклад IV рівня акредитації у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та осіб місцевого самоврядування.

Державне управління підготовкою керівних кадрів для системи охорони здоров'я — це діяльність держави, яка спрямована на отримання фахівцями відповідного рівня професійної компетентності, необхідного для здійснення управлінської діяльності у здорово охоронній сфері.

Таким завданням відповідає навчальна програма за спеціальністю "Державне управління у сфері охорони здоров'я", за якою проводиться підготовка фахівців для управління охороною здоров'я з кваліфікацією "магістр державного управління" на кафедрі управління охороною суспільного здоров'я НАДУ.

Наша кафедра була створена на базі Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів

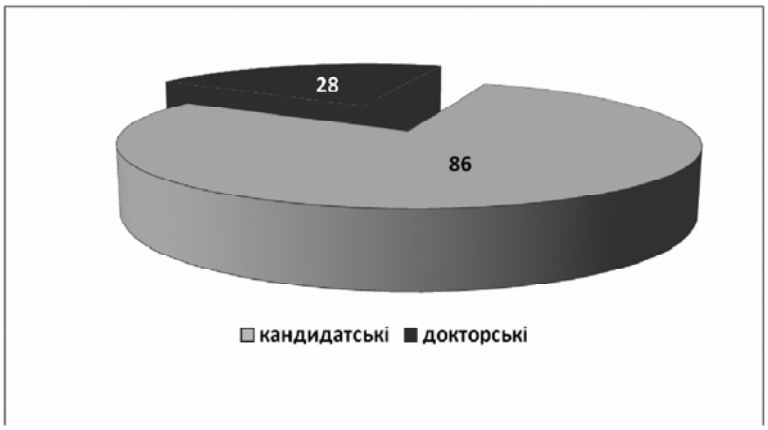

Рис. 3. Кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій з державного управління охороною здоров'я з 1998 по 2015 рр.

України 3 серпня 1994 року. Основною метоюдіяльності кафедри на сучасному етапі є підготовка нової генерації фахівців для органів державного управління, місцевого самоврядування та галузі охорони здоров'я, які б сприяли удосконаленню та впровадженню державної політики і державного управління спрямованих на вирішення проблем системи охорони здоров'я.

Підготовка фахівців із спеціальності "Державне управління у сфері охорони здоров'я" здійснюється за денноюта заочною формами навчання.

За період з 1996 по 2015 рр. на кафедрі управління охороною суспільного здоров"я підготовлено 257 осіб — магістрів з державного управління у сфері охорони здоров'я (рис. 2).

Серед випускників та слухачів кафедри — керівники сфери охорони здоров'я; лікарі; провізори; державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, серед яких заступники Міністра охорони здоров'я України, керівники військово-медичної служби силових міністерств, керівники управлінь охорони здоров'я місцевих державних адміністрацій та інші спеціалісти; науково-педагогічні кадри. Зокрема, і доктори медичних наук: В.І. Біда та Н.О. Онищук (НМАПО ім. П.Л. Шупика), М.Є. Яроцький та Л.М. Сокуренко (НМУ ім. О.О. Богомольця), І.І. Якубова та О.М. Платонова (Київський медичний університет Асоціації народної медицини), А.О. Гаврилюк (Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова).

Нами встановлено, що впродовж 1998—2015 рр. в Україні успішно захищено 28 докторських та 86 кандидатська дисертація, предметом дослідження яких були різні аспекти державного управління в галузі охорони здоров'я (рис. 3). На кафедрі управління охороною суспільного здоров'я підготовлено і успішно захищено 10 докторських та 36кандидатських дисертацій, що складає відповідно 41,2% та 46,2% від загальної кількості захищених дисертацій з державного управління в галузі охорони здоров'я.

Серед авторів дисертаційних досліджень — Народні депутати України, працівники Комітету Верховної ради України з питань охорони здоров'я, науково-педагогічні працівники НАДУ, інших вищих навчальних закладів і наукових установ, відповідальні працівники МОЗ України, військові лікарі, керівники державних та недержавних лікувально-профілактичних закладів, практикуючі лікарі.

Ґрунтуючись на викладеному вище, робимо висновок про те, що навчання керівних кадрів сфери охорони здоров'я в магістратурі, аспірантурі та докторантурі Національної академії посідає важливе місце в їх професійній діяльності.

У контексті даного дослідження, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на наступному. Навчальна програма за спеціальністю "Державне управління у сфері охорони здоров'я" спрямована на здобуття слухачами НАДУ знань з державної політики і стратегії в галузі охорони здоров'я, сучасного державного управління, враховуючи всі його рівні (міжнародний, національний, регіональний, місцевий, індивідуальний) та сучасні аспекти охорони здоров'я, які включають підвищення рівня первинної медико-санітарної допомоги і місцевого самоврядування для її забезпечення, сприяння здоров'ю та формування здорового способу життя, механізми та закономірності державного управління фінансуванням охорони здоров'я в умовах сучасної України, аналіз політики в галузі охорони здоров'я, принципи демократичності та солідарності забезпечення охороною здоров'я населення, законодавчо-правова база галузі охорони здоров'я в Україні.

Відповідно до ст. 16 закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" керівником закладу охорони здоров'я незалежно від форми власності може бути призначено лише особу, яка відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [9].

Єдині кваліфікаційні вимоги для керівників закладів охорони здоров'я затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2002 р. № 117 "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВИПУСК 78 Охорона здоров'я" [3]. Цей документ встановлює кваліфікаційні вимоги за освітнім рівнем до керівників у сфері охорони здоров'я, а саме, керівнику необхідно мати повну вищу освіту (спеціаліст, магістр) за напрямом підготовки "Медицина"; проходження інтернатури за однією зі спеціальностей медичного профілю з наступною спеціалізацією з "Організації і управління охороною здоров'я"; а також підвищення кваліфікації (курси удосконалення, стажування, передатестаційні цикли тощо).

Виходячи з вищенаведеного, необхідним є внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2002 р. № 117 "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВИПУСК 78 Охорона здоров'я" в частині встановлення вимог до освітнього рівня керівників системи охорони здоров'я, зокрема здобуття другої вищої освіти (магістр) за спеціальністю "Державне управління у сфері охорони здоров'я".

З метою удосконалення підготовки фахівців, які здатні забезпечити подальший розвиток України, грунтуючись на сучасних підходах, на кафедріуправління охороною суспільного здоров'я НАДУ доцільно запровадити проведення короткотермінових курсів підвищення кваліфікації для керівників системи охорони здоров'я. Для проведення на-

вчальних занять, окрім викладачів кафедри, необхідно залучити також і посадових осіб вищого керівного складу системи охорони здоров'я. Проведення таких курсів передбачатиме чітку спрямованість на формування системи знань і умінь, які складають основу професійної компетентності управлінських кадрів, їх підготовленість до здійснення ефективного державного управління системою охорони здоров'я в умовах змін та реформ.

Рекомендуємо запровадити практикупроведення короткотермінових тематичних курсів підвищення кваліфікації для керівників системи охорони здоров'я за такими напрямами: "Державна політика та управління у сфері охорони здоров'я" (охорона здоров'я як складова соціальної і гуманітарної політики держави; стратегічні напрями розвитку охорони здоров'я в Україні; ефективне та успішне лідерство у сфері охорони здоров'я тощо); "Законодавство у сфері охорони здоров'я" (міжнародне гуманітарне право; порівняльний аналіз правового регулювання медичної діяльності в США, країнах Євросоюзу та Україні; медичне право тощо); "Управління змінами усфері охорони здоров'я"; "Економіка охорони здоров'я" (фінансування системи охорони здоров'я в Європейських країнах: досвід для України; Європейські принципи формування консолідованого бюджету закладів охорони здоров'я; формування глобального бюджету як варіант удосконалення фінансування системи охорони здоров'я; запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні тощо); "Менеджмент в охороні здоров'я" (управління організаціями у сфері охорони здоров'я; управління людськими ресурсами у сфері охорони здоров'я; психологія управління); "Державна політика громадського здоров'я" (державна стратегія здорового способу життя; демографічні проблеми України як інтегральний показник стану громадського здоров'я; громадське здоров'я як показник національної безпеки держави).

...Становленнянових суспільних відносин у державі, зростання демографічної кризи, значна кількість проблем у галузі охорони здоров'я України в умовах одноосібної відповідальності галузі за стан здоров'я нації — зумовлює нагальну потребу пошуку нових механізмів державного управління галуззю.А це, у свою чергу, вимагає нових підходів до вироблення та успішної реалізації державної політики України у здороохоронній сфері.

Література:

1. Гайдаєв Ю.О. Наукове обгрунтування моделі впровадження в Україні Державних цільових програм покращання здоров'я нації: Автореф. дис....д. мед. наук. — 14.02.03. — К.: 2007. — 26 с.

2. Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол. моногр.: у 2 ч. / [кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білинської, проф. Я.Ф. Радиша]. — К.: НАДУ, 2013. — Ч.1. — 396 с.

3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВИПУСК 78 Охорона здоров'я: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 берез. 2002 р. № 117 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20020329_117.html

4. Карамишев Д.В. Стратегічне управління інноваційними процесами в системі охорони здоров"я: державні механізми: [Моногр.]. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. — 304 с.

5. Князевич В.М. Медична галузь потребує системних змін // Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім.. П.Л. Шупика. — К.: 2008. — С. 5—7.

6. Князевич В.М. Наукове обгрунтування оптимізації системи інтенсивної медичної допомоги населенню України: Автореф. дис. ... д-ра мед. наук: 14.02.03. — К., 2009. — 36 с.

7. Князевич В.М. Розвиток національної системи охорони здоров"я: стан, перспективи та шляхи розбудови // Східноєвроп. журн. громадськогоздоров"я. — 2008. — № 3 (3). — С. 23—37.

8. Лобас В.М., Владзимирський А.В. Електронні засоби державного управління охороною здоров"я: Навч. посібн. / В.М. Лобас, А.В. Владзимирський, В.В. Мозговий. — Донецьк: Вид-во "Ноулідж", 2012. — 222 с.

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19 лист. 1992 р. № 2801-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12

10. Портер М., Айсберг Э.О. Переосмысление системы здравоохранения. Как создать конкуренцию, основанную на ценности и ориентированную на результат. — Изд-во Алексея Капусты (подразделение "Агенства "Стандарт"), 2007. — 620 с.

11. Радиш Я. Єдиний медичний простір України — вимога часу // Інвестиції: практика та досвід, 2015. — № 1. — С. 163—164.

References:

1. Gajdaev, Yu.O. (2007), "Scientific substantiation of model implementation in Ukraine national target programs to improve the health of the nation", Abstract of D. dissertation, Medical Sciences, Bogomolets National Medical University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

2. Radysh, Ya. F. and Bilynska, M. M. (2013), Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovya [Public policy in health], NAPA, Kyiv, Ukraine.

3. The Ministry of Health of Ukraine (2002), The Order of Ukraine "Hand book of qualify ing characteristics trades workers RELEASE 78 Health", available at: http://www.moz-.gov.ua/ua/portal/dn_20020329_117.html (Accessed 1April2015).

4. Karamyshev, D.V. (2006), Strategichne upravlinnya innovacijnymy procesamy v systemi okhorony zdorovya: derzhavni mekhanizmy [Strategic management o finnovation process in health care: state mechanisms], NAPA, Kharkiv, Ukraine

5. Knyazevych, V.M. (2008), "Medical industry requires systemic change", Zbirnyk naukovyh pratcs pivrobitnykiv NMAPO im. P.L. Shupyka, vol. 1, pp. 5—7.

6. Knyazevych, V.M. (2009), "Scientific substantiation of optimization of the intensive medical care Ukraine", Abstract of D. dissertation, Medical Sciences, Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Kyiv, Ukraine.

7. Knyazevych, V.M. (2008), "Development of a national health care system: status, prospects and ways of building", Shidnoevropejskyj zhurnal gromadskogo zdorovya, vol. 1,pp. 23—37.

8. Lobas, V.M. Vladzimirskyj, A.V. and Mozgovyj, V.V. (2012) Elektronni zasoby derzhavnogo upravlinnya okhoronou zdorovya [Electronic means of public health management], Donetsk, Ukraine

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "Fundamentals of Ukraineon Health Care", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12 (Accessed 1 April2015).

10. Porter, M. and Olmsted, A.E. Pereosmyslrnie sistemy zdravoohranenia. Kak sozdat konkurentsyunacennosti I orientirovanou na rezultat [Rethinkinghealth care system. How to create acompetition basedon the valueandresult-oriented], Kyiv, Ukraine.

11. Radysh, Ya.F. (2015), "Integrated medical space Ukraine- requiring time", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 163—164.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2015 р.

УДК 35.07:354.074.5

С. В. Воробйов,
Голова Українського громадського об'єднання міжвідомчих комунікацій у сфері охорони навколишнього природного середовища е-Екологія
В. В. Мороз,
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри управління національним господарством та економічної політики Національної академії державного управління при Президентові України
О. В. Медведєва,
кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри екології та охорони навколишнього середовища Кіровоградського національного технічного університету

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) УКРАЇНИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

S. Vorobyov,
Chairman of the Ukrainian association of interagency communication in the field of the environment e-Ecology
V. Moroz,
Associate Professor at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,
PhD in Public Administration
O. Medvedeva,
Head of Ecology and Environment Protection Department at the Kirovograd National Technical University,
PhD in Biological Sciences (Ecology), Associate Professor

INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT OF REFORMS IN THE SPHERE OF STATE ECOLOGICAL CONTROL OF UKRAINE

У статті розглянуто та проаналізовано необхідність оптимізації діяльності органів державного нагляду (контролю) у контексті реформування системи управління охороною навколишнього природного середовища. Запропоновано першочергові кроки, спрямовані на вирішення існуючих проблем у державному секторі природоохоронної галузі та створення ефективної структури органу державного нагляду (контролю) та його територіальних підрозділів у сучасних умовах із урахуванням чинного законодавства з метою вдосконалення системи державного управління в Україні.

The need to optimize the activities of state supervision (control) in the context of reform of environmental protection system in Ukraine was considered and analyzed. The initial steps to address the existing problems in the environment sector and to raise effectivnees of the state supervision (control) under modern conditions were sugested, taking into account the current legislation and the necesity to improve the system of governanace in Ukraine.

Curemtly in Ukraine the idea of decentralization in all spheres of life in the context of public administration reform is widely spred. Decentralization and deconcentration of administrative functions of state ecological supervision (control) requires gradual optimization of both central office and regional offices of the State ecological inspaction of Ukraine. Therefore, the purpose of the article is the allocation of priorities to be addressed as well as leadership that requires rapid development and update of management networks, engagement in public supervisory control of young, energetic, competent and proactive staff of the new generation. This approach will ensure the effective functioning of state supervision (control) in the field of environmental protection and creation of strong human resources, capable to provide high-performance to meet the needs of civil society to perform Ukrainian system of environmental protection.

Ключові слова: система управління охороною навколишнього природного середовища, реформування органів державного екологічного нагляду (контролю), оптимізація діяльності державних органів, вдосконалення системи державного управління.

Key words: system of environmental protection, reform of state supervision (control), optimization, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відсутність стратегії реформування органів державного нагляду (контролю), непослідовність дій і прямі помилки не дали змогу створити ефективну, в умовах сучасного динамічного та мінливого середовища, цілісну систему контролю у сфері охорони навколишнього природного середо-

вища. Однією з основних проблем діючої системи державного нагляду (контролю) у сфері екології та природоохорони в Україні є недооцінювання його ролі, як реального інструменту для охорони збереження та відтворення природних ресурсів з одночасним розв'язанням соціально-економічних проблем.

Основною вимогою реформування системи контролю у сфері охорони природи повинна бути її оптимізація у відповідності до сучасних вимог, тобто відповідність визначеним параметрам суспільно-економічного розвитку країни. При цьому одну з провідних ролей в удосконаленні системи управління охороною довкілля відіграють цілеспрямовані, адекватні викликам сьогодення, дії керівництва органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, оскільки вони є основою для практичної реалізації реформ на загальнодержавному та місцевих рівнях, що в свою чергу зможе забезпечити комплексне, а не локальне, вирішення існуючих у природоохоронній галузі проблем.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз фінансування заходів на утримання Державної екологічної інспекції у 2012—2013 роках

№ з/п	Назва бюджетної програми	Річні обсяги видатків, млн грн.		Відхилення, 2013 р. до 2012 р.	
		2012 р.	2013 р.	Абсолютне, млн грн. (V)	Відносне %
1	Керівництво та управління у сфері екологічного контролю	145,7	147,2	1,8	101
2	Зміцнення матеріально- технічної бази і методологічне забезпечення Державної екологічної інспекції України та її територіальних органів	40	30	-10	75

Джерело: [1, с. 6].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На актуальні проблеми забезпечення державного нагляду (контролю) у сфері екології вказують численні теоретичні дослідження та узагальнення як українських, так і зарубіжних вчених, зокрема праці О.С. Заржицького, Р.П. Івануха, Б.М. Данилишина, Р. Кромера. Для України і Карпатського регіону, зокрема, велике значення мають роботи О.М. Маринича і В.М. Пащенка, Л.Г. Руденка, Я.О. Адаменка, І.П. Ковальчука, І.М. Волошина, Л.Л. Малишевої та багатьох інших дослідників. Водночас можливості керівництва, які повинні використовуватись під час проведення оптимізації діяльності органів державного нагляду (контролю) у контексті реформування системи управління охороною навколишнього природного середовища досліджено недостатньо, що призводить до замороження існуючих та виникнення нових проблем в управлінні охороною довкіллям.

Актуальність теми обумовлена насамперед недостатністю вітчизняних наукових напрацювань з обраних питань і, як наслідок, необхідністю розробки теоретико-методологічних, організаційних та інституційних основ для забезпечення якісного реформування системи управління екологічною безпекою на основі аналізу зарубіжного досвіду, що в свою чергу має велике практичне значення, оскільки використання таких теоретичних розробок в якості підгрунтя для вироблення державно-управлінських рішень щодо оптимізації діяльності органів держнагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища дозволить уникнути помилок та прийняття завідомо неефективних управлінських рішень і в результаті забезпечить створення реальної системи державного нагляду (контролю) у вітчизняній природоохоронній галузі з одночасним досягненням позитивного соціального ефекту.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є комплексний аналіз сучасних підходів до реформування державних інституцій сфери управління екологічною безпекою на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду та визначення на цій основі першочергових заходів керівництва, спрямованих на якісну оптимізацію діяльності системи органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціально-політична, економічна нестабільність в Україні детермінує переосмислення існуючих підходів до державного нагляду (контролю) у сфері екології, охорони та відтворення природних ресурсів країни, однак беззаперечним фактом є необхідність оптимізації діяльності органів державного нагляду (контролю), у контексті реформування системи управління охороною навколишнього природного середовища, шляхом перегляду нормативного базису, процесу реалізації владних повноважень, переліку напрямів здійснення заходів контролю, завдань, засобів та ресурсів діяльності органів держеконагляду.

Попри сформовану нормативно-правову базу та приєднання України до низки міжнародних документів, конвенцій, угод, налагоджену співпрацю з міжнародними інституціями у сфері охорони довкілля, стан контролю за дотриманням вимог відповідного вітчизняного законодавства є незадовільним. Очевидними є невідповідність кроків влади сучасним викликам у питаннях формування державної політики, спрямованої на здійснення держекоконтролю, забезпечення екологічної безпеки країни та екологічних прав суспільства. Однією із важливих передумов такої ситуації стала відсутність фахових екологів, науковців та практиків, а також представників природоохоронних організацій у вітчизняному парламенті, уряді, місцевих органах влади України, що є абсолютно нормальною практикою для багатьох розвинених європейських країн. Крім того, у країнах ЄС вже традиційним є входження представників екоспільноти навіть до наднаціонального органу — Європейського парламенту, Європейської партії зелених.

В Україні подібна практика відсутня, оскільки за роки незалежності фахова підготовка спеціалістів-екологів за відповідними напрямами: інспекторська діяльність, юридичне супроводження тощо, перманентно знаходилась на незадовільному рівні, а в суспільстві не було сформовано достатньо потужних громадянських структур екологічного спрямування, які б компетентно та послідовно опікувались питаннями екологічної безпеки та охорони довкілля і брали активну участь у політичному процесі, виборах та формуванні потужного кадрового потенціалу для органів державної влади. Ці проблеми, перш за все, стосуються органів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема Державної екологічної інспекції України та її територіальних підрозділів.

На сьогоднішній день можна констатувати незадовільний стан державного нагляду (контролю) у сфері екології та використання природних ресурсів, адже відсутність потужного кадрового потенціалу у тісному зв'язку із зниженням і без того неналежного рівня матеріально-технічного, організаційного та методологічного забезпечення державного природоохоронного органу провокує високий рівень корумпованості сфери екологічного нагляду. Як приклад, пропонується розглянути порівняльний аналіз фінансування заходів на утримання Державної екологічної інспекції у 2012—2013 роках, що наведений у таблиці 1.

Таблиця 2. Результати роботи Держекоінспекції України у 2013 році

Держекоінспекція України	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Притягнуто до адмін. відпов. посад. осіб, громадян, чол.	Сума штрафів, тис. грн.		Передано матеріалів у правоохоронні органи				Порушено кримінальних справ, од.	Загальна сума розрахованих збитків, тис. грн.	Пред'явлені претензії та позови за екологічні збитки			
									До органів прокуратури					предявлено		стягнено	
	Всього	У т.ч. обєктів занесених до «переліку»	Всього, одиниць	У т.ч. передано для розгляду		накладено	стягнено	Всього	Всього	В т.ч. для порушення кримінальних справ	До МВС, СБУ, інших			кількість	сума, тис. грн.	кількість	сума, тис. грн.
Всього	90847	376	86661	4112	76716	17387	15978	2909	2083	453	823	455	1451406	5603	1278826	4618	1198

Отже, витрати у 2012—2013 роках на утримання апарату управління залишалися стабільними із незначним зростанням у 2013 р., порівняно із попереднім 2012 р. (з 145,7% до 147,2%), на 1,8 млн грн., але протилежна тенденція спостерігається із витратами на матеріально-технічне і методологічне забезпечення, які впродовж досліджуваного періоду зменшились на 25% (з 40 млн грн. у 2012 р. до 30 млн грн. у 2013 р.). Це негативно позначилось на оновленні матеріально-технічної бази та ускладнило запровадження інноваційних інструментів у роботі Державної екологічної інспекції України та її територіальних органів [1, с. 6].

Якщо ж звернутись до поточних статистичних даних, то ситуація видається катастрофічною, оскільки 31 липня 2014 року Верховною Радою України прийнято Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік".

Цим законом регламентується скорочення видатків на зарплату державних службовців у розмірі 70% та пропонується здійснювати заходи щодо оптимізації штатної чисельності працівників, надавати працівникам відпустки без збереження заробітної плати, встановити для працівників режим роботи на умовах неповного робочого часу, зменшити або скасувати стимулюючі виплати, підвищення посадових окладів, зменшити надбавки і доплати, які встановлені у граничних розмірах, переглянути укладені договори на придбання товарів, робіт, послуг, тощо [2]. Така тенденція є досить цікавою, адже за офіційними даними Державної екологічної інспекції України, суми адміністративних стягнень та відшкодування завданих навколишньому природному середовищу збитків значно перевищують розмір видатків на її утримання та матеріально-технічне забезпечення (табл. 2) [3].

Тобто у 2013 році, за результатами роботи Інспекції, суми адміністративних стягнень та відшкодування завданих навколишньому природному середовищу збитків, що були пред'явлені порушникам для сплати на користь Державного та місцевого бюджетів становили у сукупності — 1 296 213 281 грн., а витрачено на її утримання та матеріально-технічне забезпечення 177 200 000 грн., що становить 14% від загальної суми залучених до Державного та місцевих бюджетів коштів.

Що стосується громадськості, то частина активних представників природоохоронних організацій висловлює занепокоєння незадовільним станом державного нагляду (контролю) у сфері екології та використання природних ресурсів та наголошує на недопустимості заборони на проведення заходів державного контролю у сфері екології та охорони навколишнього природного середовища [4]. Однак серед Інститутів громадянського суспільства існує й інша думка, наприклад Федерація роботодавців України (далі — ФРУ) закликала Уряд продовжити дію мораторію на проведення перевірок підприємств, установ, організацій та фізичних осіб-підприємців, на перше півріччя 2015 року. Про це йдеться у зверненні ФРУ на адресу Кабінету Міністрів України. На думку ФРУ, запроваджений мораторій має позитивний вплив на роботу усіх без виключення підприємств, а продовження дії заборони на проведення перевірок ще на півроку, стане одним із факторів, який дозволить підприємствам не припиняти роботу та зберегти робочі місця — наголошують у Федерації роботодавців України [5].

З вищенаведеного зрозуміло, що, крім суто матеріальних показників, неможливо залишити поза увагою і фактичну закритість та низьку якість інформації щодо здійснення Держекоінспекцією реальних кроків з охорони довкілля та роз'яснень щодо необхідності використання інструментарію, спрямованого на відтворення та збереження загальнодержавних природних ресурсів. Іншими словами, відсутність якісної комунікації між Органом держнагляду (контролю), широкими колами бізнес-середовища та громадськості фактично призвели до повної дискредитації екологічних та природоохоронних відомств України, а Держекоінспекція, на жаль, сприймається виключно як непотрібна, корумпована та забюрократизована державна структура з незрозумілими функціями, завданнями та повноваженнями. Про реальну діяльність щодо роботи контролюючого органу відомо лише дуже вузькому колу спеціалістів, що є недостатнім в умовах сучасного інформаційного суспільства, адже громадськість підтримуватиме діяльність державного органу тільки у тому випадку, якщо буде поінформована належним чином і розумітиме необхідність тих чи інших рішень, а також прийматиме участь у їх реалізації, що є майже відсутнім на сьогоднішній день.

Така негативна ситуація складалась на протязі багатьох років і для її виправлення першочерговими завданнями сучасного керівництва є прийняття надзвичайно ефективних управлінських рішень, які повинні бути спрямовані на термінове запровадження змін в організації роботи контролюючого органу, ліквідацію попередніх помилок та убезпечення від них у майбутньому, адже, як зазначалося вище, суспільством в цілому, на сьогоднішній день, майже не сприймається необхідність здійснення природоохоронних заходів як єдиного механізму припинення в державі екологічних порушень та забезпечення екологічного благополуччя країни. Разом з тим, потрібно чітко розуміти, що крім перерахованого вище, заборона діяльності органів, які протистоять екологічним правопорушенням на державному рівні провокує зміну ситуації від негативної до загрозливої, адже вона породжує уявлення про безкарність порушень природоохоронного законодавства і таким чином провокує в подальшому тільки збільшення кількості незаконних посягань [6, с. 3].

З початком оптимізації діяльності органів державного нагляду (контролю) у контексті реформування системи управління охороною навколишнього природного середовища, відповідна галузь державного управління потребуватиме професійних та компетентних керівників всіх рівнів, центрального апарату та територіальних підрозділів органу держнагляду (контролю), які повинні чітко розуміти, що

Таблиця 3. Типова структура територіального підрозділу Державної екологічної інспекції України

Обов'язки відповідного органу держнагляду (контролю) у частині здійснення повноважень державного нагляду (контролю)	Кількість адміністративних та інших посад (що не мають права брати участь у заходах держнагляду (контролю)	Кількість інспекторських посад	Кількість працездатного населення регіону, тис.	Загальний показник співвідношення за формулою 1 інспектор/кількість фізичних осіб
			Кількість юридичних осіб, без урахування ОДВ та ОМС, тис.	Загальний показник співвідношення за формулою 1 інспектор: кількість юридичних осіб
Здійснює державний нагляд (контроль) за додержанн ОДВ та їх територіальними органами, ОМС в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами-нерезидентами вимог природоохоронного законодавства	16	40	542 850	**1: 13 571**
			25 467	**1: 637**

жодні зміни в системі організації неможливі без виникнення опору цим змінам. Це є певною проблемою для будь-якого суб'єкта процесу управління, адже наслідками такого опору можуть бути як відстрочки початку цього процесу, так і повний саботаж тих чи інших заходів, пов'язаних із упровадженням нововведень, а отже, відставання в порівнянні з наміченими термінами у досягненні цілей, а інколи і їхній повний зрив [7, с. 69].

Важливим є також вміння керівника оперативно реагувати на зміни в оточуючому середовищі, адже його динамізм та інтенсивність трансформацій у сучасних умовах вимагають від керуючого суб'єкта вмілого вирішення нових задач шляхом впровадження змін, але з урахуванням суттєвої обмеженості ресурсів, що значно ускладнює функціонування як існуючих, так і новостворених систем і потребує постійного їх удосконалення [8, с. 137].

Крім того, необхідно реагувати як на зміни оточуючого середовища, так і на внутрішні трансформаційні процеси, адже навіть найбільш уточнена, систематизована, структурована та адаптована модель потребує коригування під час її впровадження. Основним завданням ефективного управлінця є саме таке коригування, але обов'язково на основі базових теоретичних знань та практичних напрацювань.

Враховуючи відсутність наукових досліджень та практичних рекомендацій з обраної теми пропонуємо визначити першочергові кроки керівництва органу державного нагляду (контролю), що необхідно здійснити для вирішення існуючих проблем у державному секторі природоохоронної галузі та створення ефективної структури органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища і територіальних підрозділів, з урахуванням вимог чинного законодавства та в умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів держави, шляхом оптимізації його діяльності, реформувавши, на основі нижче наведеного аналізу, відповідні напрями діяльності наступним чином.

Аналізуючи такий аспект проблематики як організаційне забезпечення діяльності органу державного нагляду (контролю) та його структурних підрозділів, пропонується особливу увагу приділити розгляду концепції І. Ісаєва, у межах якої акцентовано увагу на основних ключових факторах реалізації стратегічного управління, які обов'язково треба враховувати для забезпечення його ефективності. До таких факторів дослідник зараховує:

— переваги та недоліки організаційної структури, відповідно до яких має формуватись її функціональний потенціал;

— передумови організаційного розвитку;

— ставка на диверсифікацію стратегії (здатності до підміни однієї стратегії іншою у разі, якщо вона не працює на передбачену результативність);

— потенціал інтегративного розвитку організаційної структури.

Відповідно до цієї концепції, певний орган державної влади, якщо він має недостатньо розвинену організаційну структуру, а відтак, не піддавався системній оптимізації, то він повинен обирати саме ту стратегію, яка максимально дозволить йому реалізувати організаційний потенціал, як приклад — стратегію скорочення або, навпаки, стратегію розширення.

Враховуючи вищевикладене потрібно відзначити, що кожен орган державної влади, залежно від його загальностратегічних орієнтирів та перспектив розвитку, завжди має свою методологію та технологію здійснення стратегічного управління, яка, безумовно, визначається його стратегічним рівнем [9, с. 516].

За роки існування Держекоінспекції України численні зміни організаційної структури та штатного розпису, як центрального апарату так і територіальних підрозділів, не дали бажаного результату і не змогли забезпечити якісне функціонування органу держнагляду, оскільки запроваджувались без чіткої стратегії і розуміння кінцевого результату, а відтак безсистемно і неефективно.

Це призвело до дублювання функцій певних посадових осіб і непотрібного розширення адміністративних та інших посад, на відміну від інспекторського складу, посадові особи якого є основним виконавцем, що реалізують покладені на Інспекцію обов'язки. Як приклад, пропонуємо розглянути типову структуру територіального підрозділу Державної екологічної інспекції України (табл. 3).

Отже, стає зрозумілим, що неможливо забезпечити якісне та ефективне функціонування державного контролюючого органу при існуючі організаційній структурі. Крім того, відповідно до пункту 11 Положення про територіальні підрозділи Державну екологічну інспекцію України, затвердженого Наказом Голови Держекоінспекції України від 12.12.2011 року №136 [10] перший заступник, заступник начальника територіального підрозділу Держекоінспекції призначаються на посади та звільняються з посад Головою Держекоінспекції України за погодженням з Міністром екології та природних ресурсів, що виявилось досить неефективним, адже порядок призначення заступників начальника територіального підрозділу Інспекції по суті дублюється з порядком призначення безпосередньо начальника територіального підрозділу і не може забезпечити ефективне розподілення функцій, які передбачені п.п. 19.2., п.19, а саме: начальник Інспекції розподіляє обов'язки між своїми заступниками. Певною проблемою є, в окремих випадках, неналежне виконання своїх обов'язків заступниками начальника за дорученням начальника, адже він фактично не має жодних важелів впливу на посадових осіб, які по суті знаходяться у його підпорядкуванні лише формально. Слід зауважити, що це також суперечить п.п. 12.5., п.12 згаданого Положення, адже цим пунктом передбачено, що саме начальник здійснює добір кадрів у Держекоінспекцію, фор-

Таблиця 4. Порівняльний аналіз рівня матеріально-технічного забезпечення органів державного нагляду (контролю) в сфері охорони навколишнього природного середовища та в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху

Орган контролю	Посада	Рівень матеріально-технічного забезпечення	Повноваження	Фінансовий показник (щодо відповідальності за вчинене правопорушення)
Держекоінспекція (Орієнтовна кількість працівників – 1800 у середньому, за результатами власних підрахунків ДЕІ з розрахунку 50–70 осіб на терорган)	Інспектор	Зношений автопарк, повністю відсутнє забезпечення засобами фото, відеофіксації правопорушень, відсутня табельна зброя, відсутність форменного одягу, середня заробітна плата по територіальних підрозділах – 1200–1500 грн., *скорочення фінансування та штату (введено змінами до Держбюджету)*	Складення адмінпротоколів, винесення постанов, розгляд адмінматеріалів, розрахунок розміру завданих збитків	1. В межах розміру адміністягнень – до 10200 грн. 2. Необмежено, відповідно до розрахунку на підставі Методик
Державтоінспекція (Орієнтовна кількість працівників – 23 000 за даними офіційного сайту ДАІ)	Інспектор	Оновлений автопарк, забезпечення засобами фото,-відеофіксації правопорушень, наявність табельної зброї, наявність форменного одягу, середня заробітна плата по територіальних підрозділах – 2500–3000 грн., *постійне збільшення штату та перегляд умов фінансування. Збільшення заробітної плати до 8000 грн. (проект)*	Сладення адмінпротоколів, винесення постанов, розгляд адмінматеріалів	1. В межах розміру адміністягнень – до 5950 грн.

мує кадровий резерв на відповідні посади, однак з незрозумілих причин цей пункт доповнено словами: "крім своїх заступників".

Досить значною проблемою у роботі органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища є також неефективна реалізація надзвичайно широкого кола наданих повноважень інспекторському складу. Це стало можливим внаслідок низької якості внутрішніх документів організаційно-розпорядчого характеру та їх невідповідності вимогам діючого законодавства і підзаконних нормативно-правових актів, що постійно змінюються.

Вирішити згадану проблему пропонується за допомогою стратегічного, комплексного підходу до управління Держекоінспекцією та її територіальними підрозділами, а саме: визначення стратегії з вдосконалення роботи органу держнагляду з прогнозуванням чіткого результату від її впровадження, на підставі якої переглянути, внести зміни, видати нові, скасувати недосконалі розпорядчі документи з метою забезпечення сталого та прогнозованого розвитку організації.

Як вже згадувалось, значною проблемою у діяльності органів державного нагляду (контролю) є неефективна реалізація владних повноважень посадовими особами під час здійснення заходів державного екологічного контролю. Це обумовлено декількома чинниками, зокрема низьким рівнем якості кадрового забезпечення, професійної та морально-етичної підготовки інспекторського складу. Потрібно чітко розуміти, що під час проведення заходів державного нагляду та контролю (перевірка з дотримання вимог природоохоронного законодавства) конкретний інспектор уособлює Орган державної влади і є представником інтересів держави в цілому, а отже, повинен вміти достойно, переконливо, наполегливо, обов'язково в рамках чинного законодавства, вести діалог з представником бізнесу чи громадськості, який, переважно, буде його запеклим опонентом, адже у більшості випадків такі прийоми психологічного тиску використовуються саме порушниками з метою уникнення покарань. Недостатній рівень знань, вмінь, навичок та професійної підготовки серед діючих посадових осіб Держекоінспекції добре ілюструють численні відеоматеріали, розміщені в мережі Інтернет, наприклад, у відео до статті О. Арбузова для інтернет-видання "Укррудпром" — "Природа берёт своё" [11]. Аналізуючи даний конкретний випадок, потрібно зазначити, що опонентом інспекторів, на момент перевірки, не було наведено жодних законних підстав для недопуску їх до перевірки, але використовуючи прийоми психологічного та морального тиску, постійно звертаючи увагу на незнання посадовими особами своїх прав, основних понять, визначень і чинної нормативної бази, представник іншої сторони зміг фактично зупинити інспекційну роботу, а відтак, якщо дійсно було б допущено порушення, це могло б призвести до уникнення від покарання за його скоєння.

Небезпека такого стану справ знаходиться у декількох площинах. По-перше, неналежна поведінка посадової особи дискредитує, з точки зору суспільства, контролюючий орган, рівень авторитету якого в умовах сьогодення близький до небезпечно низького, та державу в цілому. По друге, такі ситуації створюють ілюзію відворотності покарання за певних умов. По-третє, це реальний механізм уникнення від покарання для реального правопорушника, що є взагалі недопустимим.

Цікавою є думка з цього приводу відомого французького дослідника проблем управління Б. Гурне, який зазначав, що: "найпродуманіші структури та найсучасніші знаряддя не дадуть очікуваних результатів, якщо службові штати недоукомплектовані або, ще гірше, укомплектовані працівниками низької кваліфікації" [12, с. 24].

Вирішити цю проблему можливо за допомогою невідкладних заходів, спрямованих на підвищення якості кадрового забезпечення шляхом проведення масштабних перевірок на профпридатність як інспекторського складу, так і інших посадових осіб, включаючи керівників структурних підрозділів та територіальних інспекцій Органу держнагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища. Для цього повинні бути створені відповідні комісії, робота яких повинна супроводжуватись інформаційно, із висвітленням проведених заходів та їх результатів у ЗМІ, а до складу новостворених комісій в обов'язковому порядку повинні залучатись незалежні експерти з профільних Інститутів громадянського суспільства на добровільних засадах. Це забезпечить належну якість кадрових

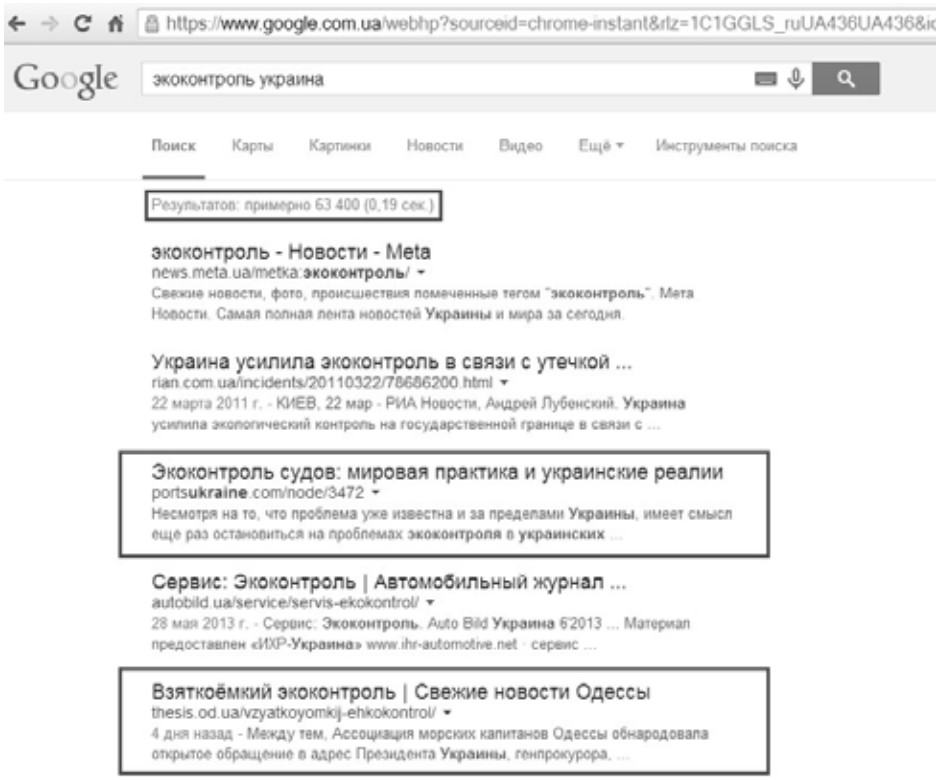

Рис. 1. Запит у пошуковій системі Google за словосполученням: "экоконтроль украина"

рішень та достатність підстав для їх прийняття, що в майбутньому слугуватиме беззаперечною доказовою базою правильності прийняття таких рішень у випадках їх оскарження посадовими особами у судах.

У зв'язку із істотною трансформацією політичної та економічної обстановки в країні, проблемам здійснення охорони природних ресурсів державою приділяється недостатньо уваги, що в свою чергу призводить до ігнорування таких важливих складових ефективного функціонування органів державного нагляду (контролю) як належне матеріально-технічне забезпечення.

Вважаємо за потрібне провести порівняльний аналіз рівня матеріально-технічного забезпечення органів державного нагляду (контролю) в різних сферах у сукупності з обсягом службових обов'язків та повноважень покладених на посадову особу (табл. 4).

За результатами проведеного аналізу відслідковується абсолютна невідповідність між обсягами наданих повноважень, покладених обов'язків та рівнем матеріально-технічного забезпечення інспекторського складу органів державного нагляду контролю, що є одним з багатьох корупційних ризиків, адже особа, яка уповноважена здійснювати розрахунок збитків на багатомільйонні суми, за проведену роботу отримує заробітну плату на рівні прожиткового мінімуму. Крім того, окремим питанням, що потребує додаткового висвітлення є відсутність у держекоінспекторів табельної зброї та чітко визначеного форменого одягу. Як уповноважений представник органу контролю, що здійснює державний нагляд за дотриманням вимог природоохоронного законодавства та законодавства у галузі мисливського господарства і полювання, інспектор Держекоінспекції постійно контактує з озброєними особами в умовах, які не є сприятливими для його власної безпеки, життя та здоров'я. Спілкування з озброєними порушниками, як правило, відбувається за межами населених пунктів та у малолюдній місцевості: ліси, поля, водоохоронні зони, заповідники тощо. Особливо це стосується спеціалістів відділу оперативного контролю Держекоінспекції.

Як підгрунтя для практичної реалізації даного дослідження, доцільно було б використати зарубіжний досвід, а саме: досвід Сполучених Штатів Америки, де полювання дуже популярне і мисливські ресурси експлуатуються набагато інтенсивніше ніж в Україні, але розумно. Насамперед, завдяки Національній Службі риболовлі та полювання США — www.fws.gov. Цікаво, що у США додержання законів полювання контролює озброєна екополіція, штат якої складається переважно з досвідчених мисливців з екологічною освітою [13, с. 31—35].

Що стосується неналежного рівня матеріально-технічного забезпечення діяльності Держекоінспекції в цілому, то така тенденція відслідковується за весь період існування цього державного органу, що не могло не призвести до негативної динаміки. Цю проблему потрібно вирішувати негайно, адже створення якісного кадрового потенціалу здатного, відповідно до законодавства, високоефективно виконувати завдання і функції держави можливо лише за умови відповідного соціального, фінансового та матеріального забезпечення відповідного державного інспектора.

Поза увагою неможливо залишити і такий, надзвичайно важливий в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, аспект функціонування органу держеконагляду, як належний інформаційний супровід діяльності.

На жаль, на даний час можна констатувати лише негативні результати від систематичного та багаторічного ігнорування такого вкрай важливого напряму діяльності органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони природи, як повноцінний інформаційний супровід діяльності державного контролюючого органу, на який покладаються повноваження щодо охорони, збереження та відтворення природних ресурсів. Слід зазначити, що під інформаційним супроводом слід розуміти діяльність відповідного підрозділу чи окремих, відповідальних за формування та реалізацію інформаційної політики організації, посадових осіб щодо збору, аналізу, обробки та оперативного висвітлення і поширення інформації про діяльність цього органу за допомогою засобів масової інформації та інших комунікаційних каналів, у межах чинного законодавства.

Інформаційний супровід діяльності органів державної влади регламентований низкою законодавчих актів, передусім, Законом України "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації". Цей закон передбачає необхідність створення в органах державної влади спеціальних інформаційних служб (інформаційні управління, інформаційно-аналітичні підрозділи, прес-служби, прес-центри, управління і центри громадських зв'язків, прес-бюро, прес-секретарі та прес-аташе з відповідним апаратом). Але потрібно розуміти, що наявність вищезгаданого підрозділу у структурі будь-якої організації не гарантує наявність якісного інформаційного супроводу діяльності самого органу. Тобто формальність підходів до роботи спеціалістів такого підрозділу у сучасних умовах, зводиться в основному до обробки статистичної інформації та підготов-

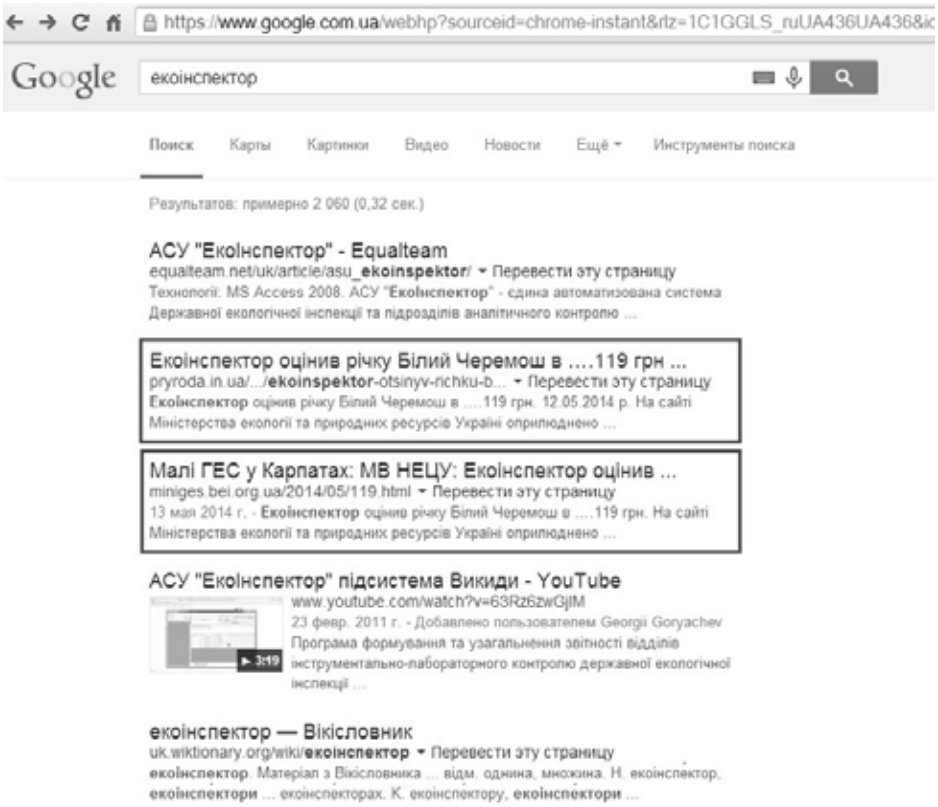

Рис. 2. Запит у пошуковій системі Google за словосполученням: "екоінспектор"

ки звітів вищому керівництву, що в результаті не може забезпечити високий попит суспільства на відповідну інформацію.

Наслідками такого явища є:

— повна відсутність розуміння у населення країни необхідності функціонування контролюючих органів у сфері екобезпеки і, як наслідок, неусвідомлення політичним керівництвом важливості державної охорони навколишнього природного середовища;

— надзвичайно низький рівень авторитету працівників Держекоінспекції серед громадян та підприємницької спільноти;

— відсутність популяризації природоохоронної діяльності серед молоді і, як наслідок, неможливість створення потужного кадрового резерву у майбутньому.

Натомість, діяльність контролюючого органу з питань екології, активно висвітлюється приватними ЗМІ фрагментарно та епізодично, переважно у негативній інтерпретації, що в свою чергу формує однополярність суспільної думки про його корумпованість, непотрібність та неефективність. Цікавим є те, що у мережі інтернет за запитом як українською так і російською мовами, пошукової системи Google на тематику екоконтролю, у переважній більшості, на перших же позиціях, відображаються не державний портал Міністерства екології та природних ресурсів або Державної екологічної інспекції України, а інтернет ЗМІ, що накопичують негативні відгуки про діяльність цих державних органів за рахунок одностороннього висвітлення інформації (рис. 1, рис. 2).

Вирішувати цю проблему рекомендується за допомогою проведення комплексних заходів, спрямованих на поширення якісної інформації про реальну роботу з охорони довкілля державними контролюючими органами та популяризацію діяльності державної природоохорони в цілому. Для цього необхідно розробити та реалізувати широку інформаційну кампанію, спрямовану на висвітлення реального стану справ в органах державного нагляду (контролю) як в друкованих всеукраїнських та регіональних ЗМІ, так і в мережі Інтернет. Слід зауважити, що лише сайтів державних органів, з регулярно оновлюваними шаблонними новинами без якісного аналізу, абсолютно недостатньо.

З урахуванням обмеженості ресурсів та фінансування діяльності Держекоінспекції даного напряму пропонується використати комплексний підхід до реалізації якісного інформаційного супроводу діяльності Держекоінспекції із залученням напрацювань Інститутів громадянського суспільства. Для прикладу можна привести інноваційну розробку Громадської організації "Українське громадське об'єднання міжвідомчих комунікацій у сфері охорони навколишнього природного середовища е-Екологія" (далі — ГО е-Екологія) — "Електронна система міжвідомчої взаємодії професійних екологів myECO". Ця система, що працює у тестовому режимі на базі порталу www.ecoukraine.org, створена з метою налагодження ефективної, якісної та оперативної міжвідомчої інформаційної взаємодії, за допомогою новітніх технологій, між представниками органів державної влади з питань природоохорони, природокористування та екологічної політики, громадськістю і підприємницькою спільнотою. Використання вказаної системи не потребує абсолютно будь-яких фінансових витрат, забезпечуючи разом з тим необхідну комунікацію між усіма зацікавленими сторонами як з боку громадськості і бізнесу, так і з боку органів державної влади.

Під час проведення оптимізації роботи органу державного нагляду (контролю) у сфері екології та охорони навколишнього природного середовища недопустимо залишати поза увагою стратегічний розвиток таких ключових напрямів діяльності, як:

— організація реального оперативного контролю та постійне проведення профілактичних заходів, спрямованих на попередження вчинення правопорушень, усунення причин і ліквідації їх наслідків;

— співпраця з природоохоронними громадськими об'єднаннями та окремими громадянами з метою забезпечення оперативного інформування органів державної влади про діяльність правопорушників;

— оперативна та якісна взаємодія органу державного нагляду (контролю) з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема: міліцією, прокуратурою, державною фіскальною службою, державною реєстраційною службою тощо.

Ці напрями пропонується розглядати виключно у їх сукупності, адже це дасть можливість комплексно вирішити проблему нескоординованості та непослідовності дій державних органів та Інститутів громадянського суспільства під час проведення заходів державного нагляду (контролю) у природоохоронній галузі.

Наприклад, використовувати згадану електронну систему myECO розроблену громадським природоохоронним

Рис. 3. Організація роботи електронної системи myECO за напрямом "оперативний контроль"

активом можливо як для обміну інформацією, так і для організації оперативного контролю, оскільки однією з її функцій є отримання, обробка та передача інформації від громадян до органу державного нагляду (контролю) (рис. 3).

Слід зауважити, що для розробки і впровадження згаданої системи не потрібні бюджетні асигнування. Керівництво згаданих природоохоронних органів, у співпраці з інститутами громадянського суспільства на громадських засадах, має можливість використовувати напрацювання громадської організації е-Екологія зі створення аналогічної функції системи myECO щодо оперативного обміну загальнодоступною інформацією, доступ до якої не може бути обмежений згідно зі статтею 50 Конституції України [14]. Тобто створення додаткової функції системи "Оперативний контроль" та веб-застосунків (клієнтських автономних інтерфейсів, адаптованих під мобільні пристрої, що використовуються особою для доступу до системи) відбувається за рахунок добровільних внесків активу громадських об'єднань, для яких вони й розробляються, а органам державної влади пропонується лише інформаційно та організаційно підтримати згадані ініціативи і забезпечити їх поширення та використання. Проведення органами держнагляду згаданих заходів у співпраці з громадськістю створює основу для організації оперативних штабів громадського інспекторського активу в режимі реального часу без додаткового бюджетного фінансування, що в свою чергу забезпечить високу мобільність оперативних груп, і, як наслідок, швидке реагування на вчинені правопорушення.

Щодо оперативної та якісної взаємодії органу державного нагляду (контролю) з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування необхідно розробити чіткий порядок взаємодії та обміну інформацією між сторонами.

У сучасних реаліях, за відсутності такого порядку, неможливо забезпечити ефективність роботи контролюючих органів, адже обмеженість певного кола повноважень органів контролю у сукупності з високою завантаженістю правоохоронних органів та відсутністю доступу до інформації регуляторних органів створюють проблеми для планування та проведення заходів державного контролю.

Як приклад, наведемо негативні наслідки у зв'язку з відсутністю такого порядку взаємодії між Державною екологічною інспекцією та Державною реєстраційною службою.

Держекоінспекція не має доступу до інформації щодо організаційно-правової форми суб'єктів господарювання, які можуть перевірятись на предмет дотримання вимог природоохоронного законодавства, а тому — планування річного, квартальних та поточних заходів щодо здійснення перевірок суб'єктів господарювання здійснюється хаотично та невпорядковано, що призводить до постійних перевірок одних підприємств і відсутності реагування на діяльність інших. Крім того, враховуючи певні обмеження щодо проведення планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання, згідно з вимогами Закону України "Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб — підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності" [15], таке планування призводить до неефективного використання фінансових та матеріальних ресурсів, адже під час внесення підприємства до плану контрольних заходів, державний інспектор не знає чи взагалі має право його перевіряти чи ні. Це призводить до того, що витрачаючи матеріальні ресурси (паливо) здійснюється виїзд на перевірку, яка завідомо не може бути проведена, а отже, не принесе ніякого результату крім втрати часу посадової особи Інспекції та фінансових витрат на організацію заходу.

Відсутність чіткого порядку взаємодії з правоохоронними органами є взагалі недопустимим явищем, оскільки до кола повноважень інспектора з охорони навколишнього природного середовища не входять повноваження щодо встановлення особи правопорушника та його затримання. Тобто навіть у разі виявлення правопорушення посадовою особою інспекції, за відсутності реагування з боку міліції, порушник абсолютно спокійно може уникнути покарання просто залишивши місце його вчинення не пред'явивши жодних документів, що можуть його ідентифікувати.

Таким чином, цілком зрозуміло, що діяльність органів державного нагляду (контролю) потребує системної оптимізації. В умовах сьогодення реформувати цю сферу набагато простіше, адже введений на півроку мораторій на здійснення перевірок суб'єктів господарювання сприяє вивільненню часу і надає додаткові можливості, які повинні бути використані саме для проведення комплексної реформи у системі управління охороною природи.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене можна констатувати, що значною мірою вирішити існуючі проблеми в організації діяльності органів державного нагляду та контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища можна за допомогою практичної реалізації наданих рекомендацій. Звичайно, перелік рекомендованих заходів і засобів не є вичерпним, однак, за умови негайного здійснення цих першочергових кроків, результат не буде детермінований на роки і створить підгрунтя для подальшого системного реформування галузі в найкоротші терміни. За попереднім висновком, з даного дослідження, термін реалізації від початку впровадження до отримання перших якісних результатів складатиме від шести до дванадцяти місяців.

Слід наголосити, що позитивний ефект від оптимізації можливий лише у випадку комплексного підходу до її реалізації. Фрагментарність та вибірковість впровадження окремих напрямів, не зможе забезпечити системних змін і, як наслідок, якісного результату.

Крім того, запропоновані кроки не передбачають додаткового навантаження на державний бюджет та суттєвих фінансових, матеріальних витрат, а отже, можуть бути розпочаті невідкладно і виконані в установлені терміни за умови розуміння керівництвом необхідності їх здійснення.

Література:

1. Якимчук А.Ю. Державна екологічна інспекція у структурі державного управління збереженням біорізноманіття в Україні [Текст] / А.Ю. Якимчук // Науковий вісник: наук.-теорет. журнал. — № 12. — Рівне: НУВГП, 2013. — 6 с.

2. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про державний бюджет України на 2014 рік" [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1622-18

3. Результати здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища за 2013 рік [Електронний ресурс] // Сайт Державної екологічної інспекції України. — Режим доступу: http://dei.gov.ua/images/doc/rishennyakollegii/tabl1.jpg

4. Шапаренко С. "Ні" мораторію на екологічні перевірки [Електронний ресурс] / С. Шапаренко // Відкритий лист: збір підписів. — Київ: ЕкГ "Печеніги", 2014. — Режим доступу: http://pechenegy.org.ua/ru/node/1162

5. Відкритий лист Федерації роботодавців України на адресу Прем'єр — міністра України [Електронний ресурс] // ФРУ. — Київ, 2014. — Режим доступу: http://fru.org.ua/ua/events/federatsiia-robotodavtsiv-ukrainy-zaklykaie-uriad-prodovzhyty-diiu-moratoriiu-na-provedennia-perevirok-pidpryiemstv-ta-fizosib-pidpryiemtsiv-na-pershe-pivrichchia-2015-roku

6. Поліщук Г.С. Корупція в структурі детермінації екологічної злочинності [Текст] / Г.С. Поліщук // Науковий вісник: наук.-теорет. журнал. — № 226. — 2009. — Київ. — Д.: КНУВС, 2009. — С. 3.

7. Жаворонкова Г. Управління організаційними змінами сучасних підприємств [Текст] / Г. Жаворонкова, О. Дяченко // Наука й економіка: наук.-теорет. журнал. — № 3. — 2010. — 69 с.

8. Воробйов С.В. Публічне управління: роль керівника у процесі управління змінами [Текст] / С. В. Воробйов // Публічне управління: шляхи розвитку: матеріали наук.-практ. конференції, 26 листопада 2014 р., м. Київ / ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк. — К.: НАДУ, 2014. — С.137.

9. Положення про Державну екологічну інспекцію України [Електронний ресурс] // Сайт Державної екологічної інспекції України. — Режим доступу: http://dei.gov.ua

10. Положення про територіальні підрозділи Державної екологічної інспекції України, затверджене Наказом Голови Держекоінспекції України від 12.12.2011 року №136 [Електронний ресурс] // Сайт Державної екологічної інспекції України. — Режим доступу: http://dei.gov.ua

11. Арбузов О. Природа берёт своё [Електронний ресурс] / О. Арбузов // Украрудпром: інтернет видання., 2014. — Режим доступу: http://ecoukraine.org/publ/odesa/video_ehkologi_vernulis_k_prezhnim_skhemam_bespredela_v_portakh_ukrainy/18-1-0-127

12. Гурне. Б. Державне управління / Б. Гурне / Пер. з фр. В. Шовкун. — К.: Основи, 1993. — С. 24.

13. Новіков Р. Хантер / Р. Новіков // Лісовий і мисливський журнал. — 2013. — № 6. — С. 31—35.

14. Конституція України від 15.05.2014 №254к/96-ВР / Верховна Рада України.

15. Закон України "Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб — підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності" [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4448-17

References:

1. Yakymchuk, A. (2013), "State Environmental Inspectorate in the structure of public administration in Ukraine for biodiversity" Naukoviy visnyk: naukovo-teoretychnyi zhurnal, vol. 12, pp. 6—12.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine On Introducing Amendments to the Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2014" available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1622-18 (Accessed 16 March 2015).

3. State Environmental Inspection of Ukraine (2014), "Results of realization of state surveillance (control) over compliance with requirements legislation on environmental protection by 2013", available at: http://dei.gov.ua/menyu-3/2011-12-19-07-30-27/2013/1648-rezultaty-2013.html (Accessed 14 January 2015).

4. Shaparenko, S. (2014), "No" moratorium on environmental inspections Open Letter: collecting signatures", available at: http://pechenegy.org.ua/ru/node/1162 (Accessed 14 January 2015).

5. Federation of Employers of Ukraine (2014), "An open letter of the Federation of Employers of Ukraine to the Prime — Minister of Ukraine", available at: http://fru.org.ua/ua/events/federatsiia-robotodavtsiv-ukrainy-zaklykaie-uriad-prodovzhyty-diiu-moratoriiu-na-provedennia-perevirok-pidpryiemstv-ta-fizosib-pidpryiemtsiv-na-pershe-pivrichchia-2015-roku (Accessed 14 January 2015).

6. Polishchuk, G. (2009), "Corruption in the structure determination of environmental crime", Scientific Bulletin: scientific- teoret. magazine, vol. 226, p. 3.

7. Zhavoronkova, G. (2010), Management of organizational changes of modern enterprises, G. Zhavoronkova, A. Dyachenko, Science and Economics: scientific- theoret . magazine, № 3, 69 p.

8. Vorobyov, S. (2014), "Public administration: role of a leader in the management of change", Public Administration: Procedings of scientific- practical Conference , November 26, NAPA, Kyiv, Ukraine.

9. State Environmental Inspection of Ukraine (2015), "The provisions of State Environmental Inspection of Ukraine", available at: http://dei.gov.ua (Accessed 14 January 2015).

10. State Environmental Inspection of Ukraine (2011), "The provisions of subdivisions of the State Ecological Inspectorate of Ukraine, approved by Order of the Chairman of the State Environmental Inspectorate of Ukraine", Available at: http://dei.gov.ua (Accessed 14 January 2015).

11. Arbuzov, A. (2014), "Nature takes its", Available at: http://ecoukraine.org/publ/odesa/video_ehkologi_vernulis_k_prezhnim_skhemam_bespredela_v_portakh_ukrainy/18-1-0-127 (Accessed 14 January 2015).

12. Gournay, B. (1993), Derzhavne upravlinnia [Public Administration], Essentials, Kyiv, Ukraine.

13. Novikov, R. (2013), "Hunter", Forestry and hunting magazine, vol. 6, pp. 31—35.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "The Constitution of Ukraine", Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (Accessed 14 January 2015).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law of Ukraine "On peculiarities of state supervision (control) of economic activities to individuals — entrepreneurs and legal entities applying the simplified system of taxation , accounting and reporting", Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4448-17 (Accessed 14 January 2015).

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.

УДК 352

С. П. Тимофєєв,
к. держ. упр., доцент кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики, Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ РОЗБУДОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

S. Tymofeev,
PhD in public administration, associate professor of the Department of local government, regional development and policy analysis Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv

POTENTIAL DIRECTIONS IN USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DEVELOPMENT OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE

У статті розглядаються перспективні напрями використання закордонного досвіду розбудови місцевого самоврядування в Україні. Серед країн, яким приділяється увага, Бельгія і Франція з розвиненою демократією та ефективною системою державного управління й місцевого самоврядування; Польща — колишня країна соцтабору, яка має схожу з Україною історію та культуру, але увійшла в ЄС та за короткий термін спромоглася реформувати систему управління, досягти оптимальної роботи органів місцевого самоврядування; Республіка Білорусь — колишня країна Радянського Союзу із специфічним варіантом оптимізації радянської моделі; Грузія — колишня країна Радянського Союзу, яка спромоглася подолати історичну спадщину, за лічені роки провести реформи в державі на всіх рівнях. На основі проведеного аналізу визначено основні характерні особливості, які варто запозичити. Використовуючи ці запозичення можна вдосконалити механізми функціонування місцевого самоврядування в Україні.

Potential directions in use of international experience in development of local government in Ukraine are reviewed by this article. Research focuses on several countries: Belgium and France with its developed democracy and effective governance and local administration: Poland — a former Soviet bloc country, which has resembling to Ukrainian history and culture, but is included in EU and in the short term managed to reform governance and achive optimal functioning of local governments; Belarus — a former Soviet Union country with its specific variant of optimization of the Soviet model: Georgia — former Soviet Union country, which managed to overcome historical succession and implemented reforms at all state levels in few years. Based on this analysis characteristics which should be adopted are defined. Using these adoptions could improve the mechanisms of local government in Ukraine.

Ключові слова: місцеве самоврядування, представницькі органи місцевого самоврядування, територіальний устрій, децентралізація, самоорганізація населення, муніципалітет.

Key words: local government, representative bodies of local government, decentralization, self-organization, municipality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На даному етапі для України є характерним пошук нової моделі місцевого самоврядування. Задеклароване спрямування на децентралізацію потребує ще багато уточнень, залучення наробок багатьох спеціалістів як теоретиків, так і практиків. Суттєве значення у розробці насправді дієвої системи розподілу функцій та повноважень органів влади на місцевому рівні має також використання закордонного досвіду вирішення даного питання. При цьому бажаним є дослідження практики як країн з високим рівнем демократизму, так і тих, що мають схожу з Україною культуру та історію.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням моделей місцевого самоврядування та закордонного досвіду побудови взаємовідносин держави та місцевого самоврядування займалися такі дослідники: С. Байрак [1], О. Власенко [7], П. Ворона [2—7], М. Пухтинський [7], Д. Теодорович [10], а також В. Корицька, В. Наконечний, Н. Наулік, А. Лелеченко, Т. Семенюк й інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на соціально-політичну та економічну сфери в сучасній Україні, а також важливості змін у взаємовідносинах державної влади з місцевим самоврядуванням, метою статті є визначення перспективних напрямів реформування місцевого самоврядування в Україні на основі закордонного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Організація влади на місцях (розподілу повноважень між органами державного управління та місцево-

го самоврядування) у кожній країні є відображенням історії становлення, особливостей культури. За рівнем розвитку місцевого самоврядування у деякій мірі визначається розвиненість країні, оскільки він відображає демократичність суспільства. З іншого боку, інтереси держави також повинні забезпечуватися. Досягнення балансу між місцевими та загальнодержавними інтересами є метою кожної країни. Шляхом довгих перетворень знаходиться найбільш оптимальний варіант, що може включати в себе як власний досвід країни чи пілотні проекти у певних місцевостях, так і запозичення позитивного досвіду інших країн. Оскільки ж подібний досвід може бути доволі індивідуальним, то варто аналізувати не тільки позитивні й негативні сторони чийогось досвіду, а й критично підходити до можливого запозичення. Варто звертати увагу саме на можливості впровадження в українській державі за сучасних реалій.

Розглянемо основні складові функціонування місцевого самоврядування у країнах з різним рівнем економічного та політичного розвитку.

Бельгія

Серед розвинених країн Європи чільне місце займає Бельгія, яка має, по-перше, високий рівень економічного й політичного розвитку, по-друге, довгу історію вироблення демократичних цінностей. Особливістю даної країни є поєднання сучасної розвиненої демократії з парламентською монархією. Бельгія є федеративною державою, з доволі простим поділом: три мовно-культурні Спільноти (французька, фламандська, німецька), три Регіони (фламандський, валлонський, брюссельский). При цьому кожна Спільнота має достатній рівень автономії та чітко прописані повноваження. В кожної Спільноти є свій власний парламент та уряд, який наділено повноваженнями щодо вирішення питань сфер освіти та культури, а також надання громадянам допомоги. Уряди регіонів приділяють увагу питанням економіки та території регіону. Столиця — місто Брюссель — є двомовним, кожна з двох спільнот має власні інституції для вирішення важливих проблем. Показовим є й те, що саме у Бельгії була вперше використана пропорційна система.

Територіальний поділ має такий вигляд: регіон — провінції — адміністративні райони — комуни. Вибори на місцевому рівні проводяться на засадах рівності, таємності, а головне — обов'язкової участі. В рамках обов'язковості діють санкції за неявку на голосування без поважних причин. І якщо на звичайну людину накладається досить вагомий штраф, то на працівника органу місцевого самоврядування розповсюджується санкція у вигляді позбавлення права на підвищення протягом шести років. Завдяки цьому, а також можливості електронного голосування, досягається доволі висока участь у межах 90 %.

До особливостей виборчого процесу можна віднести можливість голосувати за партію, так і окремо за одного з членів партії. Окрім того, загальна кількість членів у раді найбільшої територіальної одиниці не перевищує 84 особи. Також характерним для бельгійської моделі місцевого самоврядування є поєднання посад, радник може входити до виконавчих структур й займати посаду на постійній основі, а голова ради може бути при цьому мером зовсім іншого міста. Контролем за діяльністю органів місцевого самоврядування займається губернатор, який розглядає питання щодо законності прийнятих рішень, організовує сам процес виборів, а також координує діяльність загальнодержавних служб: пожежна оборона, поліція тощо. Таким чином, забезпечується децентралізованість держави та забезпечення державних інтересів [3].

Якщо у Бельгії процес становлення місцевого самоврядування був органічно пов'язаним з принципами свободи та демократії, то країни колишнього соцтабору мають свою специфіку. Показовим є приклад Республіки Польща, тому що вона має позитивний досвід проведення кардинальних перетворень. Для України важливою є якраз практика позбавлення від наслідків радянської системи.

Франція

Протягом довгого часу Францію ставлять у приклад, коли говорять про реформування державної служби. Розглядаючи місцеве самоврядування також варто приділити увагу досвіду цієї країни розвиненої демократії. Найменшою територіальною одиницею Франції є комуна. На цьому рівні влада належить суто місцевому самоврядуванню. Мер при цьому виконує функції державного управління. Окремий рівень територіальної організації — кантон. Він є доволі невизначеною одиницею, створеною для забезпечення виборчого процесу. Можливі варіанти коли декілька комун входить до кантону або навпаки, у великому місті, який є комуною, в свою чергу може бути декілька кантонів. Найбільша одиниця — департамент. На цьому рівні діють органи місцевого самоврядування та органи державного управління в особі префекта, якого назначає уряд [7, с. 45—46].

За своєрідним принципом формується представницький орган місцевого самоврядування на рівні департаментів. Депутати обираються від кантонів за мажоритарною системою на шість років, а самі вибори проходять раз на три роки. Після виборів кожного разу замінюється третина складу, після входження якої відбуваються вибори голови Генеральної Ради зі складу депутатів. Як заявляється, це направлене на забезпечення стабільності впровадження політики Генеральної Ради [4].

Цікавим для України є досвід комун в економічній сфері. На нижньому рівні у сільській місцевості, як і в багатьох інших країнах, тут є проблема забезпечення населення необхідними послугами. З метою подолання цієї проблеми держава може надавати кошти, але місцеве самоврядування й саме може вирішити питання шляхом співробітництва комун у деяких сферах, наданні певних послуг. Інший варіант — злиття невеликих комун для створення спроможної у фінансовому плані одиниці [5].

Польща

Наскрізною ідеєю розбудови місцевого самоврядування в Польщі полягає в переслідуванні на місцевому рівні інтересів громади над інтересами держави. Адміністративно-територіальний устрій складають воєводства, що складаються з повітів, які у свою чергу складаються з гмін. Відповідно до конституції органи місцевого самоврядування мають виконувати завдання, що не закріплені за державними органами влади. Воєводства знаходяться у подвійному підпорядкуванні. Тут знаходяться як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування. На цьому рівні самоврядування здійснюються функції загального характеру: творення стратегії розвитку для воєводства, провадження місце-

вої політики та загальнодержавних інтересів й укладання договорів з урядом [7, с. 110—111].

Стосовно державного управління, то його справляє воєвода, що призначається прем'єр-міністром, відповідає за безпеку та порядок на ввіреній території. У спектрі завдань воєводи нагляд за органами державного управління (адміністрацією, поліцією, різними інспекціями) та місцевим самоврядуванням рівня воєводства й нижче. Для польської моделі характерним є порядок, відповідно до якого питання вирішуються на найнижчому рівні, якщо для цього є можливості та ресурси. Цьому сприяє незалежність бюджетів. Найнижчим рівнем місцевого самоврядування є гміна, яка виконує функції по забезпеченню інтересів відповідної громади [10].

На даний час місцеве самоврядування Республіки Польща знаходиться на досить високому рівні та повністю відповідає стандартам Європейського Союзу. За роки реформування, як зазначає дослідник С. Байрак, поляки добилися високих результатів завдяки наступним постулатам:

— створення умов, за яких органи місцевого самоврядування самі б могли вирішувати всі важливі питання;

— наближення влади до людей;

— максимальна прозорість та доступність органів влади, прийняття рішень, так само й реалізація цих рішень відбувається відкрито для усіх громадян;

— в основі побудови місцевого самоврядування лежить принцип доповнення [1].

Останній постулат, як вже зазначалося, полягає в тому, що вищий рівень місцевого самоврядування підключається до вирішення проблеми тільки у випадку, коли з цим не справляється орган нижчого рівня. Отже, говорячи про Польщу, можна наголошувати на тому, що там досягли високого рівня децентралізації, обмежили втручання держави у справи територіальних громад, створили умови для економічної незалежності самоврядування.

Республіка Білорусь

Якщо ж розглядати сучасний стан місцевого самоврядування у пострадянських реаліях, то варто приділити увагу Республіці Білорусь. До системи місцевого самоврядування тут входять місцеві ради депутатів та фактично необмежена кількість органів громадського самоврядування. Дані органи функціонують на кшталт українських ОСН та ОСББ й можуть бути одноосібними. Форми волевиявлення громадян та рівні органів місцевого самоврядування Білорусі ідентичні з українськими. Столиця республіки, місто Мінськ наділена статусом, схожим на статус міста Києва.

Як зазначає П. Ворона, визначальним моментом у справі розвитку місцевого самоврядування є робота Ради із взаємодії органів місцевого самоврядування при Раді Республіки Національних зборів. Даний орган створюється за допомогою органів самоврядування усіх рівнів та наділяється координаційною функцією. Тобто фактично йде робота у двох напрямках: з одного боку, органи місцевого самоврядування впливають на формування державної політики, з іншого — через Раду із взаємодії спускається на низ розтлумачена державна політика [6, с. 285]. Додатково ймовірний вплив органів місцевого самоврядування можна прослідкувати у парламенті Республіки Білорусь, який є двопалатним. При цьому верхня палата складається якраз з представників областей та міста Мінськ, що обираються на засіданнях місцевих рад [9].

Разом з тим, прослідковується централізованість влади, оскільки голови місцевих рад одночасно є головами відповідних виконкомів, а їх кандидатури повинні схвалюватися президентом. У Білорусі фактично залишилась радянська система, за якої місцеві ради на всіх рівнях діють виконавчі комітети. Вони є у подвійному підпорядкуванні, належать як до системи органів місцевого самоврядування, так і до органів державного управління. Заступники голів обласних рад та Мінської міської ради призначаються та звільняються за погоди президента.

На досить високому рівні в Білорусі знаходиться самоорганізація населення, якій активно сприяють органи публічної влади. Вітається добровільна самоорганізація населення за місцем проживання для задоволення власних потреб та здійснення ініціатив щодо питань місцевого значення. Відповідно стверджується, що в Республіці Білорусь діють нормативні механізми для максимального залучення територіальних громад для вирішення місцевих питань. За твердженням дослідника П. Ворони, це дієвий феномен радянського самоврядування в удосконаленому механізмі. Щодо діяльності органів місцевого самоврядування, то у їх складу максимальною кількістю у обласній раді нараховується не більше 60 депутатів. Немало важливим є й те, що ці органи несуть відповідальність за завдані комусь збитки, якщо були прийняті незаконні рішення або мав місце факт діяльності/бездіяльності, який наніс шкоди [6, с. 287—288].

Грузія

Іншою країною, що вийшла з Радянського Союзу, є Грузія. У деякій мірі вона теж знаходиться на пограниччі між Сходом та Заходом, що й накладає свій відбиток на культуру, рівень розвитку та політичне розмаїття.

Спеціальним нормативно-правовим актом відповідного спрямування є Кодекс про місцеве самоврядування, прийнятий парламентом Грузії у лютому 2014 р. Якщо вдатись до аналізу цього документу, то окрім стандартних положень, що є характерними й для України, є відмінності. Наприклад, уряд може виступити ініціатором скасування чи створення нових муніципалітетів, зміни адміністративних кордонів або зміни адміністративних центрів. Пункт 3 статті 16 цього Кодексу вбачається демократичним і властивим більш для західної правової культури. В ньому зазначається, що "муніципалітет правомочний вирішувати за власною ініціативою будь-які питання, вирішення яких відповідно до законодавства Грузії не належить до повноважень іншого органу влади і не заборонено законом". Пункт 1 статті 17 наголошує на тому, що державний орган може делегувати повноваження органу місцевого самоврядування, якщо вважається, що на місцевому рівні їх можна вирішити більш ефективно. Формулювання можна сприймати двояко, оскільки не зовсім зрозумілим є принцип за яким визначається ступінь ефективності та можливість самостійно вирішувати проблеми [8].

Негативним положенням можна назвати те, що обмеження стосовно агітації й використання службового становища не поширюється на вище керівництво держави, та членів представницьких органів місцевого самоврядування. Цікавим положенням стосовно місцево-

го самоврядування Грузії є пункт у Законі про політичні об'єднання, що спонукає збільшувати кількість жінок у списках партій, оскільки така партія має право отримати додаткове грошове забезпечення у розмірі 10% за умови наявності хоча б 20% кандидатів жіночої статі. При цьому зазначається, що партії кожні три тижні повинні публікувати інформацію про фінансові надходження та звітувати за їх використання. Таку практику можна використати й в Україні, оскільки це може допомогти стабілізувати виборчий процес. Один з головних позитивних положень виборчого процесу в Грузії — хоча система виборів змішана, але за мажоритарним принципом є більше можливостей потрапити непартійному представнику місцевої громади [2].

ВИСНОВКИ

Отже, досвід розглянутих у статті країн має як позитивний, так і негативний характер. Серед того, що можна використати в Україні у сучасних умовах, варто виділити такі перспективні запозичення:

— Бельгія — обов'язковість голосування із зазначенням відповідних санкцій за неучасть та зменшення кількості депутатів, оскільки у прийнятті рішень ставка повинна робитись на якість, а не на кількість;

— Франція — вибори до представницьких органів місцевого самоврядування регіонального рівня за мажоритарною системою з частковою заміною депутатів;

— Польща — незалежність місцевих бюджетів у поєднанні зі свободою діяльності зі збереженням за державою контролюючої функції;

— Республіка Білорусь — створення органу загальнодержавного рівня у справах місцевого самоврядування із представників територіальних громад; підтримка органів самоорганізації населення й спонукання людей до вирішення питань місцевого значення; відповідальність за прийняття незаконних рішень, зі діяльність чи бездіяльність, в наслідок якої заподіяно шкоди іншій стороні;

— Грузія — фінансова звітність політичних партій для забезпечення реального контролю за їх діяльністю.

Література:

1. Байрак С. Місцеве самоврядування Республіки Польща: особливості становлення та засади функціонування / С. Байрак // Studia politologica Ucraino-Polona. — 2013. — Вип. 3. — С. 255—262.

2. Ворона П.В. Вибори до органів місцевого самоврядування Грузії — демократизація чи централізація? / П. В. Ворона // Публічне управління: теорія та практика. — 2013. — Вип. 1. — С. 66—71.

3. Ворона П.В. Досвід формування та роботи місцевої влади Бельгії (уроки для України) // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2010. — № 1 (37). — С. 420—426.

4. Ворона П.В. Регіональні та республіканські аспекти функціонування виборчої системи Франції / П.В. Ворона // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — № 2. — С. 254—261.

5. Ворона П. Комуна як базова ланка місцевого самоврядування / П. Ворона // Науковий вісник "Демократичне врядування". — 2009. — № 3. — Режим доступу: http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/1666/1/%2bVorona.pdf

6. Ворона П.В. Особливості публічної влади в Республіці Білорусь / П.В. Ворона / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика: Збірник наукових праць. — Полтава: Видавець Шевченко Р.В., 2013. — С. 281—291.

7. Зарубіжний досвід організації роботи місцевої влади: [монографія] / М.О. Пухтинський, П.В. Ворона, О.В. Власенко та ін. / За заг. ред. П.В. Ворони. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. — 280 с.

8. Кодекс про місцеве самоврядування прийнятий 05.02.2014 р. Парламентом Грузії. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/2244429

9. Национальное собрание Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sovrep.gov.by/

10. Теодорович Д. Моделі місцевого самоврядування: вітчизняний та польський досвід / Д. Теодорович // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2013. — Вип. 3. — С. 276—284.

References:

1. Bajrak, S. (2013), "The local government of the Republic of Poland, especially the formation and functioning principles", Studia politologica Ucraino-Polona, vol. 3, pp. 255—262.

2. Vorona, P.V. (2013), "Elections to the local government of Georgia — democratization or centralization?", Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, vol. 1, pp. 66—71.

3. Vorona, P.V. (2010), "Experience in development and local government in Belgium (lessons for Ukraine)", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, no. 37, pp. 420—426.

4. Vorona, P.V. (2010), "Regional and republican aspects of the electoral system of France", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 2, pp. 254—261.

5. Vorona, P. (2009), "The municipality as a basic link local government", Demokratychne vriaduvannia, vol. 3, available at: http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/1666/1/%2bVorona.pdf (Accessed 16 Mar. 2015).

6. Vorona, P.V. (2013), "Features of public authorities in the Republic of Belarus", Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [International scientific and practical conference], "Menedzhment u XXI storichchi: metodolohiia i praktyka [Management in XXI Century: Methodology and Practice], Poltava, Ukraine, pp. 281—291.

7. Pukhtyns'kyj, M.O. Vorona, P.V. and Vlasenko O.V. (2009), Zarubizhnyj dosvid orhanizatsii roboty mistsevoi vlady [Foreign experience of local government], Magistr, Kharkiv, Ukraine.

8. Parliament of Georgia (2014), "Code of Local Government" available at: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/2244429 (Accessed 16 Mar. 2015).

9. National Assembly of the Republic of Belarus, available at: http://www.sovrep.gov.by/ (Accessed 16 Mar. 2015).

10. Teodorovych, D. (2013) "Models of Local Government: international and Polish experience", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 3, pp. 276—284.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2015 р.

УДК 351:332

І. А. Чухно,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

I. Chukhno,
PhD in Public Administration, Associate Professor of department
of Management and Administration, National University of Pharmacy, Kharkiv

THE ROLE OF INNOVATION TO ENSURE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті розглянуто сутність інновацій та основні підходи до їх визначення. Розглянуто нормативно-правові засади інноваційної діяльності в Україні, напрями державного регулювання інноваційної діяльності, її стратегічні пріоритети та об'єкти інноваційної діяльності. З'ясовано, що в основних нормативних документах у сфері регулювання інноваційної діяльності, мова йде про створення умов для інноваційного розвитку економіки на основі впровадження технологічних, виробничих, адміністративних, управлінських інновацій. Визначено, що економічне зростання, досягнуте на основі інноваційного розвитку, сприятиме нарощуванню подальшого економічного потенціалу нашої держави і темпів економічного розвитку, а також підвищенню добробуту населення, рівня і якості його життя, забезпеченню економічної і соціальної безпеки держави. Обгрунтовано необхідність застосування інноваційних підходів в управлінській діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування задля забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

In the article the essence of innovation and the main approaches to their definition are considered. Considered legal bases of innovative activity in Ukraine, directions of state regulation of innovation, its strategic priorities and objects of innovation. It is shown that in the basic regulatory documents in sphere of regulation of innovation activities it is about creating conditions for innovative economic development based on introduction of technological, operational, administrative, managerial innovation. Determined that the economic growth achieved through innovative development will contribute to further build-up of the economic potential of our country and the rate of economic development, increase welfare of the population, the level and quality of his life, economic and social security. The necessity of the use of innovative approaches in management of state and local governments to ensure socio-economic development are proved.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіональний розвиток, інновації, інноваційний розвиток, інноваційні підходи в управлінні.

Key words: socio-economic development, regional development, innovation, innovative development, innovative approaches in management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічний розвиток держави та її регіонів є запорукою забезпечення належного рівня та умов життя населення країни, подальшого розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства, передумовою соціальної стабільності в суспільстві. В нашій державі протягом всього періоду її існування стан соціально-економічного розвитку регіонів характеризувався низкою проблем, зокрема, бо наявність значних диспропорцій регіонального розвитку, низький рівень економічного розвитку в більшості регіонів, наявність депресивних регіонів, слабкий розвиток або занепад соціальної інфраструктури та відсутність у держави коштів щодо її належного фінансування, що в кінцевому підсумку мало наслідком низький рівень життя більшої частини населення держави. Це, в свою чергу, призводило до стримування економічного зростання, посилення міграційних процесів, невдоволеності в суспільстві та наростанні суспільних протиріч. Процеси, що характерні для економіки нашої держави в останній період ще більше загострили ці проблеми.

У сучасних умовах посилення процесів глобалізації та направленості нашої країни до подальшої інтеграції в світовий економічний простір питання забезпечення конкурентоспроможності нашої держави, її економіки набувають все більшої гостроти. Стрімкі зміни в техніці і технологіях, які відбуваються в сучасному світі, постійний пошук суб'єктами господарювання нових підходів в управлінні, що забезпечує отримання ними значних конкурентних переваг, інтеграція методів управлін-

ня комерційної сфери в систему публічного управління багатьох розвинутих країн світу та стан розвитку економіки нашої держави і зниження потенціалу її економічного розвитку в останній період обумовлюють зростання необхідності розробки та здійснення обгрунтованої та виваженої державної політики забезпечення інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інноваційного розвитку та управління інноваційними процесами, запровадження інноваційної моделі економічного розвитку досліджуються у працях В. Александрова, О. Амосова, О. Амоші, А. Власової, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Гриньова, О. Дацій, П. Друкера, Н. Краснокутської, Р. Фатхутдинової, Л. Федулової, А. Чухно, Й. Шумпетера та ін. Проблеми регіонального та галузевого інноваційного розвитку вивчались у працях таких науковців, як С. Біла, В. Головатюк, М. Долішній, Я. Жаліло, В. Жук, Г. Кореняко, М. Латинін, О. Пампура, В. Панчишин, В. Соловйов, Д. Стеченко, О. Шевченко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення місця та ролі інновацій в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В останні роки більшість вчених у сфері економіки та державного управління схиляються до думки, що в сучасних умовах необхідною умовою економічного зростання та конкурентоспроможності економіки нашої держави є забезпечення її інноваційного розвитку.

У науковій літературі існує багато підходів до визначення поняття інновації, які різняться в залежності від сфери діяльності та інтересів вченого, сфери застосування інновацій, глибини їх вивчення тощо. Загалом інновації розглядають як об'єкт (певний інноваційний продукт, що може бути представлений у вигляді товару, послуги, технології, методу, та отриманий в результаті здійснення інноваційного процесу) і як процес (сукупність дій щодо дослідження, проектування, розроблення, організації виробництва, комерціалізації і поширення нових виробів, технологій, принципів замість існуючих).

Проаналізувавши різні погляди вчених-економістів, В. Зянько дає таке визначення цієї економічної категорії: інновація — це результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції — продукті, технології, засобі людської діяльності чи послузі, для якої властиві нові споживчі якості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту [2, с. 43]. Це визначення поєднує в собі підхід до трактування інновації і як об'єкту і як процесу, роблячи акцент на спрямованості її на отримання певного зиску. Тобто інновація, окрім наявності в ній елементу новизни, повинна забезпечувати певні додаткові позитивні результати від свого впровадження.

Відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність", інновації — це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [6].

У нормативних документах також визначені об'єкти інноваційної діяльності. Відповідно до ст. 4 Закону України "Про інноваційну діяльність" до них належать: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції [6]. Тобто мова йде про впровадження різного роду інновацій в сфері виробництва і підприємництва задля забезпечення економічного зростання.

У цілому в існуючих в українському законодавстві визначеннях інновацій акцент робиться, перш за все, на новаціях, які істотно поліпшують структуру та якість виробництва. Така трактовка, як зазначає О. Нагорна, значно звужує термін та не робить наголос на якості винаходів і перетворень, що впроваджуються у різні сфери діяльності [5, с. 112].

При цьому інновації, інноваційна діяльність, її підтримка та створення сприятливих умов для неї, виходячи з названого нормативного документу та ряду інших документів в цій сфері, розглядаються саме з точки зору виробничої сфери та економіки країни. Державне регулювання інноваційної діяльності, як передбачено статтею 6 Закону України "Про інноваційну діяльність", здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [6].

Нормативно-правові документи також визначають стратегічні та середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Так, стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності на 2011—2021 роки є: освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; освоєння нових технологій вироб-

ництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки [7].

Тобто знову ж мова йде саме про створення умов для інноваційного розвитку економіки на основі впровадження технологічних, виробничих, адміністративних, управлінських інновацій саме в сфері комерційної діяльності, стимулювання та підтримки економічного розвитку в державі.

Як зазначає Л. Кривенко, модель інноваційного розвитку є головним фактором, який виводить країну на передові рубежі наукового та соціально-економічного прогресу. У такій моделі роль основного джерела економічного зростання відіграють наукові досягнення та їх технологічне втілення, які дають можливість, насамперед, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати її економічну безпеку, гідне місце на міжнародних ринках, стабільні темпи економічного зростання [4].

Економічне зростання, досягнуте на основі інноваційного розвитку сприятиме, по-перше, подальшому нарощуванню економічного потенціалу нашої держави і темпів економічного розвитку, а по-друге, підвищенню добробуту населення, рівня і якості його життя, що є однією з основних задач державної політики, та сприятиме, на цій основі, розвитку соціальної сфери, в тому числі соціальної інфраструктури, та, в підсумку, стабілізації ситуації в державі, забезпеченню її економічної й соціальної безпеки.

Гнучкість державного управління інноваціями, залучення до активного сприяння інноваціям місцевих органів влади дозволяє досягти стабільності і ефективності виробництва, оскільки ефективне управління впровадженням новинок сприяє не тільки оптимізації інноваційного процесу, але і дозволяє одержувати оптимальний прибуток. Тому питання державного вибору і оцінки інноваційної стратегії повинно займати центральне місце у визначенні тактики підприємництва, забезпеченні ефективного розвитку економіки і соціальної стабільності в суспільстві [8, с. 61].

Проте слід відзначити низьку ефективність заходів державної політики в нашій державі щодо підтримки інноваційної діяльності, стимулювання розвитку економіки на основі інноваційної моделі. Для цього є цілий ряд причин. Основними серед них є: необхідність значних інвестицій для здійснення інноваційної діяльності та нерозробленість в державі відповідних інструментів інвестування інноваційних проектів; поганий інвестиційних клімат, на який впливає як загальна економічна ситуація в країні, так і такі фактори, як політична нестабільність, часті зміни законодавства, недостатній рівень правової захищеності інвесторів та підприємців в цілому, корупція та бюрократизм тощо.

Окрім того, однією з причин низької ефективності державних заходів в сфері управління інноваційним розвитком в країні, сприяння економічному зростанню на основі впровадження інновацій, є недостатня увага з боку органів державної влади та місцевого самоврядування до необхідності впровадження інновацій не лише у виробничій сфері, сфері комерційної діяльності, а і у сфері управління цими процесами. Існуюча система влади прагне до самозбереження у тому вигляді, в якому вона і існує. Для представників як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування в переважній більшості характерна схильність і, навіть, сильне прагнення до збереження існуючих підходів в управлінні, існуючої системи взаємозв'язків та підпорядкування, застосування знайомих і випробуваних (хоча часто не ефективних) методів, інструментів та прийомів управління. Окрім того, значна частина посадовців наразі не готова до пошуку і впровадження управлінських інновацій, як внаслідок відсутності відповідних знань і компетенцій, так і внаслідок психологічного небажання змін.

У результаті, в нормативних документах нашої держави щодо інноваційної діяльності та інноваційного розвитку мова йде саме про впровадження інновацій та забезпечення інноваційного розвитку економіки, комерційного сектору, а участь державних органів і органів місцевого самоврядування розглядається з точки зору створення умов для інноваційної діяльності та інноваційного зростання економіки, контролю і координації цих процесів. Про застосування ж інноваційних підходів в діяльності цих органів задля підвищення ефективності їх роботи та державної політики в цілому, забезпечення соціально-економічного розвитку країни та окремих регіонів не йдеться.

Поряд з цим, в Україні існує певний досвід та нормативно-правове поле використання інноваційних підходів в організації управління регіональним розвитком, створення інноваційних форм ведення діяльності, залучення інвесторів до розвитку об'єктів соціальної сфери, підвищення взаємодії державних органів, комерційних структур, громадськості тощо. Проте з боку держави їм не надається належна увага в якості інноваційних підходів до управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави в цілому, а з боку представників органів державної влади та місцевого самоврядування відсутнє достатнє розуміння ролі цих підходів та їх сприйняття і бажання реалізувати в регіональному управлінні. Внаслідок цього, створені на їх основі заходи і структури часто залишаються неефективними, їх використання та впровадження в практику відбувається слабкими темпами, що, знову ж, дозволяє представникам влади говорити про їх незатребуваність.

Необхідність забезпечення розвитку регіонів на інноваційній основі зумовлена важливістю оптимізації просторових господарських характеристик країни відповідно до особливостей розміщення наявних і потенційних ресурсів, а також необхідністю задоволення загальних і специфічних потреб населення (у т. ч. на найнижчому територіальному рівні). Вирішальну роль у забезпеченні комплексного збалансованого розвитку регіону відіграє стратегічне бачення перспектив економічного зростання, визначення внутрішніх проблем, перешкод, що гальмують цей процес та адекватна оцінка потенціалу наявних на місцевому рівні ресурсів розвитку [3, с. 5].

Слід зазначити, що значна кількість вчених також розглядають інновації саме як підгрунтя для забезпечення економічного розвитку нашої держави та її регіонів на основі якого буде досягнуто соціально-економічний розвиток регіону. Наприклад, В. Бондар, вивчаючи роль інноваційної діяльності в соціально-економічному розвитку регіонів, розглядає інноваційну діяльність як засіб досягнення економічного розвитку країни в цілому на основі ефективного розвитку кожного регіону, зазначаючи при цьому, що на сьогоднішній день інноваційна діяльність для регіонів України є реальною можливістю вижити у складних економічних умовах та засобом досягнення певних результатів соціально-економічного розвитку регіонів [1, с. 113].

Проте, враховуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів, який погіршується внаслідок кризових явищ в економіці нашої держави, значні диспропорції регіонального розвитку, недостатню ефективність державної політики як у сфері регіонального розвитку, так і в сфері управління інноваційним розвитком, направленість нашої держави на подальшу європейську інтеграцію та інтеграцію в світове співтовариство, а також враховуючи сучасні тенденції в публічному управлінні щодо застосування окремих підходів управління комерційними структурами для підвищення ефективності державного впливу, необхідною вбачається розробка обгрунтованої державної політики та державної стратегії в сфері управління економічним розвитком регіонів з метою забезпечення їх економічного зростання, залучення регіональних і місцевих органів управління до стимулювання і підтримки інноваційного розвитку регіонів та мотивування їх до активної та ефективної діяльності в цій сфері на основі пошуку та використання управлінських інновацій з метою забезпечення стабілізації ситуації в країні та соціально-економічного розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в сучасний, складний для нашої держави час, необхідно на державному рівні сформувати розуміння важливості цих процесів та створити умови для реалізації як інноваційної моделі розвитку (щодо просування інновацій в економічній сфері, виробничій діяльності), так і для реалізації інноваційних підходів в управлінні регіональним розвитком. Саме таке їх поєднання, комплексне застосування інновацій у всіх сферах життєдіяльності регіону, дозволить подолати існуючі проблеми та загрози і забезпечити соціально-економічний розвиток регіонів нашої держави.

Література:

1. Бондар В.С. Роль інноваційної діяльності у соціально-економічному розвитку регіонів / В.С. Бондар // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2013. — № 2 (22). — С. 109—118.

2. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія / В.В. Зянько. — Вінниця: УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2008. — 397 с.

3. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук [та ін.]; за ред. С.О. Білої. — К.: НІСД, 2011. — 80 с.

4. Кривенко Л.В. Формування інноваційної моделі розвитку України — запорука економічного зростання [Електронний ресурс] / Л.В. Кривенко, В.М. Милашенко // Вісник Української академії банківської справи. — 2011. — № 2 (31). — Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Numbers/2_31_2011/31_01_04.pdf

5. Нагорна О.О. Інноваційний розвиток національної економіки: діагностика проблем, важелі активізації / О.О. Нагорна // Фінансовий простір. — 2014. — № 2 (14). — С. 108—113.

6. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15

7. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17

8. Соловйов В.П. Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики: монографія / В.П. Соловйов, Г.І. Кореняко, В.М. Головатюк. — Київ: Фенікс, 2008. — 224 с.

References:

1. Bondar, V.S. (2013), "The role of of innovation activities in socio-economic development of regions", Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky, vol. 2 (22), pp. 109—118.

2. Zian'ko, V.V. (2008), Innovatsijne pidpryiemnytstvo: sutnist', mekhanizmy i formy rozvytku [Innovative entrepreneurship: the nature, mechanisms and forms of development], UNIVERSUM, Vinnytsia, Ukraina.

3. Bila, S.O. Zhalilo, Ya.A. Shevchenko, O.V. Zhuk, V.I. etc. (2011), Innovatsijni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukraini: analit. dop. [Innovative approaches to regional development in Ukraine: Analytical report], NISD, Kyiv, Ukraina.

4. Kryvenko, L.V. Mylashenko, V.M. (2011), "Formation of innovative model of Ukraine — the key to economic growth", Visnyk Ukrains'koi akademii bankivs'koi spravy, [Online], vol. 2 (31), available at: http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Numbers/2_31_2011/31_01_04.pdf (Accessed 28 March 2015).

5. Nahorna, O.O. (2014), "Innovative development of the national economy: diagnosis problems, levers activation", Finansovyj prostir, vol. 2 (14), pp. 108—113.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15 (Accessed 28 March 2015).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On innovation activity priorities in Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17 (Accessed 28 March 2015).

8. Solovjov, V.P. Koreniako, H.I. Holovatiuk, V.M. (2008), Innovatsijnyj rozvytok rehioniv: pytannia teorii ta praktyky [Innovative regional development: Theory and practice], Feniks, Kyiv, Ukraina.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 351:796.03

М. С. Калина,
к. н. держ. упр., викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ

ДІАЛОГ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ РЕФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

M. Kalyna,
Ph.D. in public administration, lecturer of department of social and humanitarian disciplines, National University of physical education and sports of Ukraine, Kyiv

DIALOGUE WITH MEMBERS OF THE PUBLIC IN PREPARING REFORMS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN UKRAINE

У статті досліджено концептуальні та технічні аспекти налагодження діалогу Міністерства молоді та спорту України із представниками громадськості в процесі підготовки реформування сфери фізичної культури та спорту. Показано, що залучення громадськості до прийняття державно-управлінських рішень відповідає світовим прогресивним тенденціям розвитку управління та дасть змогу спиратися на підтримку як окремих громадян, так і структур громадянського суспільства на етапі втілення в життя усіх положень програми реформ. Також вказаний діалог проаналізовано як спробу застосування крудсорсингу.

This article explores the conceptual and technical aspects of dialogue by Ministry of Youth and Sports of Ukraine with members of the public in preparing reforms of physical education and sport. It is shown that public participation in decision-making meets global trends of progressive governance and will make it possible to rely on the support of individual citizens and civil society structures in step implementation of all the provisions of the reform program. Also, said dialogue is analyzed as attempts to use crowdsourcing.

Ключові слова: державне управління, державна політика, реформування галузі фізичної культури та спорту, краудсорсинг.
Key words: public administration, policy, reforms of physical education and sport, crowdsourcing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відкритість влади, прозорі механізми прийняття державно-управлінських рішень, залучення громадян та їх добровільних об'єднань до партнерських взаємин з органами державної влади та місцевого самоврядування — одна з найбільш актуальних тем теорії і практики державного управління на сучасному етапі розвитку. Особливої важливості дані питання набувають в Україні, яка знаходиться на шляху реформування та модернізації усіх сфер суспільного життя, реалізує євроінтеграційну політику, утверджує свій шлях розвитку. Проблеми діалогу органів державної влади з громадянським суспільством у галузі фізичної культури та спорту, відносно реформування цієї сфери, є вкрай актуальними, оскільки безпосередньо впливають на поширення здорового способу життя населення, підвищення якості життя українських громадян, попередження передчасної смертності, можливості скорочення витрат на систему охорони здоров'я. Започатковане Міністерством молоді та спорту України всебічне реформування галузі фізичної культури та спорту було представлене як проект, в розробці якого мали взяти участь представники широкої громадськості та навіть міжнародні експерти. Переваги та недоліки цієї ініціативи та її конкретного

впровадження мають стати предметом наукового аналізу, оскільки можуть бути підгрунтям для подальшого удосконалення державного управління фізичною культурою та спортом в Україні, приведення його до європейських стандартів, пошуку нових підходів до популяризації здорового способу життя серед наших співвітчизників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством за допомогою новітніх інноваційних технологій розглядають Н.В.Грицяк, А.І.Семенченко, О.Б. Кукарін, І.В.Клименко та інші.

Грунтовний аналіз ролі краудсорсингу у політиці та державному управління представлений у працях І.В.Мирошниченка [3].

Проте аналіз спроб центрального органа виконавчої влади України у сфері фізичної культури налагодити ефективний діалог із громадськістю у процесі реформування цієї сфери є актуальним та недослідженим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті:

— вивчити переваги та недоліки налагодження діалогу з громадськістю в процесі підготовки реформування системи державного управління у сфері фізичної культури та спорту України.

— проаналізувати діалог Міністерства молоді та спорту України в процесі підготовки реформування державного управління у відповідній сфері як спробу застосування краудсорсингу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У пункті 4 статті сьомої Положення про Міністерство молоді та спорту України, йдеться про те, що Міністерство вживає заходів до популяризації та утвердження здорового способу життя молоді, організації її змістового дозвілля, проводить інформаційно-просвітницьку роботу з протидії поширенню у молодіжному середовищі соціально небезпечних захворювань.

У пункті 41 тієї ж статті Положення зазначається, що Міністерство проводить інформаційно-пропагандистську роботу з питань фізичної культури і спорту, здорового способу життя [4]. Таким чином, Міністерство покликане до взаємодії з громадськістю, у тому числі, з молоддю з метою поширення здорового способу життя, сприяння більш активному залученню громадян до занять фізичною культурою й масовим спортом. Подібні завдання поставлені й у Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту. Там йдеться, зокрема, що мета цієї Програми полягає у створенні умов для залучення широких верств населення до масового спорту, популяризації здорового способу життя та фізичної реабілітації, максимальної реалізації здібностей обдарованої молоді у дитячо-юнацькому, резервному спорті, спорті вищих досягнень та виховання їх у дусі олімпізму [5].

За сучасних умов, інформаційно-пропагандистська робота може відбуватися, в основному, в режимі діалогу. Власне, існування так званого інтернету 2.0 кардинально змінило ситуацією із взаємодією влади та громадян. Представники громадськості розуміють те, що вони мають не тільки сприймати інформацію, яка надходить від органів державної влади, вони хочуть і можуть бути почутими.

У Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту визначено оптимальний варіант розв'язання проблеми у сфері фізичної культури і спорту, який передбачає, зокрема, концентрацію зусиль центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, інших суб'єктів сфери фізичної культури і спорту із залученням коштів бюджетів усіх рівнів, інших джерел фінансування [5].

У світовій науці і практиці останнім часом зростає інтерес до того, яким чином найбільш ефективно залучати громаду до різноманітних соціальних проектів з розвитку. Існують підходи, відповідно до яких участь представників громадськості у розробці та реалізації проекту чи стратегії є корисною та має відбуватися на всіх етапах, оскільки сталий розвиток, як такий, є результатом не ієрархічно організованої передачі інформації, знань та досвіду, а наслідком горизонтально орієнтованої структури обміну знаннями між різними суб'єктами [8, с. 2802].

У липні 2014 року Наказом Міністерства молоді та спорту України про про утворення робочої групи з питань реформування галузі фізичної культури і спорту було започатковано процес напрацювання необхідних пропозицій для удосконалення цієї сфери та приведення її у відповідність до вимог сучасного життя. Завдання, яке було поставлене перед робочою групою — опрацювати і проаналізувати весь обсяг пропозицій у сфері фізичної культури, який було зібрано Міністерством та федераціями олімпійських та неолімпійських видів спорту. Крім цього, робоча група мала визначити і запропонувати концепцію реформування сфери фізичної культури і спорту, план законодавчих та нормативних змін [7].

Реформа у галузі спорту та фізичної культури була представлена керівництвом профільного Міністерства як спільний проект Міністерства молоді та спорту та спортивної спільноти — федерацій та Національного олімпійського комітету [1]. З самого початку передбачалося, що деякі функції з управління спортом, а саме розподіл та фінансування у ручному режимі, затвердження складу збірних, затвердження правил та організація змагань — будуть передані НОК та федераціям, а сама реформа буде слугувати не тільки зростанню кількості олімпійських медалей, а й передусім, зміненню здоров'я нації [1].

Крім іншого, малося на меті, щоб спортивна сфера України розвивалася на основі європейських принципів та найкращої практики розвинених країн, а головним завданням цієї реформи має стати законодавче закріплення систему функціонування та розвитку сфери фізичного виховання та спорту в умовах ринкової економіки. Важливий аспект підготовки реформи — це максимальна відкритість та залучення до роботи всіх зацікавлених сторін, національних та міжнародних експертів [2].

Варто відзначити, що утворення робочої групи з питань реформування галузі фізичної культури і спорту та основні напрями її діяльності, головні завдання, поставлені перед нею, були представлені на персональній сторінці міністра молоді та спорту України в одній з соціальних мереж, разом із закликом долучатися до роботи з реформування й вносити пропозиції, що можна оцінити однозначно позитивно.

Водночас при переході по посиланню із соціальної мережі на сайт Міністерства можна побачити інформацію щодо робочої групи, її керівника, основних членів робочої групи, однак відсутня технічна можливість для відвідувачів сайту одразу залишати свої пропозиції, чи посилання, за яким можна перейти, щоб залишити ці пропозиції безпосередньо щодо питань реформування спортивної галузі України.

Таким чином, поряд із безперечно позитивними моментами підходів керівництва Міністерства до організації державного управління у сфері фізичної культури і спорту, недостатнім є створення зручних, простих та зрозумілих механізмів виявлення громадянами своєї позиції щодо питань реформування. У даному випадку під зручними, простими та зрозумілими механізмами мається на увазі технічна можливість будь-якого відвідувача сайту Міністерства залишити свої пропозиції та коментарі безпосередньо на тій сторінці сайту, де представлена інформація про робочу групу з питань реформування, або знайти посилання безпосередньо з цієї сторінки на ту сторінку, де збираються пропозиції громадян виключно з питань реформування та діяльності робочої групи. Не зручно спроектовані сайти центральних та місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування є тим фактором, який заважає перетворенню системи управління в нашій державі від ієрархічної до мережевої, гнучкої та сучасної. Адже горизонтальна взаємодія між державою та іншими суб'єктами, зокрема інститутами громадянського суспільства та окремими громадянами "вимагає цілеспрямованого створення простору, де усі учасники відчувають себе достатньо комфортно для того, щоб висловлювати свої думки, ділитися своїми позиціями та наводити власні дані" [8, с. 2804].

Ще з другої половини XX століття основні західні наукові модернізаційні підходи зображали жителів розвинених країн як активних творців власної долі та політики держави, тоді як мешканці малорозвинених країн уявлялися пасивними споживачами будь-яких реформ чи програм розвитку [8, с. 2803]. Власне такий підхід є досить корисним з точки зору відображення внутрішнього ставлення людей до своєї ролі у різноманітних публічних програмах, стратегіях розвитку та загалом у реалізації державної політики. Сьогодні досить гостро стоїть проблема реального, а не суто декларативного підвищення ролі громадянського суспільства в прийнятті важливих управлінських рішень на всіх етапах. Від цього залежить успіх України у модернізації усіх сфер суспільного життя, й реалізація євроінтеграційної політики. Участь громадськості у процесі формування політичного рішення, напрацювання положень щодо реформування сфери фізичної культури і спорту є вкрай важливим, оскільки це дасть змогу спиратися на підтримку як окремих громадян, так і структур громадянського суспільства на етапі втілення в життя усіх положень програми реформ. Цей етап є найвідповідальнішим, оскільки не кожне рішення зрештою втілюється [6, с. 484].

Результативне втілення рішень передбачає особливий тип комунікації між різними суб'єктами, задіяними у процес. Така комунікація допускає висування ініціативи у напрямі знизу догори, вільний вибір учасників — громадян та їх об'єднань на користь активного обміну ідеями, спільного ухвалення рішень й їх втілення в життя [8, с. 2803].

На тлі зростання ролі інтернету та соціальних мереж, а також інтенсифікації інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах суспільного життя з'являються нові форми взаємодії влади та громадян, до числа яких відноситься й краудсорсинг [3, с. 384]. У сучасній літературі склалося розуміння краудсорсингу як цілого набору рішень, заснованих на залученні відкритого мережевого співтовариства до вирішення тих чи інших завдань [3, с. 384]. Для відомих світових корпорацій краудсорсинг став однією з популярних технологій менеджменту, яка дозволяє перекласти рішення проблем на тисячі користувачів інтернету, які допомагають обрати це рішення [3, с. 384].

Особливості технології краудсорсингу в публічній політиці полягає в тому, що органи влади покладаються на користувачів не тільки у питанні формулювання потреб, а й у визначенні ефективних управлінських практик, які б задовольнили ці потреби з використанням інформаційних технологій [3, с. 385]. У сфері публічної політики та державного управління краудсорсинг допомагає вирішити одночасно кілька важливих завдань. По-перше, він сприяє консолідації і активізації мережевого громадянського суспільства у вирішенні актуальних соціальних проблем. По-друге, краудсорсинг ініціює та запроваджує інновації до системи державного управління. Також краудсорсинг дозволяє інтегруватися членам соціальних мереж у експертне політичне співтовариство та продукувати інноваційні проекти, які б не тільки сприяли поширенню ефективних управлінських практик, але й модернізації окремих сфер життя людей [3, с. 391—392].

З певною часткою припущення, підхід Міністерства молоді та спорту України до реформування галузі фізичної культури і спорту можна назвати спробою краудсорсингу у цій сфері. Проте технічне забезпечення спроби не відповідає необхідному рівню зручності та ефективності. Створення окремої онлайн платформи чи спеціалізованої соціальної мережі могло б сприяти кращому використанню можливостей краудсорсингу та вищому рівню залучення громадянськості до розробки проекту

реформування галузі фізичної культури і спорту в Україні. Проте, вочевидь, такі підходи в нашій державі — це справа майбутнього.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підготовка до реформування сфери фізичної культури і спорту України, здійснена профільним міністерством влітку — на початку осені 2014 року, за своєю концептуальною основою відповідала сучасним тенденціям розвитку державного управління, принципам налагодження взаємодії влади із широкою громадськістю, з метою підвищення ефективності прийняття та реалізації управлінських рішень. Залучення соціальних мереж та інших інтернет-ресурсів до цього процесу можна оцінити як позитивний момент. Проте технічна підтримка діалогу Міністерства молоді та спорту України із громадськістю не створила необхідних умов для функціонування зручного та ефективного комунікаційного майданчику.

Краудсорсинг, який став однією з популярних технологій менеджменту, на даному етапі розвитку є перспективним для використання у сфері державного управління, зокрема, підготовки до реформування певних сфер суспільного життя. Краудсорсинг, у цьому сенсі, привносить інновації у державне управління та сприяє модернізації суспільного життя загалом. Безперечно, застування краудсорсингу могло б значно сприяти виробленню якісною програми реформ у сфері фізичної культури та спорту, а також результативності її впровадження. Проте технічна реалізація проекту не була однозначно вдалою й тому вимагає вдосконалення.

Перспективними є подальші дослідження можливостей та шляхів впровадження краудсорсингу у державно-управлінську практику в Україні, аналіз досвіду провідних держав світу щодо використання інноваційних методів державного управління та взаємодії з громадськістю в процесі підготовки управлінських рішень та вироблення державної політики.

Література:

1. Булатов Д. Реформа — це не тільки збільшення кількості олімпійських медалей, але й здорова нація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: dsmsu.gov.ua/ index/material/14858

2. Булатов Д. У реформуванні українського спорту Україні потрібна підтримка європейської спільноти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: dsmsu.gov.ua/ index/material/15052

3. Мирошниченко И.В. Модернизационный потенциал краудсорсинга в современной политике: российский опыт и современные практики / И.В. Мирошниченко // Государство и общество в пространстве власти и политических коммуникаций. Политическая наука: Ежегодник 2013 / Российская ассоциация политической науки; гл. ред. А.И. Соловьев. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. — 446 с.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 220 Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-n

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.08. 2011 № 828-р "Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012—2016 роки". — [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/828-2011-p

6. Тертичка В.В. Державна політика: Аналіз та здійснення в Україні: монографія / В.В. Тертичка. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. — 750 с.

7. У Міністерстві молоді та спорту створено робочу групу з питань реформування спортивної галузі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: dsmsu.gov.ua/ index/material/14441

8. Hinthorne L.L., Schneider K. Playing with Purpose: Using Serious Play to Enhance Participatory Development Communication in Research / Lauren Leigh Hinthorne, Katy Schneider // International Journal of Communication 6 (2012), 2801—2824 с.

References:

1. Bulatov, D. (2014), "The reform — not only increasing the number of Olympic medals, but also a healthy nation", available at: http:dsmsu.gov.ua/index/material/14858 (Accessed 7 April 2015).

2. Bulatov, D. (2014), "In reforming Ukrainian sport needs the support of the European Community", available at: http:dsmsu.gov.ua/index/material/15052 (Accessed 7 April 2015).

3. Miroshnichenko, I.V. (2013), "Modernization potential of crowdsourcing in modern politics: the Russian experience and modern practices", Gosudarstvo i obschestvo v prostranstve vlasti i politicheskih kommunicatsiy. Politicheskaya nauka, ezhegodnik 2013. [State and Society in the space of power and political communications. Political Science Yearbook 2013], Rossiyskaya associatia politicheskoy nauki, Moscow.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "The Decree on adopting the Statement on Ministry of Youth and Sports of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-n (Accessed 7 April 2015).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "The Decree on adopting the concept of National social program on development of physical culture and sports in 2012—2016 years", Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/828-2011-p (Accessed 7 April 2015).

6. Tertychka, V.V. (2002), Public policy: analysis and realization in Ukraine [Public policy: Analysis and implementation in Ukraine], Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko "Osnovy", Kyiv, Ukraine.

7. The Ministry of Youth and Sports (2014), "The Ministry of Youth and Sports has established a working group on reform of the sports field", Available at: http: dsmsu.gov.ua/ index/material/14441 (Accessed 20 Sep 2014).

8. Hinthorne, L.L. and Schneider, K. (2012), "Playing with Purpose: Using Serious Play to Enhance Participatory Development Communication in Research", International Journal of Communication, vol. 6, pp. 2801—2824.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 351/355.40 (075.8)

Д. В. Кіслов,
к. політ. н., доцент, докторант, Національна академія державного управління при Президентові України, доцент кафедри маркетингу та реклами, Київський національний торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

D. Kislov,
PhD in Political Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Associate Professor of the Department of marketing and advertising Kiev National University of Trade and Economics (KNTEU)

STRATEGIC FRAMEWORK OF STATE AND INNOVATIVE MARKETING COMMUNICATIONS

У статті визначено основи стратегічних напрямів розвитку систем маркетингових комунікацій органів державної влади, проаналізовано принципові підходи до такого типу інноваційних розробок на основі методів найбільш відомих у світовій практиці комунікативних стратегій та визначено загальні й специфічні риси таких методологій.

У свою чергу ця тенденція повинна бути застосована в новітніх процесах формування систем маркетингових комунікацій органів державної влади. Розмаїття досвіду використання терміна "комунікативна стратегія" дозволяє ставити й вирішувати завдання аналізу та систематизації розробки такого типу стратегій задля розвитку державних маркетингових комунікацій в національному вимірі.

Трансформація інформації складний, але принциповий процес для головного завдання управлінських систем-прийняття рішень. Маркетингові комунікації виступають як механізми реалізації прийнятих управлінських рішень у зовнішньому середовищі. Отже, комунікативні стратегії призначені для нейтралізації ризиків, які знову перетворюються у знання для об'єктів управління.

The article identifies the fundamentals of strategic areas of development of marketing communication systems of the state authorities, analyzes conceptual approaches to this type of innovative solutions on the basis of the most well-known methods in the worldwide practice of communicative strategies, and describes the general and specific features of such methodologies.

The communicative strategy orientation should be used in the modern processes of formulation of marketing communication systems of the state authorities using J. Leihiff's principles. The experience of applying the "communicative strategy" term in interdisciplinary diversity makes it possible to identify and solve the tasks related to analysis and systematization of development for formulation of the state marketing strategies in the national dimension also to solve the problems of management systems — decision-making.

Marketing communications are used as mechanisms of implementation of the adopted management decisions in external environment, and therefore communicative strategies are aimed at neutralizing potential risks inherent in public administration.

In the conditions of crisis or conditions incompatible with the target milestones of state development, information through certain communication channels of marketing communications is again transformed into knowledge for the management objects.

Ключові слова: влада, держава, державне управління, інновації, маркетинг, маркетингові комунікації, комунікативна стратегія.

Key words: the power of the state, governance, innovation, marketing, marketing communications, communication strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова практика у сучасному управлінні різними комунікативними системами визначила тенденцію до більш широкого та поглибленого стратегічного підходу. У свою чергу ця тенденція повинна бути застосована в новітніх процесах формування систем маркетингових комунікацій органів

державної влади. Розмаїття досвіду використання терміна "комунікативна стратегія" дозволяє ставити й вирішувати завдання аналізу та систематизації розробки такого типу стратегій задля розвитку державних маркетингових комунікацій в національному вимірі.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В працях таких дослідників як Б. Альстеренд, Г. Минцберг, Дж. Лемпел термін "стратегія" трактується достатньо широко як: план, основний принцип, позиція, перспектива, а також набір прийомів тощо [1]. При цьому всі засоби стратегій, що використовуються на сьогодні. охоплюють не тільки рівень організації, але й рівень комунікативних актів, що реально відповідає сучасній практиці комунікаційної взаємодії [2; 3]. Теоретичні аспекти цих процесів відображені в роботах таких дослідників, як: І. Дзялошинський, Л. Гемерр, І. Корнеліссен, М. Кравець, Дж. Лейхифф, Т. Орлова, Г. Почепцов, О. Суровцева, С. Фергісон.

Найбільш повні переліки універсальних принципів комунікативних стратегій наведені у працях Дж. Лейхиффа, Дж. Пенроуза та М. Кравця [4].

Специфіка та основні характеристики державного маркетингу предствлені в роботах українських вчених і в енциклопедії державного управління, у тому числі в дослідженнях Є. Ромата [5; 6].

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є визначення основних тенденцій у підходах до розробки комунікативних стратегій державних маркетингових систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комунікативна стратегія збільшує можливості використання системи маркетингових комунікацій органів державної влади тому, що дозволяє реально оптимізувати процеси управління у майбутньому. Задля цього здійснюється вибір цілей розвитку державного маркетингу. Комунікативна стратегія буде пов'язувати сучасний базовий момент відліку з тим моментом майбутнього, коли стратегічні цілі зможуть бути досягнені. Ці моменти теоретично розглядаються одночасно завдяки структуруванню ситуацій як послідовних кроків до визначеної цілі. На кожному кроці просування до цілі моделюються ситуації поступової заміни (модернізація тощо) якихось визначених окремих елементів маркетингових комункацій сучасних технологій на новітні елементи прогнозованого й конструйованого майбутнього [7, с. 9].

Вибір стратегічних цілей розвитку обумовлює наявні задля їх досягнення принципи та типи комунікацій. Цей процес повинен бути відображеним, наприклад, у довгостроковому комунікативному плані розвитку, інтегрованому із загальною стратегією держави. При цьому система маркетингових комунікацій (СМК) органів державної влади у комплексі з іншими системами повинна направлено впливати на чітко визначені об'єкти державного управління або на конкретні їх частини [5, с. 294]. Оскільки зв'язок поміж методами та сутністю довгострокового планування й принципами та типами маркетингових комунікацій є складним і неоднозначним, то існують, як мінімум, два основних підходи до встановлення й здійснення реальних і дієвих взаємозв'язків такого цільового призначення.

По-перше, базові принципи та обрані центральними органами державного управління типи комунікацій обумовлюють зазделегідь визначальні стратегічні орієнтири комунікативних стратегій, що розробляються [8].

По-друге, оскільки комунікативні стратегії є складовими загального стратегічного довгострокового плану розвитку держави, який може набувати нових рис і орієнтирів через зміни інтересів та виникнення новітніх цілей представників центральних органів вдади, то можуть кардинально змінюватися й принципи комунікацій, що будуть вибиратися відповідно до таких нових цілей (цільових установок). Наприклад, генеральна (загальна) стратегія держави може змінюватися через виникнення необхідності переосмислення ресурсної або фінансово-економічної політики чи відношення до соціальних або міжнародних (регіональних) орієнтирів [4].

Комунікативна стратегія може бути визначена, наприклад, як один із розділів довгострокового плану розвитку держави, в якому повинні бути наведені основні принципи розбудови маркетингових комунікацій на довгостроковий період. І такий підхід існує у практиці деяких іноземних компаній. Але у більшості випадків довгострокова комунікативна стратегія формується лише як низка базових принципів і типів маркетингових комунікацій. Такий метод обмежує верифікативність і варіативність розробок майбутніх комунікаційних актів.

Серед сукупностей принципів, що будуть обраними з метою отримання результату від конкретного комунікативного акту, виокремлюють дві групи: універсальних і специфічних принципів. Дж. Лейхифф серед універсальних комунікативних принципів визначив такі основні принципи: активність, зв'язаність, стисліcть, персональність, позитивність, прозорість, уніфікованість, цільність та ясність. Універсальність цих принципів полягає в тому, що їх можливо застосовувати у будь-якій соціально-політичній ситуації. На відміну від них специфічні принципи є суто ситуативними [2; 4]. Вони обов'язково повинні відповідати визначеним особливостям конкретної соціально-політичної або економічної ситуації в державі (сталий розвиток, криза, відбудова, революція, контрреволюція тощо).

Серед специфічних принципів комунікативності розрізняють два види послань: переконуючі послання та роз'яснювальні послання, які стосуються, як правило, негативних новин.

Переконуюче послання — це послання, через яке комунікатор-відправник намагається змінити образ мислення та дії інших людей. Виклад і використання інформації у такого типу послань запозичено із деяких моделей реклами як одного з елементів маркетингових комунікацій. Це означає, що інформація переконуючого послання відбувається у чотири етапи:

— привертання уваги отримувача повідомлення;

— пробудження у отримувача інтересу до предмета повідомлення;

— стимулювання у отримувача відповідної потреби щодо предмета повідомлення;

— спонукання отримувача до дії.

Роз'яснювальне послання щодо негативних новин — це спроба зберегти подальші ділові відносини комунікатора-відправника та отримувача або довіру останнього до відправника такого типу новин. Наприклад, коли необхідно надати відмову отримувачу відносно його прохання або надіслати повідомлення про якісь погані події, що трагічні для отримувача, тоді — використовують нейтрально-делікатні стильові засоби послання.

У таких випадках виникає завдання, що протилежне попередньому і, відповідно, етапи виконання такого послання будуть іншими:

— максимально нейтральний початок;

— роз'яснення у позитивному тоні;

— сутність відмови (негативної новини);

— відмова;

— позитивне завершення послання.

Б. Рулер побудував модель однобічного та двобічного руху інформації через, так звану, комунікативну решітку, що складалася з чотирьох комунікативних базових стратегій [8, с. 131]. Відмінність у русі інформації відбувалась у залежності від того, яку мету ставив перед собою комунікатор:

або довести первинний зміст повідомлення, або цілеспрямовано впливати на свідомість об'єкта через знання, стереотипи, установки тощо. Цим дослідником були встановлені такі комунікативні стратегії:

— стратегія інформування через прес-релізи;

— стратегія реклами та пропаганди;

— стратегія діалогу, що призначалася для спілкування з впливовими особистостями, політичними лідерами, бізнес-елітою тощо;

— стратегія погодження, що призначалася для спілкування у конфліктних ситуаціях або з новим зовнішнім середовищем.

Т. Орлова додала до цих чотирьох стратегій ще дві, на її погляд, визначені як основні, це:

— стратегія піару;

— стратегія менеджменту.

При цьому комунікативна стратегія менеджменту в свою чергу теж складалася з чотирьох підстратегій (чотирьох напрямків):

— управління інтелектуальною власністю в процесі формування економічних систем;

— управління використанням всіх видів капіталу економічних систем;

— управління організаційним розвитком в умовах постійних змін зовнішнього середовища;

— управління професійною діяльністю комунікатора, посередників та об'єкта впливу з урахуванням мотивів, інтересів та взаємовідношень кожного з цих елементів [9].

Існують різні тлумачення дослідників комунікативних стратегій щодо сутності, змісту та методології їх розбудови. Але в основному стратегія маркетингових комунікацій розглядається як довгострокова програма або план по досягненню "основних маркетингових цілей організації у межах її стратегічного управління" [9, с. 59]. При цьому загальними для всіх різновидів комунікативних стратегій залишаються такі позиції, як:

— вибір адресатів маркетингових комунікацій;

— комунікативна аргументація;

— аналіз основних характеристик комунікативних заходів.

Відносно критеріїв оцінки діяльності та результативності комунікативних стратегій існують різні погляди дослідників з цієї проблематики. Це може бути ефективність комунікативних стратегій, у тому числі, маркетингового спрямування, на чому наполягає, наприклад Т. Орлова [9, с. 161]. Інші дослідники роблять акценти на зовсім інших критеріях розвитку комунікативних стратегій та методології їх оцінювання. Це можуть бути зокрема наступні показники:

— цілеспрямованість та обсяг основних заходів;

— доцільність основних проблемних елементів;

— організаційна доцільність використання каналів комунікацій;

— рівень комунікативного клімату;

— "генеральна лінія" розвитку організації (органу влади, інституту держави) тощо [10, с. 45].

У багатьох працях іноземних дослідників при визначенні основних критеріїв оцінки комунікативних стратегій акцент робиться на рівні інформаційності, достовірності й точності інформації, а також на показниках рівня сприйняття її цільовими аудиторіями [11; 12; 13].

Основні види комунікативних стратегій та пріоритетні напрями їх розвитку сформульовані, наприклад, у роботі О. Суровцевої [10, с. 105]. Але з урахуванням особливостей державного маркетингу види та визначення комунікативних стратегій, що запропоновані цією авторкою слід дещо переосмислити відносно реалій української дійсності та особливостей державного управління в Україні. Комунікативна стратегія лише тоді буде результативною та ефективною, коли буде встановлена або виникне взаємодія різних рівнів управління. Наприклад, інформаційний (публічний) рівень реалізації управлінських рішень засобами маркетингових комунікацій буде вступати у тісну взаємодію з рівнем політичним. У системі зворотного зв'язку цей рівень знову вимагатиме державного регулювання [14, с. 4].

Маркетингові комунікації безпосередньо зв'язані з інформацією, що трансформується як у внутрішньому управлінському середовищі, так і у зовнішньому, що його оточує. Трансформація інформації складний, але принциповий процес для головного завдання управлінських систем — прийняття рішень. Маркетингові комунікації виступають як механізми реалізації прийнятих управлінських рішень у зовнішньому середовищі. Отже, комунікативні стратегії призначені для нейтралізації ризиків.

Проблемами співвідношення інформації та ризиків в інформаційному суспільстві займався Ніклас Луман. Розглядаючи зв'язок інформації та рішень, які приймаються, Н. Луман звернув увагу на особливий характер співвідношень вхідного та вихідного інформаційних потоків певної внутрішньої управлінської системи [15]. З одного боку, рішення залежить від інформації, а точніше від методу та якості перетворення (через фільтрацію і трансформацію) інформації в знання. З іншого боку, саме рішення є важливим джерелом інформації, яку потребують об'єкти управління — населення, бізнес-кола, різні соціальні групи, індивіди тощо. Тобто реалізація рішень можлива тільки через інформацію тому, що вона є природним продуктом рішення. Безпосередній процес прийняття рішень є одночасно технологією генерації нової та "несподіваної" інформації, яка після її обробки (редагування) стає інформаційним продуктом, що реалізується через різні канали у зовнішнє середовище. При проходженні нової інформації через деякі комунікаційні канали (ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі тощо) виникають ризики неочікуваного та невизначеного спотворення первинної інформації, яка знову перетворюється у знання для об'єктів управління.

Потреба в інформації у сучасному суспільстві є наслідком неповноти знань та ситуативною залежністю життєдіяльності суспільства від множини рішень. Тому виникає проблема для комунікативної стратегії щодо розробки та використання оптимальних систем трансформації інформації у базові знання для прийняття рішень. Через індивідуальність і непередбачуваність уподобань державних службовців, їх можливі скриті наміри, психологічні особливості, емоційний стан тощо виникають відповідні спотворення та деформації знань, що використовуються при прийнятті управлінських рішень. Це може приводити до виникнення неадекватних до ситуацій рішень, особливо в умовах кризових явищ або в умовах, які несумісні з цільовими орієнтирами розвитку держави. Отже, виникають ризики щодо стабільного існування та розвитку суспільства.

Залежність від все зростаючої кількості рішень, які іноді мають суперечливий або не зовсім зрозумілий, подвійний, замазкований тощо зміст, але виступають на єдиному інформаційному полі, вносить не тільки дискомфорт для споживачів інформації, а й надає соціуму ознак "суспільства ризику", з яким Н. Луман ототожнював сучасне інформаційне суспільство [15; 16]. Отже, дослідження засобів та методів подолання такої тенденції, що зможуть бути достатніми для нейтралізації даного типу ризиків є елементом інноваційної комунікативної стратегії у частині завдань для подальших наукових розвідок.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Аналіз теоретичних досліджень і підходів до розробки комунікативних стратегій державного та комерційного маркетингу вказує на принципову тотожність основних характеристик щодо природи та напрямків їх розвитку.

2. Всі підходи, що найшли відображення у даному дослідженні, взаємопов'язані між собою і тільки доповнюють один одного або поглиблюють і поширюють базисні елементи структур розбудови такого типу стратегій.

3. Розробка комунікативних стратегій повинна охоплювати не тільки системи маркетингових комунікацій органів державної влади, але й служби управління персоналом тому, що потрібні зміни як у комунікативній культурі взагалі, так і в культурі організацій зокрема.

4. При розробці комунікативних стратегій державного маркетингу повинні бути задіяні керівники відповідних підрозділів органів державної влади регіонів країни (областей і великих міст).

5. Встановлення цілей комунікативних стратегій державного маркетингу обумовлює проведення подальших комплексних наукових досліджень щодо природних, організаційних, методологічних та інших факторних напрямів цієї сфери діяльності.

6. Серед основної тематики наукових досліджень повинні мати місце наступні завдання: розробка політики реалізації комунікативних стратегій, розробка методологій комунікативних стратегій центральних та місцевих органів державної влади, мережевий аналіз державних маркетингових комунікацій, структурний аналіз цих комунікацій, аналіз комунікаційних каналів, аналіз комунікаційної культури, факторний аналіз діяльності в системах державних маркетингових комунікацій, розробка інформаційно-трансформаційних засобів для систем прийняття управлінських рішень,

7. Серед практичних заходів слід звернути увагу на прискорення процесу формування системи маркетингових комунікацій органів державної влади як таких, що беспосередньо зацікавлені в розробці інноваційних комунукативних стратегій у контексті загальних планів розвитку країни.

Література:

1. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. — СПб.: Питер, 2000. — 336 с.

2. Лэйхифф Дж. М. Бизнес-коммуникации: Стратегии и навыки / Дж. М. Лэйхифф, Дж. М. Пенроуз. — СПб.: Питер, 2001. — 688 с.

3. Дзялошинский И. Коммуникативное воздействие: стратегия и тактика / И. Дзялошинский, М. Пильгун // Проблемы теории и практики управления. — 2012. — № 9/10. — С. 135—144.

4. Кравец М.А. Коммуникативная стратегия: систематизация определений, подходы к разработке / М.А. Кравец // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. — 2013. — № 1. — С. 149—153.

5. Ромат Є.В. Управління маркетингом / Є. В. Ромат // Енциклопедія державного управління: у 8 т. — К.: НАДУ, 2011. — Т. 1. — С. 677.

6. Ромат Е. Реклама в системе маркетинга / Е. Ромат. — К.: Студцентр, 2008. — 608 с.

7. Почепцов Г.Г. Стратегия / Г.Г. Почепцов. — М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 2005. — 384 с. — (Образовательная библиотека).

8. Ruler B. van. The comunication grid: an introduction of a model of four communications strategies / B. van Ruler // Public Relations Review. — 2004. — № 30. — P. 123—143.

9. Орлова Т.М. Коммуникационный менеджмент управления экономическими системами: дис. ... доктора экон. наук / Т.М. Орлова. — М., 2002. — 345 с.

10. Суровцева Е.С. Организационно-экономический механизм эффективного управления коммуникациями предприятия: дис. ... канд. экон. наук / Е.С. Суровцева. — Краснодар, 2008. — 172 с.

11. Ferguson S.D. Communication planning: an integrated approach / S.D. Ferguson. — London: SAGE Publications, 1999. — 262 p.

12. Cornelissen J. Corporate Communications: theory and Practice / J. Cornelissen. — London: SAGE Publications, 2004. — 206 p.

13. Gemert L. van. Design a strategic communication plan / L. van Gemert, E. Woudstra // Communicatio. — 1999. — № 25 (1/2). — P. 73—87.

14. Почепцов Г. Стратегія як мистецтво і особливий вид аналітики / Георгій Почепцов // Політичний менеджмент. — 2004. — № 2 (5). — С. 3—27.

15. Луман Н. Невероятные коммуникации / Н. Луман // Проблемы теоретической социологии. — Вып. 3. — СПб.: Питер, 2000. — 223 с.

16. Луман Н. Реальність мас-медіа / Н. Луман [за ред. В. Іванова та В. Мінакова; пер. з нім.]. — К.: ЦВЛ, 2010. — 157 с.

References:

1. Mintzberg, H. Ahlstrand, B. and Lampel, J. (2000), Shkoly strategij [Strategy safari. A Guided tour through the wilds of strategic management], Piter, St. Petersburg, Russia.

2. Lahiff, J. M. and Penrose, J. M. (2001), Biznes-kommunikacii: stratrgii I navyki [Business communication: skills and strategies], Piter, St. Petersburg, Russia.

3. Dzyaloshinskij, I. and Pil'gun, M. (2012), "Communicative impact: Strategy and Tactics", Problemy teorii i praktiki upravleniya, vol. 9/10, pp. 135—144.

4. Kravec, M. A. (2013), "Communication Strategy: systematization of definitions, approaches to development", Vestnik VGU. Seriya: ehkonomika i upravlenie, vol. 1, pp. 149—153.

5. Romat, E. (2011), Upravlinnya marketingom, "Encyclopedia derzavnogo upravlinnja" [Marketing Management. Encyclopedia of Public Administration], vol. 8, NADU, Kiev, Ukraine, p. 677.

6. Romat, E.V. (2008), Reklama v systeme marketinga [Advertising in the marketing system], Studcentr, St. Petersburg, Russia.

7. Pochepcov, G. (2005), Strategiya [Strategy], Vakler, Moskow, Russia.

8. Betteke, van Ruler (2004), "The comunication grid: an introduction of a model of four communications strategies", Public Relations Review, vol. 30, pp. 123—143.

9. Orlova, T. M. (2002), "Communication management of economic systems" Abstract of Ph.D. dissertation, Economy and management of national economy, Russian Academy of Public Administration under the President of the Russian Federation, Moskow, Russia.

10. Surovceva, E. S. (2008), "Organizational-economic mechanism of effective management of the enterprise communications", Abstract of PhD dissertation, Economy and management of national economy, Kuban State University of Technology, Krasnodar, Russia.

11. Ferguson, S. D. (1999), Communication planning: an integrated approach, SAGE Publications, London, United Kingdom.

12. Cornelissen, J. (2004), Corporate Communications: theory and SAGE Publications, London, United Kingdom.

13. Gemert, L. van. (1999), "Design a strategic communication plan", Communicatio, vol. 25 (1/2), pp. 73—87.

14. Pochepcov, G. (2004), "Strategy as a special kind of art and analysts", Politichnij menedzhment, vol. 2 (5). — pp. 3—27.

15. Luman, N. (2000), Neveroyatnye kommunikacii, Problemy teoreticheskoj sociologii [Unbelievable communication. Problems of theoretical sociology.], 3rd ed, Piter, St. Petersburg, Russia.

16. Luman, N. (2010), Real'nist' mas-media [Reality of mass media], CVL, Kiev, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 351.711

Д. М. Малихін,
аспірант, Академія муніципального управління

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

D. Malihin,
Postgraduate Academy of Municipal Management

DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF LAND RELATIONS IN FOREIGN AND DOMESTIC PRACTICE

Розглянуто різноманітність напрямів розвитку земельних відносин та організаційних структур у країнах з розвиненою ринковою економікою. Досліджено досвід країн Європейського Союзу у напрямі розвитку державного регулювання земельних відносин. Визначено негативні наслідки земельних реформ у країнах Центральної Європи, які впливають на розвиток земельних відносин. Розглянуто основні етапи та напрями реалізації земельної реформи України в останні роки. Запропоновано першочергові заходи з вирішення сучасних проблем державного регулювання земельних відносин в Україні.

Consider a variety of directions of development of land relations and organizational structures in countries with developed market economies. Studied the experience of the European Union towards the development of the state regulation of land relations. Identified negative effects of land reform in Central European countries, which affect the development of land relations. The main stages and directions of land reform in Ukraine in recent years. Suggested priority actions to address contemporary issues of state regulation of land relations in Ukraine.

Ключові слова: державні органи влади, державне регулювання, земельні відносини, земля, аграрний сектор, сільське господарство, зарубіжний досвід.
Key words: public authorities, government regulation, land tenure, land, agricultural sphere, agriculture, foreign experience.

ВСТУП

Різноманітність напрямів розвитку певних земельних відносин, а також організаційних структур у країнах з розвиненою ринковою економікою показують, що використання зарубіжного досвіду при формуванні системи державного регулювання земельних відносин в Україні повинно здійснюватися з великою обережністю. Необхідно враховувати конкретні культурні, природні та історичні умови, характерні для цих країн під час становлення і розвитку їх інституційних структур. Досвід країн, що розвиваються більш різноманітний, але менш переконливий, бо будь-яке запозичення зарубіжного досвіду неминуче орієнтується на отримані результати.

На формування системи державного регулювання земельних відносин в конкретних країнах сильний вплив зробили їх соціально-економічні, історичні, етнокультурні, природні та інші особливості, що визначили значну різноманітність форм земельного ладу в світі. І хоча в останні роки спостерігається деяка загальна спрямованість зрушень у цій сфері, пов'язана з посиленням ролі ринкових чинників, взаємозалежністю країн на основі міжнародного обміну, зростаючими екологічними вимогами, значення національно-державної, регіональної специфіки залишається досить істотним. Причина цього полягає в існуванні певних чинників минулого, які стримують прогресивні тенденції в аграрній економіці,

особливо в менш розвинених країнах. Існує цілий ряд об'єктивних чинників, що зумовили виникнення досить різних моделей земельних відносин, що виникають між державою, органами державної влади різних рівнів та різними громадськими організаціями. Важливо, що в межах цих моделей навіть у рівній мірі прогресивні зрушення можуть не тільки приймати різні форми, але і здійснюватися на зовсім інший принциповій основі. Більш того, напрями державного регулювання земельних відносин, які довели свою ефективність в одній країні, далеко не обов'язково будуть настільки ж ефективні в інший.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У деяких країнах світу державна підтримка розвитку інституту приватної власності на землю, а також сприяння своєчасному формуванню ефективного власника землі є дуже важливою умовою в подальшому становленні земельних відносин. Для забезпечення ефективного землекористування в країнах існує система певного контролю та нагляду. Необхідністю сьогодні є встановлення певних меж державного втручання до упорядкування відносин власності на землю. Заслуговує уваги деяке занепокоєння фахівців галузі державного управління, що сьогодні формування сучасних системних підходів державного управління земельними ресурсами потребує нової регуляторної державної політики.

Питанням удосконалення земельних відносин, їх державного регулювання завжди приділялось достатньо уваги, тому що недооцінити важливість розвитку земельних відносин в економічній, соціальній та екологічній сферах було б неправильно. Спрямованість на аграрну складову нашої країни, а також відповідний аграрний потенціал потребує постійної пильної уваги науковців різних сфер. Тому в роботі ставиться завдання обгрунтувати напрями державного регулювання земельних відносин у зарубіжній та вітчизняній практиці.

РЕЗУЛЬТАТИ

У процесі реформування земельних відносин Україна постала перед значними труднощами соціального та інституціонального характеру. Сьогодні Україна є одним з рекордсменів світу за тривалістю періоду земельної реформи. Для розв'язання існуючих протиріч, що виникли у системі сучасних земельних відносин, корисним є вивчення досвіду державного регулювання земельних відносин у зарубіжних країнах та його адаптація до існуючих вітчизняних реалій, що дасть змогу дати прогноз розвитку земельних відносин, а також уникнути небажаних наслідків у процесі їх подальшого реформування.

Перехід до ринкових відносин та реорганізація адміністративної системи в більшості постсоціалістичних країн дозволили здійснити повне роздержавлення земель, провести їх своєчасну приватизацію, встановити пріоритет виробничих приватних структур та інтересів, створити сучасні економічні структури на основі ринкових механізмів. Разом з виникненням селянських приватних землеволодінь, в більшості зазначених країн зберігаються великі підприємства, що піддалися правовій та організаційній трансформації, а також займаються сучасним інтенсивним високотехнологічним виробництвом. При цьому землі саме державних підприємств не тільки паювались, а й передавались шляхом оренди, за умови збереження цілісності існуючого базису виробництва.

У минулому столітті реформи деяких країн здійснювались шляхом глибоких, а також еволюційних дуже поступових змін на основі революційного порівняльного перерозподілу всіх земель. Аграрні перетворення і розвиток земельних відносин у Південній Кореї, Китаї, Білорусії та країнах Прибалтики були проведені за допомогою виваженої регуляторної політики держави, планово і теоретично обгрунтованим напрямом поетапного переходу до існуючих ринкових відносин [1, с. 187].

Вільний ринок землі не в змозі функціонувати в жодній країні, тому що в більшості країн існує мораторій на продаж землі саме іноземцям. Частина вже існуючих ефективних моделей землеустрою та землекористування економічно розвинених країн та їх союзів побудована з урахуванням набутого досвіду управління земельними ресурсами щодо планування та організації території, обов'язкового раціонального використання та охорони земель, що розташовані на великих територіях, що поєднувало державні, особисті та колективні інтереси в даній сфері.

У деяких країнах з метою ведення боротьби зі спекуляцією земельними ресурсами обмежено право на вільне розпорядження землею на основі введення обов'язкового використання землі для розвитку сільського господарства впродовж певного, встановленого законом періоду. У Болгарії, Чехії, Угорщині, та Словаччині він складає 5 років, в Японії — 3 роки. В певних країнах — Данії, Франції — купівля-продаж земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб забороняється (в деяких районах дуже родючих земель), або обмежується (тобто вимагається дозвіл місцевих органів влади, а також осіб, що проживають на території цієї місцевості) [2, с. 165].

У більшості західних країн, що розташовані в Центральній та Східній Європі також заборонено продавати землю іноземцям. У недалекому майбутньому, за умови вступу України до ЄС, держава обов'язково повинна регулювати доступ фірм іноземців до ринку землі нашої країни. В цьому випадку важливо використовувати досвід країн Східної Європи. Чехія та Угорщина внаслідок проведених переговорів з ЄС та укладанням угод погодилися, що з моменту вступу до Співтовариства тільки через 7 років іноземні громадяни та компанії з країн ЄС будуть в змозі купувати їх лісові та сільськогосподарські землі. При цьому європейські фермери мають можливість купувати землю в Угорщині через три роки при умові попередньої оренди в цей період.

Вирішення питання належної відповідності земельних відносин рівню існуючого розвитку продуктивних сил в суспільстві залежить від цілеспрямованої та ефективної регуляторної політики держави в питаннях ведення державного земельного кадастру, особливо їх оцінки, як законного базису формування державного бюджету. Капіталізація земельних відносин, залучення іпотеки, оцінка земель, введення вартості землі, як основного активу балансу підприємства, докорінно змінили ситуацію в економіці Європейських країн, Китаю та Японії [3, с. 77].

У Франції існують спеціальні сільськогосподарські судові органи або спеціалізовані секції судових органів для вирішення питань та спорів, що відносяться до земельних відносин. До них відносяться: сільськогосподарські секції трудових судів, які вирішують спори між підприємцем і сільськогосподарськими робітниками; сільськогосподарські секції судів у справах соціального забезпечення; паритетні суди сільськогосподарської оренди. Їх члени на рівні департаменту створюють комісії сільськогосподарської оренди, що володіють не тільки консультативними, а й нормативними повноваженнями. У центрі аграрно-правового регулювання — це не власність на землю і не спосіб життя в сільській місцевості, як це було раніше, а сільськогосподарська діяльність, участь у сільськогосподарському виробництві незалежно від того, на якій правовій підставі — власності або користування — здійснюється ця діяльність. Законодавство сприяє розвитку сільськогосподарського підприємства, створюючи всі умови для його рентабельності, конкурентоспроможності, гарантуючи його стабільність навіть при зміні господаря.

Важливе місце в системі регулювання земельних відносин займає земельний кадастр. Французький кадастр почав формуватися ще в сімнадцятому столітті і став базовою моделлю для багатьох країн. Основні принципи цього кадастру складаються в єдності якісного та кількісного обліку земель базуються на хорошій планово-картографічній основі. Основне призначення парцелярного кадастру полягає в забезпеченні механізму оподаткування. У більш широкому плані французький земельний кадастр переслідує три мети:

— технічну, що спрямована на складання кадастрових планів;

— земельну, що дозволяє проводити ідентифікацію та опис земельних ділянок, а також встановлювати землевласника;

— податкову, що включає в себе оцінку та обгрунтування норм земельного податку.

Досвід інших країн Західної Європи говорить про те, що не треба абсолютизувати ту чи іншу форму землекористування та землеволодіння, тому що кожна з них має певні недоліки та переваги, та при кожній з них можна добитися належних виробничих результатів. Зараз в країнах Західної Європи врожайність, якість обробки полів, їх чистота, а також інші виробничі показники не залежать від форми землекористування, а тільки від обсягу ресурсів, що застосовуються, та ступеня кваліфікації та працьовитості фермера. Широко поширена думка про те, що тільки приватне землеволодіння, тільки своя земля дає можливість інтенсивно та впевнено займатися сільськогосподарським виробництвом зовсім не підтверджується західноєвропейським досвідом. Інтенсивне сільськогосподарське виробництво може вестися на орендованих, а також на державних землях, природно, за умови, що права на землекористування будуть закріплені належним чином [4, с. 102].

Державі вигідно здійснювати деяку цінову дискримінацію на інституціональному ринку, тобто обмежувати доступ до прав та інституціоналізованих форм економічної діяльності в залежності від групової приналежності. В свою чергу, це детермінує способи отримання доходу, а також їх величину, в залежності від сплаченої "ціни" у виді подолання бар'єрів, виражених у високих трансакційних витратах в процесі використання інститутів. Таким чином, коректування моделі конкурентного ринку інститутів до умов перехідної економіки полягає в обліку монопольної влади держави, що пропонує на інституціональному ринку формальні інститути, що здійснюють істотний вплив на асиметричність розподілу доходів.

Досвід країн Європейського Союзу доводить, що приватна власність на землю в напряму захисту навколишнього природного середовища має свої суттєві переваги, тому що приватна власність означає довготривалість її використання, тому що власник має перспективні плани щодо використання землі на десятки років. Світовий досвід свідчить про поступове звуження сфери розвитку ринкових відносин. Земельні ресурси є обмеженими, тому всі реформування є тільки наслідком перерозподілу земель, а також доходів від їх використання. Тому, враховуючи світовий досвід, в Україні треба було б запровадити охоронні заходи та правову відповідальність щодо використання земель приватними власниками.

Перерозподіл всіх земельних ресурсів між власниками та землекористувачами в нашій країні, з урахуванням набутого світового досвіду, супроводжується принциповими змінами в системі ціноутворення на деякі засоби виробництва, сільськогосподарську продукцію, а також формування податкової та фінансово-кредитної політики, вдосконаленням різних напрямів діяльності на світовому ринку.

Слід враховувати також негативні наслідки земельних реформ у країнах Центральної Європи, що впливають на земельні відносини та ефективність використання земель, що були залучені у сільськогосподарський обіг. Насамперед, це фрагментація, та подрібнення земельних масивів, зумовлені процесами приватизації. Більшість нових власників не мають належної базової освіти, та не є професійними фермерами. Серед найбільш суттєвих недоліків треба виділити відсутність належного механізму застави земель за іпотечними кредитами. Існуючі диспропорції зумовлені відсутністю достатньої кількості фінансових ресурсів, а юридичні особи та іноземці позбавлені права купувати сільськогосподарські землі. Країна таким чином законодавчо намагається захистити місцевих фермерів, до тих пір поки умови не стабілізуються. Законодавчі обмеження зрозумілі, але правові умови та відсутність іпотеки земель призводять до зниження рівня продуктивності сільськогосподарських угідь та неефективності ринку сільськогосподарських земель.

Досвід та практика зарубіжних країн мають бути використані впродовж вдосконалення напрямів державного регулювання земельних відносин в Україні у найближчій перспективі.

Сьогодні в Україні реформуванням земельних відносин займається Державне агентство земельних ресурсів України. Реформування земельних відносин в Україні здійснюється понад два десятиліття, протягом яких воно пройшло кілька етапів.

Головним завданням земельної реформи в Україні є забезпечення продовольчої безпеки держави, підвищення продуктивності виробництва сільськогосподарської продукції. З цією метою:

— здійснено ліквідацію монополії державної власності на землю;

— проведено роздержавлення і приватизацію земель сільськогосподарського та іншого призначення;

— створено нормативно-правові передумови для розвитку різних форм господарювання на землі.

Протягом останніх років реалізація земельної реформи активізувалася. Набув свого розвитку ринок земель несільськогосподарського призначення, запроваджено та забезпечується функціонування системи Державного земельного кадастру.

Крім того, особлива увага приділяється формуванню та реалізації державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, створенню та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних.

З прийняттям Земельного кодексу України від 25.10.2001 року у розвиток його положень прийнято понад 70 законів, які регулюють земельні відносини в сфері використання та охорони земель та є базовими для формування ринку земель як несільськогосподарського, так і сільськогосподарського призначення. Крім того, прийнято цілий спектр підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання та розвиток земельних відносин та завершення земельної реформи [5].

Разом з тим, продовжується формування нормативної бази, спрямованої, зокрема, на регламентацію ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, побудови національної інфраструктури геопросторових даних, забезпечення функціонування системи Державного земельного кадастру, вдосконалення землеустрою та методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення тощо.

ВИСНОВКИ

Враховуючи розглянутий зарубіжний досвід проведення земельних реформ, необхідно зазначити, що сьогодні найбільш ефективне вирішення проблеми раціонального використання земель неможливе без послідовної та виваженої політики держави в земельній сфері. Для найближчого отримання позитивного результату треба застосовувати гнучку систему економічних, а також адміністративних методів впливу на землекористувачів та власників землі, тим самим стимулюючи їх до найбільш раціонального використання та охорони земель.

Необхідною вимогою сьогодні є розробка належної концепції удосконалення державного регулювання на довготермінову перспективу (обов'язково з конкретизацією етапів та уточнення термінів виконання), систематизація існуючої нормативно-законодавчої бази та своєчасне намагання сільськогосподарських виробників сприяти бажанню держави допомагати, а також захищати їх інтереси. Саме відсутність державного регулювання у комплексі з реформуванням ринку виявило значні протиріччя у розвитку земельних відносин. Тому для вирішення визначених проблем необхідним та першочерговим є: встановлення більш реальних термінів, а також виділення коштів для доречного розмежування державної та комунальної власності громад; забезпечення рівних можливостей розвитку на селі всіх існуючих господарських укладів, розвинута конкуренція між виробниками товарів; популяризація державних замовлень, також дотацій на сільськогосподарське виробництво продукції, що дасть можливість своєчасного дотримання сівозмін і підвищення родючості грунтів; захист інтересів сільських мешканців у період неврожаю, банкрутства сільськогосподарських підприємств, стихійних лих тощо; розбудувати інфраструктуру земельного обігу та створити державний фонд земель та Державний (національний) земельний банк, спочатку як державні фінансові установи, а потім вже як відкриті акціонерні товариства; приєднатися до існуючих іноземних інформаційних мереж з обгрунтування питань розвитку земельних відносин; здійснити аналіз ситуації та розробити стратегію розвитку земельних відносин.

Література:

1. Шкуропат О. Досвід країн Європейського Союзу в державному управлінні земельними відносинами / О. Шкуропат // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2013. — Вип. 3. — С. 186—197.

2. Шарий Г.І. Закордонний досвід управління та реформування земельних відносин / Г.І. Шарий // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 165—166.

3. Проніна О.В. Регулювання земельних відносин на прикладі зарубіжного досвіду / О.В. Проніна // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2014. — № 1. — С. 76—82.

4. Дудич Г. Застосування у сільському господарстві України зарубіжного досвіду удосконалення земельних відносин / Г. Дудич // Аграрна економіка. — 2014. — Т. 7. — № 1—2. — С. 101—107.

5. Офіційний веб-сайт Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dazru.gov.ua

References:

1. Shkuropat, O. (2013), "Experience of European Union countries in state-owned management of land relations", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 3, pp. 186—197.

2. Sharyj, H.I. (2013), "Foreign experience of management and land reform", Innovatsijna ekonomika, vol. 6, pp. 165—166.

3. Pronina, O.V. (2014), "Regulation of land relations on the example of foreign experience", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, vol. 1, pp. 76—82.

4. Dudych, H. (2014), "Application in agriculture Ukraine international experience improvement of land relations", Ahrarna ekonomika, vol. 1—2, pp. 101—107.

5. The official site of State Agency of Land Resources of Ukraine, available at: http://dazru.gov.ua. (Accessed 20 March 2014).

Стаття надійшла до редакції 22.03.2015 р.

УДК 504.340

О. В. Артеменко,
аспірант другого року навчання без відриву від виробництва
кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України

ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

O. Artemenko,
Postgraduate student of first year
Department globalization, European integration and national security management
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

THE ISSUES OF ECOLOGICAL SAFETY AND USING OF NATUTAL RESOURSES IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGISLATION

У статті розглянуто питання екологічної безпеки та природокористування у вітчизняному та міжнародному законодавстві. Узагальнено індикатори ефективної національної екологічної політики, що безпосередньо впливають на екологічну безпеку. Визначено сутність екологічної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки, яка представляє собою стан захищеності екологічних інтересів живих істот і навколишнього середовища а також комплекс інструментів для її досягнення. У ході аналізу напрямів та результатів державної політики природокористування у розвинутих країнах світу обгрунтовано, що економічне зростання не є визначальним фактором забезпечення сталого розвитку. Акцентовано увагу на важливості розробки і реалізації ефективної екологічної політики та забезпечення дієвого контролю за дотриманням сучасних екологічних вимог. На основі закордонного досвіду, запропоноване раціональне природокористування на даному етапі суспільного розвитку розглядати не тільки як витратну статтю, а і як можливість для залучення інвестицій та проведення наукових досліджень. Крім цього, доведено, що збалансований розвиток неможливий без формування громадянського суспільства, впровадження механізмів громадянського контролю за діяльністю органів державної влади, залучення громадян до прийняття екологічно важливих рішень.

The article deals with the issues of environmental safety and using natural resources in domestic and foreign legislation. The indicators of effective national environmental policies that directly affect environmental safety are summerized. The essence of environmental safety as an integral part of national security, which is a state of protection of environmental interests of living beings and the environment, as well as a set of tools to achieve it. In analyzing trends and results of the state politiki prirodopolzovaniya in the developed world rightly, that economic growth is not the determining factor in ensuring sustainable development. The importance of the development and implementation of effective environmental policies and ensuring effective monitoring of compliance with current environmental requirements is emphasized. Based on international experience, it is proposed environmental management at this stage of social development seen not only as items of expenditure, but also as an opportunity for investment and research. Moreover, we prove that a balanced development is impossible without the formation of civil society, the introduction of mechanisms of civil control over the activities of public authorities, involving citizens in the adoption of environmentally important decisions.

Ключові слова: державна політика, державне управління, екологічна безпека, законодавство, концептуальні засади, національна безпека, природокористування.

Key words: state's policy, public administration, environmental safety, legislation, conceptual foundations, national security, using natural resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом століть економічний прогрес забезпечувався людством переважно за рахунок нищівної експлуатації природніх ресурсів. Розвиток суспільства досягався за рахунок майбутніх поколінь, що породило безліч екологічних проблем, які за ступенем негативного впливу можуть мати фатальні наслідки для усього живого і не йдуть у жодні порівняння з іншими негараздами.

Вони не обмежуються кордонами окремих держав або регіонів і стосуються всього людства. Не є винятком і Україна. Сучасна екологічна ситуація в країні вкрай незадовільна: 57,5% орних земель зазнає впливу ерозії, близько 20% земель — забруднені важкими металами, 88% досліджених річок України (та їх басейнів) мають екологічний стан від "поганого" до "катастрофічного", а близько 20% речовин, що потрапляють в атмосферу від стаціонарних джерел, є мутагенами. Відходи виробництва також завдають великої шкоди екології. В Україні їх накопичено понад 30 млрд т та щорічно ця цифра зростає на 1 млрд т, а площі для їх зберігання займають понад 160 тис. га [10, с. 96, 100, 110, 112].

Екологічно безпечне природокористування безпосередньо стосується стану здоров'я існуючого й майбутніх поколінь і проявляється у глобальних масштабах. Відтак, питання державної політики раціонального природокористування безпосередньо вливають на екологічну безпеку, що є незаперечним фактом. Разом з цим у багатьох теоретичних концепціях майбутнього розвитку цивілізації перспективи взаємодії у системі "суспільство-природа" іноді зводяться до дилеми: економічний розвиток або екологічна безпека. Але вже сьогодні питання довкілля як наслідок діяльності людства необхідно покласти в основу прийняття державних рішень.

Цивілізований світ усвідомлює неможливість подальшого економічного розвитку без розв'язання екологічних питань. Забезпечення екологічної безпеки через раціональне і збалансоване природокористування набувають пріоритетного значення для подальшого розвитку України, просування її національних інтересів і актуальність цих питань не викликає сумнівів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання, пов'язані з екологічною безпекою, концептуальними засадами її забезпечення висвітлюються у теоретичних та практичних роботах багатьох науковців. Необхідно відзначити внесок у дослідження цих питань таких авторів, як Г.О. Білявського, О.О. Веклича, З.В. Герасимчука, В.С. Деньги, Б.М. Данилишина, С.М. Ілляшенка, В.М. Ісаєнка, А.Б. Качинського, О.В. Прокопенка, В.А. Татаринова, Ю.Ю. Туниці, І.М. Синякевича, М.Ф. Реймерса, О.М. Хіміча, Є.В. Хлобистова, А.В. Яцика та інших фахівців, які мають різні підходи до теоретичних визначень, розроблення та реалізації державної політики природокористування та забезпечення екологічної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз питань щодо природокористуванням та екологічної безпеки у вітчизняному та міжнародному законодавстві.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Сьогодні настала нагальна потреба переосмислити ті ідеї й підходи, що вичерпали свою життєздатність та сформулювати нові. У шостій програмі дій ЄС з охорони довкілля наголошується, що для продовження прогресу людство повинно зважено, у системний спосіб враховувати питання довкілля під час напрацювання та реалізації управлінських рішень, а екологічна проблематика має пронизувати усі аспекти зовнішніх стосунків Європейського Союзу.

Зазвичай законодавчою основою забезпечення екологічної безпеки є конституції держав, національне законодавство у сфері екологічної безпеки, міжнародні договори і угоди, що були ратифіковані державами.

У понад 70 міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угодах, пов'язаних з охороною довкілля Україна є повноправним партнером. На сьогодні у світі існує понад 200 міжнародних неурядових організацій, що спеціалізуються на питаннях охорони навколишнього середовища або виявляють цікавість до збалансованого природокористування, поза їхньої основної сфери діяльності (науки, освіти, охорони здоров'я, економіки, релігії та ін.) Відтак, подальше співробітництво з ними, а також міжнародними організаціями, урядами держав, участь у регіональних природоохоронних заходах для України має велике значення.

Серед документів, що прийняті Організацією Об'єднаних Націй (ООН), найбільш відомими є Стокгольмська декларація з проблем навколишнього середовища 1972 р., де були сформульовані 26 принципів, якими мають послуговуватися усі уряди і народи з метою охорони й покращання навколишнього середовища. У ній відображено взаємозв'язок охорони навколишнього середовища, миру, забезпечення прав і свобод людини, а також акцентується увага на тому, що збереження та покращення якості природного середовища є важливою проблемою, яка впливає на добробут народів і економічний розвиток усіх країн світу, є виявлення волі народів усього світу і обов'язком урядів всіх держав [5, с. 682—687]. Розглядаючи міжнародну екологічну безпеку не тільки як теоретичну ідею, а і як чинник, який має прямий вплив на здоров'я і навіть життя людини, делегація України на 45-й сесії Комісії ООН з прав людини 1989 р. запропонувала розпочати розроблення й наступне нормативне закріплення нової категорії прав, а саме: екологічних прав людини [1].

Подальше погіршення стану екології у світі стимулювало посилення уваги світової спільноти до проблем навколишнього середовища, наслідком чого стало прийняття Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. на конференції ООН, яка стала наступним кроком у розвитку принципів Стокгольмської декларації (1972 р.) та найбільш значущою подією XX ст. у даному напрямі. Конференція була присвячена питанням запровадження концепції сталого екологічно-безпечного розвитку та альтернативою споживчого ставлення суспільства до природи. Зважаючи на прагнення людства рухатися у напрямі, який би поєднував економічні, соціальні та екологічні інтереси, ООН визначила сталий розвиток як основний напрям розвитку всього суспільства на XXI ст. Серед його 27 принципів слід зазначити наступні [5, с. 687—692]:

— право людей на здорове та безпечне життя у гармонії з природою;

— охорона навколишнього середовища як невід'ємну частину процесу розвитку;

— удосконалення природоохоронного законодавства;

— зменшення розриву у рівні життя як між країнами, так і між багатими і бідними в кожній країні;

— споживання природних багатств з урахуванням інтересів теперішнього та прийдешніх поколінь;

— виключення моделей розвитку виробництва та споживання, що не сприяють збереженню природи.

Своєрідною програмою дій, за допомогою якої можна досягти сталого розвитку з економічної, соціаль-

ної та екологічної точок зору став інший документ конференції в Ріо-де-Жанейро — "Порядок денний на XXI століття" (скорочено "Агенда-21") [13]. Ця програма сягає практично усіх аспектів буття людства, спрямована на збереження життя і всесвітній довготривалий розвиток. Втім, вона не заперечує інтенсивного економічного розвитку, а стверджує, що "сталий розвиток" — це спосіб подолання бідності і протидії руйнуванню природного життєвого довкілля.

Представники країн-членів ООН закликали уряди всіх країн світу до запровадження принципів сталого екологічно-безпечного розвитку на основі соціальної, економічної та екологічної політики. Отже, екологічна безпека країни поступово перетворюється на один з пріоритетних принципів сталого розвитку всіх країн світу, що передбачає запровадження такої моделі розвитку, за якої досягається задоволення життєвих потреб нинішніх поколінь без позбавлення такої можливості у майбутньому.

Законодавчою основою для розроблення та реалізації концепції екологічної безпеки нашої держави є Конституція України, Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.) Ці документи визначають пріоритетність забезпечення екологічної безпеки як необхідну умову для сталого економічного та соціального розвитку України. Вони створили основу подальшого удосконалення законодавства, одним з напрямів якого є концептуальні документи у сфері забезпечення національної безпеки. Серед них "Концепція (основи) національної безпеки України" (1997 р.), Закон України "Про основи національної безпеки України" (2003 р.), Стратегія національної безпеки України (редакції 2007 та 2012 рр.).

Крім цього, у 1998 р. була прийнята Постанова Верховної Ради України "Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки", І хоча оцінка якості цього документу експертами Комітету з екологічної політики Європейської економічної комісії була досить критичною, його затвердження стало важливим кроком для становлення нової екологічної політики та розвитку екологічного законодавства. Зокрема Постановою проголошувалася довгострокова стратегія розв'язання екологічних проблем, яка має у своїй основі створенні мотивації та умов для цього на національному, регіональному, місцевому та об'єктному рівнях, а також на поєднанні цих питань з економічними [10, с. 43].

Дані нормативні акти визначають необхідність досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього середовища, збалансованого природокористування, підвищення рівня екологічної безпеки та рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього середовища. Проаналізувавши їхній зміст, можна дійти висновку, що основним об'єктом захисту у структурі екологічної безпеки є людина, її права і свободи, у тому числі право на генофонд, право на життя і здоров'я, право на сприятливе довкілля. Крім того, об'єктами екологічної безпеки є природні ресурси, навколишнє середовище, суспільство з його матеріальними і духовними цінностями [8].

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначає екологічну безпеку як "такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічних умов та виникнення небезпеки для здоров'я людей" [11]. Проте на сьогодні безпека у сфері природокористування не виділена в окремий напрям, а розглядається лише як один зі складників екологічної безпеки. Етимологічно всі наукові визначення екологічної безпеки виходять з того, що вона є різновидом загального поняття "безпека", що означає стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [21, с. 47]. Відповідно збалансоване природокористування є складовою системи забезпечення екологічної безпеки.

Теоретичні підходи до визначення екологічної безпеки знайшли відображення в роботах багатьох відомих науковців, зазначених вище. Їх аналіз доводить, що і науковці, і законодавці визнають безпосередній вплив змін у навколишньому середовищі на безпеку держави, необхідність більш жорстких обмежень у антропогенному навантаженні на природу. На нашу думку, позитивною виглядає тенденція, принаймні задекларована у законодавстві, пов'язувати екологічну безпеку з безпекою конкретної людини, а не тільки держави, оскільки загальновизнанно, що екологічні проблеми не мають національних кордонів. З огляду на це, вважаємо, що екологічну безпеку можна визначити як невід'ємну складову національної безпеки, яка представляє собою стан захищеності екологічних інтересів живих істот і навколишнього середовища, що досягається за допомогою комплексу інструментів і впливає на інтереси теперішнього та прийдешніх поколінь.

Поглиблення екологічної кризи та нестабільність соціально-економічного розвитку суспільства призвело до ідеї створення глобального правового акту міжнародної екологічної безпеки — Екологічної Конституції Землі, науковим обгрунтуванням якої займається доктор економічних наук Ю.Ю. Туниця [17]. На його думку, Екологічна Конституція Землі повинна мати статус Основного Закону виживання цивілізації і сталого розвитку, який забезпечував би кожній державі і світовій спільноті загалом екологічну та економічну безпеку, а окремій людині — нормальні для її життя природні умови як нині, так і у майбутньому.

Згідно з Концепцією національної екологічної політики України на період до 2020 року індикаторами ефективності національної екологічної політики, що безпосередньо впливають на екологічну безпеку, є:

— покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних чинників;

— скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції;

— досягнення співвідношення між рівнями фактичного забруднення навколишнього середовища/виснаження природних ресурсів і гранично допустимого забруднення/виснаження, що базується на науково обгрунтованих оцінках (критичне навантаження на довкілля);

— співвідношення витрат на природоохоронні заходи до отриманого екологічного ефекту;

— рівень участі громадськості в прийнятті екологічно вагомих рішень [12].

Індекс екологічної сталості (ESI) є найбільш узагальненим показником забезпечення екологічної безпеки країни і його сформовано з 21 екологічного індикатора, які, в свою чергу, розраховуються на основі використання 76 наборів екологічних даних про стан природних ресурсів у країні, рівня забруднення довкілля

у минулому і сьогодні, зусиль країни у сфері управління екологічним станом, спроможності країни поліпшувати екологічні характеристики тощо [16]. Україна у 2012 р. посіла 102 місце із 132 країн світу, для яких був розрахований цей індекс. За рівнем прогресу у зменшенні впливу на довкілля протягом 2000—2010 рр. Україна посіла 82 місце. А до першої п'ятірки країн світу увійшли Швейцарія, Латвія, Норвегія, Люксембург та Коста-Ріка. Швейцарія отримала перше місце завдяки суворому контролю за забрудненням повітря, високому рівню забезпеченості питною водою та контролю за втратою біорізноманіття. Латвія поруч із Азербайджаном, Румунією, Албанією та Єгиптом досягли найбільшого прогресу у зменшенні негативного впливу на довкілля протягом останніх десятиліть. Росія — навпаки, мала найгіршу динаміку зниження індексу екологічної сталості. Наявність у першій п'ятірці країн із відносно низьким рівнем ВВП на одиницю населення (Латвія та Коста-Ріка) [2], на нашу думку, свідчить про те, що економічне зростання не є визначальним фактором забезпечення сталого розвитку. Не менш важливими є виважена екологічна політика та контроль за дотриманням екологічних вимог.

Приблизно 23% змін у індексі ESI пояснюється динамікою зростання ВВП на душу населення, що є важливим чинником, але не є єдиною детермінантою екологічної політики держави [16].

Сьогодні є безліч доказів того, що соціальна та екологічна відповідальність, яка спрямована на покращення стану екологічної безпеки, співвідноситься з результатами фінансової звітності. До прикладу, у США на користь цієї тези свідчить збільшення вартості звичайних акцій 400 компаній, що з 1990 р. проходять з позитивними результатами соціальну та екологічну експертизу, так званий "Соціальний індекс Доміні 400" (Domini 400 Social Index: DS400). Компанії DS400 станом на 31 грудня 2012 р., порівняно з компаніями S&P 500, лідирують за такими показниками, як сукупний оборот, прибуток, балансова вартість, ефективність інвестиційного портфеля [23].

Екологічно орієнтована економіка забезпечує підвищення конкурентоспроможності нації загалом шляхом покращення середовища перебування, підвищення якості і тривалості життя населення. Держава та окремі компанії можуть і не отримати негайної віддачі від інвестицій в охорону навколишнього природного середовища, тоді як у масштабі всієї країни такі переваги більш очевидні. Виважена державна політика щодо раціонального природокористування може бути запорукою стабільного розвитку суспільства та забезпечення національної безпеки держави.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перехід України до моделі сталого еколого-економічного розвитку є можливим лише за умови забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки країни. Суспільство починає усвідомлювати, що сучасні екологічні проблеми — це наслідки стилю ведення господарської діяльності і стереотипівспоживання кожного члена суспільства. Збалансований розвиток неможливий без формування громадянського суспільства, впровадження механізмів громадянського контролю за діяльністю органів державної влади, залучення громадян до прийняття екологічно важливих рішень. Низький рівень екологічної культури населення формує хибні моделі поведінки щодо споживання. Бідна людина думає про виживання, а не про захист довкілля. Чиновник, що не відчуває контролю з боку громади, намагається мати вигоду із посади, яку займає, а безконтрольний власник підприємства-забруднювача діє задля власної фінансової вигоди. Здавалося б коло замкнулося. Однак саме державна політика, основою якої виступає збалансованість розвитку, надає можливість вирватися з цього кола. Раціональне природокористування на даному етапі суспільного розвитку має розглядатися не тільки як витратна стаття, а як можливість для вкладення інвестицій, проведення наукових досліджень. Дієве законодавство має стати опорою для втілення науково обгрунтованих ідей щодо національних інтересів України в екологічній сфері. Подальші дослідження здійснюватмуться саме в цьому напрямі.

Література:

1. Бєляков О.О. Масова комунікація та екологічна політика: монографія / О.О. Бєляков. — К.: Наука, 2001. — 149 с.

2. В екологічному рейтингу сталого розвитку Україна 102 з 132 країн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ecoclubua.com/2012/01/v-ekolohichnomu-rejtynhu-ukrajina-102-sered-132-krajin/

3. Герасимчук З.В. Научные исследования экологической безопасности как фактора устойчивого развития / З.В. Герасимчук // Экономика Украины. — 2011. — № 11. — С. 62—65.

4. Данилишин Б. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. Данилишин, О. Веклич // Вісн. НАН України, — 2008. — № 5. — С. 12—18.

5. Действующее международное право. — Т. 3. — М.: Московский независимый институт международного права, 1997.

6. Деньга В.О понятиях экобезопасности и экориска / В. Деньга // Управление риском. — 2000. — № 4. — С. 41—42.

7. Ілляшенко С.М. Менеджмент екологічних інновацій: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко; за заг. редакцією С.М. Ілляшенка. — Суми: Вид-во СумДУ, 2003. — 266 с.

8. Ісаєнко, В.М. Екологічна безпека — основний чинник еколого-збалансованого розвитку України у XXI столітті / В.М. Ісаєнко, Г.О. Білявський // Екологічний вісник. — 2007. — № 4. — С. 14—17.

9. Качинський А.Б. Екологічна політика й екологічна безпека України / А.Б. Качинський // Екологічний вісник. — 2006. — № 1. — С. 24—26.

10. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. — К.: ПРООН Україна, 2007. — 184 с.

11. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 41. — С. 546.

12. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0

13. Програма дій "Порядок денний на XXI століття" ("AGENDA-21"). Ухвалена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро

(Саміт "Планета Земля", 1992 р.): пер. з англ. — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.

14. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. — М., 1992. — 319 с.

15. Синякевич И. Концепция по формированию системы инструментов национальной экологической политики / И. Синякевич // Экономика Украины. — 2002. — № 7. — С. 70—77.

16. Татаринов В.А. Екологічна безпека та сталий розвиток у сучасному світі / В.А. Татаринов // Стратегічні пріоритети. — 2010. — № 3 (16). — С. 83—87.

17. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади / Ю.Ю. Туниця // Вісн. НАН України. — 2005. — № 11. — С. 32—42.

18. Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки // Право України. — 2002. — № 11. — С. 44—48.

19. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека і засади визначення ризику техногенних катастроф / Є.В. Хлобистов// Економіка України. — 2010. — № 6. — С. 38—46.

20. Читанка / Стратегічні тренди 2025: світ, у якому будуть жити наші діти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://man.gov.ua/UserFiles/File/Doshka/1_%20LSh_trendy/Chitanka.pdf

21. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. — М., 1997.

22. Яцик А.В. Водні ресурси в контексті екологічної безпеки та збалансованого розвитку держави / А.В. Яцик // Екологічний вісник. — 2007. — № 6. — С. 21—24.

23. Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.yale.edu/esi/ESI2005.pdf

24. Vagasi M. Integration of the sustainability concept into strategy and marketing / Maria Vagasi // Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci. — 2004. — Vol. 48. — № 2. — С. 245—260.

References:

1. Bieliakov, O. O. (2001), Masova komunikatsiia ta ekolohichna polityka: monohrafiia [Mass communication and environmental policy], Nauka, Kyiv, Ukraine.

2. Official site of the Green Wave OSCE (2012), "In rating the environmental sustainability of Ukraine 102 of the 132 country", available at: http://ecoclubua.com/2012/01/v-ekolohichnomu-rejtynhu-ukrajina-102-sered-132-krajin/ (Accessed 25 Dezember 2014).

3. Herasymchuk, Z. V. (2011), "Scientific research of environmental safety as a factor in sustainable development", Ekonomyka Ukrayny, vol. 11, pp. 62—65.

4. Danylyshyn B. and Veklych, O. (2008), "The effect of decoupling as a factor in the relationship between economic growth and environmental pressures", Visn. NAN Ukrainy, vol. 5, pp. 12—18.

5. Moskovskyj nezavysymyj ynstytut mezhdunarodnoho prava (1997), Dejstvuiuschee mezhdunarodnoe pravo [Existing international law], vol. 3 Moskovskyj nezavysymyj ynstytut mezhdunarodnoho prava, Moscow, Russia.

6. Den'ha, V. (2000), "http://www.google.com.ua/url?source=transpromo&rs=rssf&q=//translate.google.com/community?source=allThe concepts of environmental safety and ecological risk", Upravlenye ryskom, vol. 4. pp. 41—42.

7. Illiashenko, S. M. and Prokopenko, O. V. (2003), Menedzhment ekolohichnykh innovatsij [Management of environmental innovations],Vyd-vo SumDU, Sumy, Ukraine.

8. Isaienko, V. M. and Biliavs'kyj, H. O. (2007), "Environmental security — the main factor in environmental and sustainable development of Ukraine in the twentieth century", Ekolohichnyj visnyk, vol. 4, pp. 14—17.

9. Kachyns'kyj, A. B. (2006), "Environmental policy and environmental safety Ukrainy", Ekolohichnyj visnyk, vol. 1, pp. 24—26.

10. PROON Ukraina (2007), Natsional'na ekolohichna polityka Ukrainy: otsinka i stratehiia rozvytku [National Environmental Policy of Ukraine: Assessment and Development Strategy], PROON Ukraina, Kyiv, Ukraine.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law "On Environmental Protection", Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 41.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Order "On approval of the Concept of National Environmental Policy of Ukraine till 2020", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0 (Accessed 25 Dezember 2014).

13. AGENDA-21 (2000), Prohrama dij "Poriadok dennyj na KhKhl stolittia" ("AGENDA-21"). Ukhvalena Konferentsiieiu OON z navkolyshn'oho seredovyscha i rozvytku v Rio-de-Zhanejro (Samit "Planeta Zemlia', 1992 r.) [The action program "Agenda XXI century" ("AGENDA-21"). Adopted by the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (Summit "Earth, 1992)], Intelsfera, Kyiv, Ukraine.

14. Rejmers, N. F. (1992), Okhrana pryrody y okruzhaiuschej cheloveka sredy: slovar'-spravochnyk [Protection of nature and the human environment: Dictionary Directory], Moscow, Russia.

15. Syniakevych Y. (2002), "The concept of the formation of the national environmental policy instruments",Ekonomyka Ukrayny, vol. 7, pp. 70—77.

16. Tatarynov, V. A. (2010), "Environmental security and sustainable development in the modern world", Stratehichni priorytety, vol. 3 (16), pp. 83—87.

17. Tunytsia, Yu. Yu. (2005), "World Ecological Constitution: the nature and conceptual foundations", Visn. NAN Ukrainy, vol. 11, pp. 32—42.

18. Khimich, O. (2002), "Environmental safety as an element of national security", Pravo Ukrainy, vol. 11, pp. 44—48.

19. Khlobystov, Ye. V. (2010), "Environmental and safety principles of the risk of man-made disasters", Ekonomika Ukrainy, vol. 6, pp. 38—46.

20. Ministry of Education and Science of Ukraine (2011), "Strategic Trends 2025: a world in which our children will live", available at: http://man.gov.ua/UserFiles/File/Doshka/1_%20LSh_trendy/Chitanka.pdf (Accessed 25 December 2014).

21. Tykhomyrov, M. Yu. (1997), Yurydycheskaia entsyklopedyia [Legal Encyclopedia], Moscow, Russia.

22. Yatsyk, A. V. (2007), "Water resources in the context ekolohichnoi security and sustainable development of the country", Ekolohichnyj visnyk, vol. 6, pp. 21—24.

23. World Economic Forum (2012), Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship, available at: http://www.yale.edu/esi/ESI2005.pdf (Accessed 25 December 2014).

24. Vagasi, M. (2004), "Integration of the sustainability concept into strategy and marketing", Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci, vol. 48, no. 2, pp. 245—260.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 351.82

І. О. Вишняк,
аспірант кафедри управління національним господарством та економічної політики, Національна академія державного управління при Президентові України, головний спеціаліст відділу енергозбереження в сфері ЖКГ Мінрегіону України

ЕСКО ЯК ДІЄВИЙ СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

I. Vyshniak,
graduate faculty management of national economy and economic policy of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Chief Specialist of the energy-saving housing Minregion Ukraine

INTRODUCTION ESCO AS AN EFFECTIVE WAY OF IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN HOUSING AND COMMUNAL SERVICES OF UKRAINE

У статті досліджується стан регуляторних перешкод для розвитку ринку енергосервісних контрактів у житлово-комунальному господарстві (далі — ЖКГ) України. Автором здійснено огляд стану правового розвитку України та деяких країн Європейського союзу щодо застосування енергоперформанс-контрактів для роботи енергосервісних компаній ЕСКО. У статті запропоновано шляхи удосконалення законодавства для реалізації ЕСКО механізму в ЖКГ.

The paper investigates the state of regulatory barriers to market development of energy service contracts in the housing and communal services of Ukraine. The author made an overview of the legal development of Ukraine and some countries of the European Union on the use enerhoperformans contracts for ESCO. The paper suggests ways to improve the legislation for the implementation of ESCO mechanism in the housing.

Ключові слова: енергоефективність, житлово-комунальне господарство, енергоперформанс-контракт (ЕРС), енергосервісна компанія (ЕСКО).

Key words: energy efficiency, housing and utilities, energoperformans-contract (EPC), energy service companies (ESCOs).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення енергоефективності та енергозбереження в ЖКГ не можливо без впровадження проектів модернізації об'єктів ЖКГ, новітніх технологій, спрямованих на підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів, альтернативних і відновлювальних джерел енергії тощо. Реалізація таких енергоефективних заходів стримується обмеженими фінансовими ресурсами державного і місцевих бюджетів.

Виходом із цієї ситуації є залучення інвестицій та досвіду енергосервісних компаній (далі — ЕСКО) до впровадження енергоефективних проектів.

Енергосервісна компанія реалізує енергоефективні проекти за власні кошти, які повертає із отриманої економії витрат на оплату спожитих паливно-енергетичних ресурсів та комунальних послуг протягом строку енергосервісного договору.

Проте на сьогодні у законах України відсутні спеціальні положення щодо правових засад реалізації енергосервісних або енергоперформанс (далі — ЕРС), що не дає можливості залучати інвестиції у підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану запровадження розвитку та створення умов для ЕСКО в ЖКГ шляхом нормативно-правового врегулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Питання вирішення проблем залучення коштів на енергозбереження та енергоефективність ЖКГ розглянуто в роботах науковців і практиків Кравцової Л.В. [4], Хом'як О.П. [5], Гайко Є.Ю. [6], Олійник Н.І. [7]. Аспекти запровадження енергосервісних контрактів як механізм для залучення коштів розглядаються в небага-

тьох наукових роботах, проте велика увага приділяється практиками та експертами, зокрема А. Бабак, Д. Левицьким, В. Погорєловою, Р. Хреновою-Шимкіною, А. Міцканом та інші [8] за результатами роботи, що реалізуються міжнародними організаціями в рамках проектів "Енергоефективність у будівлях", "Створення енергетичних агентств" GIZ [10], "Муніципальна енергетична реформа в Україні" USIAD [11; 12; 13] тощо. Детально проаналізовано специфіку застосування механізму фінансування енергозберігаючих заходів через енергосервісні компанії з поверненням залучених з міського бюджету коштів за рахунок одержаної економії паливно-енергетичних ресурсів в роботі Новосельцева О. В. [3], проблеми інституціонального становлення ринку енергосервісних послуг досліджено в науковій роботі Корчміта О.Ю. [1], базу для прийняття управлінських рішень забезпечує надійність планування та впровадження інвестиційних енергоефективних проектів, безпосереднього управління поточною діяльністю енергосервісних компаній, визначення та максимізації соціального ефекту досліджено в науковій роботі Степаненко І.І. [2].

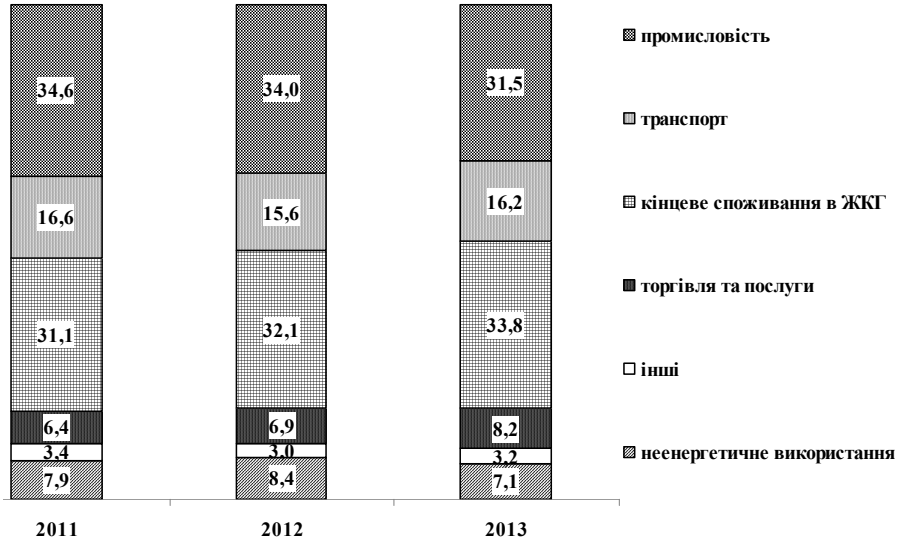

Рис. 1. Структура енергоспоживання за видами економічної діяльності

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання ефективного споживання енергоресурсів на сьогодні для України є надзвичайно актуальним. Велика енергоємність у ЖКГ ускладнює роботу інфраструктури муніципалітетів. Різке підвищення цін на природний газ, що заплановано згідно з постановою Уряду від 17.04.2014 № 106 збільшити граничний рівень ціни на природний газ для організацій, які виробляють теплову енергію для опалення і гарячого водопостачання будівель: з 2015 року — не менш ніж на 40 %, з 2016 року — на 20 %, з 2017 року — на 20 % встановлює пріоритет для економії коштів за рахунок енергоефективності.

На міжнародному рівні в США, Канаді, Китаї, Індії, Аргентині, Росії та інших країнах [12; 23], а особливо серед країн Європейського Союзу (далі — ЄС) зокрема, Німеччина, Фінляндія, Франція, Велика Британія, Естонія, Болгарія, Іспанія, Чехія та інші [17] значна увага приділяється забезпеченню підвищення енергоефективності в проблемних місцях з найбільшим потенціалом, а саме: за рахунок кінцевого споживання. Поліпшення кінцевого використання енергії забезпечує:

— економію енергії;

— рентабельність використання потенціалу енергії;

— зменшення залежності від імпорту енергії;

— розвиток інноваційних рішень;

— стимулювання до енергоефективності постачальників/виробників енергії.

В Україні структура кінцевого енергоспоживання за видами економічної діяльності відображає первинну та вторинну енергію, яку використовують кінцеві споживачі. Найбільшими кінцевими споживачами енергії в Україні у 2013 році були, як і раніше, промисловість і побутовий сектор, але частка енергоспоживання побутового сектору (тобто, кінцеве споживання в ЖКГ) вперше перевищила частку енергоспоживання промисловості і склала 33,8 % (рис. 1) [18].

Якщо порівняти втрати енергії на різних етапах, то понад 40 % тепла втрачається на етапі його кінцевого споживання — у житловому фонді. Мешканці житлового фонду — це 80 % від усіх енергоємних споживачів, і які є кінцевими споживачами комунальних послуг [18, с. 3].

За даними Інституту газу НАН України ефект від енергоощадних заходів на етапі кінцевого споживання у 2 рази перевищує можливий ефект від відповідних заходів на інших етапах системи енергозабезпечення (рис. 1):

— модернізація теплогенеруючого обладнання в джерелах (котельнях) дозволить зекономити лише 4 %, що складає 141 млрд гривень;

— модернізація теплових мереж дозволяє зекономити 14 %, що складає 33 млрд гривень;

— лише санація будівель дозволить досягти значної економії в 41 %, що в грошовому еквіваленті становить 150 — 600 млрд гривень зекономлених коштів [17, с. 1].

Для України одним з проблемних питань енергоефективності кінцевого споживання є житлове господарство, а особливо будівлі бюджетної сфери.

На сьогодні в Україні 80 % житлового фонду застарілої забудови (до 1990 року побудовано 190 тис. будинків) їх технічні характеристики не відповідають сучасним вимогам за показниками вжитку енергоресурсів і умов комфорту.

Бюджетні будівлі споживають теплової енергії від 130 до 250 кВт*год/м^2, в ЄС цей показник значно менший і складає від 50 до 80 кВт*год/м^2. Досвід провідних країн ЄС засвідчує потенціал енергозаощадження будівель від 40 % до 70 % [17].

Причинами високого рівня споживання енергії в будівлях бюджетної сфери є:

— їх старіння;

— дефіцит коштів бюджету на впровадження енергоефективних технологій;

— відсутність зацікавленості приватного інвестора у проектах з енергоефективності в силу законодавчих обмежень [17, с. 3].

Державні та комунальні заклади бюджетної сфери України створено виключно з метою надання послуг гро-

* За даними по 171 підприємству-ліцензіату Нацкомпослуг (85% обсягу ринку теплової енергії) щодо обсягів збуту теплової енергії та рівня середньозваженого тарифу для бюджетних установ на основі факту 2009–2012 рр/;
** За результатами розрахунків впровадження механізму ЕСКО: у будівлях проведено заходи з утеплення зовнішніх стін та заміни дерев'яних вікон та вхідних дверей на металопластикові (за даними енергоаудиту ДНЗ № 573, м. Київ, вул. М. Малиновського, 27: середні витрати на один об'єкт: 955 тис грн , економія споживання теплової енергії 40,5%). Ставка по кредиту для юридичних осіб **8%**
*** 2009–2010 рр. факт: Тариф $_{теп.ен.}$ = 486 грн./Гкал, $V_{теп.ен.}$ = 9,111 млн Гкал; 2011–2012 рр. факт: Тариф $_{теп.ен.}$ = 738,3 грн./Гкал, $V_{теп.ен.}$ = 9,11 млн Гкал.

Рис. 2. Щорічна економія витрат державного та місцевого бюджетів на централізоване опалення бюджетних установ в Україні

мадянам. Таким чином, вони, як і органи державної влади та місцевого самоврядування, в першу чергу мають бути вкрай зацікавлені у зменшенні витрат на споживання комунальних послуг та енергоресурсів, що надасть можливість знизити тиск на державний та місцевий бюджети, підвищити рівень надання послуг. З аналізу міжнародної практики Болгарія, Бельгія, Хорватія, Кіпр, Естонія, Франція та інші [17] впроваджують проекти з енергоефективності з застосуванням ЕРС, саме для об'єктів бюджетної сфери, що віднесені до відання чи знаходяться у власності муніципалітетів, і вважаються пріоритетною сферою для поліпшення енергоефективності. Об'єктами впровадження проектів з енергозбереження можуть бути: заклади освіти (школи, дитячі садки та інші), охорони здоров'я (лікарні, амбулаторії) та бюджетні установи та організації, спортивні споруди та об'єкти, місцеві дільниці пожежної безпеки та інші.

Водночас саме ця група потенційних замовників є найменш привабливою з точки зору процедури, здатності щодо повернення інвестицій. Головною проблемою впровадження ЕСКО проектів в бюджетній сфері є відсутність або брак нормативно-правового регулювання, специфіка бюджетного процесу, відсутність політичної волі, комплексного підходу до вирішення проблем енергоефективності, який би передбачав як поступальне впровадження проектів, так і забезпечення гарантування поворотності коштів, залучених для впровадження проекту. Згідно з існуючою на сьогодні практикою, кошти галузей на заходи з енергозбереження розпорошуються невеликими сумами по багатьох об'єктах, що у свою чергу не дає значного економічного ефекту від їх використання. Досить часто профінансовані заходи не відповідають дійсним потребам об'єктів або є економічно та технологічно не виваженими [13, с. 5].

У бюджетній сфері оплата за спожиті паливно-енергетичні ресурси та комунальні послуги є однією з найбільших складових витрат на утримання бюджетних закладів, що разом із постійним зростанням тарифів на паливно-енергетичні ресурси та комунальні послуги та обмеженістю фінансування веде до зростання заборгованості розпорядників бюджетних коштів за спожиті паливно-енергетичні ресурси та комунальні послуги, і, як наслідок супроводжується, майже повною відсутністю капітальних вкладень у реконструкцію об'єктів соціальної інфраструктури.

Витрати на опалення бюджетних установ в Україні є у 2—3 рази вищими ніж витрати на опалення бюджетних установ країн ЄС, при чому це не гарантує дотримання санітарних вимог у приміщеннях бюджетних установ.

Крім того, на рівні головних розпорядників бюджетних коштів відсутній комплексний підхід до вирішення проблем неефективного використання паливно-енергетичних ресурсів.

За оцінками як вітчизняних, так і закордонних експертів, потенціал десятирічної щорічної економії енергії за рахунок енергоефективних проектів у будівлях бюджетної сфери складе 1 млрд м^3 природного газу або 11 млрд гривень у грошовому еквіваленті за умови впровадження ЕСКО (рис. 2) [17].

Звичайно реалізація заходів з енергоефективності вимагає значних фінансових ресурсів. Як свідчить досвід європейських країн, зокрема Німеччина, Польща, Чехія, Італія, Австрія та ряд інших [14] термомодернізація будівель може здійснюватися шляхом запровадження ЕСКО договорів. Проте, через відсутність в українському законодавстві спеціальних положень щодо правових засад реалізації таких договорів приватний інвестор не зацікавлений прийти та вкладати власні кошти в ЖКГ, як і в бюджетні об'єкти.

Запровадження механізму ЕСКО на сьогодні є одним із дієвих та ефективних механізмів залучення коштів у цю галузь.

Проте на сьогодні у законах України відсутні спеціальні положення щодо правових засад реалізації енергосервісних договорів, що не дає можливості залучати інвестиції у підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

18 країн ЄС (зокрема, Австрія, Німеччина, Польща, Румунія, Болгарія, Іспанія, Швеція, Латвія, Литва та інші) успішно впроваджують ЕСКО-контракти в будівлях бюджетної сфери. Ефективність енергосервісу в США за останні 30 років призвела до скорочення енергоспоживання в бюджетних будівлях на 35 % та перехід ЕСКО — компаній до впровадження енергоощадних заходів у ЖКГ.

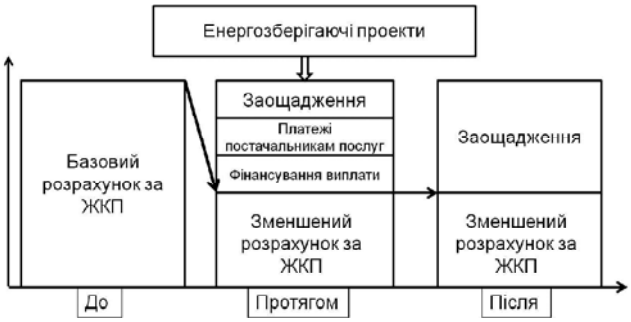

Рис. 3. Ефективність механізму енергоперформанс-контракту (EPC)

Впровадження енергосервісних договорів в бюджетних установах є вимогою Директиви 2006/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради про енергетичну ефективність кінцевого споживання та енергетичні послуги, яку Україна зобов'язувалася виконати ще у 2009 році, зокрема, шляхом створення належних умов для діяльності енергосервісних компаній ЕСКО та впровадження енергосервісних договорів.

Для України потенціал економії енергоресурсів за рахунок енергоефективних проектів у будівлях складає до 0,8 млрд м^3 природного газу або 6,5 млрд гривень щорічних видатків бюджетних коштів.

Ефективність механізму енергоперформанс — контракту (EPC) (рис. 3) роботи енергосервісної компанії ЕСКО передбачає наступне: енергосервісна компанія реалізує енергоефективні проекти за власні кошти, які повертає із отриманої економії витрат на оплату спожитих паливно-енергетичних ресурсів та комунальних послуг протягом строку енергосервісного договору.

Цивільним кодексом України України передбачено діяльність за договором сторін, які зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної мети, яка не суперечить закону, але в бюджетній сфері є наявність специфіки декларативного процесу, що не дозволяє легітимно працювати через низку нормативних перешко.

Відсутність визначення ЕСКО у нормативно-правовій базі України. ЕСКО не визначено в законодавстві України, як життєздатний варіант для укладання контрактів щодо енергетичних послуг.

Відсутність механізмів для запуску ЕСКО проектів. Національні правила призначені для реалізації закладених у бюджеті звичайного укладання контрактів на проекти на базі заявок та специфікацій і прямих операцій купівлі, але не включають положення для альтернативних підходів. Механізм закупівлі для муніципалітетів не дозволяє проводити оцінку різних видів контрактів, якщо це не контракти на базі заявок та специфікацій. Досвід муніципалітетів обмежений тим, що відповідає закону, відсутні можливості та нормативні інструменти для укладання контрактів на базі енергоефективності із змінними змістом роботи і ціною продажу і пропозиції послуг.

Відсутність довгострокових бюджетних зобов'язань. Ключовою є здатність муніципалітетів робити запозичення у фінансових установах на базі свого бюджету. Хоча бюджетний кодекс надає можливість трирічного планування, а розподіл ресурсів необхідно затверджувати щорічно. На практиці, це ставить під загрозу регулярність грошових потоків до установ-кредиторів.

Віддаленість у часі між заощадженнями енергозбереження та платежами проекту. Бюджетні закони обмежують можливості місцевої влади зберегти кошти від економії енергії. Закон про бюджет визначає, що витрати бюджетних установ здійснюються на основі кодів економічної класифікації в залежності від типу витрат та економічного змісту платежів. Це означає, що якщо витрати комунального підприємства були скорочені після впровадження проекту, то бюджет комунального підприємства на наступний рік буде скорочений. Оскільки, платежі для реалізації проекту надходять з іншої статті бюджету, бюджетні установи не мають права оплачувати енергоефективність проект з бюджетного рядка витрат коммунального підприємства. Згідно з бюджетним кодексу не існує зобов'язання включати майбутні платежі ЕСКО у майбутні бюджети, навіть якщо наявна угода. Окрім того, зниження витрат комунального підприємства в результаті впровадження проекту призведе до зменшення бюджету комунального підприємства на наступний рік, не дозволяючи муніципальному клієнту оплатити проект, як частину бюджету комунального підприємства.

Відсутність захисту від неплатежів з боку державних установ. Цивільне законодавство не може захистити приватних осіб (ЕСКО та банки) від неплатежів; якщо муніципалітети перестали платити, ЕСКО або приватні банки дуже мало, що можуть зробити для забезпечення платежів [9, с. 5—6].

З метою запровадження механізму енергоперформанс — контракту (EPC) роботи енергосервісної компанії в бюджетній сфері з 2014 року в Україні розроблено проекти законів:

— "Про внесення змін до Закону України "Про енергозбереження" щодо правових засад реалізації договорів енергосервісу";

— "Про особливості здійснення закупівель енергосервісу";

— "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо впровадження енергоефективних заходів у бюджетних установах)" [17].

Діючий Закон України "Про енергозбереження" визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян [19]. Законопроектом "Про внесення змін до Закону України "Про енергозбереження" щодо правових засад реалізації договорів енергосервісу" пропонується доповнити врегулювавши дію економічних заходів для забезпечення енергозбереження такого змісту, що для здійснення комплексу енергозберігаючих (енергоефективних) та інших заходів, спрямованих на скорочення споживання та (або) витрат на оплату паливно-енергетичних ресурсів та (або) комунальних послуг порівняно до споживання та (або) витрат, які б існували за відсутності таких заходів, фізична або юридична особа може укласти енергосервісний договір. Передбачається, що предметом енергосервісного договору є здійснення енергосервісу. Оплата енер-

госервісу за енергосервісним договором здійснюється за рахунок суми (або її частини) скорочення витрат замовника енергосервісу (порівняно до витрат, які були б понесені за відсутності енергосервісу) на оплату паливно-енергетичних ресурсів та (або) комунальних послуг [17].

Законом України "Про здійснення державних закупівель" унормовано правові та економічні засади здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади з метою створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції, розвитку добросовісної конкуренції [20]. Законопроектом "Про особливості здійснення закупівель енергосервісу" передбачається встановити особливості здійснення закупівель енергосервісу шляхом передбачення нормативно-правового врегулювання:

— сфери застосування;

— здійснення закупівель енергосервісу, оцінки пропозицій (при проведенні процедури закупівлі енергосервісу для визначення найбільш економічно вигідної пропозиції замовник замість такого критерію оцінки, як ціна договору, оцінює і зіставляє такий критерій, як показник ефективності енергосервісного договору);

— договору про закупівлю енергосервісу (енергосервісний договір) (наявність типового енергосервісного договору та істотних умов енергосервісного договору);

— визначення термінів (базовий рівень споживання паливно-енергетичних ресурсів та комунальних послуг, договір про закупівлю енергосервісу (енергосервісний договір), енергосервісу, щорічні скорочення витрат замовника, щорічні платежі учаснику процедури закупівлі) [17].

На сьогодні Бюджетним кодексом України регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу [21]. Законопроектом "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо впровадження енергоефективних заходів у бюджетних установах)" передбачається можливість для довгострокового зобов'язання за енергосервісом — зобов'язання за енергосервісним договором розпорядника бюджетних коштів (муніципалітет), відповідно до якого необхідно здійснити платежі протягом поточного та (або) майбутніх бюджетних періодів за рахунок суми скорочення видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв (порівняно до видатків, які були б понесені за відсутності енергосервісу) [17].

Країни ЄС вживають загальних міждержавних заходів щодо забезпечення виконання державним сектором зразкової ролі в контексті Директиви 2006/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради про енергетичну ефективність кінцевого споживання та енергетичні послуги. З цією метою, за рахунок роботи підвищення енергоефективності в державному секторі, вони інформують громадян про зразкову роль і діях державного сектора, який виступає взірцем позитивного прикладу. Держави, члени ЄС забезпечують реалізацію заходів з підвищення енергетичної ефективності в державному секторі, за рахунок економічно ефективних заходів, які дозволяють досягти найбільшої економії енергії в найкоротші терміни. Такі заходи застосовуються на відповідному національному, регіональному та/або місцевому рівні і можуть складатися з законодавчих ініціатив та/або добровільних угод, або інших схем аналогічного впливу [22].

Зокрема це стосується того, що країни, члени ЄС забезпечують наявність або впровадження практики укладання добровільних угод та/або інших ринкових схем таких, як "білі сертифікати", застосування яких аналогічна реалізації однієї або більшій кількості вимог з енергоефективності. Добровільні угоди повинні пройти оцінку, за якими встановлюється нагляд, а держави-члени повинні дотримуватися таких угод з метою забезпечення того, щоб на практиці їх дія була еквівалентна виконанню однієї або більшій кількості вимог з енергоефективності, а саме: виробниками, виконавцями, надавачами житлово-комунальних послуг та/або через ЕСКО. Одними з таких дій щодо виконання вимог з енергоефективності є:

— надання пропозицій кінцевим споживачам та сприяння наданню оціненим енергетичним послугам за конкурентною ціною;

— забезпечення наявності у своїх кінцевих споживачів, і проведення незалежного енергетичного аудиту за конкурентною ціною та/або заходів з підвищення енергетичної ефективності;

— робити внески до фондів і приймати участь у механізмах фінансування з підвищення енергоефективності, [22 с. 10—11] тощо.

За досвідом Італії ЕСКО — механізм реалізується як в державній, так і в приватній сфері. Діяльність енергосервісних компаній в Італії сертифікована. Вкладені інвестиції в енергозбереження відшкодовуються через економію енергоресурсів. Відповідні показники економії енергоресурсів розраховують та надають енергопостачальні організації. Споживання енергії здійснюється за обліком.

Цікавим досвідом є розвинена система стимулів до здійснення заходів з енергозбереження та енергоефективності для італійців. Стимули до енергозбереження використовуються для приватного та державного сектору. Приватний сектор не сприймається таким, де не потрібно спонукати до скорочення споживання енергії, оскільки власник за все платить. Завдання зменшення енергоспоживання є загальнонаціональним. Для зменшення споживання енергії в Італії існують так звані "білі" та "зелені" сертифікати, які містять кількість зекономленої енергії. Ця кількість встановлюється та надається за запитами виробниками комунальних послуг. Такі сертифікати прирівнюються до цінних паперів. Наявність їх, а саме: інформації про економію енергії, є підставою для участі в грошовому відшкодуванні або підставою для зменшення сплати державних податків чи зборів. Накопичені фізичними особами "білі" та "зелені" сертифікати можуть використовуватися для закупки енергозберігаючого обладнання у банку та у інвестора. З метаю захисту кінцевих споживачів та гарантування отримання інформації про власну економію енергоресурсів, стимули поширюються на виробників комунальних послуг, які такою інформацією володіють. Виробники комунальних послуг отримують бонуси перед державою для реалізації енергозберігаючих проектів за рахунок державних коштів.

З 2005 року в Італії діють нормативи податкових пільг. Італійські суб'єкти господарювання можуть отримати 65 % компенсації витрат через зменшення сплати податків за/чи на впровадження енергозберігаючих технологій з терміном на 10 років, при умові, якщо сума не перевищує певний грошовий еквівалент. Всі державні компенсації здійснюються через податкове відшкодування.

У Німеччині інструмент контрактингу або енергосервісних договорів передбачає, що в умовах, коли власники будівель (приватна особа, муніципалітет або підприємство) не мають достатньої кількості коштів на проекти з енергозбереження та знань стосовно використання енергозберігаючих технологій, вирішення цього завдання бере на себе контрактор. Він проводить енергоаудит будівель, знаходить відповідне рішення і постачальників технологій і бере фінансування проекту на себе. Контрактор укладає угоду із замовником послуг, у контракті передбачається плата за енергосервісні послуги, вона закладається в суму витрат власника житла на оплату комунальних послуг. Він також може надавати додаткові послуги як енергосервісна компанія: будувати, експлуатувати нове обладнання і виступати перепродувачем комунальних ресурсів. За посередництва Німецького енергетичного агентства "Dena" в процес контрактинг включені вже 49 федеральних об'єктів (державні адміністративні будівлі, соціальні установи), планується застосування інструменту контрактингу ще в 20 тис. громадських будівель по всій Німеччині. У країні діють уже понад півсотні фірм, які укладають контрактингові угоди з компаніями, які керують житловими будинками, бюджетними та приватними установами.

Вигоду від контрактингової системи можуть отримувати також постачальники технологій, ресурсів або послуг. У Німеччині у якості контракторів часто виступають дочірні компанії енергетичних концернів або постачальників устаткування і технологій [16].

У Німеччині є ряд стандартів якості, які сприяють визначенню послуг в галузі енергоефективності, зокрема:

— DIN EN 15900: Керівництво послуг із забезпечення енергетичної ефективності (прийнято з 2009 року);

— ISO 50001: Системи енергетичного менеджменту — Вимоги та настанови щодо застосовування (прийнято з 2012 року);

— VDMA 24198: Умови та послуги енергетичних перформанс-контрактів, пояснює етапи розробки проекту і дає критерії для оцінки EPC послуг;

— DIN 8930-5: Визначення різних видів контрактів (прийнято з 2003 року) [14 с. 81—82].

В Австрії сформовано нормативно-правову базу в підтримку ЕСКО. Найбільшого ефекту було досягнуто за рахунок нормативно-інформативної політики і заходів, зокрема такі, як:

— запроваджено схеми сертифікації та акредитації ЕСКО;

— розроблено еко-ярлик, який вказує на якість послуг ЕСКО та їх відповідність стандартам;

— зобов'язано до обов'язкових енергетичних консультацій для чи підчас отримання субсидій;

— введені стандартні контракти, розроблені в рамках сфери європейських проектів, із залученням ринкових посередників.

В Австрії діють юридичні особливості, зокрема для деяких територіальних регіонів, які формують більш привабливі умови для проектів ЕСКО, а саме:

— жорсткі будівельні норми, ніж національні будівельні правила;

— обов'язкові перевірки для громадських будівель;

— критерії обов'язкової енергоефективності для деяких енергетичних послуг в регіоні.

Австрійські муніцмпалітети є основними клієнтами ЕСКО. Австрія запустила великі програми для житлового господарства з реновації для громадських будівель шляхом укладення договорів підряду на основі ЕСКО в рамках першого плану дій енергоефективності. Однак у 2012 році ЕСКО успіхи були обмежені. Проекти зосередилися в основному на опаленні, кондиціонуванні, освітленні та автоматизації будівель, оскільки ЕСКО було спрямовано на проекти з коротким терміном окупності, тому саме термомодернізація будівлі не виконувалася.

Австрійським урядом більшість регулярних бар'єрів були подолані шляхом роботи ЕСКО в державному секторі, де основною перешкодою для проектів ЕСКО були відсутність знань і досвіду з енергоефективності будинку. Але в зв'язку з наявністю сформованої практики роботи ЕСКО на ринковій основі з проектами з коротким часом окупності, ЕСКО не використовує можливість для реалізації проектів з термомодернізації або реновації будівель.

Для забезпечення конкурентоспроможності на ринку ЕСКО Австрія підтримує субсидований аудит і програми оптимізації, що є сучасною основу для проектів ЕСКО в будівлях [14, с. 22—24].

У Хорватії в 2008 році прийнято закон про ефективне використання кінцевого енергоспоживання кінцевого споживання, що є правовою основою для енергетичних послуг та роботи ЕСКО. Він визначає енергетичні послуги, енергоаудит та сертифікацію будівель і наказує на зобов'язання для державного сектора, енергетичних компаній, виробників енергії і великих споживачів.

У Хорватії є підзаконні акти, які формують політику енергоефективності:

— Положення про енергетичний аудит та енергетична паспортизація будівель;

— Положення про методологію моніторингу, оцінки та перевірки енергозбереження;

— Постанова про ЕСКО договори та реалізацію проектів в державному секторі.

Відповідно до Положення про енергетичний аудит та енергетичну паспортизацію будівель, енергоаудит є обов'язковий (кожні п'ять років) для всіх громадських будівель, а також для компаній з річним споживанням, що перевищують споживання 10.000 MWh. Отримані дані є основою для для майбутніх проектів ЕСКО.

Постанова про ЕСКО договори та реалізацію проектів в державному секторі створює правові передумови для здійснення ЕСКО моделі в державному секторі, дозволяючи енергосервісні контракти в громадському секторі та умови для організації публічних торгів для енергетичних послуг. Крім того, відповідні нормативні положення створюють такі підстави, до того що:

— економія енергії визнається, як дохід для власника будівлі;

— ризики реалізації проекту з компаніями ЕСКО (інвестиції в оновлення джерел енергії мають бути погашені за рахунок економії витрат на енергію);

— базовий рівень споживання повинен бути розрахований на основі енергетичних рахунків за останні три роки [14, с. 39—40].

У Данії розвинена нормативно-правова основа для фінансування ЕСКО в ЖКГ. Податкова система Данії забезпечує сприятливу основу для фінансування енергоефективності. З 2009 року після зеленої податкової реформи податок на енергію та викиди CO_2 є одними з центральних шляхів для збільшення прибутковості проектів ЕСКО.

Проекти майже виключно фінансуються за рахунок клієнта. Фінансування третьою стороною не застосовується для проектів ЕСКО в Данії. Муніципалітети в хорошому фінансовому становищі, таким чином, мають

можливість займатися з довгостроковими контрактами, навіть не беручи на себе кредити. Крім того, коли муніципальна будівля отримує бюджет, щоб заплатити за витрати на проект, муніципалітет оцінює майбутні щорічні послуги з електроенергії, води та опалення бюджету установи зі значенням розрахункової фінансової економії. Якщо установа має можливість скоротити більше на споживання — наприклад, поведінкових змін — установа може мати додаткові заощадження у власному розпорядженні. В Данії є і інші моделі фінансування і, як правило, розроблені відповідно до потреб конкретних проектів.

Бюджетні обмеження є загальними і в інших країнах ЄС — це істотний бар'єр для розміру і кількості проектів, який муніципалітет може зробити. У Данії це обмеження було знято в період між 2009 і 2012 роком, яке працює на умові, проведення заходів в рамках проекту ЕСКО. Мета даної нормативної допомоги в стимулюванні.

Подальші вигоди ЕСКО включають державну гарантію для муніципальних позик, кредитів; наявність громадських банків, які можуть кредитувати муніципалітети з низькими ставками [14 с. 58—60].

У Франції найбільш ефективні проекти ЕСКО в державному секторі, що забезпечено за допомогою законів про державні закупівлі, які створили сприятливе середовище для початку розвитку ЕСКО. З 2009 — 2010 років ЕСКО досягає піку за рахунок так званих Гренельських законів.

Закон Гренель 1 враховує основне значення прихильність французької урядової політики амбіційним цілям енергоефективності, що включає в тому числі розквартирування викидів CO_2 до 2050 року, та вже забезпечує розвиток ЕСКО контрактів для кондомініумів та місцевих органів влади, а також встановлює вимоги щодо зниження:

— кінцевої енергоємності до 2 % на рік до 2015 року і на 2,5 % з 2015 до 2030 року;

— енергоємності при виробництві житлово-комунальних послуг на 10 % енергетичних потреб за рахунок поновлюваних джерел енергії з 2010 року;

— енергоємності будівель на 38 % до 2020 року.

Для приватних, спільних домоволодінь з централізованим теплопостачанням або кондомініумів (в Україні це об'єднання співвласників багатоквартирного будинку) закон Гренель 2 вводить вимогу щодо запровадження плану роботи з реалізації енергозберігаючих заходів на основі ЕСКО контрактів після обов'язково проведеного енергоаудиту.

Гренельські закони встановлюють вимоги до законів про державні закупівлі у Франції, які поширюють дозвіл ЕРС в державному секторі для великих контрактів, що включають проектування, будівництво та експлуатацію, у разі якщо економія енергії є гарантованою (але без фінансування третьою стороною) [14, с. 14].

У Чехії, Норвегії, Литві, Латвії, Великобританії немає окремих нормативно-правових положень для ЕСКО проте це не заважає структурі механізму ЕСКО для розумної діяльності.

У Чехії 80 — 90 % ринку ЕСКО сконцентрований на громадських будівлях, в основному освітніх і медичних установ, муніципальних і регіональних будівель. Житловий сектор є пріоритетним для проектів в рамках ЕСКО, в той час як у промисловості та інших приватних клієнтів зустрічаються рідко [14, с. 47].

Реалізація проектів ЕСКО в Чехії здійснюється в поєднанні з оперативним державними програми. ЕРС ЕСКО довели свою ефективність і збільшили досяжні заощадження від 20—30 % до 40—50 %. ЕРС поєднує контракти з типовим договором ЕСКО з державними грантами і форфейтингом для фінансування масштабних ремонтних робіт, багатоквартирних будівель, які знаходяться в особливо застарілому стані [14, с. 264].

До 2014 року у Литві всі проекти були реалізовано в тепловому господарстві, що в основному охоплюють модернізацію котелень з використанням біопалива та інших місцевих енергоресурсів. Основні ЕСКО договори за типом лізингу, з гарантією заощадження. У Литві з 2012 року прийнято Стратегію національної енергетичної незалежності. Крім того, Національна програма з підвищення енергоефективності є міжвідомчим документом призначеним для деталізації реалізації енергетичної політики відповідно до цілей сталого розвитку. Вона оновлюється кожні 5 років. Також діє плани дій з енергоефективності, який визначає завдання з економії енергії. Основним чинником політики енергоефективності в Литві законодавство та зобов'язання ЄС. Незважаючи на прогнозні плани і програми, які займають позицію для енергоефективності, на жаль щодо ЕСКО, то конкретних положень у Литві не існує.

Проте потреба у визначенні ЕСКО або сертифікації була виражена експертами, так як це може забезпечити довіру та прозорість на ринку ЕСКО. Без цих нормативних роз'яснень, проекти не можуть бути перевірені незалежно, що призводить до суперечок, які виникають через нерозуміння або інтерпретацію договірних умов та їх результатів. Це показав досвід Латвії на прикладі, що стався в проекті з дитячими садками, коли результати енергоефективності були подані клієнтом, до суду, проте суд не міг прийняти результати проекту до уваги, тому що ЕСКО є невідомим як юридичний термін. Такі випадки призводять до невпевненості у моделі ЕСКО. Крім того, модель ЕСКО важко застосовувати в діючих правилах державних закупівель та в складності процедур в державному секторі [14, с. 115].

У Польщі в успішну роботу ринкового ЕСКО покладено нові нормативні зміни, що введені відповідно до директив ЄС, водночас, як на інші процеси розвитку вказують консервативні польські правила, що є основними бар'єрами.

В основі підтримки політики є новий закон про енергоефективність від 2011 року. Його нормами вводяться енергоефективні зобов'язання для постачальників комунальних послуг з електроенергії, природного газу, теплової енергії у вигляді схеми білих сертифікатів. В основі схеми є те, що ЕСКО можуть увійти на тендери через отримання сертифікатів енергетичної ефективності (білі сертифікати). Отримані заощадження енергії можуть бути об'єднані, які призвели до інвестицій з підвищення енергоефективності. В рамках першого етапу роботи схеми в 2012 році, за результатами якої було зареєстровано в секторах кінцевого споживання річні заощадження енергії більше встановленої норми. В Польщі розпочато другий етап шляхом запровадження схема зелених сертифікатів і схем червоних сертифікатів.

Польський закон про державні фінанси є основною перешкодою для розвитку, тому що класифікує ЕСКО проекти як звичайні кредити, що збільшують державний борг, якщо державний орган бере участь у проекті, незважаючи на те, що вони насправді досягають зниження фінансових зобов'язань для органів місцевого самоврядування за рахунок зниження споживання енергії [14, с. 131].

Успіх Швеції в стратегії комплексного і локального урахування політики у відродженні ринку ЕСКО привер-

нув міжнародну увагу. Ключові особливості цієї стратегії були в поєднанні європейської політики та місцевого урахування її вимог, в тому числі енергетичних сертифікатів для будівель, схем субсидування громадських будівель і ринкового інструменту, таких як податки на CO2, зелені сертифікати, податок енергію на енергоємних підприємств і т.д., що разом значно збільшити рентабельність заходів з підвищення енергоефективності ЕРС. Добровільні угоди для виконання Програми підвищення енергоефективності в енергоємних галузях здійснювалися шляхом стимулювання до проведення енергетичних аудитів та впровадження енергоефективних заходів в обмін на податкові пільги на введені податки на енергію.

Швеція прийняла з 2008 року нормативно-правовий акт щодо закупівлі на основі ЕРС, що поклав успіх для муніципальних проектів ЕСКО в державному секторі [14, с. 167].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні, основними перешкодами залучення приватного капіталу до впровадження енергозберігаючих (енергоефективних) заходів у бюджетних установах (за механізмом енергосервісу) передусім є відсутність: правового регулювання енергосервісних послуг та типового енергосервісного договору для бюджетних установ; взаємозв'язку між досягнутою економією у бюджетних установах та відшкодуванням витрат на оплату енергосервісних послуг; бюджетних стимулів щодо поступового скорочення видатків бюджетних установ на комунальні послуги та енергоносії та порядку відбору енергозберігаючих (енергоефективних) заходів за критерієм найменшої вартості (державна закупівля), що унеможливлює взаємозв'язок з досягненням показників енергозаощадження в бюджетних установах, а також відсутність гарантій сплати бюджетними установами за енергосервісні послуги через обмеженість бюджетних зобов'язань одним роком.

Для запровадження роботи ЕСКО в ЖКГ першочерговим є необхідність нормативно-правового врегулювання шляхом прийняття розроблених проектів законів:

— "Про внесення змін до Закону України "Про енергозбереження" щодо правових засад реалізації договорів енергосервісу";

— "Про особливості здійснення закупівель енергосервісу";

— "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо впровадження енергоефективних заходів у бюджетних установах)".

Досвід країн показує, що ЕСКО має значно ширші можливості для реалізації енергоефективних проектів. Так, зокрема, це стосується різних сфер економічної діяльності, де ЕСКО не має обмежень бюджетною сферою за рахунок енергоефективності в будівлях, а використовує весь можливий потенціал енергоефективності. Серед країн ЄС ЕСКО працює в енергоємних підгалузях ЖКГ: зовнішнє освітлення (Естонія, Польща), водопостачання (Іспанія), теплопостачання (Великобританія, Швейцарія).

Підвищення енергоефективності ЖКГ можливе за рахунок роботи ЕСКО в усіх його енергоємних підгалузях.

Подальші дослідження, на нашу думку, мають бути спрямовано на наукове дослідження зарубіжного досвіду запровадження роботи механізму ЕСКО на ринку комунальних послуг.

Література:

1. Корчміт О.Ю. Державне регулювання збалансованого розвитку сфери комунальних послуг: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Харків, 2014. — 20 с.

2. Степаненко І.І. Організаційно-економічний механізм інвестування енергоефективної реконструкції житла підприємствами будівельного комплексу: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Київ. нац. ун-т будва і архіт. — К., 2013. — 20 с.

3. Новосельцев О.В. Механізм економічного стимулювання енергозбереження на підприємствах комунальної власності / Т.О. Євтухова // Пробл. заг. енергетики. — 2003. — № 8. — С. 40—47.

4. Кравцова Л.В. Економічний механізм мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у ЖКГ: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2006. — 20 с.

5. Хом'як О.П. Організаційно-економічний механізм розвитку ЖКГ: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2008. — 20 с.

6. Гайко Є.Ю. Вдосконалення концесійного механізму стимулювання інвестиційної діяльності в сфері ЖКГ: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2009. — 20 с.

7. Державне регулювання ринку житла в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Н.І. Олійник; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2011. — 36 с.

8. Бабак А. Модель залучення кредитних ресурсів на оновлення будинку: А. Бабак, Д. Левицький, Н. Пархоменко, В. Погорєлова, Ріпсіме Хренова-Шимкіна / методичка / МГО "Центр сприяння житловим та муніципальним реформам". — Київ, 2008. — 82 с.

9. Дослідження регуляторних перешкод для розвитку ринку ЕСКО в Україні та рекомендації / Інформ. матеріали / Проект USAID Реформа міського тепло забезпечення в Україні. — Київ, 2012. — 9 с. — К.: Мінрегіон, 2014.

10. Assessing Framework Conditions for Energy Service Companies in Developing and Emerging Countries Guideline / Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. — Berlin, 2013. — 74 с.

11. Розробка та впровадження ЕРС в комунальному секторі України / Звіт перший / Інформ. метеріали / Проект USAID Реформа міського тепло забезпечення в Україні. — Київ, 2012. — 79 с. — К.: Мінрегіон, 2014.

12. Розробка та впровадження ЕРС в комунальному секторі України / Звіт другий / Інформ. метеріали / Проект USAID Реформа міського тепло забезпечення в Україні. — Київ, 2012. — 147 с. — К.: Мінрегіон, 2014.

13. Інформаційно-аналітичні матеріали / Розробка та впровадження ЕРС в комунальному секторі України / Проект USAID Реформа міського тепло забезпечення в Україні. — К.: Мінрегіон, 2014. — 36 с.

14. Energy Performance Contracting in the European Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.euesco.org/fileadmin/euesco_daten/pdfs/euESCO_response_concerning_EPC.pdf

15. Energy Services Market Development / The world bank. — К.: Мінрегіон, 2014. — 29 с.

16. Використання світового досвіду у впровадженні енергоефективних заходів на Півдні України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://od.niss.gov.ua/articles/493/

17. Доповідь щодо запровадження ЕСКО в бюджетній сфері ЖКГ України від 22.05.2014 на засіданні робочої групи з питань реформування ЖКГ під головуванням Віце-прем'єр-міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства В.Б. Гройсмана / Н.І. Олійник. — К.: Мінрегіон, 2014. — 9 с.

18. Енергетичний баланс України за 2013 рік. Експрес випуск. Державна служба статистики України. — К.: Мінрегіон, 2014. — 5 с.

19. Закон України від 1 липня 1994 року № 74/94 — ВР "Про енергозбереження" / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994. — № 30. — Ст. 283.

20. Закон України від 10 квітня 2014 року "Про здійснення державних закупівель" 1197-VII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. — № 24. — Ст. 883.

21. Кодекс від 8 липня 2010 № 2456-VI "Бюджетний кодекс України" / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. — № 50—51. — Ст. 572.

22. Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/32/ЄС "Про енергетичну ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги, а також про скасування Директиви Ради 93/76/ЄЕС" від 5 квітня 2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: //www.google.com.ua

23. ESCO Market Report for Non-European Countries 2013 / Joint Research Centre Institute for Energy and Transport / European Commission [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iet.jrc.ec.europa.eu/energyefficiency/publication/esco-market-report-non-european-countries-2013-0

References:

1. Korchmit, O. Yu. (2014), "State regulation of balanced development in communal services sphere", Ph.D. Thesis, Public administration, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv, Ukraine.

2. Stepanenko, I. I. (2013), "Organizational-economic mechanism of investment energy efficient reconstruction of housing enterprises building complex", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv. nats. un-t bud-va i arkhit, Kyiv, Ukraine.

3. Novosel'tsev, O. V. Yevtukhova, T. O. (2003), "The mechanism of economic incentives for energy efficiency in municipal enterprises", Probl. zah. Enerhetyky, vol. 8, pp. 40—47.

4. Kravtsova, L.V. (2006), "The economic mechanism of motivation saving technologies in housing and utilities sector", Ph.D. Thesis, Economy, Khark. nats. akad. mis'k. hosp-va, Kharkiv, Ukraine.

5. Khom'iak, O. P. (2008), "Organizational-economic mechanism of housing and utilities sector", Ph.D. Thesis, Economy, NAN Ukrainy. Rada po vyvch. produkt. syl Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Hajko, Ye.Yu. (2009), "Improving concession mechanism to stimulate investment in housing and utilities sector",Ph.D. Thesis, Economy, Khark. nats. akad. mis'k. hosp-va, Kharkiv, Ukraine.

7. Olijnyk, N. I. (2011), "State regulation of the housing market in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public administration, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv, Ukraine.

8. Babak, A. Levyts'kyj, D. Parkhomenko, N. Pohorielova, V. and Khrenova-Shymkina, R. (2008), Model' zaluchennia kredytnykh resursiv na onovlennia budynku [A model for credit to update building], Tsentr spryiannia zhytlovym ta munitsypal'nym reformam, Kyiv, Ukraine.

9. USAID (2012), Doslidzhennia rehuliatornykh pereshkod dlia rozvytku rynku ESKO v Ukraini ta rekomendatsii [The study of regulatory barriers to market development in Ukraine ESCO and recommendations], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

10. Internationale Zusammenarbeit (2013), Assessing Framework Conditions for Energy Service Companies in Developing and Emerging Countries Guideline, Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Berlin, FRG.

11. USAID (2012), Rozrobka ta vprovadzhennia EPC v komunal'nomu sektori Ukrainy (zvit pershyj) [Development and implementation of EPC in the Services Sector of Ukraine (first report)], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

12. USAID (2012), Rozrobka ta vprovadzhennia EPC v komunal'nomu sektori Ukrainy (zvit druhyj) [Development and implementation of EPC in the Services Sector of Ukraine (the second report)], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

13. USAID (2014), Rozrobka ta vprovadzhennia EPC v komunal'nomu sektori Ukrainy [Development and implementation of EPC in the Services Sector of Ukraine], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

14. European Association of Energy Service Companies (2011), "Energy Performance Contracting in the European Union", available at: http://www.euesco.org/fileadmin/euesco_daten/pdfs/euESCO_response_-concerning_EPC.pdf (Accessed 12 March 2015).

15. The world bank (2014), Energy Services Market Development, Minrehion, Kyiv, Ukraine.

16. Kalashnikova, O. (2012), " Using international experience in implementing energy efficiency measures in southern Ukraine. Policy Brief", available at: http://od.niss.gov.ua/articles/493/ (Accessed 12 March 2015).

17. Olijnyk, N.I. (2014), Dopovid' schodo zaprovadzhennia ESKO v biudzhetnij sferi ZhKH Ukrainy vid 22.05.2014 na zasidanni robochoi hrupy z pytan' reformuvannia ZhKH pid holovuvanniam Vitse-prem'ier-ministra rehional'noho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunal'noho hospodarstva V.B. Hrojsmana [Report on the implementation of ESCOs in the public sector housing and utilities sector Ukraine from 22.05.2014 at a meeting of the Working Group on the Reform of housing and utilities sector, chaired by Deputy Prime Minister for Regional Development, Construction, Housing and Utilities VB Groisman], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

18. State Statistics Service of Ukraine (2014), Enerhetychnyj balans Ukrainy za 2013 rik. Ekspres vypusk [The energy balance of Ukraine for 2013. Express edition], Minrehion, Kyiv, Ukraine.

19. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Law "On energy saving", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), vol. 30.

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law "On public procurement", Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), vol. 24.

21. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "The Budget Code of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), vol. 50—51.

22. European Parliament and EU Council (2006), Directive of the European Parliament and EU Council "On the energy efficiency of end-use efficiency and energy services and repealing Directive EEC Council" on April 5, Brussel, Belgium.

23. European Commission (2013), "ESCO Market Report for Non-European Countries / Joint Research Centre Institute for Energy and Transport" available at: http://iet.jrc.ec.europa.eu/energyefficiency/publication/esco-market-report-non-european-countries-2013-0 (Accessed 12 March 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК-323.22/.28

Н. В. Москалець,
аспірант кафедри державної політики та суспільного розвитку,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ІНДИВІДУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВЗАЄМОДІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

N. Moskalets,
Postgraduate of the Department of State Policy and Social Development
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, the city of Kyiv

INDIVIDUAL LIABILITY IN THE INTERACTION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE WITH PUBLIC AUTHORITIES ON ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

У статті розглянуто дефініцію категорії "відповідальність". Встановлено сутність відповідальності у взаємодії Конституційного Суду України з органами державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини. Запропоновано визначення індивідуальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Здійснено аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади.

The article deals with the definition of "liability". The essence of liability in the interaction of the Constitutional Court of Ukraine with public authorities on ensuring human rights and freedoms was established. A definition of individual liability of persons authorized to perform state functions was proposed. Modern domestic legislation on liability of officers and employees of public authorities was analysed.

Ключові слова: відповідальність, права і свободи людини, посадові та службові особи, Конституційний Суд України, органи державної влади, взаємодія.

Key words: liability, human rights and freedoms, officers and employees of the public authorities, the Constitutional Court of Ukraine, public authorities, interaction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виходячи з історії державності незалежної України можна констатувати, що забезпечення прав і свобод людини не відповідає гарантіям, визначеним Основним Законом України. Сьогодення потребує нагального реформування всіх сторін і сфер життєдіяльності людей. Конституцією України закріплено, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. За свою діяльність вона відповідає перед людиною (стаття 3). Органи законодавчої, виконавчої та судової влади реалізують функції держави. З метою забезпечення прав і свобод людини діяльність усіх органів держави спрямована на упорядкування, організацію життя, забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Статтею 19 Конституції України гарантується, що органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Статтею 56 закріплено право кожного на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [12]. Діяльність органів державної влади та їх посадових і службових осіб має бути спрямована на охорону і гарантування свободи, прав та інтересів, честі і гідності людини. Адже сьогодні імперативом зовнішньої і внутрішньої політики Україні є стратегічний курс на європейську інтеграцію. Одним із обов'язкових критеріїв для вступу до Європейського Союзу є дотримання принципів правової держави. Тож, в Україні забезпечення прав і свобод людини є головним завдання всіх гілок влади, за належне виконання якого вони відповідальні перед людиною.

У державному управлінні відповідальність набуває особливого характеру, оскільки багато вчинків та дій породжують глибокі соціальні наслідки, зумовлюють долі мільйонів людей. Необхідно чітко усвідомлювати, що результати управлінських рішень і дій, що відбивають розпорядження великими політичними, матеріальними, фінансовими і духовними цінностями, не можна порівняти з санкціями, які можна реально пред'явити посадовій особі. За управлінські помилки, зловживання, недоліки народам доводиться розраховуватися десятиріччями [2, с. 304]. Однак головним показником роботи управлінців державного апарату залишається не якісне виконання органом чи посадовою особою нормативно визначеної компетенції, функцій та повноважень, а механічне відтворення команд "згори" з наміром догодити вищому начальнику [1, ст. 68]. Сформовані дії влади бувають некоректними, недосяжними, непогодженими, не відповідають сучасності, що дає змогу керівникам країни, які фактично безконтрольно розпоряджаються колосальними ресурсами і мають усі необхідні повноваження, не нести відповідальності за результати і наслідки пропонованої ними державної політики [17, ст. 7—8]. З огляду на це в державному управлінні забезпечення відносин відповідальності становить актуальну проблему.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Категорія "відповідальність" стала предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Г. Атаманчук, О. Гончаренко, Т. Заворотченко, М. Конох, Н. Плахотнюк, В. Тугаринов, О. Сушинський та ін. Розуміння базової категорії "відповідальність" містяться у низці грунтовних енциклопедичних видань різних галузей науки [4; 5; 7; 20; 21; 26; 27]. Окремі аспекти відповідальності були предметом дисертаційних досліджень, які проводили О. Охотнікова [14], Р. Павленко [15], І. Савченко [18], О. Тітаренко [25] та ін. Разом з тим у зазначених публікаціях не приділялася увага тлумаченню такого специфічного визначення, як індивідуальна відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення індивідуальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, а також виділення відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади, закріпленої сучасним вітчизняним законодавством.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вітчизняні та зарубіжні дослідники різних галузей науки постійно приділяють увагу визначенню і розумінню базової категорії "відповідальність". Зокрема Атаманчук Г.В. зазначає, що "відповідальність" — це явище загальносоціальне, яке містить економічні, моральні, культурні, психологічні та інші аспекти. Він вважає, що "відповідальність" у суспільних відносинах має складну структуру і розкривається, насамперед, у взаємозв'язку, взаємодії однієї особи з іншими, особи з колективом та суспільством [2, с. 302]. На думку Сушинського О., "відповідальність" — це один з основних засобів управління, який є і методом управління, є однією із стадій управлінського процесу і засобом забезпечення законності та дисципліни [24, с. 42]. Тугаринов В.П. розумів категорію "відповідальність" як здатність людини передбачати результати своєї діяльності та визначати її виходячи з того, яку користь або шкоду вона принесе суспільству [11, с. 62].

За дефініцією енциклопедичного характеру "відповідальність" у широкому розумінні — це свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [5]. У науці державного управління категорію "відповідальність суспільна" визначають як ступінь відповідності дій суб'єктів суспільства, зокрема держави, взаємним вимогами, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [26, с. 26]. Соціологи виділяють категорію "відповідальність соціальна". Це міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [20, с. 42]. "Відповідальність політичну" науковці розглядають як різновид соціальної відповідальності, який означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, яка грунтується на глибокому розумінні сенсу і наслідків політичної діяльності. Вона базується на взаємодії суб'єктів у галузі політики, основаній на спільній залежності від їх спільної мети та політичних інтересів, необхідності виконання взаємних зобов'язань та спільно встановлених правил, а також готовності до сприйняття санкцій у разі порушення цих правил [27, с. 142]. Видом соціальної відповідальності у науці є і "юридична відповідальність", сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників, фізичних та юридичних осіб передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [4, с. 109]. Науковці зазначають, що механізм дії відповідальності передбачає взаємодію її суб'єктів (носіїв) і об'єкта (перед ким саме відповідають), контроль за ступенем виконання суб'єктом своїх обов'язків перед об'єктом, а також встановлення правоти чи провини в діяльності суб'єкта. Історично суб'єкт і об'єкт можуть змінювати свої місця [27, с. 141].

Різноманітні види та аспекти "відповідальності" досліджувалися у працях з державного управління, юридичних, філософських, політичних наук тощо. Зокрема, у дисертації Савченка І.Г. визначено, що суб'єкт соціальної діяльності можуть встановити певну взаємодію, яка є складовою соціальної політики. На цьому рівні категорія соціальної політики не просто стає персоналізованою, набуває суб'єкта активності, але й (що значно важливіше) набуває відповідальності [18, с. 123—124]. Він розглянув соціальну відповідальність у системі відносин "держава-людина" таким чином: соціальна відповідальність держави (органів державної влади) і людини як форма регуляції суспільної поведінки має дихотомічний характер і означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності (поведінки), а у разі порушення ними прав та законних інтересів іншої сторони, невиконання своїх обов'язків та своєї соціальної ролі стосовно іншої сторони отримання цим суб'єктом — певних негативних наслідків, позбавлень [18, с. 79]. У роботі Павленка Р.М. визначено, що головна рольова функція парламентської відповідальності уряду полягає в оптимізації взаємодії між законодавчою і виконавчою гілками влади на засадах гнучкого поділу її через запровадження їх спільної відповідальності для забезпечення цільової узгодженості дій [15, с. 6]. У дисертації Тітаренко О.Г. поняття відповідальність — це соціально-філософська категорія, що відображає об'єктивний характер взаємодії суб'єктів діяльності на підставі вимог, що взаємно пред'являються і детерміновані моральними, юридичними, професійними та соціальними нормами взаємодії, прийнятими у суспільстві [25, с. 66]. Охотнікова О.М. визначила, що відповідальність керівника виникає як наслідок здійснення необхідного і належного за умов відносно вільного вибору способів і засобів їх реалізації [14, с. 183].

Проведений аналіз базової категорії "відповідальність" призводить до висновку, що відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади є ключовою у їх взаємодії щодо забезпечення прав і свобод людини. Функція відповідальності цих органів полягає в оптимізації їх взаємодії на засадах поділу влади через запровадження спільної відповідальності з метою забезпечення дій стосовно захисту та забезпечення прав і свобод людини. Відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності, а у разі порушення ними прав та законних інтересів людини, невиконання своїх обов'язків та своєї ролі стосовно людини — отримання ними певних негативних наслідків (санкцій). На нашу думку, відповідальність у взаємодії органу конституційної юрисдикції з органами державної влади є головним важелем повноцінної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

З метою виділення відповідальності у взаємодії Конституційного Суду України з органами державної влади в забезпеченні прав і свобод людини, необхідно розглянути форми відповідальності, які діють у суспільстві. Тож, науковці розрізняють такі форми відповідальності, як моральна і матеріальна, політична і юридична, індивідуальна і колективна тощо. Позаправовими формами відповідальності вважаються моральна, етична, громадська, політична, партійна, виробнича, корпоративна, сімейно-побутова, релігійна тощо. Розрізняють відповідальність позитивну (активну, перспективну, проспективну), тобто орієнтовану на майбутнє, та негативну (ретроспективну), пов'язану із застосуванням санкцій за вже скоєні проступки, тобто за порушені права і свободи людини [2, с. 303]. Метою юридичної відповідальності є запобігання правопорушенням. До функцій юридичної відповідальності належать репресивно-каральна, попереджувальна, правовідновлювальна (компенсаційна) і виховна. Репресивно-каральна свідчить про те, що юридична відповідальність є актом відплати держави щодо правопорушника та засобом, що

попереджує нові правопорушення. Попереджувальна, або превентивна функція покликана забезпечити запобігання новим правопорушенням через загрозу для правопорушника зазнати певних втрат за скоєне правопорушення. Правовідновлювальна, або компенсаційна функція притаманна майновій відповідальності. Стягнення заподіяної шкоди з правопорушника компенсує збитки потерпілій стороні, відновлює її майнові права. Виховна функція полягає в тому, що за її допомогою здійснюється психологічний вплив на свідомість правопорушника [9, с. 124]. Юридична відповідальність характеризується певними ознаками, а саме: зовнішнім характером, застосуванням лише за здійсненні чи здійснювані правопорушення, зв'язком з державним примусом у формах каральних і правовідновлювальних заходів та визначеністю у нормах права [16, с. 110]. За галузевою ознакою розрізняють такі види юридичної відповідальності, як кримінальна, цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, фінансово-правова, конституційна-правова, міжнародно-правова.

Наголосимо, що "відповідальність" здійснює у різних формах контроль за діяльністю суб'єкта з позиції виконання ним прийнятих норм і правил [21, с. 49]. Моральна відповідальність регулює стосунки людей як особистостей і в цілому — взаємини у мікрогрупі (колективі, родині, неформальній групі). Юридична відповідальність регулює відносини між державою та громадянином чи юридичною особою у зв'язку з недотриманням норм права. Політична відповідальність стосується політичних суб'єктів, а саме державних або національних лідерів, державних інститутів, партій, організацій, рухів та їх керівників, членів політичних об'єднань, а також самих держав перед міжнародним співтовариством [27, с. 143].

Відповідальність державної влади як покладений на державу обов'язок відповідати за управління суспільством існує у двох вимірах, — це, по-перше, перед міжнародним співтовариством, насамперед на основі міжнародного права, по-друге, — перед громадянином. Стосовно громадянина виділяють позитивну та юридичну відповідальність. Позитивна відповідальність державної влади є відображенням об'єктивно існуючої потреби в узгодженні, упорядкуванні дій суб'єктів суспільних відносин (політична, моральна, етична). Юридична відповідальність державної влади пов'язана із застосуванням примусових заходів, тобто полягає у визнанні винним негативних наслідків або обмеженні його інтересів. Суб'єктами юридичної відповідальності може бути держава загалом (цивільно-правова, конституційна відповідальність) і її представники, а саме органи державної влади, державні службовці (адміністративна, кримінальна, фінансова, дисциплінарна тощо) [7, с. 74].

Правовий характер відповідальності держави має конституційну основу і жорсткі вимоги до держави та її органів і базується на міжнародному праві й політичній практиці сучасних демократичних країн. Так, окремі ознаки відповідальності держави закріплені в Загальній декларації прав людини проголошеній Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права тощо.

Науковці зазначають, що відповідальність впливає на більшість людських проявів та застосовувати її можна лише щодо до людини. Державний орган не здатний відповідати, він діє не сам, а через людину і завдяки її зусиллям [2, с. 303]. Тож, відповідальність посадових і службових осіб, уповноважених на виконання функцій держави, це ефективність гарантій прав і свобод людини.

Отже, коротко проаналізуємо форми відповідальності та санкції, передбачені сучасним вітчизняним законодавством стосовно дій чи бездіяльності уповноважених осіб органів влади, що реалізують функції держави. Так, відповідно до статті 92 Конституції України відповідальність за діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями визначається виключно законами України [12]. Питання відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Україні врегульовані Конституцією України та спеціальними законами. Зокрема згідно зі статтею 126 Конституції України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів" суддя може бути звільнений за порушення вимог щодо несумісності та порушення ним присяги. Порядок звільнення суддів судів загальної юрисдикції визначений Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Коло підстав для звільнення з посади судді суду загальної юрисдикції, визначені вказаною статтею Основного Закону поширюються і на суддів Конституційного Суду України. Однак процедури встановлення факту порушення суддею Конституційного Суду України присяги, яка враховуватиме специфіку конституційної юрисдикції і, вірогідно, відрізнятиметься від процедури, передбаченої Законом України "Про судоустрій і статус суддів", для суддів судів загальної юрисдикції вітчизняне законодавство не містить [23]. За всіма ознаками звільнення суддів з посади, особливо у разі порушення ними присяги, можна віднести до конституційно-правової відповідальності [6, с. 82].

Законом України "Про Конституційний Суд України" передбачено відповідальність судді Конституційного Суду України за образу або наклеп у процесі розгляду справ, прийняття рішень та давання висновків Конституційним Судом України.

Дисциплінарна відповідальність судді суду загальної юрисдикції та коло підстав, за наявності яких можуть бути застосовані санкції, закріплена Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Тож до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у вигляді: 1) попередження; 2) догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця; 3) суворої догани— з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців; 4) тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді на навчання; 5) переведення судді до суду нижчого рівня; 6) висновку про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги. З огляду на викладене відзначимо, що до суддів судів загальної юрисдикції може бути застосована дисциплінарна відповідальність, яка містить матеріальний вплив (позбавлення отримання доплат). Ці норми законодавством врегульовані не так давно, тому про результат дієвості передбаченої відповідальності говорити ще зарано. Вітчизняні дослідники зауважили, що таке зменшення матеріального забезпечення судді скоріше нестиме загрозу появи нових корупційних ризиків, аніж матиме "виховний ефект" [8]. Звертаємо увагу, що раніше дисциплінарна відповідальність судді була м'якшою і застосовувалась у вигляді догани. Метою розширення дисциплінарної відповідальності суддів є удосконалення її механізму. Адже, як свідчить досвід, в Україні існував механізм застосування дисциплінарної відповідальності суддів, який на практиці був аморфним, недосконалим через нерозробленість процедури дисциплінарного провадження [19, с. 341—342].

Кримінальним кодексом України поряд зі службовими злочинами передбачено також злочини, які можуть бути вчинені суддями як посадовими особами, що здійснюють правосуддя. Склади цих злочинів і покарання за них визначаються розділом XVIII "Злочини проти правосуддя" Кримінального кодексу України. Зокрема лише судді можуть вчинити такий злочин, як постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375) [13, с. 987].

Варто зазначити, що притягаючи до кримінальної відповідальності суддів, необхідно враховувати їх особливий статус, адже положеннями Конституції України їм гарантується незалежність та недоторканість. Вони не можуть бути без згоди Верховної Ради України затримані чи заарештовані до винесення обвинувального вироку судом. За неповагу до судді винні особи притягуються до юридичної відповідальності (стаття 129 Конституції України).

У Конституції України приділяється увага відповідальності Президента України, народних депутатів, уряду, голів місцевих державних адміністрацій, Генерального прокурора України. Зокрема відповідно до статті 108 Конституції України Президента України може бути усунено з поста в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Статтею 80 Основного Закону передбачено, що народні депутати України несуть відповідальність за образу чи наклеп. Уряд згідно із положеннями Конституції України несе відповідальність перед Президентом України і Верховною Радою України (стаття 113). Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 87). Відповідно до статті 118 Основного Закону Президент України може прийняти рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації, якщо недовіру голові висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради. Статтею 122 Конституції України закріплено, що Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, яка має наслідком його відставку з поста [12]. Отже, Основний Закон регулює конституційно-правову або політичну відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Відзначимо, що Законом України "Про Кабінет Міністрів України", яким регулюються повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, визначено порядок відставки Кабінету Міністрів України внаслідок прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри. Також законом визначено, що Кабінет Міністрів України може бути відповідачем в суді загальної юрисдикції. Згідно із Законом України "Про центральні органи виконавчої влади" посадові особи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність. Законом України "Про місцеві державні адміністрації" визначено, що посадові особи місцевих державних адміністрацій несуть відповідальність згідно із законодавством. Разом з тим у законах України "Про центральні органи виконавчої влади" і "Про місцеві державні адміністрації" закріплено, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб, відшкодовується за рахунок держави.

Відповідно до Закону України "Про прокуратуру" за порушення закону, неналежне виконання службових обов'язків чи скоєння ганебного вчинку прокурори і слідчі несуть відповідальність згідно з Дисциплінарним статутом прокуратури України, який затверджується Верховною Радою України. Цим статутом передбачені такі види дисциплінарного стягнення, як догана, пониження в класному чині, пониження в посаді, позбавлення нагрудного знаку "Почесний працівник прокуратури України", звільнення, звільнення з позбавленням класного чину. Законом України "Про Службу безпеки України" визначено, що співробітники Служби безпеки України за протиправні дії та бездіяльність несуть дисциплінарну, адміністративну і кримінальну відповідальність. Збитки, понесені у разі протиправних дій чи бездіяльності співробітників компенсуються за рахунок державного бюджету Службою безпеки України. Відповідно до Закону України "Про міліцію" працівник міліції несе за свої протиправні дії або бездіяльність дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Цим законом закріплено, що він несе відповідальність за завдані збитки, а такі збитки компенсуються за рахунок держави.

Слід зазначити, що згідно з положеннями Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомити про підозру Уповноваженого у вчиненні кримінального правопорушення може лише Генеральний прокурор України. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Разом з тим персональної відповідальності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні, не передбачено.

Кодекс законів про працю України та Закон України "Про державну службу" регулюють дисциплінарну відповідальність державних службовців. Зокрема дисциплінарним стягненням, які накладаються на державних службовців, може бути догана, попередження про неповну службову відповідальність, затримка до одного року в наданні чергового рангу або призначенні на вищу посаду і звільнення. Такі дисциплінарні стягнення застосовуються до державного службовця за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також за вчинок, який ганьбить його як державного службовця або дискредитує державний орган, в якому він працює. Відповідно до статті 130 Кодексу законів про працю України працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну установі внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків. Проте матеріальної відповідальності державних службовців за шкоду, заподіяну громадянинові внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків, сучасним законодавством не передбачено.

Кодексом адміністративного судочинства України закріплено положення щодо оскарження громадянами рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дії чи бездіяльність органу державної влади, його посадової чи службової особи та спорів стосовно доступу до публічної інформації. У адміністративному провадженні дії або бездіяльність посадової та службової особи суд може визнати неправомірними та зобов'язати вчинити чи утриматися від вчинення певних дій у спосіб, визначений законодавством, яким може бути захищено або відновлено порушене право громадянина.

Зазначимо, що посадові особи підлягають відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Видами адміністративних стягнень за вказані правопорушення є попередження та штраф. Слід мати на увазі, що об'єктом правопорушення виступають лише окремі сфери життєдіяльності.

До осіб, уповноважених на виконання функцій держави, застосовуються обмеження, визначені Законом України "Про запобігання корупції", а саме: їм забороняється

використовувати службові повноваження, своє становище, безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки тощо. За вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності. Слід відзначити, що громадяни, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди, збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків, шкоди в установленому законом порядку.

Кримінальна відповідальність посадових і службових осіб є найважчим видом відповідальності. Злочини у сфері службової діяльності визначені Кримінальним кодексом України, а саме: зловживання владою або службовим становищем (стаття 364), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (стаття 365), службове підроблення (стаття 366), службова недбалість (стаття 367), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368), незаконне збагачення (стаття 368-2), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369), провокація підкупу (стаття 370). Вчинення такого злочину, як одержання прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, передбачає суворіше покарання для службових осіб. Зазначимо, що санкції за вчинення кримінального злочину передбачають і матеріальні обмеження у вигляді штрафу, конфіскації майна або спеціальної конфіскації.

Цивільним кодексом України передбачено, що шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а також у сфері нормотворчої діяльності, відшкодовується державою (статті 1174—1176). Винятки щодо відшкодування шкоди, завданої громадянинові, встановлені лише стосовно органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Коли держава відшкодувала шкоду, вона наділяється правом зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили (стаття 1191). Щорічно законом про Державний бюджет на поточний рік визначається порядок виплати відшкодування. Слід мати на увазі, що доходи бюджету — це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі. Тож, кошти для відшкодування шкоди, яка завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, сплачує кожен громадянин України.

Підсумовуючи викладене, можна виокремити такі види відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави за прийняті ними рішення, їх дії чи бездіяльність, закріплені сучасним законодавством: політична, конституційно-правова, дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова та кримінальна. Між тим законодавством не передбачено індивідуальної відповідальності, що її повинен нести посадовець, який вчинив злочин, дисциплінарний проступок або порушив присягу.

Індивідуалізація покарання (від лат. individuum) — один з принципів, який здебільшого знайшов своє застосування у кримінальному праві, але він притаманний не тільки йому. Кожне протиправне діяння чи особа, що його вчинила, за обставинами вчинення чи за особистими рисами правопорушника має свої індивідуальні особливості. Тому й покарання за нього повинно бути максимально конкретизованим, індивідуалізованим, виходячи з конкретних обставин та враховуючи особу винного [10, с. 104]. Про це свідчить положення, закріплене в Основному Законі, де зазначено, що "юридична відповідальність особи має індивідуальний характер" (стаття 61). У питанні законодавчого визначення поняття матеріальної шкоди, заподіяної працівником, має бути реалізована конституційна ідея про людину як найвищу соціальну цінність виробничого процесу [3, с. 324].

Проведений за темою дослідження аналіз дає змогу запропонувати таке визначення. Індивідуальна відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держав, — це сумлінне, відповідальне ставлення особи до своєї діяльності, а у разі порушення нею прав і свобод людини прийнятим рішенням, дією чи бездіяльністю — отримання передбачених законодавством санкцій, що компенсує збитки потерпілій стороні.

ВИСНОВКИ

Конституцією проголошено визнання і дію в Україні принципу верховенства права, в основу якого покладено утвердження і забезпечення державою прав і свобод людини. Цей принцип означає пов'язаність правовими приписами усіх органів і посадових осіб держави: і органу законодавчої влади, і тих, хто має здійснювати управлінську діяльність, і глави держави, і судів загальної юрисдикції [22]. Відповідальність у державному управлінні має свій характер, що і повинно відбиватися у всіх її проявах, так само і у повноті охоплення нею специфічних аспектів управління [2, с. 307]. Отже, реальності сучасного буття вказують на необхідність пошуку найкращих способів використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики. На нашу думку, тільки постійний розвиток та вдосконалення діяльності всіх гілок влади дозволить державі фактично виконувати положення Основного Закону щодо захисту прав і свобод людини і покращить результат їх ефективного забезпечення. Формування науково обгрунтованих засад індивідуальної відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави є перспективами подальших досліджень.

Література:

1. Авер'янов В.Б. Забезпечення прав і свобод людини — пріоритетна орієнтація адміністративної реформи в Україні / В.Б. Авер'янов // Юридичний вісник. — 2000. — № 2 — С. 68—72.

2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций /Г.В. Атаманчук. — М.: Юрид.лит., 1997. — 400 с.

3. Безклубий І. Відповідальність у приватному праві: монографія / І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданик та ін. — К.: Грамота, 2014. — 416 с.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник: друге вид., перероб. і допов. / [За ред. Ю.С. Шемшученка]. — К.: Вид-во "Юридична думка", 2012. — 1020 с.

5. Відповідальність [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki

6. Гончаренко О.В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності / О.В. Гончаренко // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 1 (5). — С. 77—92.

7. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / НАДУ при Президентові України; наук-ред. колегія Ю.В. Ковбасюк та ін. — К.: НАДУ, 2011 — Т. 8: Публічне врядування / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України; наук-ред. колегія В.С. Загорський, С.О. Телешун. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 630 с.

8. Єрмак О. Суддівське досьє, дисциплінарка і виховний ефект для служителів Феміди [Електронний ресурс] / О. Єрмак, Т. Якімець // Українське юридичне товариство. — 2015. — Режим доступу: http://justice.org.ua/diyalnist/

podiji-fakti-komentari/suddivske-dose-distsiplinarka-i-vikhovnij-efekt-dlya-sluzhiteliv-femidi

9. Заворотченко Т.М. Юридична відповідальність за порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні / Т.М. Заворотченко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки — 2002. — № 16. — С. 123—129.

10. Кінаш Я. Трансформація відповідальності у праві — реалізація принципу справедливості при застосуванні мір державного примусу / Я. Кінаш // Право України — 2004. — № 3. — С. 103—1062.

11. Конох М.С. Особа: право, свобода, відповідальність: навч. посіб. / М.С. Конох. — К., 1996. — 129 с.

12. Конституція України // ВВР. — 1996. — № 30. — 141 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — [4-е изд.]. — К.: Юридична думка, 2007. — 1184 с.

14. Охотнікова О.М. Адміністративна відповідальність керівника державного підприємства, установи, організації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.М. Охотнікова— Ірпінь, 2004. — 219 с.

15. Павленко Р.М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Р.М. Павленко. — К., 2001. — 232 с.

16. Плахотнюк Н.Г. Відповідальність у державному управлінні України / Н.Г. Плахотнюк // Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади — 2002. — С. 110—124.

17. Рябцев Г. Программа бездеятельности правительства / Г. Рябцев // Терминал. — 2014. — № 51 (741) — С. 6—9.

18. Савченко І.Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Савченко Ілля Григорович. — Х., 2004. — 202 с.

19. Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд.: професійні та суспільні погляди / А.О. Селіванов. — К.: УАІД "Рада", 2009. — 560 с.

20. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник довідник / [уклад. Піча В.М., Піча Ю.В та ін.]. — 2-ге вид., стереотип. — Львів: "Новий Світ — 2000", 2004. — 480 с.

21. Соціологія: словник термінів і понять / [авт.-уклад. Біленький Є.А. та ін.]. — К.: Командор, 2006. — 372 с.

22. Скомороха В. За невиконання рішень Конституційного Суду має бути передбачена відповідальність [Електронний ресурс] / В. Скомороха // Щоденна всеукраїнська газета "День". — 2002. — № 185. — Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/viktor-skomoroha-za-nevikonannya-rishen-konstituciynogo-sudu-maie-buti

23. Стрижак А. Удосконалення статусу Конституційного Суду України [Електронний ресурс] / А. Стрижак // Журнал Верховної Ради України "Віче". — 2011. — № 17. — Режим доступу: http://www.viche.info/journal/2693/

24. Сушинський О. Інститут відповідальності у здійсненні контрольної влади / О. Сушинський // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. — 2002. — № 3/2002. — С. 39—47

25. Тітаренко О.Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / О.Г. Тітаренко. — Х., 2006. — 200 с.

26. Управління суспільним розвитком: словник-довідник / [авт.-уклад. Бакуменко В.Д. та ін.]. — К.: НАДУ, 2006. — 248 с.

27. Філософський словник соціальних термінів / [авт.-уклад. Андрущенко В.П. та ін.]. — Х.: "Корвін", 2002. — 672 с.

References:

1. Aver'ianov, V. B. (2002), "Ensuring human rights and freedoms is a priority orientation of the administrative reform of Ukraine", Yurydychnyi visnyk, vol. 2, pp. 68—72.

2. Atamanchuk, G.V. (1997), Teoriia gosudarstvennogo upravlenyja. Kurs lekcij n [Theory of Public Administratio], Legal literature, Moscow, Russia.

3. Bezklubyi, I. (2014), Vidpovidal'nist' u pryvatnomu pravi: monografija [Liability in private law: monograph] Hramota, Kyiv, Ukraine.

4. Shemshuchenko, Yu.S. (2012), Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk 2012 [Great encyclopedic legal dictionary 2012], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.

5. Wikipedia (2015), available, at: http://uk.wikipedia.org/wiki (Accessed 20 March 2015).

6. Honcharenko, O. V. (2011), Aktualni pytannia prytiahnennia suddiv do vidpovidal'nosti [Current problems of bringing judges to justice] Visnyk Vyschoi' rady yustytsii', vol. 1 (5), pp. 77—92.

7. Zahors'kyj, V.S. and Teleshun, S.O. (2011), Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia 2011 [Encyclopedia of public administration 2011], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Yermak, O. and Yakimets, T. (2015), "Judicial dossier, disciplinary and educational effect for the servants of Themis", Ukrai'ns'ke yurydychne tovarystvo, available at: http://justice.org.ua/diyalnist/podiji-fakti-komentari/suddivske-dose-distsiplinarka-i-vikhovnij-efekt-dlya-sluzhiteliv-femidi (Accessed 20 March 2015).

9. Zavorotchenko, T. M. (2002), "Legal liability for violation of human and citizne's rights and freedoms in Ukraine", Yurydychni i politychni nauky, vol. 16, pp. 123—129.

10. Kinash, Y. (2004), "Transformation of liability in law — implementation of the principle of equity when applying state coercion measures", Pravo Ukrai'ny, vol. 3, pp. 103—106.

11. Konoh, M.S. (1996), Osoba: pravo, svoboda, vidpovidal'nist' [Person: right, freedom, responsibility], Kyiv, Ukraine.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 30, p. 141.

13 Mel'nyk, M.I. and Havroniuk, M.I. (2007), Naukovo-praktichnyi komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy [Scientific-practical commentary to the Criminal code of Ukraine], Juridichna dumka, Kyiv, Ukraine.

14. Ohotnikova, O.M. (2004), "Administrative liability of the head of state enterprise, institution, organization in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, law, Irpen, Ukraine.

15. Pavlenko, R.M. (2001), "Parliamentary liability of government: world and Ukrainian experience", Abstract of Ph.D. dissertation, politics, Kyiv, Ukraine.

16. Plahotniuk, N. G. (2002), "Liability in state public administration of Ukraine", Derzhavne upravlinnja v Ukrai'ni : naukovi, pravovi, kadrovi ta organizacijni zasady, pp. 110—124.

17. Riabtsev, G. (2014), "The program of governmental inactivity", Terminal, vol. № 51 (741), pp. 6—9.

18. Savchenko, I.G. (2004), "Social liability of public authorities in conditions of formation of social state", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Kharkov, Ukraine.

19. Selivanov, A. O. (2009), Konstytutsiia. Hromadianyn. Sud.: profesiini ta suspil'ni pohliady [The Constitution. A citizen. Court.: professional and public views], OID "Rada", Kyiv, Ukraine.

20. Picha, V.M. and Pichab Yu.V. (2000), Sociologiia: terminy, poniattia, personalii'. Navchal'nyi slovnyk dovidnyk [Sociology: terms, concepts, personalities. Academic vocabulary guide], New World, Lviv, Ukraine.

21. Bilen'kyj, Ye.A. (2006), Sociologiia: slovnyk terminiv i poniat' [Sociology: a dictionary of terms and concepts], Commander, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2015 р.

УДК 351:342.7

А. В. Капуловський,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ЗВЕРНЕНЬ ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

A. Kapulovskiy,
a graduate student of Department globalization, European integration and national security management of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, c. Kyiv

THE ROLE OF THE INSTITUTE OF CITIZENS IN THE SAFETY OF THE INDIVIDUAL

У статті наведено нормативно-правове та наукове обгрунтування значущості інституту звернень громадян у сфері суспільних відносин демократичної держави, здійснено аналіз сучасного рівня взаємодії органів державної влади та громадян, а також визначено вплив такої взаємодії на стан національної безпеки держави. Крім того, у статті зроблено спробу побудови належної моделі управління суспільними процесами зі сторони органів державної влади при їх взаємодії з громадськістю, за умов можливих загроз безпеці особи.

Автором статті доводиться, що успішне вирішення проблеми залучення широкої громадськості до процесу підготовки та прийняття політичних рішень потребує не лише наявності конституційно закріплених прав і свобод громадян та політичних інститутів, сформованих демократичним шляхом, але й різноманітності форм та засобів впливу населення на діяльність органів влади.

При цьому одним з найефективніших засобів вважається звернення громадян як найпоширеніша та найвпливовіша форма участі громадян у прийняті рішень органами державної влади, зокрема тих, які спрямовані на побудову обороноздатної держави. Як результат зазначеного впливу на владу, звернення є способом інформування держави про порушення безпеки особистості, суспільства та держави або про загрозу такого порушення. Тим самим вирізняється його значення в процесі забезпечення національної безпеки. Адже саме за допомогою звернень громадян знаходить свій зовнішній вияв двосторонній зв'язок "держава — особа", який є ключовим для забезпечення безпеки особистості.

The article presents the regulatory and scientific justification Institute significance of citizens in the field of public relations, democratic state, the analysis of the current level of interaction between government and citizens, as well as the influence of this interaction on the national security state. In addition, the article is an attempt to build a model of good management of public processes on the part of public authorities in their interaction with the public, under possible threat to a person.

The author proved that the successful solution of problems involving the public in the preparation and policy-making requires not only the presence of the constitutionally enshrined rights and freedoms and political institutions formed democratically, but also a variety of forms and means of influencing the activities of public authorities.

Thus, one of the most effective means of treatment of citizens considered as the most common and effective form of citizen participation in decision-making by public authorities, in particular those aimed at building a tenable state. As a result of this impact on the government, the appeal is a way of informing the state of breach of security of the individual, society and state, or the threat of such violation. Thus it stands importance in the national security. It is through appeals finds its external expression of two-way communication "state — person", which is crucial to the safety of the individual.

Ключові слова: національна безпека, безпека особи, права людини, органи державної влади, інтереси суспільства.

Key words: national security, security of the person, human rights, public authorities, public interest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розвитком демократії в розвинених країнах світу, набув популярності державний принцип: "не особистість — заради досягнення економічних цілей, а економіка — в інтересах розвитку особистості. Не особа — заради охорони державних кордонів, а держава — для охо-

рони інтересів особи, створення і використання тих переваг розвитку, які досягаються завдяки суспільній солідарності, і т.д. [2].

У демократичних державах пріоритетним у відношенні до безпеки суспільства і держави є безпека і права особистості. Головним суб'єктом забезпечення безпеки особистості і суспільства є держава в особі своїх інститутів. Ціль інститутів держави — управляти станом нормальної життєдіяльності людей і встановлювати порядок, який забезпечує їх права і безпеку.

Водночас, формування та втілення державної політики відбувається через прийняття управлінських рішень. Фактично процедура вироблення управлінських рішень — це "процес трансформації вимог різноманітних груп та громадян у прийнятні для суспільства засоби та методи регулювання соціальних відносин" [9, с. 392]. Основними суб'єктами прийняття управлінських рішень при цьому є громадяни, представники громадських організацій, асоціації, політичні партії, професійні спілки, представники влади. Відтак, у сучасній політичній науці та практиці як повноцінний учасник та активний суб'єкт усіх процесів у державі визнається громадянське суспільство в його інституційному контексті — сукупність громадських організацій, асоціацій, профспілок тощо.

Таким чином, питання участі громадян у процесі вироблення управлінських рішень зводиться до проблематики громадянського суспільства, якості та ефективності взаємодії його інститутів з владними установами.

При цьому, особливої уваги заслуговує така форма участі громадян у процесі державного управління як "звернення громадян", за допомогою якої може відбиватися інформація про проблеми та настрої населення, а також зміни у різних сферах суспільного життя.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Варто зазначити, що роботи таких вчених, як Р. Ульмана із Прінстонського університету "Знову визначаючи поняття безпеки" і Б. Бузана "Народ, держава і страх" стали першими з тих, які розставили акценти при розгляді питань загроз безпеці. Ці дослідники вперше запропонували вкласти в визначення національної безпеки такі параметри, як рівень життя населення, свобода вибору політичних рішень, а також безпека окремої особи в якості базового елемента, першооснови національної безпеки.

Такий підхід до визначення безпеки отримав міжнародне наукове визнання і знайшов своє відображення в "Звіті про розвиток людства", підготовленому в 1994 році Програмою розвитку ООН. Крім того, Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, у своїй доповіді вжив термін "holistic security", що значить "всеосяжна, цілісна безпека", маючи на увазі широкий спектр факторів: від загроз локальних конфліктів до епідемій і контрабанди зброї.

Поряд з цим, питання залучення громадян до процесу державного управління активно вивчається у політичній науці на сучасному етапі. Серед зарубіжних дослідників цього напряму варто виокремити наукові доробки Г. Алмонда, Б. Барбера, С. Верби, Л. Даймонда, Дж. Ф. Ціммермана та ін. Проблема аналізу форм взаємодії громадян та органів влади останнім часом набула популярності й у колі вітчизняного експертного середовища. Зокрема вказану проблематику розглядають: В. Нікітін у своїй праці "Проблемы становления публичной политики в Украине", А. Ткачук, Є. Фишко, Ю. Ганущак у спільній праці "Рада і депутат: робота в ім'я громади. Залучення громадськості до підготовки та ухвалення рішень органами місцевого самоврядування та розвитку громад", І. Підлуська — "Участь громадськості в політичних процесах"; І. Попов — "Участь громадян у прийнятті державних рішень. Партнерська взаємодія влади і громадських інститутів в Україні" та ін. [4; 10; 12; 13].

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є здійснення аналізу факторів впливу суспільної думки на прийняття органами державної влади управлінських рішень, спрямованих на забезпечення національної безпеки, загалом, та кожної особистості, зокрема. Крім того, автором поставлено за мету побудову належної моделі взаємодії органів державної влади та громадян при прийнятті управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Разом з виникненням таких понять, як "національна держава" і "правова держава" все більша увага приділяється правам і свободам громадян. Саме баланс інтересів і взаємна відповідальність таких суб'єктів, як особистість, суспільство і держава одне перед одним є підгрунтям для формування якісно нової безпеки.

Останнім часом, при вирішені питань забезпечення безпеки сукупності названих суб'єктів виникає проблема пріоритетів. Думки спеціалістів щодо даного питання різняться: одні вважають пріоритетною безпеку особистості; другі наголошують, що безпеку особистості може забезпечити тільки стійка, сильна держава з високим рівнем особистої безпеки; треті взагалі вважають, що ніяких пріоритетів не може бути, а забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави слід розглядати як елементи єдиної, цілісної системи.

Кожна із зазначених думок "має право на життя" так, як існуючі загрози і ризики держави та суспільства поширюються на особистість. При цьому велика кількість вчених і спеціалістів все ж таки притримується думки, що в сучасних умовах сутністю безпеки стає захист не тільки, і не стільки держави і її політичних інститутів, як людини і суспільства.

Зазначене означає, що першооснову національної безпеки повинні складати інтереси індивідів, із яких і виникають інтереси суспільства і держави. У зв'язку з тим, що в сучасних умовах національна безпека України все більше визначається внутрішніми, а не зовнішніми факторами, особливого значення набуває становлення пріоритету людського виміру безпеки.

Основним завданням інститутів держави в даний час є створення умов (перш за все, політично-інституційного характеру) для прогресу держави, а суспільство, зі своєї сторони, повинне керуватися орієнтирами, стимулами і ресурсами для розвитку.

Таким чином, національна безпека в широкому розумінні цього слова — це можливість громадських систем країни забезпечити високий рівень життєдіяльності нації і її конкурентоспроможності у взаємовідносинах з зовнішнім світом з метою надійного буття і сталого розвитку. За для цього необхідним є створення в суспільстві таких умов, які на кожному конкретному історичному етапі допомагали б: інтелектуальній і практичній мобілізації його структурних можливостей для улаштування (пристосування) суспільства; оптимальному використанню цих можливостей в інтере-

сах і для цілей підвищення соціальної ефективності та конкурентоздатності країни; орієнтації не тільки на запобігання воєнних, екологічних, економічних та інших загроз, але й, перш за все, на стимулювання соціально-економічного, культурного й іншого розвитку суспільства.

У демократичних державах пріоритетним у відношенні до безпеки суспільства і держави є безпека і права особистості. Головним суб'єктом забезпечення безпеки особистості і суспільства є держава в особі своїх інститутів. Ціль інститутів держави — управляти станом нормальної життєдіяльності людей і встановлювати порядок, який забезпечує їх права і безпеку.

Водночас відсутність безпеки та зниження її рівня до низького призводить до всесторонньої деградації особистості, а відповідно, й до деградації всього суспільства, до зниження ініціативи та творчості людей. Умовами і факторами зниження безпеки аж до повної втрати безпеки особистості є заворушення в державі, неналежне законодавство, антиконституційні рішення органів державної влади, недієздатність правосуддя, свавілля влади та інші.

На відміну від тоталітарної і авторитарної, демократична держава грунтується на такому характері взаємовідносин між особистістю, суспільством і державою, при якому інтереси особистості, права і свободи громадян є основною соціальною цінністю, що охороняється суспільством і державою. Тому тільки при демократії можливою є реалізація справжньої єдності громадянського суспільства, яке існує на основі принципу плюралізму різних соціальних сил, інститутів, груп, організацій об'єднаних загальним стремлінням до сумісного життя.

Права ж і свободи людини можуть бути реалізовані лише в рамках громадянського суспільства — суспільства відокремленого і незалежного від держави, суспільства, яке будує свої відносини з державою на основі визначення пріоритету суспільного і необхідності служіння йому держави.

Нормативно-правову основу таких тверджень становлять Основний Закон нашої держави, інші закони й безліч підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3]. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3].

Конституційним принципом є принцип верховенства права, згідно з яким, громадяни здійснюють свої права за принципом "дозволено все, що прямо не заборонено законом", а державні органи та їх посадові особи — за принципом "дозволено лише те, що прямо визначено законом".

Крім цих визначальних конституційних положень, які становлять міцну правову основу статусу людини в Україні, її конституційні права і свободи закріплені у спеціальному розділі "Права, свободи і обов'язки людини і громадянина". У свою чергу, ці права і обов'язки, разом із зазначеними вище конституційними принципами, становлять конституційний статус людини і громадянина. Будучи конкретизовані у нормах чинного законодавства, вони разом з нормами складають правовий статус особи, захист і здійснення якого становить головне завдання правового регулювання, діяльності управлінських ланок державного апарату.

Варто відмітити, що громадянське суспільство формують три начала: колектив, індивід, влада. Такий спосіб соціального існування людей, який грунтується на розумі, свободі, праві і демократії є необхідний і раціональний. Лише громадянське суспільство створює демократичний порядок економічного і політичного життя, тільки в цих умовах створюється реальна можливість для самореалізації особистості. Тим самим встановлюється оптимальна міра регулювання державою економічних, соціальних і духовних процесів, захищається велика частина прав і свобод людини.

Крім того, демократичні процеси в суспільстві можуть здійснюватися лише в правовій державі — державі, політичний режим якої побудовано на строгому виконанні норм закону, котрими закріплено природні, невідчужувані, загальні права і свободи людини і громадянина. Правова держава — це держава, самообмежена в своїй діяльності демократичними нормами права. Вона не співвідноситься з беззаконням, диктатурою, суб'єктивізмом, свавіллям в політиці, характерним для авторитарного та тоталітарного режимів, з розвитком злочинності і корупцією. Соціальною основою дійсно правової держави є громадянське суспільство, котре виступає в якості найважливішої гарантії законності і правопорядку в громадянському суспільстві.

З огляду на вищевикладене, можна сказати, що демократія — це не стільки характер структури конкретної політичної системи, стільки стан держави і суспільства. Таким чином, ознаки участі громадян в політичному процесі і їх взаємодія з владою можуть сказати значно більше про можливості для демократичного розвитку, ніж дані про формальні інститути.

Але не будь-яка участь є демократичною. Участь є явищем більш древнім, аніж демократія і ніж сама держава. Успішне вирішення проблеми залучення широкої громадськості до процесу підготовки та прийняття політичних рішень потребує не лише наявності конституційно закріплених прав і свобод громадян та політичних інститутів, сформованих демократичним шляхом, але й різноманітності форм та засобів впливу населення на діяльність органів влади.

Демократичний устрій суспільства іманентно передбачає конституційно закріплені базові засади участі громадян у політичному житті. Серед основних форм такої діяльності традиційно виділяють: участь у виборах, референдумах та інших видах реалізації механізму прямої демократії; організаційну самодіяльність (участь в асоціаціях, громадських організаціях, політичних партіях тощо); участь у конвенційних та неконвенційних (несанкціонованих) протестних акціях. Формування та втілення державної політики відбувається через прийняття управлінських рішень. Останнє є технологічною компонентою політичної влади, що пов'язана з управлінням суспільними процесами. У сучасній політичній науці даний аспект державного управління розглядається у безпосередньому взаємозв'язку з інтересами та діяльністю численних суб'єктів суспільно-політичного життя.

Фактично процедура вироблення управлінських рішень — це "процес трансформації вимог різноманітних груп та громадян у прийнятні для суспільства засоби та методи регулювання соціальних відносин" [9, с. 392]. Основними суб'єктами прийняття управлінських рішень є громадяни, представники громадських орга-

нізацій, асоціації, політичні партії, професійні спілки, представники влади. Відтак, у сучасній політичній науці та практиці як повноцінний учасник та активний суб'єкт усіх процесів у державі визнається громадянське суспільство в його інституційному контексті — сукупність громадських організацій, асоціацій, профспілок тощо.

Отже, питання участі громадян у процесі вироблення управлінських рішень зводиться до проблематики громадянського суспільства, якості та ефективності взаємодії його інститутів з владними установами. Адже саме інститути громадянського суспільства (громадські організації, профспілки, неурядові дослідні центри), є "сукупністю відносно автономних, авторитетних недержавних структур, які складають систему конструктивних противаг і стримувань для структур державної влади", та посередником у діалозі між громадянином та владою [11, с. 205]. Зрештою, результативність взаємодії населення й держави безпосередньо залежить від рівня інституціоналізованості суспільно-політичної діяльності громадян, що, у свою чергу, можуть забезпечити саме організації громадянського суспільства.

Правовою основою залучення громадськості до процесу прийняття управлінських рішень є передусім Конституція України. Зокрема у статті 38 зазначеного Закону визначено право громадян на участь в управлінні державними справами, а у статті 40 цього ж Закону зафіксовано право на письмові та колективні звернення до органів влади та місцевого самоврядування [3].

Особливої уваги заслуговує така форма участі громадян у процесі державного управління як "звернення громадян". Очевидно, що якщо б звернення громадян не було взагалі, державному апарату було б тяжче збирати інформацію про проблеми населення та, відповідно, тяжче слідкувати за змінами ситуації й оперативно на них реагувати. Це було виявлено давно і завжди відзначалося спеціалістами з державного управління.

В сучасних умовах, в демократичній державі, звернення громадян можуть бути не тільки засобом правового захисту, але й формою реалізації права громадян на участь в управлінні справами держави, закріпленої в Загальній декларації прав людини 1948 року та Конституції України [1; 3].

Очевидно, що громадянин, направляючи звернення, ставить перед собою за мету добитися від відповідних органів державної влади здійснення деяких значущих дій. Звернення — завжди усвідомлений акт, тому що той, хто не ставить перед собою ніякої цілі, навряд би став звертатися в органи державної влади. Крім того, звернення не пов'язане з публічною владою безпосередньо. Воно надходить до владних структур від громадян, із сфери соціальної, побудованої на логіці компромісу, а не ієрархії. Навіть якщо дивитися зі сторони авторитарного підходу до звернення, воно все одно залишається нейтральним у відношенні до влади як такої. Автор звернення може виступати і як прохач і як партнер (це залежить від підходу і особливостей системи), але він не є ні "начальником", ні "підлеглим" у відношенні до того, кому надсилається звернення. Таким чином, якщо спиратися на сформоване визначення громадянської участі, то стає повністю зрозуміло, що звернення наділене усіма характерними йому ознаками.

Такий інститут, як звернення громадян в органи влади виконує три важливі функції: правозахисну, інформаційну і комунікаційну. Сутність першої полягає в тому, що звернення як юридичний інститут є одним із засобів захисту прав громадян: вони дозволяють попередити правопорушення, а якщо воно вже здійснене — ліквідувати його наслідки і поновить порушене право. Друга функція полягає в тому, що звернення громадян є для державного апарату цінним джерелом інформації про проблеми громадян. Третя — полягає в наступному: звернення громадян можуть бути засобом комунікації між державою і громадянами, слугувати свого роду каналом зв'язку, за допомогою котрого громадяни можуть впливати на владні рішення, брати участь в процесі їх прийняття. Її також можна назвати партиціпаторною.

Порядок і умови розгляду звернень громадян органами державної влади в Україні врегульовано законами та підзаконними нормативно-правовими актами, найважливішими з яких є Закони України "Про інформацію", "Про звернення громадян", "Про доступ до публічної інформації".

Зокрема Законом України "Про інформацію" врегульовано відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації [5]. Законом України "Про звернення громадян" передбачено питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення [6]. Порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес визначено Законом України "Про доступ до публічної інформації" [7].

Загалом, даними документами визначено завдання держави щодо посилення роботи у сфері відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, підвищення кваліфікації державних службовців у сфері комунікацій з громадськістю, сприяння зростанню рівня взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадянами та їх об'єднаннями тощо.

Вищевикладене говорить про те, що інститут звернень громадян може розглядатися як єдина форма державної участі, котра одночасно інтегрована в структуру публічної влади, причому так, що не може бути виключена з неї без фатального збитку для цієї структури. Відповідно, через звернення можливо впливати на рішення, які приймаються суб'єктами влади, причому використовуючи сутнісні, невід'ємні риси бюрократії. Такі особливості бюрократії, як формалізм, субординація й автоматизм виконання, що часто вважаються злом, тут можуть піти на користь громадянській участі.

Ще однією важливою особливістю звернення є те, що це одна з найбільш доступних форм громадянської участі. Масові акції, громадянський контроль, суспільна експертиза й інші можуть бути організовані спеціальною організацією та часто потребують наявності у громадян відповідних навиків. Звернення потребують тільки грамотності і знання головних вимог, що ставляться в нормативно-правових актах. Будь-який грома-

дянин, який має проблему (скаргу), вимоги (заяву) або ідею з приводу покращення соціальної дійсності (пропозиція), може вільно викласти їх у відповідних зверненнях.

ВИСНОВКИ

Таким чином, звернення громадян — це одна з найпоширеніших та найвпливовіших форм участі громадян у прийняті рішень органами державної влади. Як результат зазначеного впливу на владу, звернення є способом інформування держави про порушення безпеки особистості, суспільства та держави або про загрозу такого порушення. Тим самим вирізняється його значення в процесі забезпечення національної безпеки.

Саме за допомогою звернень громадян знаходить свій зовнішній вияв двосторонній зв'язок "держава — особа", який є ключовим для забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави.

Запропонована у статті модель взаємодії органів державної влади та громадян при прийнятті управлінських рішень, може бути підгрунтям для подальших наукових напрацювань із відповідного напряму.

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 / ООН. — Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради, 2008. — № 93. — Ст. 89.

2. Зеркалов Д.В., Арламов О. Ю. Соціальні проблеми сталого розвитку Електронний ресурс: монографія / Д. В. Зеркалов, О.Ю. Арламов — Електрон. дані. — К.: Основа, 2013 — 562 с.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради, 1996, № 30. — Ст. 141.

4. Никитин В. А. Проблемы становлення публичной политики в Украине // Публичная политика — 2005. Сб. статей / Под ред. М.Б. Горного и А.Ю. Сунгурова. — СПб.: Норма, 2006. — С. 27—34.

5. Про інформацію від 2 жовтня 1992 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 48. — Ст. 650.

6. Про звернення громадян від 2 жовтня 1996 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 47. — Ст. 256.

7. Про доступ до публічної інформації від 13 січня 2011 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради. — 2011. — № 32. — Ст. 314.

8. Про державну службу від 16 грудня 1993 року / Верховна Рада України — Офіц. вид. — Відомості Верховної Ради. — 1993. — № 52. — Ст. 490.

9. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: учебник для студентов высш. учеб. заведений. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Аспект Пресс, 1998. — 447 с.

10. Рада і депутат: робота в ім'я громади. Залучення громадськості до підготовки та ухвалення рішень органами місцевого самоврядування та розвитку громад / А. Ткачук, Є. Фишко, Ю. Ганущак та ін. — К.: Інт громадянського суспільства, ІКЦ "Леста" , 2005. — 228 с.

11. Розова Т.В., Барков В.Ю. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні: монографія. — Одеса: Юрид. літ., 2003. — 336 с.

12. Участь громадськості в політичних процесах: Коренi трави — 3 / Національний фонд підтримки демократії (США); Фонд "Європа XXI" / І. Підлуська (наук. ред.), Г. Усатенко (упоряд.), О. Боронь (упоряд.). — К.: Агентство "Україна" , 2005. — 350 с.

13. Участь громадян у прийнятті державних рішень. Партнерська взаємодія влади і громадських інститутів в Україні: загальна методологія запровадження, міжнародний досвід / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. І. Попова. — К., 2006. — 32 с.

References:

1. OON (2008), Zahalna deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights], Vidomosti Verkhovnoyi Rady, vol. 93.

2. Zerkalov, D.V. Arlamov, O.Y. (2013), Sotsialni problemy staloho rozvytku Elektronnyi resurs [Social problems of sustainable development electronic resource], Monohrafiia, Kyiv, Ukraine.

3. Verkhovna Rada Ukrayiny (1996), Konstytutsiya Ukrayiny [The Constitution of Ukraine], Vidomosti Verkhovnoyi Rady, vol. 30,141 p.

4. Nykytyn, V.A. (2005), Problemy stanovlennya publichnoj politiki v Ukraine [Problems formation publychnoy policy in Ukraine], Publichnaya politika, St. Petersburg, Russia.

5. Verkhovna Rada Ukrayiny (1992), Pro informatsiiu [The information]. Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 48, 650 p.

6. Verkhovna Rada Ukrayiny (1996), Pro zvernennia hromadian [On public appeals], Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 47, 256 p.

7. Verkhovna Rada Ukrayiny (2011), Pro dostup do publichnoi informatsii [Access to public information], Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 32, 314 p.

8. Verkhovna Rada Ukrayiny (1993), Pro derzhavnu sluzhbu [On state service], Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 52, 490 p.

9. Pugachev, V.P. Soloviev, A.I. (1998), Vvedenye v polytolohyiu [Introduction to Political Science], Uchebnik dlya studentov vyssh.ucheb. zavedenij, Moscow, Russia.

10. Tkachuk, A. Fyshko, Y. Hanushchak, Y. (2005), Rada i deputat: robota v imia hromady. Zaluchennia hromadskosti do pidhotovky ta ukhvalennia rishen orhanamy mistsevoho samovriaduvannia ta rozvytku hromad [Council and deputy, work for the sake of the community. Public participation in the preparation and decision-making by local government and community development], Kyiv, Ukraine.

11. Rozova, T. V. Barkov, V. Y. (2003), Spetsyfika stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Specificity of civil society in Ukraine], Odesa, Ukraine.

12. Pidluska, I. (2005), Uchast hromadskosti v politychnykh protsesakh: Koreni travy — 3 / Natsionalnyi fond pidtrymky demokratii (SSHA); Fond "Ievropa XXI" [Public participation in the political process: Grassroots — 3 / National Endowment for Democracy [USA]; Fund "Europe XXI"], Ahentstvo "Ukraina", Kyiv, Ukraine.

13. Popova, I. (2006), Uchast hromadian u pryiniatti derzhavnykh rishen. Partnerska vzaiemodiia vlady i hromadskykh instytutiv v Ukraini: zahalna metodolohiia zaprovadzhennia, mizhnarodnyi dosvid [Citizen participation in decision-making. Affiliate interaction of government and public institutions in Ukraine: the introduction of a common methodology, international experience], Ukrainskyi nezalezhnyi tsentr politychnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.